

คำชี้แจง

ก่อนที่ท่านจะอ่านเรื่องราวในหนังสือเล่มนี้ คณะผู้จัดทำขอชี้แจงว่า การนำเอาเทศน์เกี่ยวกับการบำเพ็ญเพียรของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน มาเรียบเรียงจัดทำหนังสือเล่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ท่านผู้อ่านเกิดแรงบันดาลใจที่จะประกอบความเพียรในทางธรรมอย่างจริงจัง ไม่ทอดลอย เช่นเดียวกับท่านอาจารย์ตลอดจนได้ทราบอุบายวิธีฝึกจิตบังคับใจ เพื่อให้ได้แนวทางการต่อสู้กิเลสเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนไว้ว่า การประกอบความเพียรนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน จะให้เหมือนครูบาอาจารย์ท่านใดท่านหนึ่งทุกอย่างไม่ได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องใช้วิจารณ์ญาณของตนเองว่าควรจะหนักจะเบาอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับตน

“...ธรรมะพระพุทธเจ้าเป็นอย่างนั้นนั้นถึงจะแก้กิเลสได้ ไม่ใช่ว่าจะจำมาจากโน้นจากนี้อะไร ถึงจะจำจากครูบาอาจารย์เท่าไรก็เป็นแนวทางต่างหาก ส่วนเจ้าของที่จะทำให้เกิดมีของเจ้าของต้องเป็นเจื่อนหนึ่ง ๆ ของอุบายสติปัญญาของเจ้าของที่จะผลิตขึ้นมาคิดขึ้นมาให้เป็นสมบัติของเจ้าของ ถึงจะแก้กิเลสเจ้าของได้นะ นี่เป็นแนวทางต่างหากที่ครูบาอาจารย์สอนนี้ ให้จำเอาไว้เฉย ๆ แต่เวลาเป็นหน้าที่ของตัวเองแล้ว มันเป็นเรื่องของตัวเองที่จะผลิตจะค้นขึ้นมาทุกสิ่งทุกอย่าง ให้เป็นวงปัจจุบัน ให้เป็นสมบัติของเจ้าของและแก้กิเลสเจ้าของได้ เป็นผลขึ้นมาในขณะนั้น ให้จำให้ดี...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๖๗)

“...ความเพียรจึงควรให้มีเป็นบทเป็นบาทเป็นจังหวะ ที่ควรจะหนักให้หนัก นอกจากเรื่องว่าเบาหนะมันเป็นของมันเองละ ควรจะหนักก็ให้มันหนักบ้าง นักประกอบความพากเพียรให้ได้เห็นความอัศจรรย์ อย่าให้มีแต่ครูบาอาจารย์ท่านพูดท่านอธิบายเรื่องธรรมเรื่องความมีความเป็นของท่านหรือของธรรมให้ฟังเพียงเท่านั้น ให้ปรากฏในจิตใจของเราประจักษ์เอง มันถึงเชื่ออย่างลึก เชื่ออย่างฝังใจ ถ้าเราได้เห็นได้รู้โดยลำพังตนเองแล้วเรียกว่า สนฺทิฎฐิโก ประจักษ์ หรือ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ ประจักษ์ภายในแล้วจะไม่มัววันลืมเลย นี่การประกอบความพากเพียร...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๙๗)

“...การอดอาหารต้องให้รู้จักเจ้าของนะ ธาตุชั้นของเจ้าของ ต้องรู้เองนะ ให้คนอื่นไปบอกไปแนะไม่เหมาะ คือการอดอาหารนี้มันเป็นอุบายช่วย เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยการแก้กิเลสให้ง่ายขึ้น แต่ไม่ใช่เป็นเรื่องแก้กิเลส คือเวลาไม่อดอาหารมันเป็นอย่างหนึ่ง การภาวนามันไม่สะดวก จิตมันคึกมันคะนอง นี่ละสำคัญกว่าเพื่อน คือธาตุชั้นมันมีกำลัง และกายมันก็เป็นเครื่องส่งเสริมจิตให้คึกคะนองได้ เมื่อมีกำลังแล้วมันก็ไปหมุนจิตนั้นแหละทำให้คึกคะนองได้ แล้วภาวนาให้สงบมันไม่ยอมสงบ มันดิ้นรน เราจึงต้องพักอาหาร เพื่อให้อาหารน้อยลงไป เมื่ออาหารน้อยลงไป ร่างกายนี้มันก็ไม่หมุนจิต ไม่กววนจิต จิตมันก็ไม่ตื้อไม่ตื้นมากเหมือนตอนที่ธาตุชั้นมีกำลัง ที่นี้การภาวนาก็ค่อยสงบตัวลงไปได้ง่าย นี่เห็นชัด เพราะฉะนั้นจึงต้องได้อุดบ่อๆ เพื่อให้ภาวนาละเอียดเข้าไปๆ ช่วยการภาวนาของเราด้วยการอดอาหาร นี่พูดถึงเรื่องจิตที่ยังไม่สงบ มันสงบได้ง่ายกว่ากัน ถ้าจิตสงบแล้วก็สงบได้ดี ถ้าออกทางด้านปัญญามันก็คล่องตัว นั่นมันเป็นอย่างนั้นนะ

เมื่อการอดจะมากไป เราก็ต้องรู้จักเราเอง การผ่อนผันสั้นยาวในตัวเอง จะให้คนอื่นไปบอกมันไม่ถูกนะ เจ้าของต้องรู้ในเจ้าของเอง จะสมกับว่าปฏิบัติเพื่อความฉลาด หาคความฉลาด ก็ต้องให้วิธีใดก็ดี มันอยู่กับตัวแท้ๆ นี่ อุบายวิธีเหล่านี้ ถ้ามันจะหนักมากไปเราก็ผ่อนมันได้นี้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๐๘)

คำนำ

โลกเราทุกวันนี้มีแต่ความวุ่นวาย หาความสงบสุขมิได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่ปล่อยใจไปตามอำนาจของราคะ โลภะ โทสะ โมหะ ใจไม่มีหลักมีเกณฑ์ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“ธรรมตาของจิตที่มีกิเลส พอมีอะไรมายั่ววนิด ๆ ส่งเสริมนิด ๆ มันเป็นบ้าไปทันที ทันควันทีเดียวแหละ นี่ไม่ว่าใจใคร ว่าให้ใจเราใจท่านที่อยู่ด้วยกัน และรู้อยู่ด้วยกันนี้แหละ มันลืมหืมตาดังนี้ เพราะจิตไม่มีหลัก....”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๓)

“...ถ้าใจมีหลักมีเกณฑ์ การปฏิบัติย่อมมีหลักมีเกณฑ์ ใจเป็นหลักใหญ่ของการปฏิบัติ ถ้าจิตมีหลักแล้วเป็นยังงี้ก็ไม่หวั่นไม่ไหว

เราจึงถือหลักใจเป็นสำคัญ ข้อปฏิบัติถ้าใจไม่มีหลักก็หาหลักเกณฑ์ไม่ได้ ถ้าใจเป็นหลักอยู่แล้วการปฏิบัติย่อมเป็นหลักเป็นเกณฑ์สม่ำเสมอ จิตมีหลักย่อมไม่ฝ่าฝืนเหตุผลธรรมดาธรรม...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๖)

“...ผู้นำที่มีใจเป็นหลักและแนะนำสั่งสอนผู้มาอยู่อาศัยด้วยการอบรมให้การศึกษาก็เป็นหลักเป็นเกณฑ์ที่แน่ใจตายใจได้ ถ้าหลักใจไม่มี คนอื่นก็ไม่เกิดประโยชน์ตัวเองก็ไม่เกิดประโยชน์ นอกจากนั้น ยังจะเป็นความเสื่อมเสียแก่ตนเองอีก ไม่ใช่ของดี ผู้นำคนอื่น ตัวเองต้องมีหลักเกณฑ์เครื่องนำทาง คนอื่นจึงจะได้รับประโยชน์ด้วย...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๑๔๕)

“...ครูบาอาจารย์องค์ใดที่ท่านดำเนินมาเป็นสัจจะของพวกเราในวงปัจจุบันนี้ก็ได้เคยศึกษากับท่านมาพอสมควร องค์ใดก็เดิรตายกันทั้งนั้น ฟังแล้วลืมหืมตาดังนี้ เพราะเป็นอุบายที่เด็ด ๆ เผ็ด ๆ ร้อน ๆ ที่ท่านนำมาใช้ กิเลสไม่ตายท่านก็ตาย นั้นฟังซิ แต่สุดท้ายกิเลสตายท่านยัง ครองวิมุตติธรรม วิมุตติจิตภายในจิตใจ เพราะความผาดโผนโจน

ทะยานกับกิเลส ท่านไม่มีความท้อถอยอ่อนแอ ท้อแท้เหลวไหลเหมือนเรา ๆ ท่าน ๆ ที่เป็นอยู่เวลานี้ ให้ยึดมาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ ถ้าเราอยากชนะ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๗)

ท่านอาจารย์ได้บำเพ็ญเพียรโดยไม่ท้อถอย ยอมสละตาย ไม่ยอมแพ้กิเลส โดยใช้อุบายต่าง ๆ ต่อสู้ จนกระทั่งได้มาอบรมสั่งสอนศิษย์อยู่ ณ วัดป่าบ้านตาดในปัจจุบันนี้ ท่านได้เทศน์อบรมสั่งสอนทั้งพระภิกษุสามเณรและฆราวาส ซึ่งได้มีการถอดเทปและนำบางส่วนมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือจำนวนถึง ๒๓ เล่ม แจกจ่ายให้บรรดาสาธุศิษย์ได้ศึกษาเป็นเวลานานเกือบ ๔๐ ปีแล้ว บรรดาศิษย์จึงมีความคิดที่จะรวบรวมเทศน์ของท่านอาจารย์ และคัดส่วนที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญความเพียรของท่านอาจารย์ อันประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มาประมวลกันเป็นเรื่อง “หลักของใจ” เพื่อศิษย์ทั้งหลายจักได้ศึกษาและยึดถือเป็นแบบอย่าง เพื่อสร้างหลักของใจที่มั่นคงและให้มีสติและกำลังใจเข้มแข็งต่อสู้กับกิเลสในยามที่เกิดความอ่อนแอ ท้อแท้เบื่อหน่าย หรือเพลิดเพลนไปตามอำนาจของกิเลส

การจัดทำหนังสือเล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ของท่านพระสุตใจ ทันทมโน วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ได้สละเวลาอันมีค่าของท่านให้คำแนะนำ ปรีक्षा รวบรวมบางตอน และเขียนเพิ่มเติมบางตอนให้ ตรวจแก้ไขและตั้งชื่อหัวข้อ บางหัวข้อให้ จึงกราบขอบพระคุณท่านพระสุตใจ ทันทมโน ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เนื่องจากการจัดทำหนังสือนี้ใช้วิธีคัดเอาบางตอนจากหนังสือเทศน์ของท่านอาจารย์หลาย ๆ เล่มมาปะติดปะต่อเรียงลำดับเอาตามความเข้าใจของผู้รวบรวมเอง ดังนั้น จึงอาจมีข้อผิดพลาดได้ หากมีสิ่งใดผิดพลาดและไม่เหมาะสม ผู้รวบรวมจัดพิมพ์ขอกราบขอขมาต่อท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ที่เคารพบูชายิ่งของบรรดาศิษย์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย และผู้รวบรวมขอน้อมรับผิดนี้ไว้แต่ผู้เดียว

ศิษย์ทั้งหลายขอถวายอานิสงส์ของการจัดพิมพ์หนังสือนี้เป็นพุทธานุชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และเพื่อบูชาพระคุณของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ผู้ได้อุทิศกายใจและถวายชีวิตเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากมาเป็นเวลานานเกือบ ๔๐ ปีแล้ว ขอท่านอาจารย์เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ ยั่งยืนนาน อยู่เป็นหลักใจและร่มโพธิ์ร่มไทรแก่บรรดาศิษย์ที่หวังยึดเหนี่ยวเกี่ยวเกาะในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตลอดชั่ววันรันดร์

คณะผู้จัดพิมพ์

สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

สารบัญ

บทที่

๑. ยึดมั่นในพลธรรม ๕

จริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาส / ตั้งสัจอธิษฐาน / ความสงสัย / กิตติศัพท์ของท่าน พระอาจารย์มั่น / ได้เห็นท่านพระอาจารย์มั่น / มุ่งออกปฏิบัติกรรมฐาน / ไม่ยอมทำลายสัจจะ / สุนิมนิต / จิตสงบ / จิตเสื่อม

๒. บทธรรมครั้งแรก

ได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น / หายสงสัยเรื่องมรรคผลนิพพาน / สุนิมนิตอีกครั้ง / ปรึกษาครูอาจารย์ / ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจ / สมาทานธุดงค์วัตร / ไม่นั่นซ่อน

๓. กำลังใจและอุปายแนะนำของครูอาจารย์

สภาวะจิตเสื่อม / ทุกข์หนัก / ท่านพระอาจารย์มั่นให้อุปาย / ไม่ถอย จึงตั้งหลักได้ / ควบคุมรักษาจิต / ระลึกถึงพระคุณของท่านพระอาจารย์มั่น

๔. เร่งความเพียร

ภาวนาตลอดรุ่ง / ทุกขเวทนาใหญ่และอุปายพิจารณา / ปัญญาต้องเป็นปัจจุบัน ไม่ใช่สัญญาอดีต / ความรู้สึกอัศจรรย์ / ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจอีกครั้ง / ถูกเตือน / ติตสมาธิ / มารผจญ-ธรรมช่วย

๕. ฝึกจิตบังคับใจ

ต่อสู้กับกิเลส / ถูกจรรีกับอดอาหาร / ไม่นั่นนม / บังคับตัวเอง / ภาวนาอย่างเดียว / อยู่ลำพัง / อยู่ที่แร้นแค้น / อยู่สถานที่น่ากลัว / ไม่อยู่ในสถานที่ที่เคยชิน / ค่อยเขี่ยหากิเลส

๖. มีสมาธิใช้ปัญญา

ติตสมาธิ / สุขในสมาธิเหมือนเนื้อติดฟัน / ปัญญาเริ่มก้าว / ตำนานสมาธิว่านอนตายอยู่เฉย ๆ / หลงสังขาร / กรรมฐาน ๔๐ เป็นได้ทั้งอารมณ์แห่ง

สมณะและวิปัสสนา / ท่านอาจารย์มั่นเพียบทางชั้นธ-ท่านเพียบทางจิต / จิต
ทำงานไม่หยุด / เห็นกายด้วยความจริง / ชุดคั๊ยกิเลส : พิจารณาอสุภะ / ผล
จากการพิจารณาอสุภะ / จิตอวิชชา / กำหนดรู้อาการของจิต อย่าหลงตาม
จิต / ธรรมสังเวชและอุบายธรรม / เพื่อความไม่ประมาท / ทุกข์หนักอีกครั้ง

๗. ธรรมเฉลย-ธรรมอัศจรรย์

งกับปัญหา / ป่วยหนักอีกครั้ง / แก้ได้ด้วยอริยสัจ / ย้อนกลับวัดดอยฯ /
ไม่สงวนจิต / เกิดความสลดสังเวช / ป่วยหนักอีก / ความคิดเมื่อไปเยี่ยม
พระป่วย

๘. ผู้พาดำเนิน

ความสำคัญของครูบาอาจารย์ / กว่าจะเป็นวัดป่าบ้านตาด / มาตาปิตุอุป
ฐานธรรม / ให้การอบรมพระเถระและฆราวาส / เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา /
สำหรับผู้ที่ยังตั้งหลักไม่ได้ / ยากที่สุดคือการฝึกคนให้ดี ไม่ลูบหน้าปะจมูก

๙. ธรรมและวินัยเหนือสิ่งอื่นใด

เข้มงวดด้านจิตภาวนา / วัดเป็นสถานที่สงบสงัด / วัดไม่เอนไปตามโลก / มี
อุดมคติประจำใจ / ยินดีในเสนาสนะป่า / สัลเลขธรรม / ปัจจัย ๔ / เครื่อง
ใช้ไม้สอย / สิ่งก่อสร้าง / ไม่สั่งสม / ธรรมอยู่ที่ความสม่ำเสมอ-เสมอภาค /
การช่วยโลก

๑๐. หลวงตาของเรา

ภารกิจ / ธาตุชั้นธและภารกิจ / บำเพ็ญสาธารณกุศล / การนิมนต์ท่านไป
เทศน์ / การขอถ่ายภาพ / เรื่องที่อบรมสั่งสอน / การเดินบิณฑบาต / การทำ
ความเพียรอย่างจริงจัง / การฝึกทรมานตัวเอง / เรียนแล้วต้องนำมาปฏิบัติ
/ อย่าว่าผู้อื่น จงดูตัวเอง / การไปการมาของพระเถระ / ไม่อยากให้พระเถระ
ไปไหนมาไหน / ไม่ทำความคุ้นเคย ให้มีสติธรรม / มีสติไม่เกี้ยวเกาะ /
สถานที่ที่ควรอยู่ควรไป / สอนตนให้ได้เสียก่อน / อย่าลืมหัก / อย่าติดใน
ลาภสักการะ / เตือนไว้ล่วงหน้า

คำปรารภของหลวงตา

๑๑. นตฺถิทานิ ปุณฺณโก

๑๒. งานของหลวงตา

หนังสือประกอบการเขียน

-๑-

ยึดมั่นในพลธรรม ๕

ธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสอนไว้แก่บรรดาศิษย์อยู่เสมอ ได้แก่ พลธรรม ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โดยให้เหตุผลว่า

“... ผู้ไม่ห่างเหินจากธรรมเหล่านี้ ไปอยู่ที่ไหนก็ไม่ขาดทุนและล่มจม เป็นผู้มีความหวังความเจริญก้าวหน้าไปโดยลำดับ...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๗๓)

เมื่อได้อ่านเทศน์ของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ซึ่งท่านได้แสดงไว้ในโอกาสและสถานที่ต่างๆ เป็นเวลาเกือบ ๔๐ ปีมาแล้ว ก็พอจะประมวลได้ว่า ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ดำเนินชีวิตของท่านโดยยึดมั่นในพลธรรม ๕ นี้ อย่างเด็ดเดี่ยวจริงจัง ดังได้รวบรวมเรื่องราวไว้ดังนี้

จริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาส

“...แต่ว่าเรามันนิสัยจริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาสมาแล้ว เวลาบวชก็ตั้งใจบวชเอาบุญ เอากุศลจริง ๆ และพร่ำสอนตัวเองว่า บัดนี้เราบวชแล้ว พ่อแม่ไม่ได้มาคอยติดสอยห้อยตาม คอยตักคอยเตือนเราอีกเหมือนแต่ก่อนแล้วนะ แม้เวลานอนหลับก็ไม่มีใครมาปลุกนะ แต่บัดนั้นมาก็ทำความเข้าใจกับตัวเองราวกับว่า อุตตา หิ อุตตโน นาโถ นะ อย่างนั้นแหละ

แต่ก่อนเราจะไปไหนแต่เช้า ๆ ส่วนมากมีแต่บอกแม่ให้ปลุกว่า พรุ่งนี้เช้าจะออกไปธุระแต่เช้า แม้ก็ปลุกแต่เช้าแล้วก็ไป แล้วก็ล้มนอนตมเหมือนตาย ทอดอาลัยหมด เพราะคิดแล้วว่าแม่จะปลุก ไม่สนใจเรื่องการตื่นนอน พอถึงเวลาแม่ก็ปลุกเอง ที่นี้แม่มคงจะเห็นอย่างนั้นจึงเป็นห่วงในเวลาไปบวช เพราะติดกันกับพี่ชาย สำหรับพี่ชายว่า พรุ่งนี้เช้าให้แม่ปลุก แต่แม่มยังไม่ได้ปลุกเขากลับตื่นเสียก่อน ไปก่อนแล้ว

พอก้าวออกจากบ้านเข้าวัดก็เตือนตัวเองทันที เอาละนะ ที่นี้ไม่มีใครจะตามแนะนำตักเตือนเรา ตลอดถึงการหลับการตื่นไม่มีใครปลุกละนะ เราต้องเป็นเราเต็มตัว ตั้ง

แต่บัดนี้ไปไม่หวังพึ่งพ่อแม่ตั้งแต่ก่อนอีกแล้ว เรียนหนังสือตีสองบ้างตีสามบ้างเป็นประจำ ดีบ้างเป็นบางครั้ง ดีทั้งสว่าง เดือนมิถุนายน กรกฎาคม พอสว่างก็ลงทำวัตร แต่เข้าก่อนแล้วจึงค่อยออกบิณฑบาต มันตื่นทันทำวัตรเช้า ดุซิดี ผมก็แปลกเหมือนกันนะ มันตั้งใจของมันอย่างจริงจังไม่เคยพลาดเลย จะนอนตีสองตีสามตีสี่ เรื่องทำวัตรนั้น ทุกวัน ในเวลาพรรษานี้ตั้งสัจอธิฐานไว้เลยว่าจะไม่ให้ขาดทั้งเช้าทั้งเย็น การทำวัตร และกราบเรียนท่านพระครูไว้ด้วย หากว่าท่านสั่งให้เราไปในที่นิมนต์ ว่าให้ท่านรอจนเรากลับมาถึงค่อยทำวัตร เราขอท่านไว้อย่างนั้น นี่หมายถึงทำวัตรส่วนรวม ส่วนที่กุฎิเราทำอีกทีหนึ่ง นี่เราอธิฐานไว้เป็นส่วนรวม ทำวัตรส่วนรวมไม่ให้ขาดทั้งเช้าและเย็นในพรรษา...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๘-๑๑๙)

ตั้งสัจอธิฐาน

ท่านได้เล่าต่อไปว่าพอบวชแล้วกลับไม่คิดจะสึก เพราะมีความซาบซึ้งในธรรมะของพระพุทธเจ้า

“...เวลาบวชแล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาปฏิบัติ ตั้งหน้าตั้งตาเรียนหนังสือ นี่เล่าเป็นคดีให้หมู่เพื่อนฟังเรื่องความจริงจัง เรียน ๆ จริง ๆ ไม่ถอย แต่สำคัญที่เรียนธรรมะไปตรงไหนมันสะดวกใจ เอ๊ะ ๆ ชอบกล ๆ เข้าไปเรื่อย ๆ ธรรมก็เข้ากับเราซึ่งเป็นคนจริงอยู่แล้วได้ง่าย ธรรมะเป็นของจริงอยู่แล้ว กับนิสัยจริงก็เลยเข้ากันได้สนิท เอ๊ะ ชอบกล ๆ

เวลาอ่านพุทธประวัติและอ่านสาวกประวัติเข้าไปอีก โอ้โฮ ที่นี้ใจหมุนตัว ๆ นั้นแลเรื่องที่จะอยู่ไปได้ เรื่องภายนอกก็ค่อยจิตไปจางไป ๆ เรื่องธรรมะก็หมุนตัว ๆ ดูดดื่มเข้าไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งได้ตั้งสัจอธิฐานเวลาเรียนหนังสือว่า จบเปรียญสามประโยคแล้วเราจะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่มีข้อแม้ไม่มีเงื่อนไข เพราะอยากพ้นทุกข์เหลือกำลัง พุดง่าย ๆ อยากเป็นพระอรหันต์นั่นเอง เห็นพระพุทธเจ้าก็เป็นพระอรหันต์สาวกทั้งหลายออกมาจากสกุลต่าง ๆ สกุลพระราช มหานครฐี ฤๅณพี้ พ่อค้า ประชาชน ตลอดคนธรรมดา องค์ไหนออกมาจากสกุลใดก็ไปบำเพ็ญในป่าในเขา หลังจากได้รับพระโอวาทจากพระพุทธเจ้าแล้ว เดี่ยวองค์นั้นสำเร็จพระอรหันต์อยู่ที่นั่น องค์นั้นสำเร็จอยู่ในที่นั่น อยู่ในเขาลูกนั้น อยู่ในทำเลนี้ มีแต่ที่สงบสงัด

การประกอบความพากเพียรของท่านทำอย่างเอาจริงเอาจัง เป็นเนื้อเป็นหนังเอาเป็นเอาตายเข้าว่าจริง ๆ ท่านไม่ทำเหลาะ ๆ แหละ ๆ เล่น ๆ ลูบ ๆ คลำ ๆ เหมือน

อย่างเราทั้งหลายทำกัน ผลของท่านแสดงออกมาเป็นความอัศจรรย์ เป็นพระอรหันต์
วิเศษๆ นี่ละมันถึงใจ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๙-๑๒๐)

ความสงสัย

“...เกิดความเชื่อเลื่อมใสขึ้นมาและคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็นเช่นนั้นด้วย แต่
วิธีบำเพ็ญเพื่อเป็นเช่นนั้นจะบำเพ็ญอย่างไร? ธรรมคือปฏิบัติเครื่องดำเนินซึ่งจะชักจูง
จิตใจให้เป็นไปเพื่อธรรมชั้นสูงคือการตรัสรู้ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าและสาวกทั้ง
หลายนั้น บัดนี้จะสามารถผลิตผลให้เป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ หรือจะเป็นโมฆะและกลายเป็น
ความลำบากแก่ตนผู้ปฏิบัติไปเปล่าๆ หรือหากจะมีผลเช่นนั้นอยู่อย่างสมบูรณ์
ตามสาวกชาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว นี่เป็นความสงสัยเบื้องต้น แต่ความเชื่อว่าพระ
พุทธเจ้าตรัสรู้ก็ดี พระสาวกตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ก็ดี รู้สึกเชื่อมั่นอย่างเต็มใจตามวิสัย
ของปุถุชน

สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่ตนอยู่ในระยะเริ่มต้นนี้ก็คือ ความสงสัยว่าปฏิบัติที่เรา
ดำเนินตามท่านจะบรรลุถึงจุดที่ท่านบรรลุหรือไม่ หรือว่าทางเหล่านี้จะกลายเป็นซาก
เป็นหนามไปเสียหมด หรือจะกลายเป็นอื่นจากนิยยานิกธรรม ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าและ
สาวกทั้งหลายดำเนินไปตามทางสายนี้แล้วถึงแดนแห่งความเกษม นี่เป็นความสงสัย
ปฏิบัติฝ่ายเหตุ ฝ่ายผลก็ให้มีความสงสัย ว่าเวลานี้มรรคผลนิพพานจะมีอยู่เหมือนครั้ง
พุทธกาลหรือไม่ ความสงสัยที่ฝังอยู่ภายในใจทั้งนี้ไม่สามารถจะระบายให้ผู้หนึ่งผู้ใดฟัง
ได้ เพราะเข้าใจว่าจะไม่มีใครสามารถแก้ไขความสงสัยนี้ให้สิ้นซากไปจากใจได้...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๑)

กิตติศัพท์ของท่านพระอาจารย์มั่น

“...นี่ละจึงเป็นเหตุให้มีความสนใจและมุ่งหวังที่จะพบท่านพระอาจารย์มั่นอยู่
เสมอ แม้จะยังไม่เคยพบเห็นท่านมาก่อนเลยก็ตาม แต่เคยได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของ
ท่านฟุ้งจรมาจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลานานแล้ว ว่าท่านเป็นพระสำคัญรูปหนึ่ง
โดยมากผู้ที่มาเล่าเรื่องของท่านให้ฟังนั้นจะไม่เล่าธรรมชั้นอริยภูมิธรรมดา แต่จะเล่าถึง
ชั้นพระอรหันตภูมิของท่านทั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้มั่นใจว่า เมื่อเราได้ศึกษาเล่าเรียนให้เต็ม

ภูมิคำสัตย์ของตนที่ตั้งไว้แล้ว อย่างไรก็ตามเราจะต้องพยายามออกปฏิบัติและไปอยู่สำนักของท่าน และศึกษาอบรมกับท่าน เพื่อจะตัดข้อข้องใจสงสัยที่ฝังใจอยู่ขณะนี้ให้จงได้ ...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๑-๒๒๒)

ได้เห็นท่านพระอาจารย์มั่น

“...พอเดินทางไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ก็เผชิญท่านพระอาจารย์มั่นถูกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ จังหวัดอุดรธานี อาราธนาให้ไปพักจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี ท่านกำลังเดินทางออกจากที่เวกมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ไล่เลี่ยกับทางนี้ไปถึง พอได้ทราบว่าท่านมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงเท่านั้น ก็เกิดความยินดีเป็นล้นพ้น ตอนเข้าไปบิณฑบาตกลับมาได้ทราบจากพระเล่าให้ฟังว่า เช้านี้ท่านพระอาจารย์มั่นออกบิณฑบาตสายนี้และกลับมาทางเดิม ดังนั้นก็ยังเป็นเหตุให้มีความสนใจใคร่อยากจะได้พบเห็นท่านมากขึ้น จะไม่พบซึ่ง ๆ หน้าก็ตาม แต่ขอให้พบเห็นท่านจะเป็นที่พอใจ ก่อนที่ท่านจะออกเดินทางไปจังหวัดอุดรธานี

พอวันรุ่งขึ้นเช้าก่อนท่านออกบิณฑบาต เราก็รีบไปบิณฑบาตแต่เช้าก่อนท่าน แล้วกลับมาถึงกุฏิก็คอยสังเกตตามเส้นทางที่ท่านจะผ่านมาตามที่ได้สอบถามกับพระไว้แล้ว ไม่นานก็เห็นท่านมา จึงรีบเข้าไปในห้องกุฏิ แล้วคอยสอดสายตาออกดูท่านภายในห้องอย่างลับ ๆ ด้วยความหิวกระหายอยากพบท่านมาเป็นเวลานาน ก็ได้เห็นท่านมาจริง ๆ เกิดความเลื่อมใสในท่านขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ว่าเราไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ ได้เห็นพระอรหันต์ในคราวนี้เสียแล้ว ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครบอกว่าท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ แต่ใจเรามันยังเชื่อแน่วแน่ลงไปอย่างนั้น พร้อมทั้งความปีติยินดีจนขนพองสยองเกล้าอย่างบอกไม่ถูกในขณะที่ได้เห็นท่าน ทั้ง ๆ ที่ท่านก็ไม่ได้มองเห็นเราด้วยตาเนื้อ คราวนั้นท่านพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงไม่กี่วันก็ออกเดินทางมาจังหวัดอุดรธานีกับคณะลูกศิษย์ของท่าน...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒)

มุ่งออกปฏิบัติกรรมฐาน

“....ความสัตย์ที่เคยตั้งต่อตนเองนั้น คือฝ่ายบาลีขอให้จบเพียงเปรียญ ๓ ประโยคเท่านั้น ส่วนนักธรรมแม้จะไม่จบชั้นก็ไม่ถือเป็นปัญหา พอสอบเปรียญได้ ๓ ประโยคแล้วจะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียว จะไม่ยอมศึกษาและสอบประโยคต่อไปเป็นอันขาด นี่เป็นคำสัตย์ที่เคยตั้งไว้ ฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนจึงมุ่งเพื่อเปรียญ ๓ ประโยค แต่จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วอย่างไรก็ไม่ทราบได้ การสอบเปรียญตกอยู่ถึง ๒ ปี ปีที่สามจึงสอบได้ แม้ฝ่ายนักธรรมที่เรียนและสอบยังไม่จบชั้นก็พลอยได้ตามกันไปจนจบชั้น เพราะเรียนและสอบควบกันไป...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒)

ไม่ยอมทำลายสัจจะ

“...เราพยายามเรียนหนังสืออยู่ที่วัดเจติยหลวง พอสอบเปรียญได้ก็เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งหน้าออกปฏิบัติกรรมฐานตามคำสัตย์ที่ตั้งไว้ แต่ถูกผู้ใหญ่สั่งให้อยู่ที่นั่นด้วยความเมตตาหวังอนุเคราะห์ทางด้านปริยัติ พยายามหาทางหลีกเลี่ยงเพื่อปฏิบัติตามความตั้งใจและคำสัตย์ที่ตั้งไว้แล้ว เพราะคิดว่าคำสัตย์ได้สิ้นสุดแล้วในขณะที่สอบเปรียญได้ เราจะเรียนและสอบประโยคต่อไปอีกไม่ได้โดยเด็ดขาด ตามปกตินิสัยรักความสัตย์มาก ถ้าได้ตั้งคำสัตย์ลงคราวไหนแล้ว จะไม่ยอมทำลายคำสัตย์นั้น แม้ชีวิตก็ไม่รักเท่าคำสัตย์ นี้อย่างไรจะพยายามออกปฏิบัติให้จนได้ เผอิญในระยะนั้นพระผู้ใหญ่ที่เป็นอาจารย์ถูกนิมนต์ไปต่างจังหวัด เราก็พอมีโอกาสปลีกตัวออกจากกรุงเทพฯ ได้ในเวลานั้น หากว่าท่านยังอยู่ที่นั่นจะหาทางออกยาก เพราะท่านก็เป็นเจ้าบุญเจ้าคุณเหนือกระหม่อมเราอยู่ อาจจะเกรงอกเกรงใจท่านและหาทางออกได้ยาก...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒-๒๒๓)

สُبิณนิมิต

“...พอเห็นเป็นโอกาสดีตอนกลางคืนก็เข้านั่งตั้งสัจจาธิฐานขอบันดาลจากพระธรรม เพื่อเป็นการสนับสนุนความแนใจในการออกคราวนี้ เมื่อทำวัตรสวดมนต์เสร็จแล้ว ในคำอธิษฐานนั้นมีความมุ่งหมายว่า ถ้าจะได้ออกปฏิบัติกรรมฐานตามที่ได้ตั้งคำสัตย์โดยความสะดวกด้วย ออกไปแล้วจะได้สมความปรารถนาด้วย ขอให้นิมิตที่แปลก

ประหลาดแสดงขึ้นในคืนวันนี้ จะแสดงขึ้นทางด้านภาวาหรือด้านความฝันก็ได้ แต่ถ้าจะไม่ได้ออกปฏิบัติที่ดี ออกไปแล้วไม่สมหวังก็ดี นิमितที่แสดงขึ้นมานั้น ขอจงแสดงเหตุที่ไม่สมหวังและไม่เป็นที่พอใจ แต่ถ้าเป็นด้วยความสมหวังเมื่อออกไปแล้ว ขอให้เป็นนิमितที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ยิ่งแสดงขึ้นมาในคืนวันนี้

จากนั้นก็นั่งภาวนาต่อไป ก็ไม่ปรากฏว่ามีนิมิตใดๆ มาผ่านในระหว่างที่นั่งอยู่เป็นเวลานาน ก็หยุดและพักผ่อน ขณะที่หลับลงไปปรากฏว่าได้เหาะขึ้นไปบนอากาศสูง และในขณะที่เหาะนั้นได้เหาะขึ้นจากพระนครหลวง แต่ไม่ใช่พระนครหลวงกรุงเทพฯ เรา จะเป็นนครหลวงอะไรก็ไม่ทราบ กว้างสุดสายหุสยตา และเป็นนครหลวงที่สวยงามมาก เหาะรอบพระนครนั้นสามรอบแล้วก็กลับลงมา พอกลับมาถึงที่ก็ตื่นขึ้นมา เป็นเวลาสี่นาฬิกาพอดี จึงรีบลุกจากที่นอนด้วยความรู้สึกอึดอัดภายในอกในใจ เพราะขณะที่เหาะไปรอบๆ พระนครหลวงนั้น ได้เห็นสิ่งที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์หลายประการ ซึ่งไม่สามารถจะนำมาพรรณนาให้ฟังโดยทั่วถึงได้

ขณะที่ตื่นขึ้นมาก็ตื่นด้วยความขี้มึนแหม่มแหม่มใสและยินดีในนิมิตเป็นอันมาก ทั้งเกิดความคิดขึ้นในเวลานั้นว่า อย่างไรเราต้องสมหวังแน่นอน เพราะนิมิตประเภทอัศจรรย์เช่นนี้เราไม่เคยปรากฏตั้งแต่กาลไหนๆ มา เพิ่งจะมาปรากฏในคืนวันนี้เท่านั้น ทั้งสมกับเจตนาที่เราตั้งไว้ในคำอธิษฐานด้วย คิณนี้รู้สึกเป็นของอัศจรรย์ยิ่งในนิมิตของเรา พอฉันจึงหันเสริมก็ถือโอกาสเข้าไปนมัสการกราบลาพระมหาเถระที่เป็นผู้ใหญ่ในวัดนั้น ท่านก็ยินดีต้อนรับให้ไปได้....” (รวมเวลาศึกษาทางปริยัติอยู่ ๗ พรรษา)

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๓-๒๒๔)

จิตสงบ

“...ตอนปฏิบัติที่แรกก็เอาจริงเอาจัง และนิสัยเรามันจริงด้วยไม่ใช่เล่นๆ หยอกๆ ถ้าปักลงตรงไหนแล้วต้องเป็นอย่างนั้น พอออกปฏิบัติแล้วมีหนังสือปาฏิโมกข์พกเล่มเดียวเท่านั้นติดย่ามไป คราวนี้จะเอาให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มเหตุเต็มผล เอาเป็นเอาตายเข้าว่าเลย อย่างอื่นไม่หวังทั้งหมด หวังความพ้นทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น จะพ้นทุกข์ในชาตินี้แน่นอน ขอแต่ท่านผู้หนึ่งผู้ใดได้ชี้แจงให้เราทราบเรื่องมรรคผลนิพพานว่ามีอยู่จริงเท่านั้น เราจะมอบกายถวายชีวิตต่อท่านผู้นั้น และมอบกายถวายชีวิตต่ออรรดต่อธรรมด้วยข้อปฏิบัติ อย่างไม่ให้มีอะไรเหลือหลอเลย ตายก็ตายไปกับข้อปฏิบัติ ไม่ได้ตายด้วยความถอยหลัง จิตปักลงเหมือนหินหัก

ออกมาที่แรกก็มาจำพรรษาโคราช อำเภอจักราช (ปีนั้นเป็นพรรษาที่ ๘) ก็เร่งความเพียรตั้งแต่มาถึงที่แรก ไม่นานจิตก็ได้ความสงบ เพราะทำทั้งวันทั้งคืน ไม่ยอมทำงานอะไรทั้งนั้นนอกจากงานสมาธิภาวนาเดินจงกรมอย่างเดียว ตามประสาของคนล้มลุกคลุกคลานนั่นแหละ จิตก็สงบได้ ก็เร่งใหญ่เลย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๐)

จิตเสื่อม

“...ระยะต่อมาพระผู้ใหญ่จะให้เข้าไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ อีก และท่านอุตส่าห์เมตตาตามมาสั่ง แล้วก็เลยไปต่างจังหวัด ขากลับมาท่านจะให้ไปกรุงเทพฯ ด้วยเรารู้สึกอึดอัดใจ จากนั้นเราก็เดินทางมาจังหวัดอุดรธานี เพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น ใจที่มีความเจริญในทางด้านสมาธิ ก็ปรากฏว่าเสื่อมลงที่บ้านตาดซึ่งเป็นบ้านเกิดของตน การเสื่อมทั้งนี้เนื่องจากทำกลดคั่นหนึ่งเท่านั้น และการมาอยู่บ้านตาดก็ยังไม่ถึงเดือนเต็ม จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิทเหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสงบได้ แต่บางครั้งเข้าไม่ได้ พอเห็นทำไม่ดี จะฝืนอยู่ไปก็ต้องขาดทุน จึงรีบออกจากที่นั่นทันที ตอนนั้นสมาธิก็ดีไม่ใช่เล่นเหมือนกันนะ แน่นปึ้งเลยเทียว เริ่มแน่ใจว่ามรรคผลนิพพานมีแล้วเพราะจิตแน่นปึ้ง ไม่สะทกสะท้านกับอะไร แม้ขนาดนั้นก็ยังเสื่อมได้แค่ทำกลดคั่นเดียวเท่านั้น...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๔)

-๒-

บทธรรมครั้งแรก

การเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์ของท่านอาจารย์นั้น ท่านได้เสาะหามาก แต่ผลสุดท้ายท่านก็ได้ท่านพระอาจารย์มั่นมาเป็นครูอาจารย์ ท่านได้เทศน์ไว้ว่า

“...การที่เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์ที่เป็นที่แน่ใจและปรากฏเป็นความอบอุ่นขึ้นมาภายในตนนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เสาะแสวงเสียแทบล้มแทบตาย ดีไม่ดีไม่เจอเลยล้มเหลวไปเฉยๆ ต่อหน้าต่อตาเรา เพราะสิ่งตอบแทนความมุ่งหวังของเราความมุ่งหมายของเราไม่มี ถึงมีเราก็ไม่พบไม่เจอท่านเสีย ผลประโยชน์นี้ก็ล้มเหลวไปได้ ดังที่ผมได้เคยพูดเสมอว่า เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์นั้น ผมน่าจะเสาะแสวงหามากต่อมาก เพราะเราไม่ได้ตั้งความมุ่งหมายไว้อย่างธรรมดาๆ แม้จะตัวเท่าหนูนี้ก็ตาม การตั้งความมุ่งหมายไว้อย่างสูงที่สุดทีเดียว คือวิมุตติหลุดพ้นเท่านั้น...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๘๔)

“...ผมนี้จะว่านักล่าอาจารย์ก็ถูก มันเข้าหมด ทั้งปริยัติ ทั้งปฏิบัติ เพราะฉะนั้นถึงพูดได้ เรื่องปริยัติก็พูดได้เรื่องปฏิบัติก็พูดได้ เพราะเคยเข้าเคยอยู่ทั้งนั้น ไม่ว่าวัดราษฎร์วัดหลวงอะไร วัดใหญ่วัดน้อย ได้ไปอยู่หมดก็รู้ซึ้ง ออกมาทางปากก็เหมือนกัน สำนักไหนผมก็ไป ครูบาอาจารย์ยังมีชื่อโด่งดังเท่าไรยังบุกเข้าไป...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๓๙๐)

เมื่อได้พบท่านพระอาจารย์มั่นครั้งแรก และได้ฟังบทธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นครั้งแรก ก็เกิดความเชื่อเลื่อมใสทันที เรื่องนี้ท่านได้เล่าไว้ดังนี้

ได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น (ในพรรษาที่ ๙)

“...การจากนครราชสีมามาจังหวัดอุดรคราวันนี้ จุดประสงค์ก็เพื่อจะมาให้ท่านท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ อุดรธานี แต่ก็มาไม่ทันท่าน เพราะท่านถูกนิมนต์ไปจังหวัดสกลนครเสียก่อน จึงเลยไปพักอยู่ที่วัดทุ่งสว่าง จังหวัด

หนองคาย ประมาณสามเดือนกว่า พอถึงเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๕ (พรรษาที่ ๙) ก็ออกเดินทางจากหนองคายไปจังหวัดสกลนคร และเดินทางต่อไปถึงวัดท่านพระอาจารย์มั่นที่ตั้งอยู่บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พอไปถึงวัดพบท่านกำลังเดินจงกรมอยู่เวลาโพล้เพล้ (จวนมืด) ท่านก็ถามว่า “ใครมา” ก็กราบเรียนถวายท่าน จากนั้นท่านก็ออกจากทางจงกรมขึ้นไปบนศาลา เพราะท่านพักอยู่ในห้องบนศาลานั้น ท่านก็ทักทายปราศรัยด้วยความเมตตาและเอ็นดูคนที่แสวงไปหาท่าน...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๔)

ท่านอาจารย์ได้เล่าว่าเป็นจังหวะเหมาะพอดีที่ท่านจะได้อยู่กับหลวงปู่มั่น

“... พอไปถึงหลวงปู่มั่นเท่านั้นละ ไม่อยากได้ยินเลยคำที่ว่าที่นี่เต็มแล้ว รับไม่ได้แล้ว กลัวว่าหัวอกจะแตก ถึงขนาดนั้น เรายังไม่ลืมนะ คำพูดของท่าน คำนั้นเป็นสด ๆ ร้อน ๆ ว่า ‘นี่พอดีนะนี่ เมื่อวานนี้ท่านเนตรไปจากนี้ แล้ววันนี้ท่านมหากีมา ไม่เช่นนั้นก็ไม่ได้อยู่ กฎไม่ว่าง’ นั้นฟังซิ ท่านพูด อู๋ย มันเสียจะตาย เข้าถึงหัวดับโน่นนะ ทั้ง ๆ ที่จะได้อยู่อยู่นะ ฟังซิ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๐)

“...และท่าน (พระอาจารย์มั่น) ได้แสดงธรรมให้ฟัง ในบทธรรมที่ท่านแสดงให้ฟังในคืนวันที่ไปถึงที่แรกนั้น จะนำใจความย่อเท่าที่จำได้มาเล่าให้ท่านผู้ฟังทราบและเป็นบทธรรมที่ฝังลึกอยู่ในใจจนบัดนี้ว่า ‘ท่านมหากีนับว่าเรียนมาพอสมควร จนปรากฏนามเป็นมหา ผมจะพูดธรรมให้ฟังเพื่อเป็นข้อคิด แต่อย่าเข้าใจว่าผมประมาทธรรมของพระพุทธเจ้านะ เวลานี้ธรรมที่ท่านเรียนมาได้มากได้น้อย ยังไม่อำนวยประโยชน์ให้ท่านสมภูมิที่เป็นเปรียญ นอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการภาวนาของท่านในเวลานี้เท่านั้น เพราะท่านจะอดเป็นกังวลและนำธรรมที่เรียนมานั้นเข้ามาเทียบเคียงไม่ได้ในขณะที่ทำใจให้สงบ

ดังนั้นเพื่อความสะดวกในเวลาจะทำความสงบให้แก้ไข ขอให้ท่านที่จะทำใจให้สงบยกภูเขาไว้ก่อนในบรรดาธรรมที่ท่านได้เรียนมา ต่อเมื่อถึงกาลที่ธรรมซึ่งท่านเรียนมาจะเข้ามาช่วยสนับสนุนให้ท่านได้รับประโยชน์มากขึ้นแล้ว ธรรมที่เรียนมาทั้งหมดจะวิ่งเข้ามาประสานกันกับทางด้านปฏิบัติ และกลมกลืนกันได้อย่างสนิท ทั้งเป็นธรรมแบบพิมพ์ ซึ่งเราควรจะพยายามปรับปรุงจิตใจให้เป็นไปตามนั้น แต่เวลานี้ผมยังไม่

อยากจะให้ท่านเป็นอารมณ์กับธรรมที่ท่านเล่าเรียนมา อย่างไรก็ตามจิตจะสงบลงได้หรือจะใช้ปัญญาคิดค้นในขั้นนี้ ก็ขอให้ท่านทำอยู่ในวงกายนี้ก่อน เพราะธรรมในตำราท่านชี้เข้ามาในขั้นนี้ทั้งนั้น แต่หลักฐานของจิตยังไม่มี จึงไม่สามารถนำธรรมที่เรียนมาจากตำรานั้นเข้ามาเป็นประโยชน์แก่ตนได้ และยังจะกลายเป็นสัญญาอารมณ์คาดคะเนไปที่อื่น จนกลายเป็นคนไม่มีหลัก เพราะจิตติดปริยัติในลักษณะไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า ขอให้ท่านนำธรรมที่ผมพูดให้ฟังไปคิดดู ถ้าท่านตั้งใจปฏิบัติไม่ทอดทิ้ง วันหนึ่งข้างหน้าธรรมที่กล่าวนี้จะประทับใจท่านแน่นอน...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๔-๒๒๕)

หายสงสัยเรื่องมรรคผลนิพพาน

“...เรารู้สึกเกิดความเชื่อเลื่อมใสท่านทันทีที่ได้เห็นองค์ของท่านชัดเจนในคืนวันนั้น เพราะทั้งความเชื่อในธรรมที่ท่านเมตตาแสดงให้ฟัง และท่านก็อนุเคราะห์รับไว้ให้อยู่ในสำนักของท่านตลอดมา เราก็ออยู่กับท่านด้วยความพอใจจนบอกไม่ถูก แต่อยู่ด้วยความโง่งมอย่างบอกไม่ถูกอีกเหมือนกัน เฉพาะองค์ท่านรู้สึกมีเมตตาธรรมอนุเคราะห์ทุกครั้งที่เราเข้าไปหา”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๕)

“... ท่านชี้แจงแสดงเรื่องอะไร ไม่ว่าดูท่านทางตาฟังท่านทางหู อะไรไม่มีคลาดมีเคลื่อนจากหลักธรรมหลักวินัย พูดอะไรตรงไปตรงมาเป้งๆ ใจออกอุทานว่า โอโห นี่ละอาจารย์ของเรา การแสดงเรื่องมรรคผลนิพพานไม่รู้ท่านเอามาจากไหน ไม่ได้มีคำว่า เห็นจะ-เห็นจะ เพราะถอดออกมาจากใจท่านแท้ๆ ที่ท่านรู้ท่านเห็นท่านปฏิบัติมาอย่างไร เหมือนอย่างว่านี่นาๆ อยู่อย่างนั้น เห็นหรือไม่เห็น รู้หรือไม่รู้ นี่นามรรคผลนิพพานอยู่ที่ไหน อยู่ที่นี้ๆ จิตมันก็ฝึกลึกฝังจริง ๆ เหมือนกับทำทนายอยู่ตลอดเวลา ในการแสดงด้วย ทำทนายความจริงจังของท่าน ทำทนายด้วยความจริงของธรรมด้วย

ความจริงจังของท่านก็หมายถึงท่านเป็นผู้รู้ผู้เห็นเอง ไม่ใช่ผู้อื่นผู้ใดเป็นผู้เห็นแล้วท่านหยิบยืมมาพูดมาเทศน์ให้เราฟัง ท่านเป็นผู้รู้เองเห็นเองในธรรมทั้งหลาย เวลา มาแสดงให้เราฟังจึงถึงใจ พอเข้าถึงใจแล้วที่นี้เราจะจริงไหม มรรคผลนิพพานจะสงสัยอีกไหมที่นี้ ไม่มีทางสงสัย หหมดแล้ว เรื่องมรรคผลนิพพานยังมีอยู่หรือไม่ นั่น เป็นอันว่าหมดปัญหาแล้วโดยประการทั้งปวง ไม่มีเหลืออยู่แม้เปอร์เซ็นต์เดียวเลย เชื่อแน่ว่า

มรรคผลนิพพานมีอยู่ร้อยเปอร์เซ็นต์ เอาละทีนี้เราย้อนมาถามตัวเองว่า จะจริงไหม จริงซี ไม่จริงให้ตายเสีย อย่าอยู่หนักศาสนาและหนักแผ่นดินต่อไป ตั้งแต่บัดนั้นมาก็ พัดกันใหญ่เลย...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๒๐-๑๒๑)

“...จากนั้นมาก็ตั้งสัจอธิฐาน หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ตราบไฉแล้วเราจะไม่หนี จากท่าน จนกระทั่งวันท่านล่วงไปหรือเราล่วงไป แต่การไปเที่ยวเพื่อประกอบความ พากเพียรตามกาลเวลานั้นขอไปตามธรรมดา แต่ถือท่านเป็นหลัก เหมือนกับว่าบ้าน เรือนอยู่กับท่าน ไปที่ไหนต้องกลับมาหาท่าน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๑)

สُبิณนิมิตอีกครั้ง

“... ความฝันเราก็ไม่ลืม ความฝันนี้ก็เคยเล่าให้หมู่เพื่อนฟังแล้ว แต่ก็รู้สึกว่ามัน ดูตื้นเขินพอให้พูดได้อีก ไปอยู่กับท่าน พอตั้งสัจอธิฐานแล้วด้วยความลงใจของเรา เชื่อ ต่อท่านเต็มเม็ดเต็มหน่วยหาที่แย้งไม่ได้ ไม่ว่าท่านจะแสดงออกมาภายนอกภายใน ตรงกับหลักธรรมหลักวินัยเป้งๆ ไม่มีอ้อมค้อม จึงได้ปลงใจอธิฐานว่าจะอยู่กับท่าน หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่จนกระทั่งปานนี้ผมก็ยังไม่วางใจ ผมต้องอยู่กับท่าน แต่การไป เที่ยวที่นั่นที่นี้ก็เป็นธรรมดาตามที่คิดไว้

ไปอยู่กับท่านได้ประมาณสัก ๔-๕ คืนเท่านั้นกระมัง ความฝันนี้ก็เป็นความฝัน เรื่องอัศจรรย์เหมือนกัน ฝันว่าได้สะพายบาตร แบกกลด ครองผ้าด้วยดีไปตามทางอัน รกชฎ สองฟากทางแยกไปไหนไม่ได้มีแต่ขวากแต่หนามเต็มไปหมด นอกจากจะ พยายามไปตามทางที่เป็นเพียงด้านๆ ไปอย่างนั้นแหละ รกรุ่งรัง หากพอรู้เงื่อนไขพอเป็น แฉกทางไป พอไปถึงที่แห่งหนึ่งก็มีกอไผ่หนาๆ ล้มทับขวางทางไว้ หาทางไปไม่ได้ จะ ไปทางไหนก็ไปไม่ได้ มองดูสองฟากทางก็ไม่มีทางไป เอ นี่เราจะไปยังไงนา เสาะที่นั่น เสาะที่นี้ไปก็เลยเห็นช่อง ช่องที่ทางเดินไปตรงนั้นแหละ เป็นช่องนิดหน่อยพอที่จะ บิบบินไปให้หลวมตัวกับบาตรลูกหนึ่ง พอไปได้

เมื่อไม่มีทางไปจริง ๆ ก็เปลื้องจีวรออก มันขัดขนาดนั้นนะความฝัน เหมือนเรา ไม่ได้ฝัน เปลื้องจีวรออกพับเก็บอย่างที่เราพับเก็บเอามาวางนี้แล เอาบาตรออกจากบ่า เจ้าของก็คืบคลานไปแล้วก็ถึงสายบาตรไปด้วย กลดก็ดึงไปไว้ที่พอเอื้อมถึง พอบินไป

ได้ก็ลากบาตรไปด้วยลากกลดไปด้วยแล้วก็ถึงจัวร์ไปด้วย บินไปอยู่อย่างนั้นแหละ ยากแสนยาก พยายามบิกบินกันอยู่นั้นเป็นเวลานาน พอตีเจ้าของก็พันไปได้ เดี่ยวก็ค่อยดึงบาตรไป บาตรก็พันไปได้ แล้วก็ดึงกลดไป กลดก็พันไปได้ พยายามดึงจัวร์ไป จัวร์ก็พันไปได้ พอพันไปได้หมดแล้วก็ครองผ้า มันขัดขนาดนั้นนะความฝืน ครองจัวร์แล้วก็สะพายบาตร นึกในใจว่าเราไปได้ละที่นี้ ก็ไปตามด่านนั้นแหละ ทางรกมาก พอไปประมาณสัก ๑ เส้นเท่านั้น สะพายบาตร แบกกกลด ครองจัวร์ไป

ตามองไปข้างหน้าเป็นที่เว้งว่างหมด คือข้างหน้าเป็นมหาสมุทร มองไปฝั่งโน้นไม่มี เห็นแต่ฝั่งที่เจ้าของยืนอยู่เท่านั้น และมองเห็นเกาะหนึ่งอยู่โน้น ไกลมาก มองสุดท้ายตามองเห็นเป็นเกาะดำๆ นี่แหละ นี่เราจะไปเกาะนั้น พอเดินลงไปฝั่งนั้น เรือไม่ทราบมาจากไหน เราก็ไม่ได้กำหนดว่าเรือยนต์เรือแจวเรือพายอะไร เรือมาเทียบฝั่ง เราก็ขึ้นนั่งเรือ คนขับเรือเขาก็ไม่ได้พูดอะไรกับเรา พอลงไปนั่งเรือแล้วก็เอาบาตรเอาอะไรลงวางบนเรือ เรือก็วิ่งพาไปโน้นเลยนะโดยไม่ต้องบอก มันอะไรก็ไม่ทราบ บิ่งๆไปโน้นเลย ไม่รู้สึกว่ามีภัยมีอันตรายมีคลื่นอะไรทั้งนั้นแหละ ไปแบบเงียบๆ ครูเดียวเท่านั้นก็ถึงเพราะเป็นความฝืนนี่

พอไปถึงเกาะนั้นแล้วเราก็นั่งของออกจากเรือแล้วขึ้นบนฝั่ง เรือก็หายไปเลย เราไม่ได้พูดกันสักคำเดียวกับคนขับเรือ เราก็นั่งสะพายบาตรขึ้นไปบนเกาะนั้น พอขึ้นเขาขึ้นไปๆ ก็ไปเห็นท่านอาจารย์มั่นกำลังนั่งอยู่บนเขาบนเตียงเล็ก ๆ กำลังนั่งตำหมากจ็อกๆ อยู่ พร้อมกับมองมาดูเราที่กำลังขึ้นเขาขึ้นไปหาท่าน ‘อ้าว ท่านมหามาได้ยังไง นี่ ทางสายนี้ใครมาได้เมื่อไหร่ ท่านมหามาได้ยังไงกัน’ ‘กระผมนั่งเรือมา ขึ้นเรือมา’ ‘โอโฮ ทางนี้มันมายากนา ใครๆ ไม่กล้าเสี่ยงตายมากันหรอก เอ้า ถ้าอย่างนั้นตำหมากให้หน่อย’ ท่านก็ยื่นตะบันหมากให้ เราก็ตำจ็อกๆ ๒-๓ จ็อกเลยรู้สึกตัวตื่น แหมเสียใจมาก อยากจะฝืนต่อไปอีกให้จบเรื่องค่อยตื่นก็ยังดี...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๑-๖๒)

ปรีชาครูอาจารย์

“...พอตื่นเช้ามาก็เลยไปเล่าความฝันให้ท่านฟัง ท่านพูดท่านยอได้ดีมาก ‘เออ ที่ฝันนี้เป็นมงคลอย่างยิ่งแล้วนะ นี่เป็นแบบเป็นฉบับในปฏิปทาของท่านไม่เคลื่อนคลาดนะ ให้ท่านดำเนินตามปฏิปทาที่ท่านฝันนี้ เบื้องต้นจะยากลำบากที่สุดนะ’ ท่านว่าอย่างนั้น ‘ท่านต้องเอาให้ดี ท่านอย่าท้อถอย เบื้องต้นนี้ลำบาก ดูท่านลอดกอไผ่มาทั้งกอ นั้น

แหละลำบากมากตรงนั้น เอาให้ตื้อย่ำถอยหลังเป็นอันขาด พอพ้นจากนั้นไปแล้ว ก็เงี้ยวไปได้สบายจนถึงเกาะ' ท่านว่าอย่างนั้น 'อันนั้นไม่ยาก ตรงนี้ตรงยากนา'

เราฟัง เราฟังจริง ๆ นี่มันถึงใจ ๆ เป็นกับตายท่านอย่าถอยตรงนี้ ครั้งแรกนี้ยากที่สุด พอติดกับตอนจิตเจริญจิตเสื่อม ตอนนั้นแหละมันยากจนจะเอาหัวฟาดใส่ภูเขาไปโน้นแน่ะ มันโมโห เจริญแล้วก็เสื่อม ๆ ท่านก็แนะไว้อย่างนั้น 'พอพ้นจากนี้แล้วท่านจะไปด้วยความสะดวกสบายไม่มีอุปสรรคอันใดเลย มีเท่านั้นแหละ เบื้องต้นเอาให้ตื้อย่ำถอยนะ' ท่านว่าอย่างนี้ 'ถ้าถอยตรงนี้ไปไม่ได้แน่ เอ้า เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ฟาดมันให้ได้ตรงนั้นะ ในนิมิตบอกแล้วว่าไปได้ นี่ มันจะยากแค่ไหน มันก็ไปได้ นี่ อย่าถอยนะ' จำได้ฝังใจ ตีใจพอใจ ถึงได้ดำเนินตามนั้นเรื่อยมา..."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๒-๖๓)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจ

"...กลางวันวันหนึ่งซึ่งเราไปถึงใหม่ ๆ กำลังกลัวท่านเป็นกำลัง เผอิญเอนกายลงเลยเคลิ้มหลับไป ขณะที่เคลิ้มหลับไปนั้นปรากฏว่าท่านมาดุใหญ่ ว่า 'ท่านมานอนเหมือนหมอยู่นทำไมที่นี่ เพราะที่นี่มิใช่โรงเลี้ยงหมู ผมจึงไม่ส่งเสริมพระที่มาเรียนวิชาหมู เดี่ยววัดนี้จะกลายเป็นโรงเลี้ยงหมูไป ดังนี้' เสียงท่านเป็นเสียงตะโกนดุด่าขู่เชิญให้เรากลับเสียด้วย จึงสะดุ้งตื่นทั้งหลับ และโผล่หน้าออกมาประต้อมองหาท่าน ทั้งตัวสั่นใจสั่นแทบเป็นบ้าไปในขณะนั้น เพราะปกติก็กลัวท่านแทบตั้งตัวไม่ติดอยู่แล้ว แต่บังคับตนอยู่กับท่านด้วยเหตุผลที่เห็นว่าชอบธรรมเท่านั้น แถมท่านยังนำยาปราบหมูมารอกเข้าอีก นึกว่าสลบไปในเวลานั้น พอโผล่หน้าออกมามองโน้นมองนี้ไม่เห็นท่านมายืนอยู่ตามที่ปรากฏ จึงค่อยมีลมหายใจขึ้นมาบ้าง

พอได้โอกาสจึงไปกราบเรียนความเป็นไปถวายท่าน ท่านก็เป็นอุบายปลอบโยนดีมาก แต่เราคิดว่าไม่ค่อยดีนักในบางตอนซึ่งอาจทำให้คนสนใจประมาทเมื่อได้รับคำปลอบโยนที่เคลือบด้วยน้ำตาลเช่นนั้น ท่านอธิบายนิมิตให้ฟังว่า 'เราหาครูอาจารย์ใหม่ ๆ ประกอบกับมีความระวังตั้งใจมาก เวลาหลับไปทำให้คิดและฝันไปอย่างนั้นเอง ที่ท่านไปดุว่าเราเหมือนหมูนั้น เป็นอุบายของพระธรรมท่านไปเตือน ไม่ให้เราลัทธินิสัยของหมูมาใช้ในวงของพระและพระศาสนา โดยมากคนเราไม่ค่อยคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของตัวเองว่ามีคุณค่าเพียงไร เวลาอยากทำอะไรทำตามใจชอบ ไม่คำนึงถึงความผิดถูกชั่วดี จึงเป็นมนุษย์เต็มภูมิได้ยาก ที่โบราณท่านว่ามนุษย์ขาดตาตั้ง

ตาชั่งไม่เต็มบาทนั้น คือไม่เต็มตามภูมิของมนุษย์นั่นเอง เพราะเหตุแห่งความไม่รู้ลึก
ตัวว่าเป็นมนุษย์ที่มีคุณสมบัติสูงกว่าสัตว์ จึงทำให้มนุษย์เรต่ำลงทางความประพฤติ
จนกลายเป็นคนเสียหายที่ไม่มีอะไรวัดระดับได้ เหลือแต่ร่างความเป็นมนุษย์ เจ้าตัวยัง
ไม่รู้ว่ตนได้เสียไปแล้วเพราะเหตุนั้น ๆ ผู้ที่ควรจะมีสติปัญญาพิจารณาตามได้บ้าง

พระธรรมท่านมาสั่งสอนดังที่ท่านปรากฏนั้นเป็นอุบายที่ชอบธรรมดีแล้ว จงนำ
ไปเป็นคติเตือนใจตัวเอง เวลาเกิดความเกียจคร้านขึ้นมาจะได้นำอุบายนั้นมาใช้เตือน
สติกำจัดมันออกไป นิमितเช่นนี้เป็นของดีหายาก ไม่ค่อยปรากฏแก่ใครง่าย ๆ ผมชอบ
นิมิตท่านองนี้มาก เพราะจะพลอยได้สติเตือนตนมิให้ประมาทอยู่เนือง ๆ ความเพียรจะ
ได้เร่งรีบ จิตใจจะได้สงบอย่างรวดเร็ว ถ้าท่านมหานำอุบายที่พระธรรมท่านมาเทศน์ให้
ฟังไปปฏิบัติอยู่เสมอ ๆ ใจท่านจะสงบได้เร็ว ดีไม่ได้อาจถึงธรรมก่อนพวกที่ปฏิบัติมา
ก่อนเหล่านี้ด้วยซ้ำ นิमितที่เตือนท่านมหานั้นดีมาก มิใช่ นิमितที่สาปแช่งแบ่งเวรในทางไม่
ดี

เรามาอยู่กับครูอาจารย์อย่างกลัวท่านเกินไป ใจจะเดือดร้อนนั่งนอนไม่เป็นสุข
ผิดถูกประการใดท่านจะสั่งสอนเราไปตามจารีตแห่งธรรม การกลัวท่านอย่างไม่มีเหตุ
ผลนั้นไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย จงกลัวบาปกลัวกรรมที่จะนำทุกข์มาเผาผลาญตนให้มาก
กว่ากลัวอาจารย์ ผมเองมิได้เตรียมรับหมู่คณะไว้เพื่อคู่ดาเขียนตีโดยไม่มีเหตุผลที่ควร
การฝึกทรมานตัวก็ทำไปตามคลองธรรมที่ท่านแสดงไว้ การอบรมสั่งสอนหมู่คณะก็จำ
ต้องดำเนินไปตามหลักธรรมคือเหตุผล ถ้าปลีกแะจากทางนั้นย่อมเป็นความผิด ไม่
เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ฉะนั้นนิมนต์อยู่เย็นใจและประกอบความเพียรให้เป็นขึ้นเป็น
อัน อย่าลดละทอดถอยความเพียร ธรรมเป็นสมบัติกลางและเป็นสมบัติของทุกคนที่ใคร
ต่อธรรม พระพุทธเจ้ามิได้ผูกขาดไว้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ต่างมีสิทธิครอบครอง
เป็นเจ้าของได้ด้วยการปฏิบัติดีของตนด้วยกัน

อย่าลืมนิมิตอันดีงามซึ่งเป็นมงคลอย่างนี้ไปเสีย จงระลึกถึงอยู่เสมอ ลัทธินิสัย
หมู่จะได้ห่างไกลจากพระเรา มรรคผลนิพพานจะนับวันใกล้เข้ามาทุกเวลาในที่ แดน
แห่งความพ้นทุกข์จะปรากฏเฉพาะหน้าในวันหรือเวลาหนึ่งแน่นอนหนีไม่พ้น ผมยินดี
และอนุโมทนาด้วยนิมิตท่านมหอย่างจริงใจ แม้ผมสั่งสอนตัวผมเองก็สั่งสอนแบบเผ็ด
ร้อนท่านองนี้เหมือนกัน และชอบได้อุบายต่าง ๆ จากอุบายเช่นนี้เสมอมา จึงจำต้องใช้
วิธีแบบนี้บังคับตัวตลอดมา แม้บางครั้งยังต้องสั่งสอนหมู่คณะโดยวิธีนี้เหมือนกัน' นี้
เป็นคำอธิบายแก่นิมิตที่ท่านใช้ปลอบโยนเด็กที่เริ่มฝึกหัดใหม่ ๆ กลัวจะเสียใจและท้อ
ถอยปล่อยวางความเพียรเวียนไปเป็นมิตรกับหมู ท่านจึงหาอุบายสอนแบบนี้..."

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๓๙-๒๔๑)

สมาทานธุดงค์วัตร

ท่านอาจารย์ได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นเวลา ๘ ปี จนกระทั่งท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพไป ได้เห็นปฏิปทาการดำเนินของท่านพระอาจารย์มั่นและได้ยึดถือเป็นแบบฉบับ

“...พ่อแม่ครูอาจารย์มั่นเรานี้เป็นยังไง ท่านเดินตามนี้อย่างราบรื่นสม่ำเสมอที่ต้องติไม่ได้เลยนะ เท่าที่ผมไปอยู่กับท่านเป็นเวลา ๘ ปี จนกระทั่งท่านมรณภาพไป มีแต่ที่ถึงใจๆๆ ปฏิปทาเครื่องดำเนินที่เห็นอยู่ด้วยตาของเรานี้ก็มีอยู่ในแบบในฉบับ มีในตำรับตำราอยู่แล้วค่านได้ที่ไหน ท่านดำเนินอย่างนี้อยู่ในข้อนั้นๆ นั้นมันเห็นอีกแหละ....”

(กล่าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๒๐๔)

“...พอไปอยู่กับท่านปีแรกก็เห็นท่านพูดถึงเรื่องธุดงค์วัตร เพราะท่านเคร่งครัดในธุดงค์วัตรมากมาตามนิสัย มีการรับอาหารเท่าที่บิณฑบาตได้มาเป็นต้น จากนั้นมาเราก็สมาทานธุดงค์เป็นประจำในหน้าพรรษาไม่เคยลดละเลย สมาทานธุดงค์ข้อฉันของที่ได้มาในบาตรเท่านั้น ใครจะเอาอาหารมาใส่บาตรนอกจากอาหารในบาตรของตัวแล้วเป็นไม่รับไม่สนใจ ตั้งแต่บัดนั้นมาเรื่อยไม่เคยลดละ คนเดียวเราก็ทำของเราไม่ให้ขาดแม้แต่ปีเดียว

ปีจำพรรษาบ้านนามน ท่านหุติตาดีท่านฉลาด จอมปราชญ์ในสมัยปัจจุบัน ใครจะไปเก่งกว่าท่านอาจารย์มั่นเล่า การสมาทานธุดงค์ท่านก็รู้ว่าเราไม่รับอาหารที่ตามมาทีหลัง แต่บทเวลาท่านจะใส่บาตรเรา ท่านก็พูดเป็นเชิงว่า ‘ขอใส่บาตรหน่อยท่านมหา นี่เป็นสมณบริโศก’ ท่านว่าอย่างนั้น ‘นี่เป็นเครื่องบริโศกของสมณะขอนิมนต์รับเถอะ’ ก็หมายความว่าท่านเป็นผู้ใส่เองนั่นแล

บางครั้งก็มีคณะศรัทธาทาจังหวัดหนองคายบ้างและที่สกลนครบ้าง ที่อื่น ๆ บ้างไปใส่บาตรท่านและพระในวัดบ้านนามน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร นานๆ มีไปทีหนึ่งเพราะแต่ก่อนรถราไม่มีต้องเดินด้วยเท้า แต่เขาไปด้วยเกวียน จ้างล้อจ้างเกวียนไป เขาไปพักเพียงคืนสองคืนและไม่ได้พักอยู่ในวัดกับพระท่าน พวกกันไปพักอยู่กับกระท่อมนาของโยมแพง ตอนเช้าทำอาหารบิณฑบาต เสร็จแล้วก็มาถวายพระในวัดนั้น เขาไม่ได้ไปดักใส่บาตรนอกวัด เราก็ไม่กล้ารับกลัวธุดงค์ขาด เดินผ่านหนีมาเลยสำหรับท่านก็รับให้เพราะสงสารเขาเท่าที่สังเกตดู

อาหารก็เหลือจากใส่บาตรมากมาย นำขึ้นมาบนศาลาอย่างนั้นแล เป็นหมกเป็นห่อและผลไม้ต่าง ๆ นะ เราก็ไม่รับ ส่งไปไหนก็หายเจียบ ๆ ไม่มีใครรับ จะมีรับบ้างเพียงองค์สององค์ ผิดสังเกตศรัทธาเขาไม่น้อย ส่วนเราไม่กล้ารับเพราะกลัวธุดงค์ข้อนี้ขาด หลายวันต่อมาท่านก็ขอใส่บาตรเรา โดยบอกว่าเป็นสมณบริโศก ขอใส่บาตรหน่อย แล้วท่านก็ใส่บาตรเรา ท่านใส่เองนะ ถ้าธรรมดาแล้ว โอ...ใครจะมาใส่เราได้วะ สำหรับเราเองกลัวธุดงค์จะขาด หรืออย่างน้อยไม่สมบูรณ์ ความจริงท่านคงเห็นว่ามันเป็นทิวทัศน์อยู่กับธุดงค์ที่ตนสมทานนั้น ท่านจึงช่วยตัดเสียบ้างเพื่อให้เป็นข้อคิดหลายแง่หลาย तरह ไม่เป็นลักษณะเถรตรงไปถ่ายเดียว ท่านจึงหาอุบายต่าง ๆ สอนเราทั้งทางอ้อมและทางตรง

เฉพาะเราเถรตรง มีความคิดความมุ่งหมายอย่างนั้น จึงไม่ยอมให้ใครมาใส่บาตรอันเป็นการทำลายธุดงค์เราได้เลย นอกจากท่านอาจารย์มั่นผู้ที่เราเคารพเลื่อมใสเต็มหัวใจเท่านั้น จึงยอมลงและยอมให้ใส่บาตรตามกาลอันควรของท่านเอง เราเองมีความหนักแน่นในใจว่า จะไม่ยอมให้ธุดงค์นี้บกพร่องแม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ระแคะระคายภายในใจ ต้องสมบูรณ์ทั้งธุดงค์ที่เราได้ทำลงไปและจิตใจที่มุ่งมั่นอยู่แล้ว แต่เพราะความเคารพเลื่อมใสท่านความรักท่านทั้ง ๆ ที่ไม่สบายใจก็ยอมรับ นี่แหละที่หลักใจกับหลักปฏิบัติ

ก็ยอมรับว่าถูกในความจริงจังที่ปฏิบัตินี้ แต่มันก็ไม่ถูกสำหรับธรรมที่สูงและละเอียดกว่านั้น เล็งดูเราเล็งดูท่านมองเราและมองท่านนั้นผิดกันอยู่มาก อย่างท่านอาจารย์มั่นท่านมองอะไร ท่านมองตลอดทั่วถึงและพอเหมาะพอสมทุกอย่างภายในใจ ไม่เหมือนพวกเราที่มองหน้าเดียวแง่เดียวแบบโง่ ๆ ไม่มองด้วยปัญญาเหมือนท่าน เราจึงยอมรับตรงนั้น นี่พูดการปฏิบัติธรรมอยู่บ้านนามนกับท่านอาจารย์มั่น

ที่นี้พูดถึงบ้านหนองผือใน เวลามาอยู่บ้านหนองผือ เราก็สมทานธุดงค์วัตรอย่างนั้นอีก อยู่ที่ไหนก็ตามเรื่องธุดงค์วัตรนี้เราจะต้องเอาหัวชนอย่างไม่ถอยเลย ยืนกระต่ายขาเดียวไม่ยอมให้ขาดได้เลย บิณฑบาตมาแล้วก็รีบจัดปู้ปี้บ จะเอาอะไรก็เอาเสียชนิด ๆ หน่อย ๆ เพราะการฉันไม่เคยฉันให้อิ่ม ในพรรษาไม่เคยให้อิ่มเลย โดยกำหนดให้ตัวเองว่าเอาเพียงเท่านั้น ๆ สัก ๖๐% หรือ ๗๐% เช่น ๑๐๐% เราหักไว้เสีย ๓๐% หรือ ๔๐% ซึ่งคิดว่าพอดี เพราะอยู่กับหมู่เพื่อนหลายองค์ด้วยกัน ถ้าจะอดก็ไม่สะดวก เพราะการทำงานในวงหมู่คณะเกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ เราเองก็เหมือนเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งอย่างลับ ๆ ทั้งที่ไม่แสดงตัว ทั้งนี้เกี่ยวกับการคอยสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะภายในวัด พรรษาก็ไม่มาก สิบกว่าพรรษาเท่านั้นแหละ แต่รู้สึกว่าคุณอาจารย์ใหญ่ท่านเมตตาไว้วางใจในการช่วยดูแลพระเถรอย่างลับ ๆ เช่นกัน

เวลาเข้าพรรษาก็ต่างองค์ต่างสมาทานธุดงค์กันทั้งวัด ครั้นสมาทานแล้วไม่กี่วันก็ ล้มไป ๆ นี่ก็สื่อแสดงให้เห็นความจริงจังหรือความล้มเหลวของหมู่คณะ ก็ยิ่งทำให้เรามี ความระมัดระวังและชะมัดเขม้นในหน้าที่และธุดงค์ของเรามากขึ้น เมื่อได้เห็นอาการ ของหมู่เพื่อนเป็นอย่างนี้ ทำให้เกิดความอดทนระอาใจไปหลายแง่หลายทางเกี่ยวกับ หมู่คณะ จิตใจยิ่งฟิตตัวเอง ปลุกใจตัวเองให้แข็งขัน และย้อนมาถามตัวเองบ้าง ว่าไ้ เราจะไม่ล้มไม่เหลวไปละหรือเมื่อเหตุการณ์รอบข้างเป็นไปอย่างนี้ ก็ได้รับคำตอบอย่าง มั่นใจว่า จะเอาอะไรมาให้ล้มให้เหลวไหลละ ก็ตัวใครตัวเรานี่ ประกอบกับนิสัยเราเป็น อย่างนี้มาตั้งแต่เดิมอยู่แล้ว ทำอะไรต้องจริงทั้งนั้น ถ้าลงได้ทำแล้วต้องจริง ทำเล่นไม่เป็น เราจะไม่ล้มไม่ได้ นอกจากตายเสียเท่านั้นก็สุดวิสัย ใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้เป็นอัน ขาด ฟังซิว่า เป็นอันขาด ความรู้สึกเป็นอย่างไรในเวลานั้น

ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของหมู่เพื่อน จึงเป็นราวกับแสดงธรรมเทศนาแก่ณที่ หนึ่งให้เราฟังอย่างถึงใจ จำไม่ลืมจนบัดนี้ พอบิณฑบาตกลับมาแล้วมีอะไรก็รับจัด ๆ ใส่ บาตร เสริ่งแล้วก็รีบไปจัดอาหารเพื่อใส่บาตรท่านอาจารย์ ห่อนั้นหรือห่อนี้ที่เห็นว่าเคย ถูกกับธาตุชั้นของท่าน เรารู้และเข้าใจก็รับจัด ๆ อันไหนควรแยกออก อันไหนควรใส่ก็ จัด ๆ เสริ่งแล้วถึงจะมานั่งของตน ตาคอยดู หูคอยสังเกต ฟังท่านจะว่าอะไรบ้างขณะ ก่อนลงมือฉัน

บาตรเราพอจัดเสร็จแล้วก็เอาตั้งไว้ลับ ๆ ทางด้านหลังข้างฝาติดกับต้นเสา เอา ฝาปิดไว้อย่างดีด้วย เอาผ้าอาบนํ้าปิดอีกชั้นหนึ่งด้วย เพื่อไม่ให้ใครไปยุ่งไปใส่บาตรเรา เวลานั้นใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้ กำชับกำชาไว้อย่างเด็ดขาด แต่เวลาท่านจะใส่บาตร เราท่านก็มีอุบายของท่าน เวลาเราจัดอะไรของท่านเสร็จเรียบร้อยแล้วมานั่งประจำที่ ให้ พรเสร็จ ตอนทำความสงบพิจารณาปัจจุขณะนั้นแล ท่านจะเอาตอนเริ่มจะฉัน ท่าน เตรียมของใส่บาตรไว้แต่เมื่อไรก็ไม่รู้แหละ แต่ท่านไม่ใส่ช้า ๆ ชาก ๆ นี่ ท่านก็รู้เหมือน กันท่านเห็นใจเรา บทเวลาท่านจะใส่ท่านพูดว่า ‘ท่านมหาขอใส่บาตรหน่อย ๆ ศรัทธา มา สาย ๆ’ ท่านว่าอย่างนั้น พอว่าอย่างนั้นมือท่านถึงบาตรเราเลยนะ ตอนเราเอาบาตรมา วางข้างหน้าแล้ว กำลังพิจารณาอาหารนี้แหละ เราเองก็ไม่ทราบจะทำอย่างไรเพราะ ความเคารพ จำต้องปล่อยตามความเมตตาของท่าน เราให้ใส่เฉพาะท่านเท่านั้น นาน ๆ ท่านจะใส่ทีหนึ่ง ในพรรษาหนึ่ง ๆ จะมีเพียง ๓ ครั้งหรือ ๔ ครั้งเป็นอย่างมาก ท่านไม่ ใส่ช้า ๆ ชาก ๆ เพราะท่านฉลาดมาก คำว่ามัชฌิมาในทุกด้านจึงยกให้ท่านโดยหาที่ต้อง ติไม่ได้

นี่เรารักษาของเราอย่างนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ ส่วนพระเถรไม่ได้เรื่องล้ม เหลวไปหมด จึงทำให้คิด คิดอยู่ไม่หยุดเกี่ยวกับหมู่คณะ เอ...จิตใจมันเป็นยังงี้พระ

เรานี่ จึงหาหลักเกณฑ์ไม่ได้ ล้มเหลวๆ ไปอย่างนั้น จะเอาอะไรเป็นหลักอันมั่นคงในอนาคต เมื่อปัจจุบันเป็นความล้มเหลวอยู่แล้ว ทำให้คิดเรื่องเหล่านี้ภายในใจอยู่ไม่หยุด จนถึงหมู่คณะในปัจจุบันที่อยู่กับเราเวลานี้

ฉะนั้นหลักปฏิบัติถูกต้องควรจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก การฉันในบาตรคนจำนวนมาก ตลอดถึงพระเรา ยังไม่เห็นคุณค่าของการฉันในบาตร นอกจากไม่เห็นคุณค่าธุดงค์ข้อนี้แล้ว ยังอาจเห็นไปว่าไม่เหมาะไม่สวยงาม ทั้งในส่วนเฉพาะและสังคมทั่วไป เนื่องจากอาหารต้องรวมกันทั้งคาวทั้งหวานในบาตรใบเดียว และยังอาจเห็นเป็นของน่าเกลียดสกปรกมูมมามไปก็ได้ ซึ่งเป็นความคิดเห็นของกิเลสปล้ำธรรมชาติของจริง ธุดงค์ทั้ง ๑๓ นี้ผู้จะเห็นคุณค่ามีน้อย ทั้งๆ ที่ธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อเป็นเครื่องชำระกิเลสของพระเราทั้งนั้นนั่นเอง ผู้จะพลีชีพพลีดวงใจเพื่อบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ปฏิบัติตามธรรมที่ทรงสอนไว้ ส่วนผู้จะพลีชีพพลีดวงใจเพื่อบูชากิเลสวัฏฏ์ ก็ปฏิบัติตามความเห็นของกิเลส...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๗-๒๐)

ไม่ฉันซ้อน

“...คิดดูผมเคยฉันซ้อนเมื่อไร เวลาผมไปอยู่ที่นั่น ท่านก็รู้ความตั้งใจของผมมีขนาดไหน ท่านรู้อย่างเต็มที่ เราตั้งใจขนาดไหนเราก็รู้เต็มที่ของเรา ท่านก็รู้เต็มที่

ที่นี้พ่อแม่ครูอาจารย์ท่านก็รู้ว่าผมไม่ฉันซ้อน เวลาผมออกจากท่านไปเที่ยวที่ไหนๆ ทั้งๆ ที่ท่านก็รู้ว่าผมไปด้วยความตั้งใจอย่างเต็มที่เต็มฐาน ไปทรมานอยู่ตามป่าตามเขาภูเขาไหนๆ ท่านก็รู้ แล้วท่านทำไมพูดขึ้นมาว่า ‘ท่านมทานานมานักไปหลายวันแล้ว มัวไปชดช้ายชดชวอยู่ที่ไหนกัน’ นั่นฟังซิ ท่านตีหน้าผากพระตีกระบาลพระรู้ไหม พระองค์ดื้อๆ มันมีที่แสดงให้ท่านเห็น ท่านไม่พูดตรงๆ ถ้าพูดตรงๆ มันจะเจ็บมากไป กิเลสตัวดื้อของพระจะเกิดขึ้นมา แล้วจะเป็นบาปแก่ตัวเอง ท่านจึงหาอุบายพูดอย่างนั้นว่าท่านมทานานไปชดช้ายชดชวอยู่ที่ไหนนา ไม่เห็นมา ทั้งๆ ที่ท่านก็รู้ว่าเราตั้งใจขนาดไหน เราไม่เคยแตะซ้อนเลยท่านก็รู้ แต่ทำไมท่านพูดอย่างนั้น

ก็คือท่านสอนหมู่สอนคณะในวงนั้นนั่นเอง เวลาข้ากลับมาพระก็เล่าให้เราฟังจนได้แหละ ท่านพูดเรื่องอะไรเกี่ยวกับเรา พระจะต้องเล่าให้ฟังหมด บรรดาอุบายของท่านอาจารย์มัน เพราะผมเคยได้ยินท่านพูดถึงเรื่องการฉันซ้อน ท่านว่าพระกรรมฐานฉันซ้อนดูแล้วมันขวางตาขวางใจ สะดุดใจทันที ท่านว่ามันเหมือนพระเจ้าชู้ขุนนาง การ

ฉันเพื่อความเห็นภัย จะหาอะไรมาเป็นความสะดวกสบาย มาโก้เก๋อย่างนั้น มันขัดกันกับความเห็นภัยในการฉัน

โดยหลักฐานพยานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ปฏิสงขา โยนิโส ปิณฑปาท ปฏิเสวามิฯ นั้น ฉันพอยังอรรถาธิบายให้เป็นไปเท่านั้น ไม่ได้มีอะไรกับรสกับชาติ ไม่ได้ไปติดดื่มไปสนใจอะไรกับสิ่งเหล่านั้น ฉันพอยังชีวิตให้เป็นไปในวันหนึ่ง เพื่อระงับเวทนาความทุกข์ในธาตุในขันธไปเท่านั้น การเอาช้อนมาชดโสกๆ มันก็เป็นการส่งเสริมกิเลส เป็นพระเจ้าผู้ไปละชิ ท่านว่าองค์ท่านเอง ท่านก็ไม่ฉันช้อนด้วย

เราฟังท่าน ฟังด้วยความสนใจจริงๆ ไม่สักแต่ว่าฟัง ท่านว่าอะไรมันเยี่ยมๆ เข้าไปในหัวใจ มันถึงใจเลย เคยพูดให้หมู่เพื่อนฟังเสมอ อยู่กับท่านถึงแปดปี ไม่เคยมีความเคยชินกับท่านเลย ท่านจะพูดที่เล่นที่จริงมันก็จับปี้บๆ ทุลลิตเวลาเหมือนเทป...

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๔-๓๕)

-๓-

กำลังใจและอุบายแนะนำของครูอาจารย์

กำลังใจเป็นสิ่งสำคัญมากในการบำเพ็ญคุณงามความดี และยังได้รับอุบายจากครูบาอาจารย์ที่ประพฤติปฏิบัติถูกต้องด้วยแล้ว ก็จะเป็นพลังเสริมการบำเพ็ญเพียรของลูกศิษย์ ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“...อะไรจะไปเหนือกำลังใจไม่มีโลกนี้ ถ้าลงได้บรรลุตัวเต็มที่ไม่ว่าทางฝ่ายดีฝ่ายชั่ว มันทำให้แหลกได้เหมือนกัน ทางชั่วก็แหลกได้เลย ไม่ได้วิตกวิจารณ์กับบาปกับบุญคุณโทษอะไรเลย ถ้าลงกิเลสตัวนี้มันถึงใจแล้ว ทางธรรมก็เหมือนกัน ธรรมก็ถึงใจที่จะปราบกิเลส อตฺตา หเว ชิตํ เสฺยโย การชนะตนนั้นแลประเสริฐ นี่ละตรงนี้อันหนึ่งกับ เอกณฺจ เชยฺยมตฺตานํ, ส เว สงคามชุตฺตโม การชนะตนนั้นแลประเสริฐสุด นี่มันถึงใจ

กำลังของใจเป็นสำคัญนะการประกอบความพากเพียร เมื่อกำลังใจความมุ่งมั่นของใจมีมากแล้วมันจะหมุน ๆ ตัว ถ้ายิ่งได้รับอุบายจากครูจากอาจารย์ที่ท่านแสดงถูกต้องแม่นยำต่ออรรถต่อธรรม ต่อความจริงเพื่อฆ่ากิเลสทุกประเภทด้วยแล้ว นั้นแหละยิ่งถึงใจ มันติดฝัง ๆ ๆ เลย เพราะฉะนั้น การได้ยินได้ฟังจึงเป็นสิ่งสำคัญมากทีเดียว เราไม่ลืมเราได้ฟังธรรมกับพ่อแม่ครูบาอาจารย์ วันไหนท่านจะประชุมนี้มันกระหึ่มเหมือนจะได้เหาะจะบินโน่นนะ ข้อข้อใจตรงไหน ๆ ที่มีอยู่ภายในใจจะต้องมากระจายกันวันนี้ ความหมายว่าจันนะ ที่จะได้ฟังได้ต่อผลประโยชน์ต่อไปอีกก็มี สิ่งที่ยังขัดยังข้องอยู่ภายในใจวันนี้จะต้องถูกเปิดเผยด้วยธรรมของท่านทั้งนั้น แน่ะ เพราะมันเคยเป็นอย่างนั้นนี่ พอเทศน์ไปถึงจุดของเราแล้ว มันจ่อ ๆ ๆ พอไปถึงนั้นพบท่านผ่านฝังเลย เพราะท่านผ่านไปแล้วนี้ท่านรู้แล้ว ผ่านฝังเราก็ดอตฝังไปตาม ได้ก้าวหนึ่งสองก้าวก็เอา ฟังเทศน์แต่ละครั้ง ๆ นี่ ทีละก้าวสองก้าวไปเรื่อย แล้วก็เพิ่มเติมกันไปเรื่อย ๆ นี่การฟังเทศน์จึงเป็นของสำคัญมากนะ...”

(แสงโลกแสงธรรม หน้า ๓๘๘)

เมื่อท่านเดินทางจากนครราชสีมาไปอุดรธานี เพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น และปรากฏว่าความเจริญในทางด้านสมาธิของท่านเสื่อมลงที่บ้านตาด ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน ท่านได้อธิบายภาวะจิตเสื่อมไว้ว่า เป็นภาวะที่จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิท

เหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสบได้ แต่บางครั้งเข้าไม่ได้ ดังนั้น ท่านจึงรีบออกเดินทางไปขอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น จนได้พบและได้อยู่จำพรรษาด้วยที่บ้านโคก จังหวัดสกลนคร

การแก้ไขภาวะจิตเสื่อมของท่าน อาศัยกำลังใจความมุ่งมั่นของใจ และได้รับอุบายจากท่านพระอาจารย์มั่น จึงสามารถเรียกจิตให้กลับคืนมาได้ เรื่องนี้ได้รวบรวมจากเทศน์ต่างๆ ของท่านไว้ดังนี้

สภาวะจิตเสื่อม

“...การบำเพ็ญอยู่กับท่านในระยะนั้น ก็มีแต่ความเจริญกับความเสื่อมภายในใจ ไม่ค่อยสงบอยู่คงที่เป็นเวลานาน พรรษาแรกที่อยู่กับท่านเป็นพรรษาที่ ๙ เพราะ ๗ พรรษาศึกษาทางปริยัติ เริ่มออกปฏิบัติได้ขึ้นมาจำพรรษาที่นครราชสีมา ๑ พรรษา ในพรรษาแรกที่จำอยู่กับท่าน (พรรษาที่ ๙) มีแต่ความเจริญกับเสื่อมทางด้านสมาธิ ออกพรรษาแล้วก็ขึ้นบนเขา...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๕)

“...ตอนที่จิตมันยังไม่ได้เรื่องได้ราวมันฝืนเราอย่างหนัก ทั้ง ๆ ที่เราตั้งอกตั้งใจขนาดนั้นยังไม่ได้ ก็เลสมันถอยใครเมื่อไร พอจากท่านอาจารย์มั่นไปได้ ๒-๓ วัน จิตมันติดมันดินหาเชียงสับยาเพื่อเป็นอาหารกิเลสอย่างเห็นได้ชัด ถึงทราบได้ชัดว่า อ้อ นี่มันกัจฉาของ...ว่าเจ้าของ อยู่กับครูบาอาจารย์จิตสงบร่มเย็น พอออกจากท่านมาแล้วไม่ได้เรื่องได้ราว ทำความเพียรก็เดินไปเฉย ๆ ไม่มีอุบายอะไรที่จะแก้กิเลสได้สักตัวเดียว มีแต่ความฟุ้งซ่านภายในใจ นับวันรุนแรงขึ้นทุกวัน ๆ อยู่ห่างท่านไม่ได้ถ้าเป็นอย่างนี้ เรารู้แล้ว นี่หนีจากครูบาอาจารย์ไม่ได้เมื่อเป็นแบบนี้ เราย้อนกลับคืนไปหาท่านทันที แต่เดชะบุญเวลากลับคืนไปท่านไม่เคยตำหนิติเตียน ท่านไม่เคยขับไล่ไสส่งเลยความจริงเราก็ไปภาวนา คิดว่าประมาณเดือนนั้นเดือนนี้ก็จะกลับมา แต่มันไม่ทันถึงเดือนนั้นเดือนนี้นี่นา ไฟนรกในใจมันเผาขึ้นมาก่อน นี่ก็ต้องรีบกลับมา...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๔-๑๕๕)

“ประมาณสองเดือนกว่ากลับลงมามาหาท่านอีก จิตก็มีเจริญกับเสื่อมอยู่เช่นนั้น โดยพิจารณาหาสาเหตุก็ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด ทั้ง ๆ ที่ตั้งใจบำเพ็ญอยู่อย่างเต็ม

กำลัง บางคืนไม่ยอมหลับนอนตลอดรุ่งเพราะกลัวจิตจะเสื่อม ถึงอย่างนั้นก็ยังเสื่อมได้ เฉพาะอย่างยิ่งเวลาจิตเริ่มก้าวเข้าสู่ความสงบ ความเพียรก็ยังริบเร่เพราะกลัวจิตจะเสื่อมดังที่เคยเป็นมา แม้เช่นนั้นก็ยังฝืนเสื่อมไปได้ ต่อมาก็เจริญขึ้นอีก แล้วก็เสื่อมลงอีก ความเจริญของจิตนั้นอยู่คงที่ได้เพียง ๓ วัน จากนั้นก็เสื่อมลงต่อหน้าต่อตา...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๕)

“...ก็เสื่อมมาตั้งแต่ต้นเดือนอ้าย เดือนยี่ปีกลาย จนถึงเดือนอ้ายเดือนยี่ข้างหน้า และถึงเดือนเมษายนนี้มันยังไม่เจริญนะ เจริญขึ้นไปถึงที่แล้วเสื่อมลงๆ เป็นปีแน่...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

ทุกซ่หน้ก

“...ผมเป็นห่วงหมู่เพื่อนมากในการประพฤติปฏิบัติธรรม อยากให้รู้ให้เห็น เพราะการแสดงธรรมให้หมู่เพื่อนฟังตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบันนี้ ไม่เคยสั่งสอนด้วยความเลื่องล่อยเลย สั่งสอนด้วยความถึงจิตถึงใจด้วยเจตนาที่มีความเมตตาสงสาร อยากให้หมู่เพื่อนได้รู้ได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง บรรดาที่ตนรู้ตนเห็นและตนแสดงออกนั้น ๆ เหมือนกับตนที่ได้ปรากฏมา การแสดงธรรมแก่หมู่เพื่อนทั้งหลายนี้ผมไม่ได้แสดงด้วยความด้นเดา ผมเรียนตามตรงในฐานะที่หมู่เพื่อนมาอาศัยผม ผมมีความรู้สึกเป็นเหมือนอวัยวะเดียวกันจึงไม่มีปิดบังลี้ลับ ได้รู้เห็นอย่างใด ๆ ก็นำมาสอนจนไม่มีอะไรเหลือแล้ว ภายในพุงนี้ไม่มีเหลือ ได้แสดงออกมาอย่างหมดเปลือกทีเดียว ไม่มีความรู้สึกแค้นิดหนึ่งที่จะเป็นการโอ้อวดต่อหมู่เพื่อน

แสดงตามสิ่งที่ปรากฏ เช่น การประพฤติปฏิบัติ เคยประพฤติปฏิบัติอย่างไร หนักเบาอย่างน้อยขนาดไหน ได้ฝึกฝนทรมานตนหนักเบาอย่างน้อยเพียงไร ก็ได้นำมาสั่งสอนหมู่เพื่อน หรือมาเล่าให้หมู่เพื่อนฟังเพื่อเป็นคติเครื่องเตือนใจ เพื่อเป็นกำลังทางด้านปฏิบัติเรื่อยมาตามโอกาสอันควร ตลอดถึงผลที่ปรากฏเริ่มแรกตั้งแต่จิตเริ่มเป็นสมาธิคือความสงบเย็นใจก็ได้เล่าให้ฟัง จิตเสื่อมลงไปอย่างน้อยเพียงใดก็ได้เล่าให้ฟัง เพื่อเป็นคติทั้งนั้น ทั้งความเจริญและความเสื่อม ความเสื่อมก็เป็นอาจารย์ได้เป็นอย่างดี ผู้ที่ได้ยินได้ฟังจากความเสื่อมของเราที่ได้แสดงให้ฟังแล้ว จะได้ตั้งสติสังระมัดระวังอย่าให้จิตของตนเสื่อม ซึ่งเป็นการลำบากมากในการที่จะฟื้นฟูจิตใจให้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาตามเดิมและยิ่งกว่านั้นได้ เราได้เคยเป็นมาแล้ว

จิตเสื่อมเพียงเข้าสมาธิได้บ้างไม่ได้บ้าง ซึ่งแต่ก่อนเข้าได้สนิท กำหนดเมื่อไรได้ทุกครั้ง ๆ ไม่เคยเสียสักครั้งเลย แต่เวลาจิตเริ่มเสื่อมเท่านั้นเรารู้สึกตัวว่าจิตเข้าได้บ้างไม่ได้บ้าง รับผิดชอบต่อหน้าที่ แม้เช่นนั้นยังเสื่อมเป็นเวลาตั้งปี เข้าสู่ความสงบไม่ได้ดูชิ จิตเสื่อมเพียงเท่านั้นพยายามฟื้นฟูจุดลากให้ขึ้นมา ยังฝืนเสื่อมถึงขนาดปีกว่า ยังไม่สามารถฟื้นขึ้นได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยดังที่เคยเป็นมานั้นเลย จึงได้เห็นโทษแห่งความเสื่อมนี้อย่างถึงใจ เหตุใดจึงว่าเห็นโทษอย่างถึงใจ เพราะเราเสียอกเสียใจเพราะความเสื่อมแห่งจิตนี้มากจริง ๆ ในชีวิตนี้แน่ใจว่าจะลืมเรื่องนั้นไม่ลง เพราะทำให้เราเจ็บช้ำใจมากแทบไม่มีโลกอยู่ เพราะความเสียใจเพราะความเสียดาย...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๕๒)

“...จิตเสื่อมนี้ทุกข์มากจริง ๆ จนหาประมาณไม่ได้เลย ไม่มีวันลืม แม้แต่ทุกวันนี้ยังไม่ลืม จะว่าอะไรกัน เพราะมันถึงใจจริง ๆ จนกลายเป็นสังขธรรมขึ้นมา ด้วยจำความที่ว่าจิตเสื่อมนี้ไม่ลืม มันกลายเป็นสังขธรรมขึ้นมา ไม่ใช่ความจำเสียแล้ว มันเป็นความจริงขึ้นมากับตัวเอง

นี่ความเคียดแค้นนี้ถึงใจจริง ๆ ไม่ลืมจนกระทั่งปัจจุบันนี้ เพราะความเสียใจความเสียดาย คือเสียใจนี้เกิดมาจากความเสียดายที่จิตเสื่อม จิตเสื่อมนี้ร้อนมากจริง ๆ นะ ผู้ภาวนายังไม่เคยเห็น ยังไม่เคยเป็นสมาธิ ไม่เคยสงบ ยังพอเป็นพอไป ผู้ที่เห็นความสงบของจิตจนกระทั่งถึงแนบปิ้งนี้ ผมเป็นจริง ๆ นะ จิตนี้แนบเหมือนภูเขาลอยที่เดียว ทั้ง ๆ ที่จิตมีกิเลสอยู่นั้นแหละ พลังของสมาธิมีกำลังมากเหมือนกับเป็นหินทั้งแท่ง แต่ครั้นแล้วเพราะความไม่รอบคอบไม่ฉลาดในการรักษาจิตประเภทนี้นั่นเอง จึงทำให้ค่อยเสื่อมลง ๆ โดยเจ้าตัวไม่รู้ นั้น

เมื่อเสื่อมลงไป ๆ กลับเอาคืนมาไม่ได้ เพียงแต่เข้าได้บ้าง คือเข้าสมาธิสงบได้บ้าง ไม่ได้บ้างเท่านั้น ก็รู้ตัวว่านี่ ๆ จิตของเราจะเสื่อมแล้ว รีบออกบำเพ็ญเอาเต็มเม็ดเต็มหน่วย ถึงขนาดนั้นมันก็เหยียบหัวเอาต่อหน้าต่อตา จนปีกว่า ๆ นั้นฟังซิ จิตถึงได้ก้าวหน้า...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๓๗)

“...ขั้นที่ยังล้มลุกคลุกคลานก็เหมือนอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ ทั้งหลายที่ปฏิบัติอยู่นี้แล เอาเกือบเป็นเกือบตาย ก็ให้มันเหยียบเอา ๆ อยู่ นั้น เหมือนกลิ้งครกขึ้นบนจอมปลวก กลิ้งขึ้นไปมันก็กลิ้งทับหัวเราลงมาต่อหน้าต่อตา เพราะเราไม่มีกำลังสามารถต้านทาน

มันไว้ได้ นี่กิเลสซึ่งเป็นเหมือนครกก็เหมือนกัน เวลาใช้อานาจมากมันก็ลึงทับเราอย่างนั้นเหมือนกัน

ผมเคยเป็นมาแล้วทั้งนั้น ไม่ใช่เอามาคุยอวดหมู่เพื่อนนะ ผมพูดไปตามความจริง...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕)

“...เพราะฉะนั้น เวลาจิตเสื่อมจากสมาธิมันถึงจะเป็นจะตายจริงๆ เพราะทุกข์มากนี้ ผมเป็นอย่างนั้น ทุกข์ในเพศของนักบวชนี้นอกจากประกอบความเพียรเรียนหนังสือแล้ว ยังทุกข์เพราะจิตเสื่อมเข้าอีก โอโห ไม่ได้ล้มกระแทกทุกวันนี่ เพราะเราเคยเห็นคุณค่าของสมาธิที่แน่นปึ๊งๆ มาแล้ว และก็เสื่อมเอาชนิดไม่มีอะไรติดเนื้อติดตัวเลย มีแต่ฟืนแต่ไฟเผาหัวใจตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืน ทั้งยืนทั้งเดิน ทั้งนั่งทั้งนอน จะไม่ทุกข์ได้อย่างไร ทุกข์เพราะอยากได้สมาธิมันกลับคืนมา ไม่ได้สนใจมันก็ทุกข์ นอกจากกิเลสมันยั่วด้วยวิธีต่างๆ อีกด้วยแล้ว มันยังจะลากลงนรกอเวจีทั้งเป็นอีกด้วย ก็มันทุกข์หมดหนัดทุกข์จริงๆ เพราะความอาลัยเสียตายสมาธิสมาบัติที่เสื่อมไป อยากได้กลับคืนมาอย่างเดิม แต่ไม่สมหวัง จะไม่เป็นมหันตทุกข์อย่างใครคนเรา ในชีวิตของนักบวชก็มีคราวที่จิตเสื่อมนั่นแหละที่ทุกข์มากที่สุดสำหรับผมนะ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๙)

“...บางทีน้ำตาร่วงกัดฟัน ...แต่ก่อนจิตเข้าได้สนิทๆ เหมือนหินนะ เวลาจิตเป็นสมาธิแน่นเหมือนหิน สุดท้ายมันก็มาเสื่อมเพราะความไม่รอบคอบของตัวเอง ไม่รู้จักวิธีรักษา... ทีนี้เสื่อมไปแล้วดีตอนขึ้นมาไม่ได้ กลับตัวไม่ได้ เจริญขึ้นแล้วเสื่อมลงๆ มีแต่เคียดแต่แค้น เหมือนกับว่าสู้เสียด้วยกำปั้นนั่นเอง เคียดก็เคียด แค้นก็แค้น เคียดแค้นให้เสีย แต่เวลาสู้ สู้มันไม่ได้ เรามีแต่กำปั้น มันมีทั้งเล็บมีทั้งเขี้ยว มันกัดเอาๆ ตะปบเอาเลือดสดๆ เรามีแต่กำปั้นสู้มันไม่ได้ แต่แค้น เคียดแค้น พอขึ้นหัวมันได้แล้ว เอาเลย เอาอีกแล้วทีนี้ เทียบเข้าอีกเป็นข้ออุปมาหนึ่ง เหมือนกับช้างเมื่อขึ้นตะพองมันได้แล้ว ขอกระหน่ำลงไปเลย

เราจึงได้เชื่อเรื่องพระโคธิกะ ท่านเจริญฌานมาถึง ๕ หน ๖ หน เสื่อมแล้วเจริญ เสื่อมแล้วเจริญ ครั้งที่ ๖ ดูว่ายังงั้นนะถ้าจำไม่ผิด แต่ ๕ นี่แน่แล้ว ครั้งที่ ๖ ยังมีสงสัยอยู่หน่อย พระโคธิกะนี้มีในประวัติในธรรมบท ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนของเปรียญ ๓ ประโยคนั่นนะ พระโคธิกะนี้ฌานท่านเจริญสมาธิสมาบัติ เจริญแล้วเสื่อมๆ ถึง ๕ หน จนกระทั่งถึงจะฆ่าตัวตาย นั่นพิจารณาซิ เราไม่ต้องเอาไปมากกว่านั้นหรอก เราบอกจนถึงจะฆ่าตัวตายนี้ก็ถึงจุดอันสมบูรณ์แล้ว

เราเป็นอย่างนั้นจริงๆ เวลามันเสื่อมลงไปความเคียดแค้นนี้ แหม... ทุกข์ ทุกข์ แสนสาหัส ไม่มีอะไรทุกข์ยิ่งกว่าในหัวใจเรานะ ไม่มีอะไรทุกข์ยิ่งกว่าสมาธิเสื่อม แต่ก่อนไม่ได้สมาธิ จิตไม่เป็นสมาธิมันก็เทียบกันได้กับคนที่เขาหาเข้ากินเย็นนั้นแหละ เขาไม่เคยมีเงินหมื่นเงินแสนเงินล้าน เขาจะเอาอะไรมาเสียใจเพราะความล้มจมของเงินหมื่นเงินแสนเงินล้านเล่า เขาหาเข้ากินเย็นเขาบอกว่า คนมีเงินแสนเงินล้านที่ล้มจมไปด้วยเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง ผู้นั้นจะร้อนมากที่สุด นี่ก็เหมือนกันคนที่ไม่เคยเจอสมาธิก็จะเอาอะไรมาเดือดร้อน นี่เคยเจอเคยเป็นมาแล้ว

เวลาจิตเสื่อมนี้ แหม ร้อนเป็นฟืนเป็นไฟ อยู่ไหนหาความสะดวกสบายไม่ได้ แต่ตัวอย่างหนึ่งที่นำชมก็คือว่าไม่ถอย จะเอาให้ได้ๆ เคียดแค้นๆ เพื่อสู้...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕-๒๖)

“...นี่ละ เสียใจขนาดไหนจิตเสื่อม ฟังซิ จนกระทั่งชีวิตก็ไม่เสียดายหรือตายเลยดีกว่า...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๔๑)

“...เคียดแค้นในทางธรรมจะเป็นอะไรไป เคียดแค้นทางโลกเป็นกิเลส เคียดแค้นด้วยอรรถด้วยธรรมเป็นธรรม ไม่งั้นไม่ทันกิเลส กำลังของจิตด้านธรรมะไม่มี สู้กิเลสไม่ได้ กิเลสมีกำลังธรรมะไม่มีกำลังสู้กันไม่ได้ ความเคียดแค้นของกิเลสมาแบบหนึ่ง ความเคียดแค้นของธรรมเป็นอีกแบบหนึ่ง ฆ่ากิเลสนั้น มันแก้กันอย่างนี้ เช่นว่า มรรคแก้สมุทัย ละสมุทัย เป็นอย่างนี้ ธรรมะแก้กิเลสแก้อย่างนี้ ให้ท่านทั้งหลายเข้าใจนะ นี่พูดด้วยความแน่ใจทีเดียว ไม่ได้มีความสงสัยในการปฏิบัติของตัวเอง เพราะได้ผ่านมาแล้วเป็นอย่างนี้...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๖-๒๗)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้อุบาย

“...เมื่อไปหาท่าน (พระอาจารย์มั่น) ซึ่งเป็นขณะที่จิตกำลังเจริญแล้วเสื่อม เสื่อมแล้วกลับเจริญ และเป็นขณะที่กำลังได้รับความทุกข์ร้อนและกระวนกระวายมาก ท่านก็มีอุบายสั่งสอนแบบอนุโลมไปตามท่านเองนี้เหมือนกัน คือเวลาไปกราบท่าน ท่านถามว่า จิตเป็นอย่างไร ถ้าเป็นขณะที่จิตกำลังเจริญ ก็เรียนท่านว่าระยะนี้กำลังเจริญ ท่านก็ให้

อุบายว่า ‘นั่นดีแล้ว จงพยายามให้เจริญมาก ๆ จะได้พ้นทุกข์เร็ว ๆ’ ถ้าเวลาจิตกำลังเสื่อมไปหาท่าน ท่านถามว่าจิตเป็นอย่างไรเวลานี้ เราเรียนท่านตามตรงว่า วันนี้จิตเสื่อมไปเสียแล้ว ไม่มีร่องรอยแห่งความสุขเหลืออยู่เลย ท่านแสดงเป็นเชิงเสียใจไปด้วยว่า ‘น่าเสียดายมันเสื่อมไปที่ไหนกันนา เอาเถอะท่านอย่าเสียใจ จงพยายามทำความเพียรเข้ามาก ๆ เดี่ยวมันจะกลับมาอีกแน่ ๆ มันไปเที่ยวเฉย ๆ พอเราเร่งความเพียรมันก็กลับมาเอง หนีจากเราไปไม่พ้น

เพราะจิตเป็นเหมือนสุนัขนั่นแล เจ้าของไปไหนมันต้องติดตามเจ้าของไปจนได้ นี่ถ้าเราเร่งความเพียรเข้าให้มาก จิตก็ต้องกลับมาเองไม่ต้องติดตามมันให้เสียเวลา มันหนีไปไหนไม่พ้นเราแน่ ๆ จงพยายามทำความเพียรเข้าให้มากเชียว มันจะกลับมาในเร็ว ๆ นี้แล ไม่ต้องเสียใจให้มันได้ใจ เดี่ยวมันว่าเราคิดถึงมันมากมันจะไม่กลับมา จงปล่อยความคิดถึงมันเสีย แล้วให้คิดถึงพุทโธติด ๆ กันอย่าลดละ พอกรรมพุทโธถึยิบติด ๆ กันเข้า มันวิ่งกลับมาเอง คราวนี้แม้มันกลับมา ก็อย่าปล่อยพุทโธ มันไม่มีอาหารกินเดี๋ยวมันก็วิ่งกลับมาหาเรา จงนึกพุทโธเพื่อเป็นอาหารของมันไว้มาก ๆ เมื่อมันกินอิ่มแล้วต้องพักผ่อน เราสบายขณะที่มันพักสงบตัว ไม่วิ่งวุ่นซุ่มเคื่องเที่ยวหาไฟมาเผาเรา ทำจนโล่งมันไม่ยอมหนีไปจากเรา นั่นแลพอดีกับใจตัวหิวโหยอาหารไม่มีวันอิ่มพอ ถ้าอาหารพอกับมันแล้ว แม้ไล่หนีไปไหนมันก็ไม่ยอมไป ทำอย่างนั้นแลจิตเราจะไม่ยอมเสื่อมต่อไป คือไม่เสื่อมเมื่ออาหารคือพุทโธพอกับมัน จงทำตามแบบที่สอนนี้ ท่านจะได้ไม่เสียใจเพราะจิตเสื่อมแล้วเสื่อมเล่าอีกต่อไป

นี่ก็เป็นอีกอุบายหนึ่งที่ท่านสอนคนที่แสนโง่ แต่ดีไปอย่างหนึ่งที่เชื่อท่านตามแบบโง่ของตน ไม่เช่นนั้นคงจะวิ่งตามหาใจดวงเสื่อมแล้วเสื่อมเล่าไม่มีวันเจอและหยุดได้...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๔๑)

ไม่ถอย จึงตั้งหลักได้

ในภาวะจิตเสื่อมเช่นนี้ ท่านอาจารย์มีความเด็ดเดี่ยว ไม่ถอย เพื่อให้ได้สมาธิกลับคืนมา

“...หลังจากได้อุบายอันแยบคายจากท่านอาจารย์มั่น จึงนำมาตั้งเป็นข้อสังเกตขึ้น แล้วก็ตั้งคำมั่นสัญญาขึ้นอีกว่า ถึงอย่างไรเราจะต้องนำบทบริกรรมมากำกับจิตทุกเวลา ไม่ว่าเข้าสมาธิออกสมาธิ ไม่ว่าจะไปที่ไหน อยู่ที่ใด แม้ที่สุดปิดกวาดลานวัดหรือ

ทำกิจวัตรต่าง ๆ จะไม่ยอมให้สติพลั้งเผลอจากคำบริกรรมคือพุทโธ เพราะชอบนำเอา บท พุทโธ มาเป็นคำบริกรรมภาวนา คราวนี้เวลาภาวนาจิตสงบลงไป หากว่าความสงบนั้นยังจะนึกคำบริกรรมคือ “พุทโธ” ได้อยู่ จะไม่ยอมปล่อยวางคำบริกรรมนั้น แล้วจิตจะเสื่อมไปได้ในทางใด จะต้องรู้กันในตอนนี้

พอตั้งข้อสังเกตและตั้งคำถามสัญญาไว้แล้วก็เริ่มบริกรรมภาวนาด้วยบท พุทโธ เมื่อบริกรรมตามนั้น จิตก็ลงสู่ความสงบได้ และได้อย่างรวดเร็ว ต่างจากที่เคยเป็นมา ขณะที่จิตเว้นจากคำบริกรรม จะเว้นเฉพาะขณะที่จิตเข้าสู่ความสงบอย่างสนิท ขณะนั้นจะนึกพุทโธหรือไม่ก็ตาม แต่ความรู้ที่อยู่ในความสงบนั้นปรากฏเป็น พุทโธ ตายตัวอยู่แล้ว และไม่มีภาพปรุงแต่งอะไรทั้งนั้น ตอนนี้หยุดคำบริกรรม พอจิตจะเริ่มขยับตัวถอนขึ้นมา คือมีอาการกระเพื่อมนิด ๆ ก็รีบจับคำบริกรรมอัดเข้าไปทันทีเพื่อให้จิตติดอยู่กับคำบริกรรม

ทำเช่นนั้นพร้อมทั้งตั้งความสังเกตว่าจิตจะมีความเสื่อมได้ตอนไหน และทอดอาลัยในความเสื่อมกับความเจริญของจิต จิตจะเสื่อมหรือเจริญไปถึงไหนก็ตาม แต่คำบริกรรมในระยะนี้จะไม่ยอมปล่อยวาง แม้จิตจะเสื่อมก็ยอมให้เสื่อมไปเพราะการตั้งความอยากไว้ว่าไม่ให้จิตเสื่อมไป แต่ก็เสื่อมไปได้ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากให้เสื่อม บัดนี้ความเสื่อมและความเจริญนั้นเราทอดธุระเสียแล้ว จะบังคับจิตให้มีความรู้สึกอยู่กับ พุทโธ อย่างเดียว เสื่อมกับเจริญเราจะพยายามให้รู้อยู่กับใจที่มีพุทโธกำกับนี้เท่านั้น ให้รู้กันที่นี้และเห็นประจักษ์กันที่นี้ จะมั่นใจอยู่ที่นี้แห่งเดียว เสื่อมกับเจริญไม่ต้องไปสนใจ

ในระยะต่อมาจิตที่เคยเจริญและเสื่อมเป็นลำดับมาก็เลยไม่เสื่อม จึงเป็นเหตุให้รู้เรื่องราวของจิตว่า อ้อ จิตที่เคยเสื่อมบ่อย ๆ นั้น เสื่อมเพราะขาดคำบริกรรม สติคงจะเผลอจากจิตไปในระยะนั้นแน่นอน แต่นั่นมาก็ตั้งคำบริกรรมมาเป็นลำดับ ไปไหน มาไหน อยู่ที่ใด ไม่ยอมให้เผลอ เป็นกับตายจะไม่ยอมให้เผลอจาก พุทโธ จิตจะเสื่อมไปไหนก็ให้รู้กันที่นี้เท่านั้น ไม่ยอมรับรู้ไปทางอื่น จิตก็เลยตั้งหลักลงได้ เพราะคำบริกรรมคือพุทโธ...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๖)

ควบคุมรักษาจิต

“...ที่นี้พอจิตนี้เริ่มเจริญขึ้นมาด้วยอุบายต่าง ๆ ที่เราทุ่มเทลงนั้นแล้ว จึงขนาบกันใหญ่ให้สนใจที่เคียดแค้นอยู่เป็นแรมปี ไม่ยอมให้เสื่อมได้ จนถึงกับว่า เอ้า ถ้าจิต

เราจะเสื่อมลงไปแม้แต่น้อยเพียงไรก็ตาม ขอให้เราตายเสียก่อนจิตนี้จึงจะเสื่อมได้ ถ้าเรายังไม่ตายจิตนี้จะเสื่อมไปไม่ได้ คำที่พูดอย่างนี้เหมือนกับพูดด้วยความอาฆาตมาดร้ายต่อกิเลสตัวทำให้จิตเราเสื่อม พูดด้วยการประณัตตัว การรับรองตัว พูดด้วยความเข็ดหลาบอย่างถึงใจ ประทับใจ

หลังจากนั้นจิตจึงเป็นเหมือนนักโทษถูกคุมแจตตลอดเวลา ไม่ยอมให้พรากรายตา คือสติไปได้ ไม่เพียงแต่ว่าพูดเฉยๆ ความระมัดระวังตัวนี้ระมัดระวังมากยิ่งขึ้นกว่าครั้งใด ๆ ที่ผ่านมานับแต่ได้ทราบเรื่องจิตเสื่อมนั้นแล้วได้สอนตนให้รู้ให้เข็ดหลาบอย่างถึงใจ การระมัดระวังก็ระมัดระวังอย่างถึงใจ เวลาจิตเจริญขึ้นมาเต็มภูมิไม่ปรากฏว่าเสื่อมอีก แล้วก็ขยับความเพียรลงให้เต็มที่ เอ้า ตายก็ตาย รวากับว่ากัดเขี้ยวกัดฟันใส่กันนั้นแลเพราะความเคียดแค้นอย่างถึงใจ นี่คือการเคียดแค้นให้ตนเอง หรือเคียดแค้นให้กิเลสที่ดัดสันดานตน ความเคียดแค้นประเภทนี้คือมัชฌิมาปฏิปทาที่เด็ดกับกิเลสคู่อริ จึงไม่จัดว่าเป็นกิเลส (แต่จัดเป็นมรรคของธรรมปา พระปา)

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๕๓)

“...ในชีวิตของผมหรือในการปฏิบัติของผมก็มีพรรษานั่นแหละ คือพรรษา ๙ กับพรรษา ๑๐ เอากันอย่างหนักมากทีเดียว พอสมาธิได้ที่แล้ว ก็ได้บอกกับตัวเอง พูดกับตัวเองเลยทีเดียวภายในจิตใจนี้แหละ ไม่ได้พูดออกมาออกปากบ้าง ๆ แปะ ๆ อะไรได้ตัดสินใจกับตัวเอง เรียกว่าทำความเข้าใจกับเราว่า ถ้าจิตของเราได้เสื่อมคราวนี้แล้วเราต้องตายเท่านั้น เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ นู่นนะ ฟังซิ นี่จะทำให้เชื่อพระโคตมิดะนะ มันจะตายแน่ ๆ ไม่ทราบว่าจะตายด้วยแบบไหน ผมก็ไม่รู้แน่ แต่มันจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ถ้าลงได้เสื่อมคราวนี้

เพราะฉะนั้น เวลาจิตได้ก้าวเข้าสู่ความปกติของตนไม่เสื่อมแล้ว จึงเอากันใหญ่เลยทีเดียว กระพริบใหญ่เลย จะเป็นจะตายก็ เอ้า ตาย แต่จิตนี้เสื่อมไม่ได้ ๆ มันเหมือนกับนักโทษครุโทษ ผู้ต้องหาครุโทษถูกบังคับบีบกันตลอดมานั้นแล จิตมันจะคิดไปไหนนั่น เวลานั่งได้หามรุ่งหามค่ำก็เพราะอันนี้เองพาให้ผมเป็นไปได้นะ นั่งหามรุ่งหามค่ำตลอดรุ่ง ๆ ไม่รู้กี่คืน ๆ แต่ไม่ได้ติดกันดังที่เคยเล่าให้ฟังนั้นนะ นี่เพราะความเคียดแค้น...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาน หน้า ๒๖)

“...พอกาจากนั้นจิตเป็นสมาธิแล้ว จิตไม่เสื่อมละ ที่นี้เรื่องความเสื่อมนั้นมันเป็นครูเอกทีเดียว จะเสื่อมต่อไปอีกไม่ได้เป็นอันขาดว่าอย่างนั้นเลย ถ้าเสื่อมเมื่อไรเราต้อง

ตาย เราจะทนอยู่ในโลกแบกกongทุกข์แห่งความเสื่อมนี้ต่อไปอีกไม่ได้ เพราะเราเคยเสื่อมมาแล้ว ทุกข์แสนสาหัสเป็นเวลาปีกว่า ไม่มีทุกข์อันใดที่จะแผดเผายิ่งกว่าความทุกข์เพราะจิตเสื่อม หากยังจะเสื่อมต่อไปอีกได้แล้วเราต้องตายอย่างเดี่ยวเท่านั้น เพราะฉะนั้นการระมัดระวังเจ้าของจากนั้นไปแล้ว จึงเข้มงวดกวดขันที่สุด ไม่ยอมให้เสื่อมได้จิตก็เจริญเรื่อย ๆ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

“...ต่อมาก็เป็นพรรษาที่สองที่ไปอยู่กับท่าน ก่อนจะเข้าพรรษาก็รู้สึกสงบดี และแนบสนิทในทางสมาธิ ความเสื่อมไม่ปรากฏ แต่คำบริกรรมยังไม่ยอมลดละ จนถึงกับนั่งภาวนาได้แต่หวั่นคำตลอดรุ่งโดยไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๖-๒๒๗)

“...จากนั้นมาก็เข้มงวดกวดขันนะซิ ไปไหนเหมือนกับนักโทษเหมือนผู้ต้องหา ด้วยการควบคุมจิตดวงนี้ การรักษาต้องครอบงำมันจึงไม่เสื่อม เสื่อมไม่ได้และก็จริงด้วย รักขามันตลอด ไม่คุ้นกับอะไรทั้งนั้น แล้วจิตก็ไม่เสื่อม เพราะมันรู้ตั้งแต่ตั้งตลอดรุ่งอยู่แล้วที่ว่า เอ้อ ต้องอย่างนี้ซินะ ที่นี้ไม่เสื่อม ๆ ตั้งแต่นั่งตลอดรุ่งคืนแรกเลยนะ มันได้หลักเกณฑ์ขึ้นมา เหมือนกับว่าจิตปั่นตก ๆ พอจิตเข้าไปถึงที่ก็กลิ้งเลย ก็ทราบที่นี้ไม่ตก หมายความว่า ปั่นขึ้นไปตกลง ๆ พอไปถึงที่เกาะติดปั๊บ เอ้อ ต้องอย่างนี้ซิ ที่นี้ไม่เสื่อม มันแน่ใจแล้ว ถึงขนาดนั้นก็ยังไม่พอใจ เชื่อนั่นก็เชื่อ แต่ความที่เคยเชื่อนี้มันก็ถึงใจเหมือนกัน จิตก็ไม่เคยเสื่อมอีกตั้งแต่นั้นมา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๔๑)

ระลึกถึงพระคุณของท่านพระอาจารย์มั่น

“...ผมไปอยู่ที่ไหนถ้าไม่ได้กราบท่านอาจารย์มั่นแล้ว นอนไม่ได้ อยู่ที่ไหนก็เหมือนกัน แม้ที่สุดจะเดินจงกรมก็ต้องหันหน้าไปไหว้ท่านเสียก่อน ถ้ามีรูปท่านเป็นที่หมายของสมมุติ ก็กราบไหว้รูปของท่าน หากไม่มีอะไรเลยก็เอาคุณธรรมของท่านประกอบเรื่องของสมมุติอ่อนน้อมสการไป พระคุณของท่านไม่มีวันจืดจาง ประหนึ่งว่าท่านไม่ได้ล่วงลับไป ธรรมชาติอันหนึ่งเป็นอย่างนั้น เหมือนกับดูเราอยู่ตลอดเวลา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๔)

-๔-

เร่งความเพียร

ท่านอาจารย์ส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ศิษย์ผู้ปฏิบัติธรรม ให้เอาความเพียรชนะความเกียจคร้านอ่อนแอ ท่านสอนไว้ว่า

“...ความขี้เกียจขี้คร้านอ่อนแอเหล่านี้เป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล จงพากันทราบไว้ ความมั่งง่าย ความโยกคลอนเอนเอียง มีแต่กิเลสคอยให้เอนให้เอียงให้ล้มลุกคลุกคลานทั้งนั้น ไม่ใช่ธรรมเป็นผู้พาให้เป็นเช่นนั้น จงพากันทราบว่าเวลานี้กิเลสกำลังทำงานในตัวเราอย่างออกหน้าออกตา ซึ่ง ๆ หน้านักปฏิบัติ คือเราแต่ละราย ๆ จงทราบไว้เสียแต่บัดนี้ อย่าเข้าใจว่ากิเลสไม่ได้ทำงานบนหัวใจเราในขณะที่กำลังประกอบความเพียรจะมัวมัน ในขณะเดียวกันนั้นกิเลสก็มาธรรมและมาตัวเราไปด้วยในตัวโดยไม่รู้สึกละ

อุปายของธรรมที่จะให้ทราบกลอุบายของกิเลส จึงต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งในขั้นเริ่มแรกสำคัญมาก เพราะงานยังไม่เคยเห็นผลพอจะเพิ่มกำลังใจให้เข้มแข็งในความเพียร อย่าหวัง อย่าหวัง อย่าเสียดาย กิเลสไม่ได้ให้สารคุณอันใดแก่เรา ความขี้เกียจความอ่อนแอไม่ให้สารประโยชน์อันใด เราเคยขี้เกียจเคยอ่อนแอมามากและนานเพียงไรแล้ว จงเอามาบวกลบคุณหารกันเพื่อทดสอบผลได้ผลเสียของตัวกับกิเลส นักปฏิบัติไม่คิดไม่เทียบเคียงเหตุผลต้นปลายให้รู้ตัวรู้ชั่ว รู้หนักรู้เบาในสิ่งเหล่านี้แล้ว จะดำเนินธรรมเพื่อความสงบเย็นใจไปไม่ได้ จึงควรคิดแต่บัดนี้ อย่าให้เสียเวลาตายเปล่า ๆ ไม่เกิดประโยชน์ ผ่าเหลืองอยู่ที่ไหนก็มี ตลาดร้านค้ายังไม่อด นั้นเป็นเครื่องหมายของเพศนักบวช ไม่ใช่เป็นผู้มักกิเลส นอกจากความเพียรของเราเอง จงเป็นผู้หนักแน่นในความพากเพียร เพื่อหักงกกรรมของวัฏจักรให้ขาดสะบั้นลงจากใจจะหายห่วง

เราได้ดำเนินมาเต็มสติกำลังความสามารถแล้ว จึงกล้าพูดได้อย่างเต็มปากว่าไม่มีงานใดที่จะลำบากยากเย็นเสียใจถึงเป็นถึงตาย ยิ่งกว่างานต่อสู้กับกิเลสเพื่อชัยชนะงานนี้เป็นงานที่หนักมากสำหรับเราผู้เป็นคนหยาบ แต่ใครจะหยาบก็ตามละเอียดก็ตาม พึงทราบว่า ความขี้เกียจความมั่งง่ายอ่อนแอไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่ทางแก่กิเลส อย่าหวังเอาไว้ มันเป็นเรื่องของกิเลสล้วน ๆ เพื่อพอกพูนทุกข์ไม่สงสัย

ใครจะหยาบละเอียดแค่ไหน นิสสัยวาสนามีมากมีน้อยเพียงไร จงยกตนให้เหนือกิเลสประเภทต่าง ๆ ด้วยความเพียร จะจัดว่าเป็นผู้มีวาสนาบารมีเต็มหัวใจด้วยกัน หากไม่มีความเพียรเป็นเครื่องแก้ อย่างไรก็นอนกอดวาสนาที่เต็มไปด้วยกิเลสตัวหยิ่ง ๆ อยู่

นั่นแล บางทีฟาดมันลงไปให้แหลกละเอียด หนาก็ฟาดมันลงไปให้แหลกเหมือนกันหมด จะสมนามว่าเป็นนักรบนักปฏิบัติเพื่อกำจัดสิ่งที่เป็นข้าศึกออกจากใจโดยแท้...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๖-๒๒๗)

สำหรับท่านอาจารย์เองนั้นท่านเล่าให้พระเณรของวัดป่าบ้านตาดฟังว่า

“...สำหรับผมเองที่ได้มาแสดงให้เพื่อนฝูงฟังนี้ ถ้าจะพูดว่าอำนาจวาสนาของเราหายาบ นิสสัยวาสนาของเราหายาบ อย่างนี้ผมก็ยอมรับ...”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๐)

“...แต่มีตัวอย่างหนึ่ง ถึงจะว่านิสสัยวาสนาหายาบก็ตาม แต่ความไม่ถอยนั้นรู้สึกว่าจะเด่นอยู่ตลอดเวลา ยิ่งไงก็ไม่ถอย ไม่ได้ด้วยวิธีนี้จะเอาวิธีนั้น ไม่ได้ด้วยวิธีนั้นจะเอาวิธีนี้มีแต่จะเอาๆ คำว่าจะถอยไม่มี นี่ตัวอย่างหนึ่ง ถ้าว่าหายาบก็น่าชมตรงนี้ หากว่าอันนี้มีลดหย่อนลงไป ความที่ว่าจะเอานี้ถอยหลังกรุดลงไปแล้วเสร็จไปไม่รอดเลย นี่ไม่ถอย...”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๕)

ท่านอาจารย์เล่าว่า ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น (คือพรรษาที่ ๑๐) ท่านได้หักโหมเร่งความเพียร โดยถือเอาการนั่งภาวนาตลอดรุ่งเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่น

ภาวนาตลอดรุ่ง

“...ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น รู้สึกว่าการนั่งภาวนาตลอดรุ่งจะถือเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่นในการบำเพ็ญ ต่อจากนั้นมาก็ค่อยผ่อนลงบ้าง เพราะเห็นว่าธาตุขันธ์เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ ย่อมมีการชำรุดได้เมื่อไม่รู้จักประมาณ แต่การเร่งความเพียรด้วยวิธีนั่งตลอดรุ่งนี้ รู้สึกว่าใจมีกำลังมากกว่าวิธีอื่นๆ การรู้เรื่องของทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในขณะนั่งนานๆ เช่นนั้น ก็รู้ได้ชัดในระยะนั่งตลอดรุ่งนั่นเอง...”

(แวนดวงใจ หน้า ๒๒๗)

“...วัดบ้านนามนเป็นวัดที่ระลึกในชีวิตและความเพียรสำหรับผม เพราะตั้งแต่เราบวชมา การหักโหมทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน ก็มีพรรษานั้นในชีวิตของเราคือพรรษาที่ ๑๐ ความเพียรและความหักโหมมันเริ่มมาตั้งแต่ยังไม่เข้าพรรษาเดือนเมษายนและพฤษภาคมนะ มาจากพระธาตุพนมกับพ่อแม่ครูอาจารย์ ท่านไปเผาศพพ่อแม่ครูอาจารย์เสาร์กลับมา ก็ไปรับท่านมาด้วยกัน ก็เข้ามาอยู่บ้านนามน จำพรรษาที่นั่น มันหมุนตัว ๆ เริ่มแต่โน้นแล้ว สมาธิเริ่มแน่นไม่เสื่อมอีกมาแต่เดือนเมษายน แต่นี้ไม่เกี่ยวกับสมาธิ แต่เป็นปัญญาในเวลาจนตรอก มันเป็นปัญญาสายฟ้าแลบ สติปัญญากับกิเลสราวกับมัดคอตัดกัน ไม่ใช่ปัญญาได้ยังงั้นเวลามันจะตาย มันจนตรอกจนมุมก็ต้องใช้ปัญญาซิ เวลาสูงขึ้นมามันก็รู้ด้วยปัญญา

พรรษาที่หนักมากในชีวิตของนักบวช ผมหนักมากพรรษานั้น แต่ไม่ได้สนใจว่าเป็นภาระหนักมากนะ เพราะความมุ่งมั่นมาก มันจำไม่ลืม กลางวันไม่นอน เดินจงกรมหมากพลูไม่แตะเลยในสามเดือน ทั้งเลย พอหลังออกพรรษาแล้วไปที่ไหน แต่ก่อนมันมีหมากพลูเต็มไปหมดนี่ เขาเอามาถวายก็จิ้นไปอย่างนั้นเอง เลยจิ้นมาเรื่อย ๆ ปีนั้นมันหักโหมเต็มที่ ทั้งหมดเรื่องหมากเรื่องอะไรไม่เอา มันเป็นกังวล ไม่เอาทั้งหมดเลย จิตเป็นเหมือนหิน สมาธิแน่นปึ๊งเหมือนหิน แต่มันไม่ใช่ปัญญานะซิ ถ้าใช้ปัญญามันก็จะไปรวดเร็วกว่านั้น มันเพลินกินเพลินนอนอยู่กับสมาธินั้นเสีย มันขี้เกียจ มันสบายไม่ยุ่งกับอะไร จิตอึดตัวของมัน อึดตัวในขั้นสมาธินะ ไม่ใช่อึดตัวด้วยการหลุดพ้นโดยประการทั้งปวงแล้ว มันอึดตัวในสมาธิไม่ยุ่งกับอารมณ์อะไร รูปเสียงอะไร ๆ ไม่ยุ่ง สบายอยู่นั้นแบบหมูได้เขียง ไม่ได้คิดว่าเขียงคือที่รองสับยาหมูเลย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๔-๔๓๖)

“...ในพรรษานั้นผมไม่นอนกลางวันนะ กลางวันผมไม่เคยจำวัดเลย นอกจากคืนไหนผมนั่งตลอดรุ่ง ผมก็พักนอนกลางวัน ถ้าธรรมดาแล้วเป็นไม่พักให้เลย ปีนั้นหรือพรรษานั้นความเพียรหักโหมที่สุดในชีวิตของเราที่เป็นนักบวช ก็เป็นพรรษาที่ลึบนั่นหักโหมมากที่สุดเกี่ยวกับร่างกายหักโหมมาก จิตหักโหมมากพอ ๆ กัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๕-๒๗๖)

“...ที่ว่าเกิดความอาจหาญในเรื่องความเป็นความตาย อะไรมันตายพิจารณาจนกระทั่งหาสิ่งที่ไม่ตายไม่ได้เลย นี่มันกลัวอะไร มันกลัวตาย หือ โทกกัน นั้น เวลาพิจารณาลงไป ดินก็เป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ใจที่กลัวตาย มันก็ไม่ตาย

มันยิ่งเด่น ยิ่งเห็นชัด มันตายได้ยังไง มันส่งผ่าเผย รู้เด่น นี่มันตายได้ยังไง โกหกกัน
นี่ละพรรษานี้เอากันอย่างเต็มเหนี่ยวเลย หักโหมร่างกายหักโหมมากจริง ๆ กลางวันไม่
นอนเลย เว้นแต่วันไหนเรานั่งสมาธิตลอดรุ่ง วันนั้นจะยอมพักกลางวันให้ ถ้าวันไหนทำ
ความเพียรธรรมดา กลางวันไม่พักให้เลย ไม่นอนกลางวัน ในพรรษานั้นถึงว่าหักโหม
มาก เวลาที่เราไม่คิดจะต่อสู้นั้น นั่งฉันจึงหันต้องได้พลิก นั่งขัดสมาธิฉันไม่ได้เพราะ
เจ็บกันมาก นี่มันไม่ลืม คือเรานั่งขัดสมาธิกลางคืนเหมือนกับมันพองหมดกันเรา
กระดูกเหมือนจะแตกทุกข้อทุกท่อน กระดูกมันต่อกันตรงไหน แม้แต่ข้อมือก็เหมือน
มันจะขาดจากกัน ทุกขเวทนาเวลาขึ้น มันขึ้นหมดทุกสิ่งทุกอย่างทุกแห่งทุกมุมในร่างกาย
...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๕)

“...ตอนต่อสู้กับทุกขเวทนานั้นบังคับมันทุกด้าน หักโหมร่างกาย นั่งฉันจึงหัน
ตอนเช้าได้นั่งพับเพียบ ขอภัย กันเหมือนกับพองไปหมด นั่งขัดสมาธิไม่ได้ คือตอน
นั้นตอนเราไม่ฝันเราไม่บังคับ ปล่อยธรรมดาจึงนั่งไม่ได้ ตอนนั้นเราไม่ตั้งใจจะทนกับ
มันจะสู้กับมัน เราจะสู้กับรสอาหารต่างหาก เราจะขึ้นสู้รสอาหารต่างหาก เราไม่ทนกับ
มัน จึงต้องนั่งพับเพียบฉันจึงหัน นี่หมายถึงวันที่หักโหมกันเต็มที่จิตใจลงไม่ได้ง่าย มัน
แพ้ทางร่างกายมาก แต่ถ้าวินาทีพิจารณาติดปั๊บ ๆ เกาะติดปั๊บ ๆ อย่างนั้นมันก็
ธรรมดา นั่งตลอดรุ่งเวลาเท่ากันก็ตาม ไม่มีอะไรชอกช้ำภายในร่างกายเลย พอลุกขึ้นก็
ไปเลยธรรมดา ๆ เหมือนเรานั่งสามสี่ชั่วโมงเป็นประจำตามความเคยชิน

เพราะตามธรรมดาผมนั่งภาวนา ๓-๔ ชั่วโมงถือเป็นธรรมดานะ นั่งตาม
อริยาคัยต้อง ๓-๔ ชั่วโมง ถ้ามีเวลาน้อยเช่นกลางวันก็นั่งราว ๑-๒ ชั่วโมง เช่นหน้า
หนาวกลางวันมีน้อย กลางคืนมีมาก และลงเดินจงกรมไม่ได้ กลางคืนหน้าหนาวตัวมัน
แข็งไปหมดจะเดินได้ยังไง นี่แหละเราต้องสงวนเวลาไว้สำหรับเดินให้มาก นั่งภาวนา
กลางวันเพียงชั่วโมงเดียว จากนั้นก็เดินจงกรมจนกระทั่งถึงเวลาปิดกวาด พอปิดกวาด
เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปอาบน้ำในคลองในอะไรก็ได้แล้วแต่ เพราะเราไปอยู่ที่ต่าง ๆ บาง
ทีตามชอกหินชอกผาอะไรก็ได้แล้วแต่ ในห้วยในคลองที่ไหนพออาบน้ำก็อาบน้ำ ที่นี้เดินจงกรม
อีกแล้ว จนกระทั่งเย็น หนาวเข้า ๆ ก็เข้าที่พัก ออกเดินไม่ได้เพราะหนาวมาก ที่นี้นั่ง
นานนะ มันจึงเหนื่อย

กลางวันพอฉันจึงหันเสร็จแล้ว ล้างบาตรล้างอะไร เช็ดบาตรเรียบร้อยแล้วไม่เข้า
ถลกแหละ เอาไปวางไว้ปั๊บ แล้วเข้าทางจงกรมเลย พัดมันจนโน้น ๑๑ โมงเป็นอย่าง
น้อย หรือเที่ยงวันออกมาจากทางจงกรมก็พัก ออกจากพักก็นั่งภาวนา ราวชั่วโมงก็ลง

เดินจงกรมอีกแล้ว อย่างนั้นเป็นประจำ ถ้าวันไหนร่างกายมันบอบช้ำมากจิตลงได้ยาก วันนั้นแหละได้นั่งพับเพียบ นั่งพับเพียบจนจันทัน มันเหมือนไฟเผาอยู่กัน บางที่ได้เอา มือคลำดู กันพอหรือ คลำดูก็ไม่พอ นี่หมายถึงเริ่มแรกนั่งตลอดรุ่ง พอนั่งหลายคืน ไป กันก็พอและแตกเลอะไปหมด กระดูกทุกส่วนเหมือนจะแตก กลางวันก็ตามมัน เจ็บปวดรวดร้าวไปหมด ไม่ใช่เฉพาะเวลาเรานั่งภาวนาจึงปวดกระดูกตามร่างกายส่วนต่าง ๆ เหมือนมันจะแตกจะหัก เพราะมันบอบช้ำมาตั้งแต่กลางคืน ฉะนั้น จึงต้องเดิน ให้มากที่สุดเดียวในเวลากลางวันหรือกลางคืนที่ไม่ได้นั่งตลอดรุ่ง...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๖-๒๗๗)

ทุกขเวทนาใหญ่ และอุบายพิจารณา

สำหรับท่านอาจารย์นั้น การนั่งสมาธิภาวนา ๔-๕ ชั่วโมงนั้นเป็นเรื่องธรรมดา แต่เมื่อท่านเริ่มนั่งตลอดรุ่งมาปรากฏว่าเกิดทุกขเวทนาใหญ่ และท่านก็สามารถผ่านพ้น ภาวะเช่นนี้มาได้ ท่านได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับทุกขเวทนาตลอดคืน พร้อมทั้งแนะนำอบรม พระเถระและผู้ปฏิบัติธรรมไว้ดังนี้

“...ท่านที่ชอบทรมานทางอื่น เช่น การนั่งสมาธิภาวนานานเป็นเวลาหลายชั่วโมง เกิดเวทนา ในบางโอกาสท่านก็ฝึกของท่านไปตามเหตุการณ์ การนั่งนานรู้สึกจะเป็น ความทุกข์ทรมานมากกว่าวิธีอื่น ๆ เพราะเกี่ยวกับทุกขเวทนาที่โหมกันมาในขณะนั้น ถ้าสติปัญญาไม่ทันกับทุกขเวทนา ที่โหมกันมาอย่างหนักหน่วงแทบไม่มีปลงวางกายวางใจ ลงได้เวลานั้น ย่อมจะฝืนทนนั่งต่อไปมิได้ บัลลังก์สมาธิที่ขัดไว้ด้วยดีในเวลาปกติ น่าจะ แตกจากกันไปในไม่กี่ชั่วโมงอย่างไม่เป็นขบวน เพราะความเจ็บปวดรวดร้าวเป็นไปทุก อวัยวะน้อยใหญ่ หลังมือ หลังเท้าราวกับถูกไฟเผา ทำให้ร้อนกระวนกระวายทั้งกายทั้ง ใจ ส่วนภายในร่างกายเป็นเสมือนกระดูกทุกท่อนที่ต่อกันจะแตกกระเด็นออกมาคนละ ชิ้นละอัน เพราะความเจ็บปวดระบมไปทั่วร่างกาย

นอกนั้นใจยังแสดงความระส่ำระสายไปด้วย เพราะกลัวตัวจะตายในขณะนั้นจน ได้ ทำให้หันไปทั่วร่างกายและจิตใจ กลัวจะทนต่อไปไม่ไหว ทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นใน เวลานั้น ก่อนจะถึงเวทนาใหญ่ที่สำคัญกว่าเพื่อน มีถึงสามวาระ ล้วนแต่เกิดขึ้นแล้วตั้ง อยู่นาน ๆ กว่าจะสงบลงลำพังตัวเอง โดยไม่มีการกำจัดต้านทานด้วยวิธีต่าง ๆ อย่างไรก็ดี พอสงบลงไปสักพักก็เริ่มขึ้นมาอีก ทำนองนี้ถึงสามครั้ง แต่แต่ละครั้งเวทนาเหล่านี้ต้องตั้ง อยู่และซาบซาบไปตามสรรพางค์ร่างกายน้อยใหญ่เป็นเวลานานค่อยสงบลง จนถึงวาระ

ที่สี่ซึ่งเป็นวาระของทุกขเวทนาใหญ่ หรือกองทัปกองทุกขใหญ่เข้ามาถึงบัลลังก์ที่นั่งขัดสมาธิอยู่ นับแต่กองทัปกองทุกขใหญ่เข้าถึงตัวแล้วเท่านั้น ร่างกายทุกส่วนเป็นเหมือนกองเพลิงทั้งกองเอาเลย ข้างนอกกายเหมือนถูกไฟลน ข้างในกายเหมือนถูกทุบตีด้วยค้อนและทิ่มแทงด้วยเหล็กอันแหลมคม ปรากฏว่าระบบไปหมดทั้งร่างราวกับจะแตกทลายจากกันเป็นผุยผงไปคนละทิศละทางในขณะนั้น เพราะอำนาจความทุกข์ทรมานเผาผลาญอยู่รอบด้าน

ทุกขเวทนาใหญ่นี้ นับแต่ขณะที่ก้าวเข้ามาถึงกายแล้ว ไม่มีเวลาขยับขยายตัวออกพอได้รับความผ่อนคลายทางกายบ้างเลย มีแต่บีบขยี้ทุบตีให้แหลกไปทำเดียว ตอนนี้อย่างไรจะกำลังพิจารณากรรมกับกรรมแขนงใดอยู่ ก็จำต้องถอยทัพกลับย้อนสติปัญญาและกำลังทุกด้านเข้ามาพิจารณาตัดทานกันอย่างเอาจริงเอาจัง มิฉะนั้นร่างกายจิตใจจะกลายเป็นทะเลไฟไปเสียหมด เพราะทุกขเวทนาทำลายกำลังกำลังเหี้ยมยำทำลายกายและยังเขย่าใจให้สั่นสะเทือนไปด้วยความกลัวตายว่าจะสู้ไม่ไหว เพราะกายทั้งร่างกลายเป็นไฟทั้งกองในตัวเรา ไม่มีส่วนใดอยู่เย็นใจได้โดยไม่ถูกความกระทบกระเทือนจากทุกขเวทนาประเภทนี้

นับแต่ขณะเริ่มนั่งจนถึงขึ้นเวทนาใหญ่เกิดขึ้น ถ้าผู้ยังไม่เคยประสบมาก่อนก็อาจจะไม่ทราบว่าเป็นเวทนาเล็กอันไหนเป็นเวทนาใหญ่ ก็อาจจะเริ่มเหมาไปแต่เวทนาเล็กซึ่งเป็นเพียงลูกหลานของมันเท่านั้น ว่าเป็นเวทนาใหญ่ไปเสียหมด ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ตื่นนอนก็เป็นได้ แต่ถ้าผู้เคยประสบมาแล้วก็ทราบได้ทันทีว่าเป็นเวทนาอะไร เพราะเวทนาใหญ่จะเริ่มปรากฏตัวนับแต่ทำหกล้มล้มไปแล้ว ก่อนหน้านี้นี้มีแต่เวทนาเล็กซึ่งเปรียบกับลูกๆ หลานๆ เท่านั้นมาเยี่ยมหยอกเล่นพอให้รำคาญ

สำหรับผู้ยังไม่เคยนั่งนานและไม่เคยพบมาก่อน น่าจะเริ่มโดนทั้งลูกทั้งหลานทั้งปู้ย่าตายายของทุกขเวทนาแต่ชั้นแรก คือ สองสามชั่วโมงแรก และให้เกิดความทุกข์ทรมานระวายแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถ้าสติปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ไม่ทัน อาจจะทนนั่งต่อไปไม่ไหว ทั้งอาจจะรื้อบัลลังก์สมาธิเสียแต่ระยะนี้ก็ได้เพียงสองสามชั่วโมงแรกก็ได้ ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ปรากฏเลย แต่จะเหมาเอาว่าตนได้เผชิญกับเวทนาใหญ่จนทนไม่ไหวเสียแล้ว ความจริงยังไม่ถึงขั้นแตกหักกันเลย เฉพาะผู้เคยนั่งสมาธิภาวนาและเคยมีความสงบจิตมาพอสมควร ตลอดการนั่งก็ได้ทนพอสมควร ราวสองสามสี่ชั่วโมงเป็นประจำความเพียรในเวลาหนึ่งๆ ย่อมทราบทุกขเวทนาต่างๆ ได้พอสมควร

ทุกขเวทนาเล็กที่เกิดขึ้นสองสามวาระแล้วสงบลงไปเองนั้น ถ้ายังไม่เคยเจอเวทนาใหญ่มาก่อน ก็อาจจะเรียกว่าเป็นเวทนาใหญ่ได้เหมือนกัน แต่พอเจอเวทนาใหญ่

จริง ๆ แล้ว เวทนาเหล่านั้นเลยกลายเป็นเรื่องเล็กไป เพราะความรุนแรงระหว่างเวทนาทั้งสองนี้ผิดกันอยู่มากราวช้างกับแมวนั้นแล

เวทนาใหญ่เมื่อเกิดขึ้นเต็มที่แล้ว อวัยวะส่วนต่าง ๆ ปรากฏว่าเจ็บปวดรวดร้าว และระบมไปหมด ราวกับจะแตกทลายลงในขณะนั้นจริง ๆ ความออกร้อนตามหลังมือ หลังเท้ารุนแรงมาก เหมือนมีคนมาก่อไฟหุงต้มแองอะไร ๆ ในที่นั้น กระดุกในอวัยวะส่วนต่าง ๆ เหมือนมีคนเอาค้อนมาทุบตีให้แตกให้หักไปในขณะนั้น เพราะความเจ็บปวดแสบร้อนสาหัส จนไม่มีที่ปลงวางร่างกายจิตใจลงได้เลย ปรากฏเป็นกองเพลิงไปทั้งร่าง สิ่งที่จะสามารถต้านทานกันได้เวลานั้น มีแต่สติปัญญาศรัทธาความเพียร มีความอดความทนเป็นเครื่องหนุนหลัง ไม่ยอมถอยทัพกลับแพ้ข้าศึกที่กำลังโหมกันมาอย่างเต็มที่ ราวกับจะบดให้แหลกละเอียดเป็นผุยผงไปในเวลานั้น ไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตลมหายใจสืบทอดกันไปได้อีกเลย

ขณะที่กำลังเข้าตาจนนั้น จิตจะหาทางออกด้วยวิธีอื่นใดไม่ได้ทั้งสิ้น นอกจากต้องปักหลักต่อสู้กันด้วยสติปัญญาอย่างถึงเป็นถึงตาย เพื่อความจริงในภายในจิตที่ควรรู้ควรเห็นจากความเพียรเท่านั้น ความอยากให้เวทนาหายและความคิดท้อใจว่าจะทนสู้ไปไม่ไหวเป็นต้น นี่คือสมุทัยเครื่องส่งเสริมทุกข์ให้มีกำลังกล้ำยิ่งขึ้น จะปล่อยให้คิดขึ้นมาในขณะนั้นไม่ได้เด็ดขาด ถ้าไม่ยอมล้มละลายแบบไม่เป็นท่า มีสติกับปัญญาเท่านั้นที่ต้องผลิตขึ้นมาด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อให้ทันกับเวทนาในเวลานั้น โดยแยกแยะกาย เวทนา จิต ออกทดสอบเทียบเคียงกันดู จนทราบความจริงของแต่ละสิ่งอย่างชัดเจน ด้วยปัญญา

การแยกแยะกายควรถือเอาจุดสำคัญที่ว่าเป็นทุกข์มากกว่าที่อื่นใดออกพิจารณา เช่น กระดุกขาหรือกระดุกเข่าเป็นทุกข์มาก ก็กำหนดจิตตั้งสติพิจารณาปัญญาลงในจุดนั้นว่า กระดุกนี้เป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระดุกกันแน่ ถ้ากระดุกเป็นทุกข์จริงดังที่เข้าใจ เวลาทุกข์ดับไปแล้วทำไมกระดุกจึงไม่ดับไปด้วยทุกข์เล่า ถ้าเป็นอันเดียวกันดังที่เข้าใจ สิ่งทั้งสองต้องดับไปด้วยกันจึงจะถูกกับหลักความจริง อนึ่งเวลาคนตายและหมดทุกข์ในร่างกายไปแล้วกระดุกยังมีอยู่ ชะนะไปเผาไฟ กระดุกแสดงอาการเป็นทุกข์อย่างไร ให้ปรากฏหรือไม่ ถ้าไม่แสดงทุกข์คือความเจ็บปวดรวดร้าวให้ปรากฏเลย กระทั่งถูกไฟเผาจนกลายเป็นเถ้าเป็นถ่านไปเช่นนั้น การไปเหมาเอาด้วยความสำคัญว่ากระดุกเป็นทุกข์ ทั้งที่กระดุกมิได้เป็นทุกข์ดังเข้าใจนั้น จะไม่อับอายกระดุกและอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ซึ่งมีได้เป็นตัวทุกข์ตามคำกล่าวหาบ้างหรือ

และถ้าทุกข์เป็นกระดุกจริง ๆ กระดุกมีมาแต่วันเกิดจนถึงบัดนี้ แต่ทุกข์ทำไมจึงมีขึ้นเฉพาะกาล เช่นเริ่มมีขึ้นในขณะนั่งสมาธินี้เท่านั้น ทำไมจึงไม่มีทุกข์ติดทุกข์ต่อกัน

มาเช่นเดียวกับกระดูกที่มีต่อเนื่องกันมาแต่เริ่มแรกเกิดแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือว่ากระดูกเป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระดูก ก็ต้องเป็นความเห็นผิด เป็นความถือผิดจากความจริง ซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์ ความจริงอย่างยิ่งที่มีได้เป็นไปตามความสำคัญมั่นหมายใด ๆ เลย

ขณะที่กำลังคลี่คลายแยกแยะกระดูกกับเวทนาเพื่อทราบความจริงนั้น จิตและสติปัญญาต้องจดจ่อและทำหน้าที่ด้วยความสนใจกับงานนั้นจริง ๆ จะส่งจิตไปอื่นไม่ได้ ต้องหมั่นตัวอยู่กับกิจที่กำลังพิจารณา และพิจารณาย้อนหน้าย้อนหลังจนเป็นที่เข้าใจประจักษ์ จะพิจารณาที่เกี่ยวไม่สำคัญ แต่พิจารณาจนเข้าใจอันเป็นจุดมุ่งหมายของงานนี้ เมื่อเข้าใจชัดเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วจิตย่อมซึมซาบไปในอวัยวะอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันไปเอง

อันดับต่อไป ในเวลาเดียวกันก็แยกเวทนากับจิตออกทดสอบเทียบเคียงกันดูด้วยสติปัญญาอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่นเดียวกับการแยกกายกับเวทนาออกพิจารณาโดยตั้งปัญหาลถามตัวเองว่า จิตเป็นเวทนาหรือเวทนาเป็นจิตอย่างไรกันแน่ ถ้าจิตเป็นเวทนาจริงดังความสำคัญ เวลาทุกข์เวทนาดับไปทำไมจิตจึงมิได้ดับไปด้วยแล้ว และถ้าเวทนาเป็นจิต เมื่อจิตมีอยู่ตราบใด ทุกขเวทนานี้ต้องมีอยู่ตรานั้นจะดับไปไม่ได้ แต่แล้วทุกข์เวทนาทำไมจึงมีเกิด ๆ ดับ ๆ ทั้งที่จิตทรงความรู้ความเป็นจิตอยู่ตลอดเวลากาลโก มิได้ดับไปด้วยเวทนา เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือว่าจิตกับเวทนาเป็นอันเดียวกันนั้น ไม่ฝืนความจริงและไม่อับอายความจริงบ้างหรือ ที่คิดกลืนความจริงให้กลายเป็นของปลอมไปตามความรู้ความเห็นแบบป่า ๆเถื่อน ๆ เช่นนั้น

การแยกแยะ ไม่ว่าแยกแยะกายกับเวทนา หรือแยกแยะจิตกับเวทนา สติกับปัญญาต้องหมั่นตัวอยู่ในวงงานที่ทำ จะส่งออกไปอื่นไม่ได้ เวลานั้นทุกขเวทนาแสดงตัวมากเพียงไร สติปัญญายังพิจารณาไม่หยุดหย่อน เพื่อรู้ความจริงในสิ่งที่ประสงค์อยากรู้ อยากเห็นอยากเข้าใจ เวทนาจะกำเริบหรือลดตัวลงหรือว่าจะดับไป ก็ให้รู้ประจักษ์ในวงการศึกษาเป็นสำคัญ

ข้อสำคัญอย่าตั้งความหวังให้ทุกข์ดับไปโดยที่พิจารณายังไม่เข้าใจความจริงของกาย ของเวทนา และของจิต ว่าต่างอันต่างเป็นความจริงของตนอย่างไรกันแน่ พิจารณาจนเข้าใจทั้งกายทั้งเวทนาทั้งจิต เมื่อเข้าใจด้วยสติปัญญาจริง ๆ แล้ว กายก็สักแต่ว่ากาย ไม่ได้ยินยมนวาทนเป็นทุกข์เป็นเวทนา เวทนาจึงสักแต่ว่าเวทนาอยู่เท่านั้น ไม่ยินยมนวาทนเป็นกายเป็นจิต แม้จิตก็สักแต่ว่าเป็นจิตอยู่เท่านั้น ไม่ยินยมนวาทนเป็นกายเป็นเวทนา ดังที่เคยสำคัญแบบสุม ๆ เต่า ๆ มาแต่เวลาที่ยังมิได้พิจารณาให้เข้าใจ พอสติปัญญา

พิจารณารอบคอบแล้ว ทุกขเวทนาทั้งหลายก็ดับลงในขณะนั้น ไม่กำเริบต่อไป จิตก็รวมลงอย่างสนิทชนิดไม่รับรู้กันเลย

อีกประการหนึ่ง แม้จิตจะไม่รวมลงถึงขั้นดับสนิท แต่ก็มิได้รับความกระทบกระเทือนจากเวทนา คือ กายก็จริง เวทนาจึงจริง จิตก็จริง ต่างอันต่างจริง ต่างอันต่างอยู่ตามความจริงของตน ขณะที่ต่างอันต่างจริงนั้น จะได้เห็นความอัศจรรย์ของจิตและเห็นความอาจหาญของจิต ว่าสามารถแยกตนออกจากเวทนาทั้งหลายได้อย่างอัศจรรย์เกินคาด นอกจากนั้นยังเกิดความอาจหาญต่อความเป็นความตายที่ขวางหน้าอยู่อย่างไม่สะทกสะท้านใด ๆ อีกด้วย เนื่องจากได้เห็นหน้าตาเวทนาที่เคยหลอกลวงให้กลัวเป็นกลัวตายอย่างประจักษ์ใจแล้วในขณะนั้น คราวต่อไป แม้เวทนาจะแสดงความกล้าหาญมากมายขนาดใด ใจก็สามารถพิจารณาได้ทำนองที่เคยพิจารณาและเข้าใจมาแล้ว การรู้เห็นอย่างนี้แลคือการรู้เห็นสัจธรรมด้วยสติปัญญาแท้ แม้จะมีไข้รู้เห็นชั้นเด็ดขาดฟาดกิเลสให้จมไปโดยสิ้นเชิงก็ตาม แต่กิเลสจะจมมิดหัวไม่มีพื้นได้ ก็ต้องอาศัยวิธีนี้เป็นเครื่องดำเนินในวาระต่อไป

ท่านผู้ใดกล้าหาญต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยการพิจารณาตามวิธีนี้ ไม่ยอมมถอยทัพ พับบัลลังก์แบบสิ้นท่า ท่านผู้นั้นต้องกำชัยชนะจากวิธีนี้โดยไม่มีทางสงสัย ทั้งยังจะเห็นรอยพระบาทที่พระศาสดากับพระสาวกเสด็จไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ โดยลำดับ และอาจลืมนึกว่าพระองค์ปรินิพพานไปได้ ๒,๕๐๐ ปีเศษแล้วซึ่งแสนนานก็ได้ เพราะความจริงกับศาสดาเป็นอันเดียวกัน ศาสดาแท้มิใช่กาลสถานที่บุคคล พอจะเปลี่ยนแปลงทางเห็นว่าไกลกันลิบลับกับเราตั้ง ๒,๕๐๐ ปีเศษ แต่ควรทราบความจริงอยู่ที่ใดศาสดาก็อยู่ที่นั่น เพราะธรรมเกิดจากความจริงที่พิจารณาเห็นอย่างเต็มภูมิ ไม่นอกเหนือไปจากนี้

ดังนั้น ท่านที่สามารถพิจารณาทุกขเวทนาจนถึงความจริงของกาย ของเวทนา ของจิต ย่อมเห็นธรรมอย่างประจักษ์โดยลำดับ ซึ่งไม่นิยมกาลสถานที่เป็นเครื่องพิสูจน์ตัดสินเลย ดังธรรมแสดงไว้ว่า ดูก่อนอานนท์ ถ้าการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมยังมีอยู่ พระอรหันต์ย่อมไม่สูญจากโลกดังนี้ ซึ่งเป็นพระโอวาทที่ตรัสเพ่งล้นพระกระแสเสียงไปเมื่อครุ่นเท่านั้น เพราะธรรมของจริงย่อมไม่ขึ้นกับเวลาเวลาที่อะไรเลย แต่จริงอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่มีอะไรจะยิ่งใหญ่กว่าความจริงในโลกทั้งสาม

การอธิบายวิธีพิจารณาทุกขเวทนานี้เป็นเพียงโดยย่อ พอเป็นคติแก่ท่านผู้มีนิสัยในทางเป็นนักต่อสู้เพื่อกุศลชาติ ประหยัดความเกิดตาย ไม่ปล่อยให้เรี่ยราดสาดกระจายไปตามภูมิกำเนิดต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อทรงวิมุตติหลุดพ้นไม่กังวลกับกองทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายอีกต่อไปเป็นเวลานาน ซึ่งแสนน่ารำคาญและกังวลใจนักหนา ได้

นำไปพิจารณาเพื่อหาทางออก โดยอาศัยกองทุกข์ในชั้นนี้เป็นหีนลับสติปัญญาให้คมกล้า ตามแต่อุบายจะพลิกแพลงแก้ไขตนด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งมีมากมายเหลือที่จะนำกล่าวได้ละเอียดทั่วถึง เพราะการพิจารณาธรรมทั้งหลาย เป็นเทคนิคของแต่ละรายจะผลิดมาใช้เพื่อเปลี่ยนตน...”

(ปฏิปทาของพระอริยสงฆ์สาวก สำนวนพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะ หน้า ๑๖๑-๑๖๖)

ปัญญาต้องเป็นปัจจุบัน ไม่ใช่สัญญาอดีต

ท่านอาจารย์ได้เมตตาแนะนำเพิ่มเติม ซึ่งสำคัญมากเกี่ยวกับการพิจารณาทุกข์เวทนาว่า การใช้ปัญญาพิจารณาทุกข์เวทนา จะต้องผลิดอุบายขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ขณะเกิดทุกข์เวทนาแต่ละครั้ง กล่าวคือ ต้องเป็นอุบายของสติปัญญาที่เป็นวงปัจจุบัน จึงจะแก้กิเลสที่เป็นวงปัจจุบันได้ ไม่ใช่ไปเอาของเก่ามาใช้ เพราะมันเป็นสัญญาอดีตไปแล้ว

“...ตอนที่เห็นความอัศจรรย์ก็เห็นตอนนั่งภาวนาตลอดรุ่ง ตั้งแต่เริ่มคืนแรกเลย พิจารณาทุกข์เวทนา แหม มันทุกข์แสนสาหัสนะ ที่แรกก็ไม่นึกว่าจะนั่งสมาธิภาวนาตลอดรุ่ง นั่งไปๆ ทุกข์เวทนาเกิดขึ้นๆ พิจารณายังไงก็ไม่ได้เรื่อง เอ๊ะ มันยังงั้นนี่ เอ้า วันนี้ตายก็ตาย เลยตั้งสัจอธิฐานในขณะนั้น เริ่มนั่งตั้งแต่บัดนี้ไปจนถึงสว่างถึงจะลุก เอ้า เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ผาดกันเลยทีเดียว จนกระทั่งจิตซึ่งไม่เคยพิจารณา ปัญญาซึ่งไม่เคยออกแบบนั้นนะ แต่พอเวลามันจนตรอกจนมุมจริงๆ โอ้ย ปัญญามันไหวตัวทัน เหตุการณ์ทุกแง่ทุกมุม จนกระทั่งรู้เท่าทุกข์เวทนา รู้เท่ากาย รู้เรื่องจิต ต่างอันต่างจริง มันปรากฏกันลงอย่างหายเจียบเลย ทั้งๆ ที่เราไม่เคยเป็นอย่างนั้นมาก่อนเลย

กายหายในความรู้สึก ทุกข์เวทนาดับหมด เหลือแต่ความรู้ที่สักแต่ว่ารู้ ไม่ใช่รู้เด่นๆ ชนิตคาคาๆ หมายๆ ได้นะ คือสักแต่ว่ารู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนที่สุด อัศจรรย์ที่สุดในขณะนั้น พอถอนขึ้นมาพิจารณาอีก แต่การพิจารณาเราจะเอาอุบายต่างๆ ที่เคยพิจารณามาแล้วมาใช้ในขณะนั้นไม่ได้ผล มันเป็นสัญญาอดีตไปเสีย ต้องผลิดขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ในขณะนั้น จิตก็ลงได้อีก คิณนั้นลงได้ถึง ๓ ครั้งก็สว่าง โอ้ย อัศจรรย์เจ้าของละซิ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

“...แต่เราจะไปเอาอุบายอันเก่ามาพิจารณาไม่ได้นะ อันนี้สำคัญมาก เป็นอุบายสติปัญญาอะไรที่เราเคยพิจารณาพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงยังงี้ ให้เกิดสติปัญญาหรือให้ได้ออดได้อ่อนกัน จนกระทั่งได้รู้สิ่งเหล่านี้ว่าเป็นของจริงแต่ละอย่าง ๆ นั้น เราจะยึดเอาอุบายเหล่านั้นมาเป็นเครื่องสอนให้เป็นอย่างนั้นไม่ได้นะ แล้วแต่อุบายของสติปัญญาเกิดจากอุบายของสติปัญญาที่เป็นขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ จะไปพาดไปพิงไปซ้ำกันก็ตาม ถ้าเป็นวงปัจจุบัน ๆ ก็ใช้ได้ เป็นอุบายใหม่ทั้งนั้น หาใหม่ ๆ หมาดในวงปัจจุบัน ๆ

ไม่ใช่เอาของเก่ามาใช้ มันเป็นสัญญาไปแล้ว นั้นไม่ทัน ๆ กลอุบายของกิเลสต้องเป็นอุบายของสติปัญญาที่ผลิตที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ ถึงจะซ้ำของเก่าก็ตาม ให้เป็นวงปัจจุบัน เป็นของใหม่ ก็แก่กิเลสซึ่งเป็นวงปัจจุบันได้เหมือนกัน นี่สำคัญมาก เราจะไปหาคาดหมายว่าวันนั้นเอานี้มาใช้ได้ วันนี้ทำไมไม่เห็นได้ มันจะได้อะไรในเมื่อเป็นสัญญาอดีตไปแล้ว ต้องเอาวงปัจจุบันเข้าไปใช้ มันจะเกิดยังงี้ก็ตาม ถึงจะไปซ้ำของเก่าก็ตาม ถ้าเป็นวงปัจจุบันขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ ของตัวเองแล้ว ใช้ได้ ๆ แก่ได้เรื่อย ๆ เลย

นี่จึงกล่าวพูดว่าเราไม่เคยพลาด นั่งครวไนยก็ครวไนยนั้นแหละ ได้เห็นความอัศจรรย์ทุกครั้งเลยเทียว ถึงได้กล่าวถึงเรื่องว่าจะอะไรจะตาย มันไม่มีอะไรตายนี้ พิจารณาหมดแล้ว นั้นถึงขั้นนั้น ธาตุ ๔ ดินน้ำลมไฟ เวลาพิจารณาลงไป มันสลายลงไปแล้วก็จริงของมัน ๆ ไม่เห็นมีอะไรตาย จิตนี้หรือตาย จิตดวงที่ว่าตายกลับเด่น เอาอะไรมาตาย มันเด่น ๆ ยิ่งเด่นละเวลานั้นนะ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๖๖)

ความรู้สึกอัจฉริยะ

“...จิตเมื่อเข้าถึงขั้นนี้แล้วมันแยกได้สองอย่าง อย่างหนึ่งเวลาจิตรอบแล้วเวทนาก็เป็นเวทนา ต่างอันต่างจริง กายก็สักแต่ว่ากาย เวทนาสักแต่ว่าเวทนา จิตก็เป็นความจริงของจิต ต่างอันต่างจริงไม่กระทบกัน นี่อันหนึ่ง อันหนึ่งพอจิตรอบของมันแล้วเวทนาก็ดับวูบลงไม่มีเหลือเลย กายก็หายพร้อมกันเลยในความรู้สึก มันเห็นเป็นสองอย่างสำหรับเรา แต่จะเป็นอย่างไรก็ตามเราไม่ได้ปรุงได้แต่ง มันเป็นผลอย่างนั้นของมันเอง เป็นความรู้สึกอัจฉริยะบอกไม่ถูกและเป็นสักขีพยานซิ เพราะมันเป็นความจริงด้วยกันนี้ มันดับหมดก็เป็นความจริงอันหนึ่ง มันยังคงอยู่แต่ต่างอันต่างจริงก็เป็นความจริงอันหนึ่ง

ปัญญาฟัดกันลงแหลกไปได้ นี่นะมันอัศจรรย์ มันล้างกันได้ เวทนาเจียบเลย หายจนกระทั่งร่างกายไม่มีเหลือเลยในความรู้สึก เหลือแต่ความอัศจรรย์ของจิตดวงนั้น ที่สักแต่ว่าปรากฏ แม้จิตนั้นจะมีวิชา มันหากเป็นของอัศจรรย์ของมัน เพราะมัน ปรากฏอะไรออกหมดเหลือแต่ความรู้

ความรู้นั้นก็ป็นความรู้วิชานั้นแหละ แต่ตอนนั้นมันไม่รู้วิชาหรือไม่วิชา แหละ หากแต่เห็นความอัศจรรย์ อ้อ ธรรมชาตินี้เมื่ออะไรก็สิ้นไปหมดๆ ในความรู้สึก แล้ว เหลือแต่สักแต่ว่ารู้อันเดียวเท่านั้น ธรรมที่สักแต่ว่ารู้นี้ทำไมจึงอัศจรรย์นักหนานะ ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๕-๔๓๖)

“...บทเวลามันได้ชัยชนะและรวมสงบลง มันผ่านขั้นธิดาหมดด้วยอำนาจของ ปัญญาฟาดฟันกันลงไปๆ จนไม่มีอะไรเกาะเกี่ยวกันแล้วหายเจียบไปเลยนี่ซิ มัน อัศจรรย์และมันหมดจริงๆ ปรากฏว่าไม่มีอะไรเหลือเลย มีแต่ผู้รู้คนเดียว และคำว่าผู้รู้ อันนี้จะว่ารู้เด่นๆ อย่างนี้ก็ได้ไม่ได้นะ เราเอาออกมาพูดได้อย่างเต็มปากก็คือสักแต่ว่ารู้ และอัศจรรย์เกินคาด ทั้งๆ ที่เวลานั้นวิชายังครอบหุ้มมันอยู่นะ

แต่เราไม่เคยสนใจพิจารณาวิชาตอนนั้น เทียบกันได้ว่ากินข้าวทั้งกาก เคี้ยว อาหารทั้งกระดูกทั้งก้างก็ยังอร่อยนะ นี่มันเป็นขั้นๆ เมื่อต่อจากขั้นนี้แล้วก็พูดไม่ได้พูด ไม่ถูก ขั้นนั้นก็ว่าอัศจรรย์เกินคาดแล้ว ขั้นกินข้าวทั้งกาก คือวิชามันอยู่ในนั้น เคี้ยว มันทั้งวิชา ความจริงมันเคี้ยวตายอะไร ไม่เห็นได้พิจารณาวิชาสักนิดหนึ่ง จะว่า เคี้ยวมันยังงี้ ไม่ได้เคี้ยว มีแต่วิชากล่อมให้หลงสำคัญว่าเป็นของอัศจรรย์ๆ พูด พลิกไปหลายด้าน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๔)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจอีกครั้ง

“...รุ่งเช้ามาพอได้โอกาสก็ขึ้นไปกราบเรียนท่านอาจารย์มั่น ซึ่งตามปกติมีความ กลัวท่านมาก แต่วันนั้นไม่ได้กลัวเลย อยากจะกราบเรียนเรื่องความจริงให้ท่านทราบ ให้ท่านเห็นผลแห่งความจริงของเรา ว่าปฏิบัติมาอย่างไรจึงได้ปรากฏเช่นนี้ พูดขึ้นอย่าง ออาจหาญเลย ทั้งๆ ที่เราไม่เคยพูดกับท่านอย่างนั้น พูดซึ่งซังตึงตังใส่เปรี้ยวๆ เวลาเรา

พูดท่านนี่ฟังนะ ทางนี้ก็ปิ้ง ๆ เลยนะ โอ้ ไอ้บ้าตัวนี้มันไม่ใช่เล่น ท่านคงจะคิดยังงั้น
บทเวลามันบ้ำขึ้น มันเอาจริงเอาจัง ท่านคงจะว่ายังงั้น

พอเราพูดจบท่านก็พูดผางออกมาเลย มันต้องอย่างนั้นซิ ท่านขึ้นเลยที่นี้ ท่าน
ไล่ปิ้ง ๆ เราก็อบฟัง เอ้า มันไม่ตายถึง ๕ หนในอัฐภาพเดียวนี้ท่านว่า มันตายเพียง
หนเดียวเท่านั้น เอ้า ฟาดกันลงไปที่นี่ เอ้า ได้หลักใจแล้วที่นี้ ได้การแล้ว ๆ ท่านว่า เอา
ฟัดกันลงไปนะ พอท่านยอบ้างยุบ้าง หมาเราตัวโง่ก็ทั้งจะกัดทั้งจะเห่า พอเว้นคืบหนึ่ง
สองคืบก็นั่งตลอดรุ่งอีก เว้น ๒-๓ คืบเอาอีกจนกระทั่งจิตอัศจรรย์ เรื่องความตายนี้
หายหมดเวลามันรู้จริง ๆ แล้ว แยกธาตุแยกชั้นธุดูความเป็นความตาย ธาตุสี่ ดิน น้ำ
ลม ไฟ สลายตัวลงไปแล้วก็เป้นดิน เป้นน้ำ เป้นลม เป้นไฟตามเดิม อากาศธาตุก็เป็น
อากาศธาตุตามเดิม ใจที่กลัวตายก็ยิ่งเด่น มันเอาอะไรมาตาย รู้เด่นขนาดนี้มันตายได้
ยังงี้ ใจก็ไม่ตาย แล้วมันกลัวอะไร มันโกหกกัน โลกก็เลสมันโกหกกันต่างหาก (คำว่า
โกหกกันนั้น หมายถึงกิเลสโกหกสัตว์โลกให้กลัวตายทั้งที่ความจริงไม่มีอะไรตาย)

พิจารณาวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่งขึ้นมา พิจารณาอีกวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่ง
ขึ้นมา แต่มันมีอุบายแบบผิด ๆ ร้อน ๆ แบบอัศจรรย์ทั้งนั้น จิตก็ยิ่งอัศจรรย์และกล้า
หาญจนถึงขนาดที่ว่า เวลาจะตายจริง ๆ มันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราวะ
ทุกขเวทนาทุกแง่ทุกมุมที่แสดงในวันนี้เป็นเวทนาที่สมบูรณ์แล้ว จากนี้ก็ตายเท่านั้น
ทุกขเวทนาเหล่านี้เราเห็นหน้ามันหมด เข้าใจมันหมด แก้ไขมันได้หมด แล้วเวลาจะ
ตายมันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราให้หลงอีกวะ หลงไปไม่ได้ เวทนาต้องเวทนา
หน้านี้เอง พูดถึงเรื่องความตายก็ไม่มีอะไรตาย กลัวอะไรกัน นอกจากกิเลสมันโกหก
เราให้หลงไปตามกลอุบายอันจอมปลอมของมันเท่านั้น แต่บัดนี้ไปเราไม่หลงกลของ
มันอีกแล้ว

นั่นละจิตเวลามันรู้ และมันรู้ชัดตั้งแต่คืบแรกนะ ที่ว่าจิตเจริญแล้วเสื่อม ๆ ก่อน
มาภาวนาจนนั่งตลอดรุ่งคืบแรกมันก็ไม่เสื่อม ตั้งแต่เดือนเมษายนมาก็ไม่เสื่อม แต่มันก็
ยังไม่ชัด พอมาถึงคืบวันนั้นแล้วมันชัดเจน เอ้อ มันต้องอย่างนี้ไม่เสื่อม เหมือนกับว่า
มันป็นขึ้นไปตกลง ๆ พอป็นขึ้นไปเกาะติดปั๊บ ๑๐๐% ไม่เสื่อมมันรู้แล้ว จึงได้เร่งเต็มที่
เต็มฐาน ในพรุชานันนั่งภาวนาตลอดรุ่งถึง ๙ คืบ ๑๐ คืบกว่า ๆ แต่ไม่ติดกัน โดยเว้น
๒ คืบบ้าง ๓ คืบบ้าง บางทีก็เว้น ๖-๗ คืบก็มี จนเป็นที่แน่ใจในเรื่องของทุกขเวทนา
หนักเบาเล็กน้อย เข้าใจวิธีปฏิบัติต่อกัน หลบหลีกปลีกตัวแก้ไขกันได้ทันทั่วที่ไม่มี
สะทกสะท้าน แม้จะตายก็ไม่กลัวเพราะได้พิจารณาด้วยอุบายแยบคายเต็มที่แล้ว สติ
ปัญญาทันความตายทุกอย่าง...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓-๖๔)

ถูกเตือน

“...พอนานวันเข้าท่านก็เตือนแย็บออกมา กิเลสมันไม่ได้อยู่กับร่างกาย กิเลสอยู่กับใจ ท่านเตือน ท่านยกเอาเรื่องม้ามาเตือนเรา ม้าที่เวลามันกำลังคึกคะนอง มันไม่ยอมฟังเสียงเจ้าของเลย ต้องทรมานมันอย่างเต็มที่ ไม่ควรให้กินหญ้าก็ไม่ให้มันกินเลย ทรมานมันอย่างหนัก เอาจนมันกระดิกไม่ได้ ทีนี้พอมันยอมลดพละก็ผ่อนการทรมาน เมื่อมันผ่อนความพละลงมาก การฝึกทรมานก็ผ่อนกันลงไป ท่านพูดเพียงเท่านั้นนะ เราก็เข้าใจทันที ถ้าท่านจะพูดมากกว่านั้น เพราะท่านรู้นิสัยของเรา กลัวเราจะอ่อนเปียกไปเสีย ท่านเลยเตือนแย็บเพียงเท่านั้นเราก็เข้าใจ

กิเลสมันไม่ได้อยู่กับธาตุอยู่กับกายนะ มันอยู่กับจิต ท่านว่า ท่านพูดเบื้องต้นขึ้นอย่างนี้แหละ จากนั้นท่านก็พูดเรื่องม้าไปเลย ความหมายก็ว่าความเพียรเรามันผาดโผนท่านก็รู้ ไม่กี่วันก็กราบเรียนท่านเรื่อยไป เว้นสองวันบ้างสามวันบ้างและในพรรษานั้นผมไม่นอนกลางวันนะ กลางวันผมไม่เคยจำวัดเลย นอกจากคืนไหนผมนั่งตลอดรุ่งผมก็พักผ่อนกลางวัน ถ้าธรรมดาแล้วเป็นไม่พักให้เลย ปีนั้นหรือพรรษานั้นความเพียรหักโหมที่สุดในชีวิตของเราที่เป็นนักบวช ก็เป็นพรรษาที่สิบนั้น หักโหมมากที่สุดทีเดียวเกี่ยวกับร่างกายหักโหมมาก จิตหักโหมมากพอๆ กัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๕-๒๗๖)

ติดสมาธิ

“...พรรษาที่ ๑๐ เป็นความเพียรที่หักโหมที่สุดเลย ในชีวิตนี้ไม่มีความเพียรใดเกี่ยวกับเรื่องร่างกายที่จะหักโหมยิ่งกว่าพรรษาที่ ๑๐ ใจก็หักโหม ร่างกายก็หักโหมเต็มที่ หลังจากนั้นมาแล้วก็เจริญขึ้นเรื่อย ๆ จนจิตนี้ราวกับเป็นหินไปเลย คือความแน่นหนา มั่นคงของสมาธิมันชำนาญพอ จนเป็นเหมือนกับหินทั้งแท่ง ไม่หวั่นไหวอะไรง่าย ๆ เลย ติดสมาธินี้อยู่ถึง ๕ ปีเต็ม ๆ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕)

มารผจญ-ธรรมช่วย

“...การอยู่คนเดียวมันสนุกประกอบความเพียร ไม่พุดคุยกับใครเลย มีคนเดียว ไม่มองเห็นใครเห็นแต่เราคนเดียว ไม่กินข้าวก็วันก็ไม่เห็นใครทั้งนั้น เราสนุกทำความเพียรตลอดเวลาเว้นแต่เวลาหลับเท่านั้น ไม่มีอะไรมายุ่งเกี่ยวในวงความเพียร บางทีกิเลสมันกล่อมเราเหมือนกันนะ โธ่ มาอยู่อย่างนี้เหมือนคนลั่นท่า ไม่มีคุณค่ามีราคาอะไรเลย โลกสงสารเขาก็อยู่ได้สะดวกสบายสนุกสนาน ไม่ต้องมารับความทุกข์ทรมานเหมือนเราซึ่งเปรียบเหมือนคนลั่นท่านี้ ทำไมจึงต้องมาทรมานอยู่ในป่าในรกกับสัตว์กับเลื้ออย่างนี้ ไม่มีคุณค่าราคาอะไร

นี่มันจะทำให้ท้อถอยน้อยใจและอ่อนความเพียร มันมีได้ กิเลสมันกระซิบขึ้นมาเหมือนอย่างพระวัชชีบุตร พระวัชชีบุตรเป็นลูกชายคนเดียวเป็นลูกเศรษฐี ชื่อวัชชีบุตร สกุลวัชชีด้วยนะ เพื่อนของท่านมีแต่พวกกษัตริย์ พวกวงศ์กษัตริย์ลิจจวี ที่นี้ท่านไปอยู่ป่าช้าและมีทางไปมาข้าง ๆ ป่าช้านั้น เขาไปเล่นนักษัตร แต่ก่อนเรียกว่านักษัตร ก็พวกมหรสพนี้แหละจะเป็นอะไร เขาร้องรำทำเพลงไปนั้น ท่านจำเสียงเขาได้ละซิ นี่มันทำให้จิตประหวัดกลับเข้ามาหาเจ้าของ โอ้ พวกเหล่านี้เขามีความสุขความสบายกัน เขาไปเที่ยวรื่นเริงบันเทิงกัน ส่วนเราอยู่ในป่าช้าผิตาย เหมือนกับเราก็คือเป็นคนตายคนหนึ่งทั้งที่มีลมหายใจอยู่ เรายังเป็นคนหมดคุณค่ายังงี้ ถึงต้องมาอยู่ป่าช้ากับคนตายอย่างนี้ทำให้น้อยใจนะ ตอนนั้นปรากฏว่าเกิดความท้อถอยน้อยใจ

เทวดาตนหนึ่งที่เคยเป็นเพื่อนกันมาแต่ชาติปางก่อน เคยบำเพ็ญความดีมาด้วยกันและเคยเป็นสหายกันมาแต่ก่อน มาสถิตอยู่บนอากาศร้องบอกลงมาเลยว่า เวลานี้เป็นเวลาที่มีคุณค่ามากสำหรับท่าน องค์ท่านเองก็เป็นผู้มีคุณค่ามาก ประกอบการทำงานที่ชอบธรรม และเป็นการงานที่มีคุณค่ามาก ไม่มีใครสามารถประกอบการทำงานที่มีคุณค่ามากเหมือนอย่างท่านได้ ทำไมท่านจึงมาดำเนินชีวิตในคุณค่าของตนอย่างนี้ไม่สมควรอย่างยิ่ง ขอท่านจงอยู่บำเพ็ญในที่เช่นนี้ด้วยความภาคภูมิใจเถิด ท่านได้สติปัฏ จิตย่อนเข้าสู่ความเพียร ได้บรรลุธรรมในคืนวันนั้นนะ พระวัชชีบุตร นั้น มันมีเรื่องกิเลสคอยแทรกอยู่ตลอดในวงความเพียรดังที่กล่าวมานั้นแล

อันนี้เราบางทีก็มี อย่างวันหนึ่งผมยังไม่ลืมนะ ผมไม่ได้ดูนาฬิกา เราก็นั่งภาวนาตลอดรุ่งสางด้วยในคืนวันนั้น จะไปดูนาฬิกาอะไร มันตึกจริง ๆ นะวันนั้น จิตมันยังลงไม่ได้ ทางภาคอีสานเขาเรียกล่า เขาล่ายาวข้ามทุ่งนาไปจากบ้านนามน เขามาเที่ยวสาวทางบ้านนามน เขาอยู่บ้านโพหนอง ด้านตะวันออกวัดบ้านนามนนั่นแหละ เขาล่ายาวไป

ตามทุ่งนา ฟังอาการเขาร้องเพลง เขาลำยาวเพลงภาคนี้ จิตมันยังวิตกขึ้นมาได้ในขณะนั้น โอ้ เขายังมีความสุขสนุกรื่นเรริง เดินขับลำทำเพลงตัดทุ่งนาไปอย่างเพลิดเพลิน ไม่มีความทุกข์กายทรมานใจเหมือนเรา โอ้เรานี้กำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่เวลานี้ ใครไม่เคยเห็นนรกและคนตกนรก ก็จงมาดูเราซึ่งกำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่เวลานี้

นี่มันคิดปรุงขึ้นมาในขณะที่ได้ยินเสียงลำ(เพลงอีสาน) เขา ธรรมะก็ปรากฏขึ้นในขณะนั้นว่า เราเคยตกนรกทั้งเป็นกับกิเลส ตกนรกทั้งตายกับกิเลสมาก็ยกี่กัลป์แล้ว นี่จะตะเกียกตะกายตนให้พ้นจากนรกของกิเลส ทำไมจึงเห็นว่าเป็นความทุกข์ความลำบาก เธอประกอบความเพียรหาอะไร หานรกอเวจีที่ไหนเวลานี้ นั้น มันปู้ปั้งเลย มันแก้กันทันที จากนั้นไม่นานจิตก็ลงได้ นี่แหละที่เรียกว่ามาร มันมิได้เป็นได้..."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๗-๒๗๘)

-๕-

ฝึกจิตบังคับใจ

การต่อสู้กับกิเลสให้ได้ผลนั้นต้องฝึกทรมานตนเองอย่างหนัก แต่ผู้ปฏิบัติใหม่มักจะทนไม่ได้ จึงต้องพยายามฝึกจิตบังคับใจไม่ให้หลงไปตามอำนาจของกิเลส ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“...แต่ก่อนมีแต่ความซี้เกียจซี้คร้านและความรำคาญ พอจะนั่งภาวนาเหมือนกับ ขอภัยมาก ๆ นะ พุดตามหลักความจริง จุงหมาใส่ฝนนั่นแหละ มันร้องเอ็ง ๆ ๆ ก็มันไม่ยอมตากฝนนี้นะ อันนี้เราจะภาวนามันก็เหมือนกับจุงหมาใส่ฝนนั่นแล ใจไม่ยอมถูกบังคับ ไม่ยอมทุกซ์เพราะภาวนา แต่ทุกซ์เพราะอย่างอื่นไม่สนใจคิด เบื้องต้นมันเป็นอย่างนั้น...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๑๘๓)

“...ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ที่ปรากฏชื่อลือนาม เราได้กราบไหว้บูชากันอยู่อย่างสมัยปัจจุบันนี้ ล้วนแต่เป็นผู้ฝึกทรมานตนมาแล้ว ท่านฝึกฝนอบรม ฝึกทรมานตนเอง เต็มเม็ดเต็มหน่วยทั้งเหตุทั้งผล ทดสอบจนเป็นที่แน่ใจแล้วว่า เจ้าของเองผู้ฝึกฝน ทรมานเจ้าของก็ไม่มีอะไรเสียหายเพราะการฝึกนั้น นอกจากเป็นประโยชน์โดยถ่ายเดียว จากเหตุและผลของการฝึกฝนอบรมตัวเองที่เห็นว่าถูกต้องแล้ว จึงได้นำอุบายเหล่านั้นมาแนะนำสั่งสอนประชาชน ควรดูต้องดู ควรดำต้องดำ ควรดีต้องดี เพราะท่านแนะนำสั่งสอนท่าน ฝึกทรมานท่าน ท่านทำอย่างนั้นมาแล้ว ยิ่งเวลาท่านฝึกทรมานท่านด้วยวิธีต่าง ๆ ยิ่งหนักมากยิ่งขึ้นกว่าการมาสอนประชาชนเป็นไหน ๆ สอนประชาชนนี้เพียงปากเท่านั้นแหละ ลมปากว่าไป เขาจะเอาก็เอา เขาไม่เอาก็เป็นเรื่องของเขา

แต่ท่านฝึกท่าน ท่านไม่เป็นอย่างนั้น ว่าเอานะวันนี้ละ ใส่ลงไป ขาดสะบั้นลงไป เอ้าวันนี้ต้องนั่งเท่านั้นชั่วโมงนะ เอ้า วันนี้เดินจงกรมเท่านั้นชั่วโมง จะหนีไปไหนไม่ได้ อย่างน้อยต้องให้ได้ตามเวลาที่กำหนดนั้นถึงจะออกไปได้ นั่งก็ เอ้า อย่างน้อยต้องให้ได้ตามเวลาที่กำหนดไว้นั้นถึงจะออกได้ มากกว่านั้นจะนั่งตามอรรถาธิบายขนาดไหนก็ได้เมื่อพ้นเวลา พ้นเขตพ้นแดน พ้นความสัตย์ความจริงที่ตั้งไว้แล้ว ท่านฝึกท่าน ท่านฝึกจริงจิงอย่างนั้น เอ้า จะกินหรือไม่กินก็ตามข้าวนี้ เราเคยกินมาแล้วตั้งแต่วันเกิด ระยะนี้เราจะไม่กิน เราจะภาวนาอย่างเดียว ก็ไม่กินจริง ๆ นั้นหนักไหม ท่านฝึกท่านเดินจงกรม

ตั้งแต่ฉันจ้งหันเสร็จแล้ว จนกระทั่งถึงเวลาปิดกวาดตอนบ่ายสามโมงสี่โมง ก็ชั่วโมงที่ไม่ให้ออกจากทางจ้งกรม นั้น...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๔๗-๔๔๘)

ต่อสู้กับกิเลส

การต่อสู้กับกิเลสไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เรื่องนี้ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนไว้ว่า

“...เรื่องของจิตที่อยู่ในวงล้อมของกิเลสแล้ว อย่างไรมันต้องจุดต้องลากให้หาความสงบร่มเย็น ให้หาความเป็นอิสระ อยู่โดยลำพังตนเองไม่ได้อยู่โดยดี จิตดวงใดก็จะต้องเป็นเช่นนั้น จึงต้องได้ใช้สติทุกเวลาลำเวลาทุกกาลสถานที่ สำหรับนักปฏิบัติแล้ว ต้องเป็นเหมือนนักมวยที่ต่อยกันบนเวทีเปลือยไม่ได้ ต้องเอาให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย สติปัญญากำลังวังชามีเท่าไรทุ่มกันลงหมดในเวลานั้น นี่ก็เหมือนกัน การต่อสู้กับกิเลสจึงไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อย

สำหรับผมเองที่ได้มาแสดงให้เห็นเพื่อนฝูงฟังนี้ ถ้าจะพูดว่าอำนาจวาสนาของเราหยาบ นิสัยวาสนาของเราหยาบ อย่างนี้ผมก็ยอมรับ เพราะทำยากจริงๆ ทำยากถึงขนาดน้ำตาาร่วง เพราะสติก็มี ปัญญาก็มี แต่สู้กิเลสไม่ได้ ให้กิเลสจุดลากหัวใจไปสู่อารมณ์ต่างๆ อันเป็นพิษเป็นภัยอยู่ต่อหน้าต่อตา สติมีแต่กำลังไม่พอ ปัญญามีแต่กำลังไม่พอ ก็ให้มันจุดลากไปต่อหน้าต่อตา นี่ละในขั้นเริ่มแรกชั้นล้มลุกคลุกคลานเป็นอย่างนี้ มีตั้งแต่การต่อสู้ทำต่อสู้ถ้ายเดียว แต่กำลังสติปัญญาไม่พอ...”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๓๙-๔๐)

ถูกจริตกับอดอาหาร

“...พยายามหาวิธีต่อสู้หลายแง่หลาย तरह เช่น ผ่อนอาหารบ้าง อดอาหารบ้าง อดนอนบ้าง เดินนาน ๆ บ้าง นั่งนาน ๆ บ้าง หลายวิธีการ เพราะหาแนวทางที่จะให้มีกำลังต่อสู้กับกิเลสคือความฟุ้งซ่านรำคาญ จนหาหลักหาเกณฑ์ภายในตัวไม่ได้นี้ ให้สงบตัวลงและเห็นได้อย่างชัดเจนภายในจิตใจ จึงต้องได้ใช้หลายวิธี ดังที่เคยนำมาแสดงให้หมู่เพื่อนฟัง ตามความถนัดแห่งจริตนิสัยของตนก็คือการผ่อนอาหาร การอดอาหาร ดังที่แสดงให้ฟังอยู่เสมอ อย่างอื่นในขั้นเริ่มแรกไม่ปรากฏว่าสิ่งใดวิธีการใดที่ทำ

เจ้าของให้ปรากฏเป็นความสงบเย็นใจ และเป็นของแปลกประหลาดภายในจิตขึ้นมาให้เห็น

เช่นเดินนานก็เคยเดิน ยืนนาน ๆ ก็เคยยืน นั่งนาน ๆ ก็เคยนั่ง เว้นการนั่งตลอดรุ่งนั้นเสียที่ทำในระยะต่อมา มันก็ไม่แสดงผลอย่างไรขึ้นมา ก็ยังรู้ความวุ่นวายของจิต ความส่ายสั่นของจิตนี้ไม่ได้อยู่นั่นแล

เฉพาะอย่างยิ่งโรคตะตานี้รวดเร็วมากสำหรับวัยที่ยังหนุ่มยังแน่น เช่นอย่างพวกเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ใคร ๆ ก็จะต้องเหมือนกัน เพราะธาตุขันธ์มีกำลัง ย่อมจะเป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสให้มีกำลังมากขึ้นและรวดเร็วหรือคล่องตัวมากขึ้น เช่นโรคตะตานี้จะปรากฏขึ้นอย่างรวดเร็ว คำว่าปรากฏแห่งโรคตะตานี้เราไม่ได้หมายถึงว่า เรามองเห็นรูปวิสกาสเช่นรูปผู้หญิงแล้ว จะเกิดความกำหนัดยินดีขึ้นมาเสียอย่างออกหน้าออกตาอย่างนี้ หรือได้ยินเสียงหญิงเป็นต้น แล้วปรากฏความกำหนัดยินดีขึ้นมา เกิดความรักความชอบขึ้นมาอย่างออกหน้าออกตาอย่างนี้ก็ไม่ใช่ แต่มันปรากฏอยู่ที่จิตซึ่งเราเฝ้าดูอยู่นั้นด้วยสติตั้งของเรา มันแสดงความแปลกประหลาดไปในทางนั้นให้เห็นอยู่ชัด ๆ

จะพยายามระงับเท่าไรมันก็มี มีอยู่ภายในจิตโดยเฉพาะ ไม่ถึงกับว่าแสดงออกมาทางอาการหรืออวัยวะต่าง ๆ ก็ตาม แต่มันเป็นความเจ็บแสบเอาจริงทีเดียว เพราะเราตั้งหน้าตั้งตาจะฆ่ามันอยู่แล้ว เหตุใดมันจึงจะมาตั้งหมัดตั้งมวยต่อหน้าต่อตาเตะลมเตะแล้ง เตะเฉียดหน้าเฉียดหลังเราอยู่ต่อหน้าต่อตาเรานี่ ทำไมคนเราจะไม่เสียใจ ทำไมคนเราที่มีหัวใจอยู่ด้วยกันจะไม่เจ็บไม่แสบภายในจิตใจ นี่ละเป็นเหตุที่จะให้ตั้งข้อสังเกตขึ้นมา หาอุบายวิธีการต่าง ๆ ขึ้นมาแก้กัน

จึงต้องได้ทราบหลายวิธีการ ครั้นสุดท้ายก็ไม่พ้นวิธีที่จะได้รับความทุกข์ความลำบากมาก ๆ จนได้แหละ เช่น อดอาหารไม่ฉันเลยเป็นวัน ๆ ไปหลาย ๆ วัน ผ่อนก็ดีแต่มันไม่สนใจไม่ทันใจ ไม่ได้อย่างใจหวังของเรา เมื่ออดนี้รู้สึกว่สติเด่นขึ้น ๆ อดวันแรกสติค่อยมีขึ้น เหมือนกับว่าถ้าเป็นคนก็ค่อยรู้ภาษาขึ้นบ้าง อดวันที่ ๒ อดวันที่ ๓ เข้าไป ด้วยความเพียรที่ซะมักเขม้นอย่างเต็มที่อยู่นั่นแล กับวิธีการใดแห่งความเพียรก็ตาม แต่มันรู้วิธีการอดอาหารนี้ไม่ได้ เมื่อหลายวันเข้าไปกำลังของธาตุของขันธ์นี้ค่อยอ่อนตัวลง ๆ นี่ละสิ่งที่ว่าเครื่องเสริมกิเลสมีโรคตะตานี้เป็นต้นค่อยอ่อนตัวลงไป ไม่รวดเร็ว สติค่อยเด่นขึ้นมา สติเด่นขึ้นมา สุดท้ายใจก็สงบตัวลงได้ เพราะกิเลสทั้งหลายความวุ่นวายทั้งหลายไม่รบกวนจิตใจ ไม่ฉุดลากจิตใจไปอย่างรุนแรงต่อหน้าต่อตาของเราเหมือนที่เราฉันอยู่ตามปกติ

เมื่อปรากฏเห็นผลประจักษ์แล้ว ไม่เพียงแต่ว่าผลประจักษ์เพียงแค่นั้น ยังเห็นผลแปลกประหลาดอยู่ภายในจิตใจขณะที่สงบแน่วแน่ลงไป ซึ่งเราก็ไม่เคยสงบอย่างนั้น

ก็ปรากฏขึ้นมาเพราะการอดอาหาร ด้วยความเพียรโดยวิธีการอดอาหารเด่นชัดขึ้นมา ๆ จนถึงกับมีความรื่นเริงภายในจิตใจในธรรมทั้งหลาย จิตใจอยู่กับตัว สติตั้งจนกระทั่งเราอยากจะพูดว่า เพราะบางครั้งมันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ทั้งวันมันไม่เพลอเลย ตั้งกันได้ทั้งวันไม่เพลอในขณะหรือในเวลาที่อดอาหารอยู่นั้น เพราะตั้งทุกเวลาตั้งทุกขณะไปวันนี้และวันหน้า ต่อไปก็อดอยู่อย่างนั้น

ตั้งสตินานไป ๆ สติติดต่อกับสืบนี้อย่างนี้เป็นประหนึ่งว่าสัมปชัญญะ จิตคิดปรุงออกไปเรื่องอะไร รู้ทัน ๆ ดับได้ทัน นี่ยิ่งเด่นชัดขึ้นแล้ว ทำให้เจ้าของมีแก้ไข มีความกล้าหาญชาญชัยต่อความเพียร เพราะเห็นผลประจักษ์ภายในจิตใจของตนเอง นี่แลที่ทำให้ลำบากมาก ถึงไม่ยากลำบากแต่ทางเดินเป็นอย่างนี้ จะเรียกว่านิสสัยวาสนาเราหยาบก็ยอมยกให้ เมื่อวิธีการนี้เป็นวิธีการที่ได้ผล ถึงจะยากลำบากเราก็ต้องได้ฝ่าฝืนได้ทำอยู่นั้นแล ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากทำ จนกระทั่งเห็นได้ชัดเลยว่ากิเลสนี้สงบตัวลงไปอ่อนกำลังลงไป เพราะการอดอาหารเป็นเครื่องสนับสนุน และสติก็ตั้งขึ้นได้โดยสะดวกยิ่งกว่าเวลาปกติเราเห็นได้ชัด

ผลของการระมัดระวังรักษาตัวเองตลอดเวลาด้วยวิธีการอดอาหาร ทำให้จิตแน่วแน่งไปโดยลำดับ และเป็นความแปลกประหลาดอัศจรรย์อยู่ภายในตัวเอง จิตไม่ได้รวมแน่วแน่นเป็นอันเดียวก็ตาม แต่มันสงบอยู่ภายในตัวเอง มันก็รื่นเริงอยู่ภายในนั้น นี่ขั้นที่เราฝึกหัดเบื้องต้นต้องได้ทำหนักมากอย่างนี้ หนักจริง ๆ สำหรับนิสสัยผม จำได้อย่างฝังลึกลงในชั่วหัวใจ ไม่มีวันหลงลืมได้เลยตลอดวันตายโน่นแหละ

แต่มีตัวอย่างหนึ่ง ถึงจะว่านิสสัยวาสนาหยาบก็ตาม แต่ความไม่ถอยนั้นรู้สึกว่าได้เด่นอยู่ตลอดเวลา ยังไงก็ไม่ถอย ไม่ได้ด้วยวิธีนี้จะเอาวิธีนั้น ไม่ได้ด้วยวิธีนั้นจะเอาวิธีนี้ มีแต่จะเอา ๆ คำว่าจะถอยไม่มี นี่ตัวอย่างหนึ่ง ถ้าว่าหยาบก็น่าชมตรงนี้ หากว่าอันนี้มีลดหย่อนลงไป ความที่ว่าจะเอานี้ถอยหลังگردลงไปแล้วเสร็จ ไปไม่รอดเลย นี่ไม่ถอย จึงยึดหลักได้ว่าการอดอาหารนี้ เป็นวิธีสำคัญวิธีหนึ่งในการฝึกหัดตนเองเพื่อได้หลักได้เกณฑ์ คือจิตเข้าสู่ความสงบจิตเป็นสมาธิ ซึ่งเราเคยเรียนตามตำรับตำราที่เคยเรียนมาเสียจนปากแฉะแต่ก็ไม่เห็นผล บัดนี้ได้เห็นแล้วด้วยวิธีการอันนี้ นั่น ก็จับได้ยึดได้

ทีนี้เมื่อยึดได้อย่างนั้นเราจะไปเดินทางไหน ทางไหนก็ไม่เหมือนทางนี้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องบิณฑบาต บิณฑบาตต้องบิณฑบาต ต้องฝ่าต้องฝ่า ทุกข์ก็ยอมทุกข์ ทรมาณขนาดไหนก็ยอม ทรมาณ เวลาอดไปหลาย ๆ วันแล้วนี้ เติบจนกรรมไม่ได้ก็ตลบนะจะก้าวขาไม่ออกเพราะอ่อนไปหมด แต่สำคัญที่ภายในจิตใจมันต่างกันคนละโลก ใจนั้นสว่างกระจ่างแจ้ง เพียงสมาธิเท่านั้นก็พออยู่พอกิน ความสว่างกระจ่างแจ้งของสมาธินี้ก็ไม่น้อยเหมือนกัน เพราะเราไม่เคยเห็นธรรมที่สูงกว่านี้ละเอียดกว่านี้ เราเห็นเพียงแค่ว่าจิตสงบเพราะจิตเรา

ไม่เคยสงบ เพียงเท่านั้นเราก็พออยู่พอกิน รื่นเรื่งบันเทิงในความสงบเย็นใจนี้ นี่จะเป็นเหตุที่จะขยับไปเรื่อย ๆ

ชาจนจะก้าวไม่ออกแล้ว แต่ส่วนจิตนี้ยิ่งเด่นเหมือนจะเหาะเหินเดินฟ้า นุ่มนวลต่างกันอย่างนี้เองที่ทำให้เราได้ตะเกียกตะกาย ทั้ง ๆ ที่ทุกข์ลำบากแทบเป็นแทบตายจะเอาชีวิตไม่รอด แต่ความที่จะเอาหากไม่ถอยเท่านั้นเอง มันถึงได้หมุนกันไป ๆ จากนั้นก็ตั้งหลักได้ นี่ละความตั้งหลักได้นี้ก็เพราะความตะเกียกตะกายนะ ไม่ใช่ความสุขเอาเผากิน ไม่ใช่ความร่ำ ๆ ร้อน ๆ ตามสบาย ๆ กินสบาย นอนสบาย อยู่สบาย ไปสบาย ทำความเพียรเดินสบายอยากหยุดเมื่อไรก็หยุด นั่งก็นั่งสบายอยากหยุดเมื่อไรก็หยุดอยากนอนเมื่อไรก็นอน ไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่แบบนี้ไม่ใช่อย่างนี้ แต่แบบเอาเป็นเอาตาย แล้วก็ตั้งขึ้นมาได้จนถึงขั้นที่ว่าแน่ใจว่าจิตนี้มีหลัก...”

(ผู้บูชาถาคต หน้า ๔๐-๔๗)

“...ออกมาหนองผือบางครั้งจนพ่อแม่ครูอาจารย์ตกตะลึง ตัวเหลืองเหมือนกับทาสมัน ยิ่งเหลือแต่หนังห่อกระดูกลงมาจากเขา ท่านมองเห็นก็คงตกตะลึงแหละ ไ้ทำไมเป็นอย่างนี้ล่ะ ท่านว่า

เราไม่ได้ป่วยอะไรนะ คือทรมานตัวเอง จนตัวเหลืองหมดก็แสดงว่าดีชำนนั้นแหละ ถึงได้เป็นอย่างนั้น เพราะเอาหนักนี้ ฝึกเจ้าของไม่ใช่ฝึกเล่น ๆ นะ ฝึกจริง ๆ ฝึกหนักจริง ๆ การแนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนดูว่ากล่าวนี้มันขี้ประติ๋ว นี่เพียงพูดแต่ปากสอนเจ้าของไม่ได้พูดแต่ปาก ว่าอย่างไรเอาอย่างนั้นเลย ขาดสะบันไปเลย เอาคำสัตย์คำจริงลงดีเอาแหละเลย ชีวิตจิตใจไม่มีความหมาย คำสัตย์นี้จะต้องให้อยู่กับโลกกับศาสนากับหัวใจเราต่อไป แต่เรื่องชีวิตจิตใจนี้ดีก็ตาย ชั่วก็ตายไม่สำคัญ ขนาดนั้นแล้วถึงได้ลงกันหนัก...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๓)

ไม่ฉันทม

“...ใจถ้าหาความสงบไม่ได้แล้วอย่าเข้าใจว่าเพศพระนี่จะมีความสุขนะ สุขเพียงร่างกายเฉย ๆ นั้นไม่มีคุณค่าอะไร ยังเป็นเครื่องเสริมกิเลสขึ้นไปอีก มีแต่กินแต่นอนอยู่เฉย ๆ มันเสริมกิเลสให้มีกำลังมากนะ ร่างกายเนื่อมีกำลังมาก ต้องท้อใจ ราคาก็มาก ฉันทอะไรเข้าไปพอมีกำลังแข็งแรง กิเลสคอยแต่จะกำเริบ ผมเองรู้ แม่สมัยกำลังเรียน

หนังสืออยู่ก็ยิ่งรู้ กำลังวังชาทางกายของเรามีเต็มที่เราารู้ว่ามันทับจิตใจให้กว้าง ผิดปกติ ฉันทมนต์ไม่ได้จิตคอยแต่จะกำเริบทำเดี๋ยว ต้องได้ระมัดระวังอาหารที่เป็นภัยต่อจิตใจอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น แม้กำลังเรียนหนังสือก็ไม่ยอมฉันทมนต์ เวลาเขามาทำบุญให้ทานได้ มากี่ถวายพระผู้ใหญ่ไปเสีย เราไม่ฉันทน์ ยิ่งออกมาปฏิบัติแล้ว ไม่ฉันทน์เลย จนท่านอาจารย์ มั่นท่านรู้นิสัย เมื่อตาปะขาวต้มมัน เขาเทเอานมผสมแจกพระ ท่านรีบสั่งตาปะขาวเลย นะว่า ‘นี่ตาปะขาว ท่านมหาท่านไม่เอานมนะ ตักถวายท่านมหาก่อนแล้วค่อยผสมนมที่ หลังนะ’ ท่านรู้นิสัยเรา รู้เรื่องของเราและยกเราเป็นต้นเหตุ แล้วหาอุบายสอนพระในวง นั้นเอง ท่านฉลาดมากนี่...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๔)

บังคับตัวเอง

“...เวลาจะเอาให้กิเลสสงบตัวลงไปจิตใจจะได้สบายนี้ก็ต้องเอาหนักความเพียร นะะ มีแต่หนัก ๆ ทั้งนั้นนะ มองหาระยะไหนที่ว่าพอจะสะดวกสบาย ผมพูดจริง ๆ นะ สำหรับผมไม่มี จึงได้พูดในปัญหาบางอย่างที่มีที่ตอบปัญหา ที่ว่าตกนรกทั้งเป็นอยู่ ๙ ปี นั้นเป็นอย่างนั้นจริง ๆ นี่จะให้อะไร คือไม่มีเวลาที่จะมองหรือได้ยินได้ฟังอะไรเต็มหู เต็มตาสักที ยิ่งเฉพาะเรื่องรูปนี้ติดกันใหญ่เลย บังคับกันอย่างใหญ่เลยไม่ให้มันดู ที่จะ ตั้งใจไปดูไม่ได้เลยแหละ นอกจากมองไปพลาดไปเจอ ที่จะทำให้ตั้งใจดูไม่ได้เลยนะ โน่น นะมันก็บังคับข้อย่างนั้นใช้ไหมละ ที่ว่าไม่ลืมหูลืมตาอะไรเลย มันก็ถูก จึงว่าบังคับ จึง ว่าติดกันชิ มันอยากเห็นไม่ให้เห็น เพราะความอยากนั้นเป็นความผิด อยากดูไม่ให้ดู อยากฟังไม่ให้ฟัง มีแต่สิ่งบังคับกันอยู่ตลอด ๆ ก็ทุกข์ละชิ

นอกจากนั้นก็เวลาทำความเพียรโดยลำพัง ก็หนักโดยตลอดไม่มีคำว่าเบา ๆ มัน ลืมไม่ได้ละในชีวิตของเรา จนกล้ำพูดได้เลยว่า งานการอะไรที่เราเคยทำมาตั้งแต่เป็น ขรราวสจนกระทั่งถึงวันบวช ที่ว่าหนักอะไร ๆ เราก็เคยหนัก แต่ไม่ได้ตั้งใจเหมือนอันนี้ เหมือนกับการฆ่ากิเลส อันนี้ โอ้โห หนัก ทุกอย่างทุ่มกันลงหมดเลย ทุ่มกันลงหมด

จิตขั้นนี้ต้องบังคับเรื่องหลับเรื่องนอน ไม่บังคับไม่ได้ ที่จะให้มันง่วงเหงาหาว นอนนี่ผมยังระลึกไม่ได้ว่า ผมง่วงเหงาหาวนอนในเวลาสติปัญญาขั้นนี้ได้ออกทำงาน ยัง ระลึกไม่ได้เลยฟังซิ ก็ได้บังคับให้มันหลับมันนอน มันเพลินถึงขนาดนั้นนะ ไม่งั้นเดิน จงกรมจนกระทั่งฝ่าเท้านี้ออกร้อนได้ยังไง เหมือนไฟลนไฟเผาเลยในเวลาที่เราหยุดนี้

โถ บางที่ต้องได้ดูว่าฝ่าเท้าแตกหรือ ฟังซิ เราก็ดูไม่ได้เดินรวดเร็วอะไรนะ เป็นบางจังหวะของมัน บางจังหวะก็มีเร็ว ถ้าเร็วแล้วโครมครามเข้าป่า อย่างนั้นจะไปเร็วได้อย่างไร เดี๋ยวอยู่นั้นทั้งวันทีเดียว ตั้งแต่ฉันเสร็จแล้วจนกระทั่งถึงเวลาปิดกวาด ก็ชั่วโมงดูซิ มันลืมหไปหมดเวลาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หมุนอยู่บนเวทีนี้ๆ หัวใจนั่นคือเวที

อันนี้มันขัดลืมหไปเมื่อไร ก็เป็นสัจธรรมเอาอะไรมาลืมห คือตามันไม่เห็นเพราะจิตไม่ออก ตาก็เลยมัวเลยฝ่าเลยฟางไปเสีย มีแต่ซาก้าวไป เดี๋ยวเข้าป่าโน้นเดี๋ยวเข้าป่านี้ออเข้าป่าออกกลับมาปั๊บ ลักเดี๋ยวเข้าป่าอยู่นั้น แต่ก็เพลินของมัน ไม่ได้สนใจกลัวใครจะมาว่าอะไร หากเป็นของมันอยู่นั้นเพราะจิตไม่ออก จิตหมุนอยู่นี้เพราะกิเลสอยู่นี้ มันก็พึดกันอยู่ภายในจิต เมื่อจิตไม่ออกเสียอย่างเดียว ตาก็ฝ่าก็ฟางมองอะไรก็ไม่เห็น เดินก็โครมครามเข้าป่าอย่างนั้น มันเดินเร็วไม่ได้ ถึงขนาดนั้นยังออกร้อนฝ่าเท้าเพราะไม่ได้เดินเพียงวันหนึ่งวันเดียว เดี๋ยวอยู่นั้นเป็นประจำ กลางคืนก็เดินอยู่อย่างนั้น ออกจากสมาธิแล้วก็เดินเท่านั้นจนออกร้อนฝ่าเท้า

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๔๕-๔๔๖)

ภาวนาอย่างเดียว

“...นี่เราเคยทำมาแล้ว เวลาออกปฏิบัติเพื่อเอาจริงเอาจังหลังจากหยุดเรียนแล้วไม่ยุ่งกับงานอะไรเลย มีแต่ภาวนาอย่างเดียว เดชะนะ ผมไม่มีงานอะไรภายนอกมายุ่งยุ่งผมก็ไม่ยุ่งด้วยนี่ เพราะงานนี้มันหนักมันหนา ต้องพึดกันทั้งวันทั้งคืน ยิ่งเวลาจิตเดินทางปัญญาด้วยแล้ว โอ้โฮ ใครจะมายุ่งกับผมได้หรือ แม้แต่เรานั่งอยู่บนกุฏิ เช่น เวลาอยู่วัดหนองผือ พอได้ยินเสียงบันไดก๊อ๊กก๊อ๊ก ใครมานั้น วังนเลย พอว่าองค์นั้นองค์นี้มาเท่านั้น ไม่ต้อง ไม่จำเป็น ไม่ให้ใครมาเกี่ยวข้องให้เสียเวลาเลย โน่นนะฟังซิ นั่นหมายถึงเวลาปัญญาออกก้าวเดิน มันไม่มีวันมีคืนนี้ คิดดูซิเรื่องของกิเลสเป็นยังงิเหนียวแน่นไหม ต้องต่อสู้กันขนาดนั้นนะ กิเลสเหนียวไหม แก้ง่ายหรือแก้ยาก ฆ่าง่ายหรือฆ่ายาก ฟังดู คิดดูก็แล้วกัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๓)

อยู่ลำพัง

“...เราคิดตั้งแต่เวลาไปประกอบความพากเพียร ไป ๒ องค์เป็นอย่างหนึ่ง ๓ องค์เป็นอย่างหนึ่ง ไปถึง ๒ องค์ ๓ องค์แล้วไม่เป็นที่สำหรับนิสัยของตนเองเป็นเช่นนั้น ถ้าไปคนเดียวแล้วมันมอบไปเลยนะ เหมือนน้ำไหลลงช่องเดียว มีกำลังมาก เป็นกับตายก็อยู่กับเราคนเดียว อยากขบ อยากฉับ อยากกินก็กิน ไม่อยากกินก็ไม่กิน เพราะไม่มีความห่วงใยกับใคร ไม่มีสัญญาตมณที่จะไปรับผิดชอบใคร มีความรับผิดชอบในตัวคนเดียว จะเป็นจะตายมันก็รู้ตัวอยู่แล้ว การฝึกกรรมจะถึงขั้นไหนก็รู้ตัวอยู่ เพราะเราฝึกเรากรรมเพื่อความรู้จักความฉลาด ไม่ใช่เพื่อความโง่ ทำไมจะไม่รู้วิธีปฏิบัติต่อตัวเองหนักเบาอย่างน้อยเพียงไร ต้องรู้ การประกอบความพากเพียรก็เต็มเม็ดเต็มหน่วย อยู่ที่ไหนก็เป็นตัวของตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่มีผู้ใดมาแย่งมาชิงเอาเวลาเวลาที่การทำงานของตนให้ขาดวรรคขาดตอนไป มีแต่เรื่องของตัวเองโดยเฉพาะๆ จนกระทั่งจิตมีความสามารถที่จะฟังตัวเองได้ตามลำดับลำดับแล้ว นั่นก็ยิ่งแหละ ยิ่งไม่เกี่ยวข้องกับหมู่กับเพื่อน อยู่คนเดียวทั้งวัน เป็นความสนิทแนบแน่นภายในจิตเป็นความเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๗๒-๑๗๓)

“...ยิ่งก้าวเข้าสู่ปัญญาชั้นตะลุมบอนด้วยแล้ว โอ้โหเข้าไม่ติดนี้ แม้แต่หมู่เพื่อนวิ่งตามไปด้วยงี้ ไล่กลับเท่าไรไม่ยอมกลับ นี่ก็ต้องเรไปอยู่นั่น ไปอยู่ไม่ให้เห็นตัวกันเลย เหมือนกับไปอยู่องค์เดียวจริงๆ บอกเวลาผมอยู่ที่นี้อย่ามานะ โน้นบอกขนาดนั้นนะ บอกว่าอย่ามาเป็นอันขาด ถ้าผมอยู่ในร้านนี้อย่าเข้ามานะ ว่ากันเลย ถ้าจะมาทำข้อวัตรปฏิบัติอะไรตอนผมไม่อยู่ค่อยมา นั่นแหละไม่เห็นกันขนาดนั้นละ เอาขนาดนั้นนะ ไปปณิธาตถ้ามีสองบ้านก็ไปคนละบ้านเสีย ถ้าจำเป็นมีบ้านเดียวก็ไปด้วยกัน จะพบกันก็ระยะนั้นๆ ต่อจากนั้นมาก็เงียบเลย

เพราะจิตของเราหม่นอยู่ตัว ๆ มันทำงานตลอดเวลาจะไปเสียเวลาไปกับใคร นอกจากเอาเวลามาทุ่มใส่กิเลสอย่างเดียวนั่น มันเป็นของมันเองนี่ พูดให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยก็เหมือนว่าพระนิพพานอยู่ชั่วเอี่ยมนี้ เหมือนอย่างนั้น มันหม่นของมันละซิ นอนก็ไม่ทราบมันหลับเมื่อไรไม่หลับเมื่อไร ขนาดนั้นนะเวลามันเป็น ไม่ว่ากลางวันกลางคืนจนจะตายเสียก่อนได้บังคับกันเสียทีหนึ่ง จนกระทั่งมันไปหมดฤทธิ์หมดเดชหมดกำลังวังชาของมันแล้ว ไม่ได้บอกมันอยู่เอง เหนือเป็นอย่างนี้หรือที่นี้ แต่ก่อนหม่นเหมือนงจักรที่นี้หายหน้า ถ้าเราจะมาคิดอย่างนี้นะ เหมือนกับว่าเหนืออย่างนี้หรือ ที่นี้เป็นอย่างนี้หรือ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๕๐)

อยู่ที่แค้นแค้น

“...บ้านไหนคนนับถือมาก ๆ ยุ่งมาก อาหารการบริโภคมาก เขากวน มันไม่ได้ ภาวนา ก็เราหาภาวนาอย่างเดียวนี่ เพราะฉะนั้นที่ไหนที่เห็นว่าเป็นความสะดวกในการ ภาวนาเราจึงชอบที่นั่น ก็ที่คนไม่ยุ่งนั่นเอง เมื่อคนไม่ยุ่งอาหารก็ไม่ค่อยมีละ และนอกจากนั้นยังไปหาบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ๓-๔ หลังคาเรือนบ้าง ๙ หลัง ๑๐ หลังคาเรือนบ้างก็ อยู่อย่างนั้น ถ้าเราไม่ฉันทันทีวันก็ไม่ได้พบคนละ พบแต่เราคนเดียวนี้ เขาก็ไม่มา มาหากัน อะไร เขาก็ไม่ใช่เป็นคนยุ่งกับพระด้วย เราก็ไปหาที่เช่นนั้นด้วย เนอะ ก็อยู่สบาย

นั่นแหละที่ได้พึดกับกิเลสทั้งวันทั้งคืน เห็นดำเห็นแดงกัน ข้าวไม่กินภาวนายิ่งดี หลายวันกินทีหนึ่ง หลาย ๆ วันถึงกินทีหนึ่ง สมาธิก็แน่น ทางด้านปัญญาก็เหมือนกัน ปัญญาที่คล่องตัว ถ้าอดอาหารนะ มันช่วยกันจริง ๆ นี่หมายถึงสำหรับผมเอง จะว่านิสัย หยิบอะไรก็แล้วแต่เถอะ เรื่องอาหารนี้สำคัญมากกับเรา เพราะฉะนั้นเราจึงได้ต้องเสีย เพราะเราชอบอด เนื่องจากว่าอดอาหารแล้วภาวนาดี ช่วยได้สินะ ไม่ได้บังคับบัญชา อะไรกันมากนักนี่

ถ้าฉันอึด ๆ แล้ว โอ้โฮ ชี้เกียจก็มาก นอนก็เก่ง ราคะตัณหาที่มักเกิด ได้ระวังอัน นี้ละมากนะ คือธาตุขันธ์เวลามันคึกคะนองมันเป็นของมันนะ เราไม่ได้ไปคึกคะนองกับ มัน ไม่ได้ไปสนใจยินดีใยดีกับมันก็ตามนะ แต่เรื่องธาตุเรื่องขันธ์เป็นเครื่องเสริม มัน แสดงออกมาเราก็รู้ อย่างอาหารดี ๆ ตามสมมุตินิยมนี้ด้วยแล้ว พวกผัด ๆ มัน ๆ โห เก่ง มากนะ ได้ระวัง ผมไม่ได้กินแหละ ถึงจะไปในเมืองไหนที่ไหนจำเป็นก็กินนิด ๆ ระวัง ขนาดนั้นนะ อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย ในธรรมที่ท่านสอนไว้ว่า ที่สบายในการ ภาวนาต่างหากนี่ ไม่ได้สบายเพื่อราคะตัณหาเกี่ยวกับธาตุขันธ์นี่นะ อาหารสัปปายะคือ อาหารเป็นที่สบายในการภาวนา กินแล้วธาตุขันธ์ก็ไม่กำเริบ การภาวนาก็สะดวกสบาย นั่นอาหารสัปปายะ ท่านหมายเอาอย่างนั้นต่างหาก เพราะฉะนั้นจึงต้องได้ระมัดระวัง โอ้ย กินแบบนักโทษนั่นแหละ พุดง่าย ๆ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๘๔)

“...ความหนาวทางภาคอีสานนี้ไม่เหมือนภาคกลางนะ เวลาหนาว หนาวจริง ๆ ทางเชียงใหม่กับทางภาคนี้ความหนาวเห็นจะพอ ๆ กันเท่าที่ไปอยู่แล้ว ไปอยู่เชียงใหม่ก็ หนาวมากเหมือนกัน ทางภาคอีสานนี้ทั้งเจียงเหนือทั้งตะวันออกเหมือนกันแหละความ หนาวนะ แบบสู้อาเลยผ้าห่มมีก็ไม่เอา นั่นแหละที่ทนทุกข์ทรมานมาก ทั้ง ๆ ที่มีผ้าห่ม

อยู่แต่ก็ไม่เอาไป มีเฉพาะ ๓ ผืน คือ สบง จีวร สังฆาฏิและผ้าอาบน้ำเพียงเท่านั้น เอา
มากกว่านั้นไม่ได้...หนัก

เที่ยวกรรมฐานไม่ได้ไปด้วยรถยนต์อะไร อาศัยเดินด้วยเท้า แต่ก่อนรถยนต์ก็ไม่
มี ทางถนนก็ไม่มี ทุกวันนี้มันกลายเป็นกรรมฐานจรวดดาวเทียมไปแล้วแหละ ไปถึง
ไหนก็ไม่ว่า มันผิดกันคนละโลก ถ้าว่าหนาก็หนาวจริง ๆ คือหนาวไม่มีผ้าห่ม ให้เฉพาะ
ที่กล่าวเท่านั้น จีวรกับผ้าสังฆาฏิพับครึ่งแล้วห่ม ถ้าคืนไหนหนาวมากจริง ๆ คืนนั้นนอน
ไม่ได้เลยนะ หนาวถึงขนาดว่านอนไม่หลับ มีแทบทุกปีนั่นแหละเพราะไม่ได้เอาผ้าห่ม
ไปนี่ ผ้าห่มจะใช้เฉพาะเวลาอยู่กับครูบาอาจารย์และกับเพื่อนฝูงภายในวัดเท่านั้น เช่น
เราอยู่หนองผือหรืออยู่ที่ไหนก็ตาม เวลาออกวิเวกต้องได้ทั้งหมด แม้ผ้าห่มมีอยู่ แต่
ใครจะไปเห็นว่าผ้าห่มวิเศษวิโสยิ่งกว่ามรรคผลนิพพานละ เพราะไปหาบำเพ็ญธรรมนี้
นั่นละเรื่องมันนะ

เมื่อหาบำเพ็ญธรรมเพื่อมรรคผลนิพพาน และเห็นมรรคผลนิพพานว่าประเสริฐ
เลิศเลอยิ่งกว่าผ้าห่มแล้ว ก็ต้องทิ้งผ้าห่มเพื่อสิ่งทีประเสริฐกว่านั้น ทุกซกียอมรับละชิ
นั่นละเหตุผลมันรับกันตอนเข้าสู่แนวรบ ต้องขอภัยหน้าตาแขนขาเหล่านี้แตกหมด
มันหนาวมากจนแตกหมด ริมฝีปากไม่มีเหลือเลย ตกกระหมด มันหนาวมากขนาดนั้น
มุ้งเปียกทุกคืน พอตื่นเช้ามาก็เปียกเหมือนกับเราซัก เปียกขนาดนั้นเพราะน้ำค้างที่ตก
ลงมามากตลอดทุกคืน

ที่อยู่เราทำเหมือนปะรำ เอาใบไม้มาวางทำเป็นร้าน เอาใบไม้วางข้างบนแล้วเอา
กลดแขวนข้างล่าง ถึงอย่างนั้นน้ำค้างคงพัดปลิวเข้ามาถึงได้เปียกขนาดนั้น เปียก
เหมือนกับเราซักผ้านั่นแล เปียกทุกคืนทุกเช้า พอฉันเสร็จแล้วถึงจะเอาออกไปตาก
แดดได้ ถ้าตากแต่เช้าแดดก็ยังไม่ถึง ก็ต้องทิ้งไว้นั่นก่อน กางทิ้งไว้อย่างนั้น พอฉันเสร็จ
แล้วก็เอามุ้งออกไปตากที่แดด ตากอย่างนั้นทุกวัน ๆ ถึงกระนั้นมันยังขึ้นราได้ จุดดำ ๆ
ของรามันเหมือนกับลายเสือดาวนั่นแหละ ทั้ง ๆ ที่มุ้งสะอาดอยู่ก็ขึ้นรา เนื่องจากมันไม่
ได้แห้งตามเวลาเวลาจึงขึ้นราจนได้

ส่วนผิวหนังนี้ตกกระหมด ผิวหน้าแตก เพราะมันหนาวมาก หนาวทุกวันทุกคืน
จนกระทั่งหมดฤดูหนาว ก็สู้กันจนกระทั่งเวทีพังว้างนั่นเถอะนะ ไม่ได้ลงเวที สู้จนกระทั่ง
เวทีพังคือหมดฤดูหนาว เป็นอย่างนั้นทุกปี ๆ ไม่ใช่ปีหนึ่งปีเดียว ถ้าหน้าร้อนก็สู้ร้อน
หน้าหนาวก็สู้หนาวอยู่อย่างนั้นตลอด จะมาห่วงใยแต่ในกฎีกินที่สะดวกสบาย สถานที่
อยู่อาหารการบริโภค อย่างนี้ก็เท่ากับว่าเราเห็นธรรมทั้งหลายไม่เป็นของอัศจรรย์เท่า
นั้นซิ เมื่อเห็นธรรมทั้งหลายเป็นของอัศจรรย์แล้ว ทุกซยากลำบากก็ไม่ถือเป็นของ
สำคัญมากยิ่งขึ้นกว่าสิ่งที่เราต้องการ

หนานี่สำคัญมาก พอตะวันบ่ายน้อยต้องไปอาบน้ำแล้ว อาบน้ำไม่ได้ มันหนาวมาก ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนอายุยังหนุ่มน้อยนะ ไม่น่าจะหนาวมากอะไรเลย แต่มันก็หนาวขนาดนั้นแหละ อย่างทุกวันนี้ทำไม่ได้ ชักเลยนะ ชักเลยแหละ แต่ก่อนแม่หนานมันก็หนาวแต่ผิว ๆ ไม่ถึงกับสะบัดเข้าข้างใน ถึงอย่างนั้นเรายังต้องได้อาบน้ำตั้งแต่วัน ๆ หลังปิดกวาดแล้วประมาณบ่าย ๓ โมงหรือ ๓ โมงกว่าเล็กน้อยก็ต้องไปอาบน้ำ ทำอย่างนั้นทุก ๆ วันในฤดูหนาว

ปิดกวาดลานวัดของผู้มีคนเดียวไม่ได้กว้างนัก ปิดกวาดบริเวณที่อยู่ ทางจกรม ทางจกรมมีหลายสาย คือ สายนั้นเวลาประมาณนั้นมื้อม สายนี้เวลาประมาณนั้นมื้อมอย่างนั้นนะ มันไม่ได้มื้อมตลอดวัน บางแห่งมันจะมื้อมตามเงาของต้นไม้ ฉะนั้นจึงต้องทำทางจกรมไว้หลายแห่ง คือเวลานั้นทางสายนั้นมื้อมตอนกลางวันก็ไปเดินอยู่โน่น ทางสายนั้นมื้อมเวลานั้น ๆ ก็ไปเดินเวลานั้น กลางคืนก็ต้องหาที่โล่ง ๆ แฉ่ง ๆ ที่ไม่มีมื้อมให้โล่งมองลงพื้นก็ให้เห็นเพราะไม่มีไฟนี้ เทียนไขใครจะเอาไปหาวดไปไหวมันหนัก เอาไปเฉพาะจุดเวลาที่มีความจำเป็น ประมาณ ๓-๔ ห่อก็พอแล้ว นับว่ามากพอไม่ขีดไฟก็กล่องหรือ ๒ กล่องพอ เอามากกว่านั้นหนัก

เวลาเดินจกรมในที่มืดแต่ให้มองเห็น สมมุติว่ามีผู้ผ่านมากกลางคืน จะมองเห็นผิดปกติมันจะเป็นเงาดำ ๆ เพราะเคยเจอเสมอที่ทางเดินจกรมตอนกลางคืนไม่มีไฟ เราเดินไปเวลางูออกมาเราจะเห็น ทั้ง ๆ ที่เดือนมีดนะ เพราะอากาศโล่งพอมองเห็น นี่สำหรับเดินจกรมกลางคืน คือจะเดินก็ชั่วโมงไม่มีกำหนด ถ้านักภวานาไปหาคอยกำหนดเวลาเวลาอยู่แล้ว ก็ไม่ทันกับกิเลสซึ่งไม่มีเวลา กิเลสเหยียบอยู่บนหัวใจคนหัวใจสัตว์โลกมีกำหนดเวลาเมื่อไร ท่านจึงเรียกว่ากาลโก เช่นเดียวกันกับธรรม ธรรมก็อกาลโกหาเวลาเวลาไม่ได้...”

(ที่สุดแห่งทุกข์ หน้า ๑-๕)

อยู่สถานที่น่ากลัว

“...นิสัยของผมเองนั้นเป็นนิสัยที่หยาบ จะว่าคนหยาบก็ได้ ไปอยู่ในสถานที่ธรรมดาความเพียรไม่ค่อยดี ไม่เห็นมีความเด่น ไม่มีความรู้สึกภูมิใจในเจ้าของเท่าที่ควรเลยและไม่ภูมิใจ ผลที่จะพึงได้ก็ไม่ค่อยปรากฏนัก นี่จะทำให้จิตใจของเราติดดินหาเหตุหาผลที่สะดุดจุดธรรมที่สำคัญ ซึ่งจะเกิดขึ้นภายในใจในเวลาคับขัน หรือในสถานที่เช่นนั้นคือที่กลัว ๆ จึงมักเสาะแสวงในสถานที่กลัว ๆ เสมอทั้ง ๆ ที่เราก็ก้าว แต่

ผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากความกล้านั้นเป็นผลประโยชน์อศรรย์มหาศาล เราจึงจำเป็นต้องได้สละเป็นสละตายเข้าอยู่บำเพ็ญเพื่อธรรม เพราะชีวิตจิตใจนี้ไม่มีคุณค่าเท่ากับธรรมที่เรามุ่งหวังอยู่นั้นเลย นี่จะเป็นเหตุที่จะให้ก้าวเข้าสู่สถานที่ดังกล่าวนี้ตามนิสัยเรื่อยมา

เมื่อก้าวเข้าไปสู่สถานที่ดังกล่าวก็ต้องเป็นดังที่เราคิดไว้ เพราะที่นั่นเป็นสถานที่น่ากลัวจริงๆ พอไปถึงสถานที่น่ากลัว กลางวันก็กลัว กลางคืนก็กลัว เวลาไหนก็กลัว ยิ่งกลางคืนด้วยแล้วจิตก็ยังมิแต่ตั้งหน้าตั้งตาที่จะกลัว ในขณะที่เดียวกันสติต้องติดแน่นอยู่ตลอดเวลาที่จิตมีความรู้สึกลัวหรือจิตผิดปกติจากธรรมดา แสดงตัวเป็นความกลัวขึ้นมาเล็กน้อย สติจะจดจ่อต่อเนื่องกันเรื่อย ๆ ยิ่งในเวลาที่น่ากลัวมากที่สุดก็คือในเวลากลางคืนหนึ่ง เวลาตีกองหนึ่ง เพราะเราเดินจงกรมนี้จะเป็นกลางค้ำกลางคืนเวลาตีก่อนอะไรก็ตาม ฟังแต่ว่าความเพียรเพื่อฆ่ากิเลส เราจะไปเลือกกาลสถานที่เวล่ำเวลาอยู่ไม่สมกับเราต้องการในสถานที่เด็ด ๆ เช่นนั้น จึงต้องได้เดินจงกรมทั้ง ๆ ที่กลัว ๆ นั้นแหละที่ได้เห็นเหตุเห็นผลกันในเวลานั้น

พอความกลัวเริ่มขึ้นมากสติเริ่มจับ คือจิตนี้ห้ามหรือบังคับเด็ดขาดไม่ให้เคลื่อนจากจุดที่ตนต้องการ เช่นเราบริกรรมพุทโธ ๆ ก็ให้อยู่กับคำบริกรรมนี้เท่านั้น เป็นก็ตามตายก็ตาม เสือกก็ตาม ช่างก็ตาม สัตว์อันตรายใด ๆ ก็ตาม ไม่ไปคิดไม่ไปยุ่ง ให้อยู่กับจุดเดียวคือคำบริกรรมนี้เท่านั้น นี่หมายถึงขั้นเริ่มแรกของการภาวนาซึ่งต้องอาศัยคำบริกรรม กลัวมากเท่าไรจิตยิ่งติดแน่นกับคำบริกรรมไม่ให้ปราศจากเลย ความมุ่งหมายนั้นคือหมายตายกับธรรมนี้เท่านั้น ไม่ให้จิตไปสู่อารมณ์ที่กลัวนั้น ๆ

ธรรมคืออะไร คำบริกรรมนั้นแลคือบทแห่งธรรม ชื่อแห่งธรรม ธรรมแท้จะปรากฏที่จิต ที่จิตกำลังบริกรรมอยู่นั้นแหละคือสังสมพลังของธรรมให้เกิดขึ้นที่ใจมากน้อยตามความพากเพียรของตน เมื่อสติได้ติดแน่นอยู่กับคำบริกรรม บังคับจิตไม่ให้แยบออกไปสู่อารมณ์ที่เป็นภัย ซึ่งทำให้น่ากลัวน่าหวาดเสียวนั้น ให้อยู่เฉพาะกับคำบริกรรมนี้ติดต่อกันเป็นลำดับลำดับ ก็เป็นการสังสมพลังคือกำลังของอรรถของธรรมขึ้นภายในจิตใจ หนุนใจให้มีความแน่นหนาหรือให้มีความอบอุ่นมากขึ้น ๆ สุดท้ายจิตใจดวงนั้นก็แน่นเหมือนกับหินทั้งก้อนหรือภูเขาทั้งลูก สติก็ติดอยู่นั้นไม่พรางจากใจ

ที่นี้ความที่เคยกลัว ๆ คิดออกไปหาสิ่งที่น่ากลัวก็ไม่กลัว คิดไปถึงอันใดคำว่าน่ากลัวไม่กลัวทั้งนั้น เอ้า คิดหมดในแดนโลกธาตุนี้กลัวอะไร จะมีสิ่งน่ากลัวแม้สิ่งหนึ่งมาปรากฏที่ใจนี้มีไหม ไม่มีเลยนั้นฟังซิ นั่นละเมื่อถึงขั้นจิตเป็น อตฺตา หิ อตฺตโน นา โธ คือช่วยตัวเองช่วยอย่างนั้น ฟังตนเองฟังอย่างนั้น อยู่กับตัวเองด้วยความแน่นหนา

มันคงก็อยู่แบบนั้น แบบที่ตนสั่งสมขึ้นมาแล้วนั้น ผลก็ปรากฏเด่นชัด นี่ละการประกอบความพากเพียรมันถึงเห็นผล

นี่ก็เป็นสิ่งที่เราลืมไม่ได้ในชีวิตและการภาวนาของเราซึ่งไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้น และไม่อยู่เพียงวันหนึ่งวันเดียว สถานที่แห่งหนึ่งแห่งเดียว เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ พอจิตจะมีความคุ้นในสถานที่ใดจะเป็นความชินชา ก็เลสจะเกิดขึ้นแล้วนะ ตัวหน้าด้านตัวขี้เกียจขี้คร้านประกอบความพากเพียร การตั้งสติสังขารจะค่อยเลวไหลไป นี่ต้องเปลี่ยน นั่นละอุบายของการประกอบความพากเพียรให้ท่านทั้งหลายจำเอาไว้ น้อธิบายเพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้บำเพ็ญให้ได้คิดหลายแง่หลายทาง เพื่อทันกับกลมายาของกิเลสที่คอยสอดแทรกอยู่เสมอภายในจิตใจ เราจึงต้องพลิกหลายส้นหลายคม...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๔๙-๕๐)

ไม่อยู่ในสถานที่ที่เคยชิน

“... พอมีความรู้สึกว่าสถานที่นี้จะเป็นความเคยชินขึ้นมาแล้ว เปลี่ยนแปลงทันที เปลี่ยนขยับเข้าไปในสถานที่ที่จิตเข้าใจว่าจะเป็นสถานที่ที่น่ากลัวมากยิ่งขึ้นกว่านี้ หรือว่าเป็นว่าตายก็เรียกว่าถึงขั้นเป็นขั้นตาย มากยิ่งขึ้น ๆ เอาชีวิตเป็นตัวประกันเลย เมื่อไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้นจิตใจก็เปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่ ความพากเพียรสติสังขารตลอดปัญญาอุบายต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่ การที่สติปัญญามีความเปลี่ยนแปลงไปตามความพากเพียรและกาลสถานที่มากน้อยเพียงไร ก็เป็นการสั่งสมกำลังของธรรมขึ้นภายในจิตใจของตน และในขณะเดียวกันก็ตัดกำลังวังชาของกิเลสซึ่งเคยเป็นตัวขัดขวาง ล้อมอยู่ตลอดเวลา นั้นให้เบาบางลงไป ๆ จนถึงกับเหมือนผ้าขี้ริ้ว ชีวิตไม่มีราคาราคาเลย ตายที่ไหนก็ตายได้ทุกกาลสถานที่

ทั้ง ๆ ที่เรากลัวมากที่สุด ความกลัวนั้นหายไปหมดไม่มีอะไรเหลือ อยู่เป็นธรรมดาเป็นเอกเทศประหนึ่งว่าไม่มีอะไรเป็นภัยต่อเราเลยในโลกนี้ เพราะตัวของเราเองก็เป็นผ้าขี้ริ้วหาค่าราคาไม่ได้แล้ว อะไรหรือสิ่งใดจะมาทำอะไรให้เป็นอย่างไรก็เป็นไปไม่ได้ ไม่นอกเหนือจากผ้าขี้ริ้วนี้ไปเลย นั่นจิตปล่อยลงถึงขนาดนั้น ยิ่งสนุก ประกอบความพากเพียร ความพากเพียรนี้ยิ่งเด่น สติยิ่งดีปัญญายิ่งเฉียบยิ่งแหลม นี่คืออันหนึ่งเป็นผ้าขี้ริ้ว อันหนึ่งกลับเด่นขึ้นเป็นทองทั้งแท่งขึ้นภายในจิตใจ นี่คืออุบายของการประพาสปฏิบัติ ที่พระทั้งหลายในครั้งพุทธกาลท่านอยู่อย่างนี้เป็น

ส่วนมาก เพราะเป็นแนวทางที่จะทำให้หลุดพ้นอย่างกระฉ่างแจ่มและรวดเร็วกว่าสถานที่ธรรมดา ซึ่งมักจะเป็นการสั่งสมกิเลสมากกว่าสั่งสมธรรมๆ

ในตำราธรรมมีมากต่อมาก นี่ได้ยกมาอธิบายให้ท่านทั้งหลายฟัง ตามฐานะที่เคยศึกษามาตามกำลังของตน และได้เข้าสู่แนวรบคือภาคปฏิบัติด้วย ได้เปลี่ยนแปลงตนอย่างไร วิธีการประกอบความ پاکเพียรได้พลิกแพลงเปลี่ยนแปลงอย่างไร ทั้งอุบายวิธีการต่างๆ ภายในจิตใจ ทั้งสถานที่ที่จะให้จิตมีความรู้สึกแปลกต่างไปจากสถานที่เดิมเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยๆ อย่างนั้น จิตก็มีความกล้าหาญชาญชัย อยู่สบาย

คำว่าสมาธิคือความแน่วแน่มั่นคงของใจนั้นไม่ต้องบอกแล้ว กลางวันก็ไม่กลัว กลางคืนก็ไม่กลัว เวลาไหนก็ไม่กลัว เมื่อจิตได้รวมตัวเข้าเป็นพลังทั้งแห่ง เหลือแต่ความรู้ที่เด่นอยู่ภายในจิตใจอย่างเดียวนั้นแล้ว เหมือนหนึ่งว่ามีอำนาจมากที่สุด มีพลังมากที่สุดครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่อันตรายที่เคยกลัวๆ นั้นก็ครอบไปหมดหาความกลัวไม่ได้เลย และยังคงคิดว่าสิ่งทั้งหลายจะไม่สามารถทำลายตัวเองได้อีกด้วยซ้ำ นี่เป็นความรู้สึกของจิต ส่วนที่จะทำลายได้ไม่ทำลายได้นั้น เราไม่ต้องยกมายุ่งมาเหิงวุ่นวาย จะเป็นการทำลายการประกอบความ پاکเพียรเพื่อสั่งสมธรรมของเราให้เสียไป

การตายนั้นอยู่ที่ไหนก็ตาย เสือกินก็ตาย ไม้กินก็ตาย อยู่ในบ้านไม่มีเสือมากินก็ตายได้ นี่เมื่อสรุปให้สรุปลงไปอย่างนั้นเพื่อเป็นผลประโยชน์ในทางด้านธรรมะ ไม่ให้กิเลสมาแบ่งสันปันส่วนเอาไปได้เลย ถ้าเราแยกไปทางเป็นทางตาย ถ้าเผื่อว่าเสือมากินจริงๆ เราสำคัญว่าเสือกินไม่ได้ มันเกิดมากินจริงๆ จะว่ายังไง นี่สร้างปัญหาเป็นขวากเป็นหนามก้นตัวเอง จะว่ายังไงตั้งแต่เสือไม่กินก็ตายนี้ นั่นแก้กันแล้ว นี่ละอุบายวิธีการต่างๆ ของการปฏิบัติท่านดำเนินมา พาดำเนินมาอย่างนี้ นี่หลักของศาสนา...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๔๒-๔๔)

ค้อยเชื้อหากิเลส

“...นี่แหละกำลังของจิตเวลาสู่มั่นสู้อย่างจริงจัง เวลาหมอบมันก็หมอบจริงๆ อำนาจของกิเลสเหยียบให้หมอบ มันเคยรู้เคยเห็นมาแล้ว ตอนกิเลสเหยียบหมอบก็เห็นแล้ว รวากับจะไม่มีวันโง่หัวได้เลย เอ้า เวลาสติปัญญาเหยียบกิเลสจนหมอบก็เห็นแล้วที่นี้พอกิเลสชนิดนี้ขาดไปปั๊บก็ซุดคันหาอีก ค้อยเชื้อหาอยู่นั่นละ การค้อยเชื้อหากิเลสก็เป็นงานอันหนึ่ง พอเจอแล้วก็เอาละที่นี้ นั่นได้งานแล้ว พัดกันอีกแหละ บางอย่างพอเข้าใจแล้วหลุดลอยไปเร็วก็มี ช้าก็มี ที่มันช้านั้นซิเราจะตาย เพราะเราไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ครูบา

อาจารย์ตลอดไปนี่ เราอยู่โดยลำพังก็มีเวลาออกเที่ยวภาวนา เวลาปัญหาต่างๆ เกิดขึ้น ก็เป็น อตุตา หิ อตุตโน นาโถ นะชิ ถ้าปัญหาหนักมันทุกข์เหลือกำลังจะตายจริง ๆ ยัง แก่ไม่หลุดก็วิ่งมาหาท่านเสียทีหนึ่ง ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ก็ไม่มาเพราะมันไกล ลำบากการ ไปการมา ต้องสละเวลามาเป็นวัน ๆ ถ้าอยู่ไกลก็หลายวัน มาแล้วก็ต้องศึกษาจนเป็นที่ เข้าใจแล้วค่อยไป ถ้าอยู่ไกลก็ต้องค้างคืนกลางทางตลอดเวลาพักอยู่ศึกษากับท่าน

เดินตั้งแต่ออกจากที่พักมาหาท่านจิตไม่ไปไหน อยู่กับตัว เดินจงกรมมาเลย พอ ออกจากท่านไปก็เดินจงกรมไปเลย ไม่ได้สนใจกับความกล้าความกลัว ว่ามีดว่าสว่าน คำ ๆ จนเริ่มมีดแล้วค่อยออกจากวัดท่านไปก็มี ทางตั้ง ๑๓-๑๔ กม. ไกลกว่านั้นก็มี ต้องมาค้างคืนก็มี เนอะ มันไปของมันได้สบาย เฉย ไม่สนใจกับอะไร ดูเดิน ๆ ก็เหมือน บ้านนั้นแหละเวลาเดินมาเดินกลับไปในั้น แต่มันไม่ได้บ้า สติปัญญาทำงานอยู่ข้างในนี้ ใครไม่เห็นไม่รู้เรื่องก็ช่างเขาซิ เราอยู่เห็นอยู่ พอไปถึงที่พักก็เป็นความเพียรอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าจะอะไรเป็นความเพียร อะไรไม่เป็นความเพียร เพราะมันเป็นความเพียร ตลอดอยู่แล้ว ถึงระยะมันเป็นของมัน เวลาหมอบมันก็หมอบจริง ๆ อำนาจของกิเลส แหม แหมเลยนะพูดไม่ถูก พอเวลามันได้ที่ถึงได้พัดกันเสียอย่างไม่มีปราณีปราศรัย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๔)

-๖-

มีสมาธิใช้ปัญญา

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่า หลังจากท่านอาจารย์โหมความเพียรในพรรษาที่ ๑๐ จนจิตได้เจริญขึ้นเรื่อย ๆ สมาธิของท่านมีความแน่วแน่นมั่นคง แต่ท่านก็ติดสมาธินี้อยู่ถึง ๕ ปีเต็ม ยังไม่ได้ก้าวเข้าสู่ปัญญา จนกระทั่งหลวงปู่มั่นได้ไล่ให้ออกจากสมาธิ ท่านจึงมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นไปอีก ดังจะเห็นได้จากเทศน์ของท่านที่ได้รวบรวมมา

ในเทศน์ของท่านอาจารย์ที่อ่านในหนังสือต่าง ๆ จึงพบว่า ท่านสอนและเตือนบรรดาศิษย์อยู่เสมอให้ระวังว่าจะติดสมาธิจนกระทั่งวันตาย

ติดสมาธิ

“...เพราะสมาธินี้เป็นความสุขที่พอจะให้ติดได้ถึงติดได้คนเรา ความสุขในสมาธิก็พออยู่พอกินแล้ว จิตใจไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ พอจิตหยั่งเข้าสู่ความรู้อันเดียวแน่วอยู่อย่างนั้น ไม่อยากออกยุ่งกับอะไรเลย ตาไม่อยากมองดู หูไม่อยากฟัง มันเป็นการยุ่งกวนรบกวนจิตใจของเราให้กระเพื่อมเปล่า ๆ

เมื่อจิตได้แน่วแน่อยู่นั่น อยู่สักกี่ชั่วโมงก็อยู่ได้ นี่ละมันติดได้อย่างนี้เอง สุดท้ายก็นึกว่าความรู้ที่เด่น ๆ อยู่นี้เองจะเป็นนิพพาน อันนี้จะเป็นนิพพาน จ่อกันอยู่นั้นว่าจะเป็นนิพพาน ๆ สุดท้ายมันก็เป็นสมาธิอยู่อย่างนั้นละจนกระทั่งวันตาย ก็จะต้องเป็นสมาธิและติดสมาธิจนกระทั่งวันตาย ถ้าไม่มีครูบาอาจารย์มาจุดมัลลาค ผมเองก็คือ หลวงปู่มั่นมาจุดมัลลาค เฝือกกันเสียจนตาดำตาแดง จนกระทั่งพระทั้งวัดแตกฮือกันมาเต็มอยู่ได้ถุน นี่เพราะฟังการโต้กับหลวงปู่มั่น ไม่ใช่โต้ด้วยทฐิมานะอวดรู้อวดฉลาดนะ โต้ด้วยความที่เราก็มัวใจว่าจริงอันหนึ่งของเรา ท่านก็จริงอันหนึ่งของท่าน สุดท้ายก็หัวเราแตกเพราะท่านรู้ดี เราพูดทั้ง ๆ ที่กิเลสเต็มหัวใจ แต่เข้าใจว่าสมาธินี้มันจะเป็นนิพพาน แล้วสุดท้ายก็ท่านมาไล่ออก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๑)

สุขในสมาธิเหมือนเนื้อติดฟัน

“...ที่แรกไปหาท่านเมื่อไร ท่านถามว่า ‘สบายดีหรือ สงบดีหรือ’ ‘สงบดีอยู่’ เราก็ว่าอย่างนี้ ท่านก็ไม่ว่าอะไร พอทานเข้าๆ ก็อย่างว่านั่นแหละ ‘เป็นยังงัยท่านมหา สบายดีหรือใจ’ ‘สบายดีอยู่ สงบดีอยู่’ ‘ท่านจะนอนตายอยู่นั้นหรือ’ ฟังซิ ที่นี้ขึ้นละนะพลิกเปลี่ยนไปหมดสีหน้าสีตาอะไร แสดงท่าทางออกหมดแล้วนะนี้ จะเอาเต็มทีละ จะเขกเต็มทีละ ‘ท่านจะนอนตายอยู่นั้นหรือ’ ท่านว่า ‘ท่านรู้ไหมสุขในสมาธิเหมือนกับเนื้อติดฟัน ท่านรู้ไหม สมาธิก็เหมือนกับเนื้อติดฟันนั่นแหละ มันสุขขนาดไหน เนื้อติดฟัน ท่านรู้ไหม?’ นี่เราไม่ลืมนะ จากนั้นมา ‘ท่านรู้ไหมว่าสมาธิทั้งแท่งนั่นละคือตัวสมุทัยทั้งแท่ง ท่านรู้ไหม?’ นั่น

ตรงนี้นั่นก็ต่อยกับท่านอีก ดุชิ ‘ถ้าหากว่าสมาธิเป็นตัวสมุทัยแล้ว สัมมาสมาธิจะให้เดินที่ไหน’ นั่นเอาซิได้ท่าน ‘มันก็ไม่ใช่สมาธิตายนอนตายอยู่อย่างนี้ซิ สมาธิของพระพุทธเจ้าสมาธิต้องรู้สมาธิ ปัญญาต้องรู้ปัญญา อันนี้มันเอาสมาธิเป็นนิพพานเลย มันบ้าสมาธินี้’ นั่นเห็นไหมท่านใส่เข้าไป ‘สมาธินอนตายอยู่นี้หรือเป็นสัมมาสมาธินะ เอ้าๆ พุดออกมาซิ’ มันก็ยอมละซิ

พอออกจากท่านไปแล้ว โห นี่เราไปเก่งมาจากทวีปไหนนี่ เรามามอบกายถวายตัวต่อท่านเพื่อศึกษาอรรถศึกษาธรรมหาความจริง ทำไมวันนี้จึงมาได้กับท่าน ยิ่งกว่ามวยแฉมเปียนเขานี้ มันเป็นยังงัย เรานี้มันไม่เกินครูเกินอาจารย์ไปแล้วหรือ และท่านพูดนั้นท่านพูดด้วยความหลงหรือใครเป็นคนหลงละ เอาละที่นี้ย้อนเข้ามาหาตัวเอง ถ้าไม่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามที่ท่านสอนนี้ มาหาท่านทำไม ถ้าว่าเราวิเศษวิโสแล้วทำไมเราจึงต้องมาหาครูบาอาจารย์ที่ตนว่าไม่วิเศษละ แต่เราก็ไม่เคยดูถูกท่านแหละ นี่หมายความว่าดีเจ้าของ ย้อนขึ้นมาเช่นเจ้าของ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๒-๓๔๓)

ปัญญาเริ่มก้าวเดิน

“...สุดท้ายก็ออกก้าวทางด้านปัญญา เมื่อก้าวทางด้านปัญญามันก็ผิงเลยที่นี้ ไม่ผิงยังงัยก็สมาธิพอตัวแล้ว ถ้าเป็นประเภทอาหารก็คือว่า ผักก็มี เนื้อก็มี ปลาก็มี อะไรๆ เครื่องทำครัวมีหมดแล้ว จะทำให้เป็นแกงเป็นอะไรก็ได้ เป็นหุงเป็นต้มอะไรก็ได้

หมด เพราะเครื่องที่จะทำครัวมันครบแล้ว เป็นแต่เพียงว่าเอามาแซ่ไว้เฉยๆ ต่อไปสิ่งเหล่านี้ก็จะเน่าเฟะไปละซี มันไม่เป็นแกงให้

อันนี้ก็เหมือนกัน สมาธิก็เหมือนกับเครื่องครัวที่เราเอามาพร้อมแล้วนั้น แต่ไม่ปรุงให้เป็นสติปัญญาให้เป็นมรรคผลนิพพานขึ้นไป มันก็ไม่ใช่ละซี ที่นี้พอออกทางด้านปัญญาเท่านั้นก็ผิงเลยที่นี้ เพราะพร้อมอยู่แล้วนี่ สมาธิพร้อมอยู่แล้ว เครื่องทำครัวพร้อมหมดแล้ว จะทำให้เป็นแกงประเภทได้อาหารประเภทใด มันพร้อมแล้วๆ นี่ก็เหมือนกัน เอ้า จะพิจารณาทางด้านปัญญา จะพิจารณาอย่างไร มันพร้อมแล้วนี่ เพราะสมาธิหนุนตัวอยู่เต็มที่แล้ว ทำไมจึงจะมากินสมาธิว่าเป็นมรรคผลนิพพาน ทำไมจึงมากินผักกินหญ้าเข้าใจว่าแกงละ ทั้งๆ ที่ยังไม่ได้ปรุงเป็นแกง นั้นพืดกัน เจ้าของนั้นแหละ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๒-๓๔๓)

ตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เฉยๆ

“...พอออกทางด้านปัญญาเท่านั้นมันก็รู้เรื่องราว ฆ่ากิเลสตัวนั้นได้ ตัดกิเลสตัวนี้ได้โดยลำดับๆ เกิดความตื่นเนื้อตื่นตัวขึ้นมา โอ้ เราอยู่ในสมาธิเรานอนตายอยู่เฉยๆ มากี่ปีก็เดือนแล้วไม่เห็นได้เรื่องได้ราวอะไร คราวนี้ก็เร่งทางปัญญาใหญ่ หมุนตัวทั้งกลางวันกลางคืนไม่มีห้ามล้าบ้างเลย แต่ผมมันนิสัยโลดโผนนะ ถ้าไปแ่งไหนมันไปแ่งเดียว พอดำเนินทางปัญญาแล้วมันก็มาตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เปล่าๆ ความจริงสมาธิก็เป็นเครื่องพักจิต ถ้าพอดีจริงๆ ก็เป็นอย่างนั้น นี่มันกลับมาตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เปล่าๆ ก็ปีไม่เห็นเกิดปัญญา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕)

“...เดินจงกรมไม่รู้จักหยุด เดินตั้งแต่เช้าตั้งแต่ฉันจ้งหันแล้วจนกระทั่งถึงปิดกวาดฟังซิ ไม่ได้รู้ว่าเหนื่อยอะไร เพราะมันหมุนตัวๆ อยู่ งานอยู่ เดินไปบางทีเดินจงกรมนี้ โนนเซซัดเข้าไปโน่นป่านั้น โครมครามโน่นป่านั้น เพราะจิตมันไม่ออก ตาก็มิดมัวไปหมดละซี มีแต่ซาก้าวไปๆ ก็เข้าไปโน่น แล้วออกมาอีกเอาอีกอยู่ๆ คำว่าน้ำท่าอะไรๆ ไม่สนใจทั้งนั้นเมื่อถึงขั้นมันตะลุมบอนกัน นี่ละปัญญาเป็นอย่างนั้น...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๓)

“...การเดินทางถ้าอยู่ในวงหมู่เพื่อน เช่นมาอยู่บ้านหนองผืออย่างนี้ ผมจะเดินทางให้หมู่เพื่อนเห็นไม่ได้ โน่นต้องเวลาสัปดาห์ ๔-๕ หมู่ล่องไปแล้ว หมู่เพื่อนเจียบหมดแล้วถึงจะลงเดินทาง กลับวันก็เข้าไปอยู่ในป่าโน่น ถ้าวันไหนออกมาแต่เช้า เช่น ๕ โมงเย็นออกมาอย่างนี้ ก็เข้านั่งสมาธิเสียในกุฏิ จนกระทั่งหมู่เพื่อนเจียบไปหมดแล้วถึงจะลงทางจงกรม เป็นนิสัยอย่างนั้นมาตั้งแต่เดิม ไม่ให้ใครมาเห็นการประกอบความเพียรของเราว่ามากน้อยขนาดไหน แต่ธรรมดาใครก็รู้ ทางจงกรมจนเป็นขุมเป็นเหวไปใครจะไม่รู้ เดินทางก็ชั่วโมงมันถึงจะเป็นขนาดนั้น อยู่ในป่าก็ได้อยู่ภายในวัดก็ติดมองดูก็รู้ แต่หากนิสัยเป็นอย่างนั้น ถ้าภาษาอีสานเขาว่านิสัยคนหลักความ ลักๆ ลอบๆ ทำอยู่คนเดียว แต่เรามันไม่สนใจที่จะทำความเพียรให้ใครๆ เห็นอย่างโจ่งแจ้ง...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๒๑)

หลงสังขาร

“...พอปัญญาก้าวแล้วก็ยังกลับไปสู่กับท่านอีกนะ คือเวลานั้นออกทางด้านปัญหานี้เอาอีกแล้ว กลางคืนไม่ได้นอน บางคืน ๒ คืน ๓ คืน มันไม่ยอมนอน กลางวันยังไม่ยอมนอนอีก เอ้า ภูนี้จะตายละนะ ว่าเจ้าของภูนี้มันจะตายละนะ มันยังงี้ นี่ บทเวลาอนอยู่ในสมาธิมันก็อยู่อย่างนั้น ที่นี้เวลาออกก็ออกอย่างนี้ทำงี้ แล้วก็ขึ้นไปหาท่านอีก นี่พ่อแม่ครูอาจารย์ว่าให้ออกทางด้านปัญญา เวลานี้มันออกแล้วนะ ถึงขนาดที่ว่าไม่ได้นอน ๒-๓ คืนแล้วนี่นะ กลางวันมันยังไม่นอนอีก ‘นั่นละ มันหลงสังขาร’ ‘ถ้าไม่พิจารณามันก็ไม่รู้นี่นา’ ‘นั่นละบ้าสังขาร บ้าหลงสังขาร แล้วก็เอาใหญ่เลย’ พอคราวนี้หมอบเลยนะ ภูเห่าค้อยหมอบลง ที่นี้มันอาจจะถูกอย่างที่ท่านว่านั่นแหละ เรานึกในใจนะ ที่นี้ก็นั่ง พอออกไปก็ ถึงอย่างนั้นก็ตามเถอะ มันก็หมุนตัวๆ ของมันเหมือนกัน แต่บทเวลามันจะตายจริงๆ ก็เข้าสมาธิด้วยการบังคับนะ ถ้าธรรมดาแล้วมันจะไม่ยอมเข้าเพราะเห็นว่าไม่ได้งาน มันไม่พอดีนะ เห็นว่าสมาธิมันนอนตายอยู่เฉยๆ มันไม่เห็นได้ผลได้ประโยชน์อะไร นอนตายอยู่เฉยๆ สมาธิ ปัญญาต่างหากได้ผล วังนั้น

ที่นี้ก็จะเอาปัญญาแบบไม่หยุดอีกแหละ ว่าการทำงานได้งาน การพักไม่ได้งานก็ไม่พัก...จะทำแต่งาน ก็ตายอีกเหมือนกัน ที่นี้เวลามันเต็มที่ได้เต็มฐานแล้วจะไปไม่รอด เพราะมันอ่อนไปหมดสกลกาย การทำงานด้วยปัญญา การคิดด้วยปัญญาเป็นอัตโนมัติก็ตาม แต่ก็เป็งานของจิตควรที่จะได้พัก เห็นว่ามันหนักเกินไปแล้วก็บังคับ ถึงขนาดที่

ได้บริการมะ พุโทๆ ถีบไม่ยอมให้ออก คือออกจะทำงาน ไม่ใช่ออกฟังท่านรำคาญ ไปที่ไหนนะ ออกจะออกไปทำงานที่ยังไม่เสร็จ บังคับไว้ๆ จนกระทั่งถึงสุดท้ายจิตก็ลงแนว เจริญเลย และปรากฏว่ากำลังวังชานี้ โอ้โฮ เพิ่มขึ้นมา ที่นี้เลยพูดไม่ถูกนะ

เมื่อใจมีกำลังในการพักสมาธิแล้ว พอถอนเท่านั้นละโดดผิงใส่งานเลย ที่นี้เหมือนกับเราได้พักผ่อนนอนหลับแล้ว นี่พูดถึงงานนะ หรือได้รับประทานอาหารมีกำลังวังชาแล้วทำงานทำการ งานชิ้นนั้นแหละแต่มันเสร็จได้อย่างรวดเร็ว นี่ก็เหมือนกันไม่ว่าก่อนนั้นแหละ ปัญญาอันนี้แหละ ฟันลงไปมันขาดสะบั้นลงไปเลยเพราะปัญญาได้พักตัว แต่ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ มันไม่อยากจะพักนะ ต้องฝืนเอาเฉยๆ แม้ระลึกถึงคำของท่านพูด มันหลงสังขารนั้นอยู่เสมอ แต่อำนาจแห่งการเพียรในการพิจารณานี้มีกำลังมากกว่า มันถึงไม่ยอมพักง่ายๆ...”

(ความลึกซึ้งซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๓-๓๔๔)

กรรมฐาน ๔๐ เป็นได้ทั้งอารมณ์แห่งสมณะและวิปัสสนา

“...ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ดี หรือนับตั้งแต่พระสาวกทั้งหลายลงมาก็ดี ท่านหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งกรรมฐาน ๔๐ นี่ทั้งนั้นแหละ กรรมฐาน ๔๐ นี้แลเป็นธรรมที่สร้างจิตท่านให้มีความสงบร่มเย็น ต่อจากนั้นไปก็สร้างทางด้านปัญญาให้รู้แจ้งแทงทะลุไป ไม่พ้นจากกรรมฐานที่กล่าวมาเหล่านี้เลย เพราะกรรมฐาน ๔๐ นี้ไม่ใช่จะเป็นอารมณ์แห่งสมณะอย่างเดียว ยังเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาได้ด้วย เมื่อจิตควรแก่วิปัสสนาแล้วจะเป็นวิปัสสนาไปได้โดยไม่ต้องสงสัย

ในขณะที่จิตยังไม่เป็นปัญญา จิตยังไม่เป็นวิปัสสนา ก็เอาธรรมเหล่านี้เลมาอบรมจิตใจด้วยความเป็นสมณะ คือเพื่อความเป็นสมณะ ได้แก่ความสงบของใจ พอจิตก้าวเข้าสู่ปัญญาแล้ว ธรรมที่เคยเป็นอารมณ์แห่งสมณะนี้แล จะแปรสภาพเป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนาไปได้โดยไม่ต้องสงสัย นี่แหละหลักใหญ่อยู่ตรงนี้...”

(ความลึกซึ้งซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๕๑)

ท่านอาจารย์มั่นเพียบทางขั้นธ-ท่านเพียบทางจิต

“...พ่อแม่ครูอาจารย์ท่านพูดผมไม่ได้ลืมนะ เวลาลงอุโบสถสังฆกรรมตอนบ้ายโม่ง เพราะพระมีจำนวนมากมายจากที่ต่าง ๆ ต้องเอาบ้ายโม่งเป็นเวลาฟังปาฏิโมกข์ เช่น

อย่างวัดนี้เป็นศูนย์กลาง วัดนั้นๆ เต็มไปหมดในตำบลแถวนั้น ฉันจึงหันแล้วต่างองค์ต่างมา พระ ๕๐-๖๐ ส่วนแฉกที่ติดตามพระมาไม่นับ ท่านพูดเสมอเรื่องความตึงตังใจ เรื่องการอยู่ด้วยกันไม่ใช่เป็นของจริงถาวร ธรรมเท่านั้นเป็นสิ่งที่ควรยึดอย่างมั่นคงอย่างตายใจท่านว่า ครูอาจารย์เป็นของไม่แน่นอน อย่างอนใจว่าได้มาอยู่กับครูกับอาจารย์แล้วว่าท่านจะอยู่ตลอดไปกับเรา หนักเข้าๆ ท่านก็เปิดออกมา ‘ใครจะเข้มแข็งความพากความเพียรอะไรก็ให้เข้มแข็ง มีความรู้ความเป็นอะไรภายในจิตใจ เอ้า ให้มาถามมาเล่าให้ฟัง ภิกษุเผ่าจะแก้ให้’ นั่นท่านว่าท่านภิกษุเผ่าๆ ‘นี่เวลาภิกษุเผ่าตายแล้วยากนะ ใครจะแก้เรื่องจิตใจทางด้านจิตตภาวนา นี่ไม่นานนะ’ ท่านย้าลง ‘ไม่เลย ๘๐ นะ’ นั่นฟังซิ ท่านรู้ล่วงหน้าไว้หมดแล้ว ย่นเข้าไปๆ ท่านจนนับข้อมือให้ดู นี่เวลานี้อายุก็เท่านั้นแล้ว และนับไปเท่านั้นๆ พอถึงจุด ๘๐ ‘ก็มันนานอะไร พวกท่านมานอนใจอยู่ได้หรือ’ ถึงขนาดนั้นนะท่านพูด พูดเปิดใจเทียว ลูกศิษย์ลูกหาใครจะไปว่าท่านโอ้อวด พระเณรก็ไม่มียกเลศเครื่องโอ้อวดภายในใจ ก็มีแต่สลดสังเวชเท่านั้น ‘จะตั้งหน้าตั้งตาปฏิบัติก็เร่ง’ ท่านว่า

ไอ้เราเองก็เหมือนกับว่าจิตนี้มันสั้นริ้วๆ อยู่ พอได้ย่นอย่างนั้นแล้วความเพียรก็หนัก เวลาครูบาอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่เราก็ได้ฟังพาอาศัยร่มเงาท่านแก้ข้อธรรมข้อธรรมที่สงสัย ก็เร่งความเพียรเข้าเต็มๆ พอท่านย่างเข้า ๘๐ ปี ท่านก็เริ่มป่วยแหละ พอป่วยแล้วท่านบอกไว้เลยเชียว เนะฟังซิ ซึ่งท่านเคยป่วยเคยไข้มาไม่รู้กี่ครั้งกี่หน เป็นไข้มาลาเรียเป็นไข้อะไร ท่านไม่เคยพูดถึงเรื่องเป็นเรื่องตาย แต่พอเป็นคราวนี้เพียงเริ่มเป็นเท่านั้นไม่ได้มากอะไรเลย ท่านบอกว่าผมเริ่มป่วยมาตั้งแต่วันขึ้นนี้แหละ เพราะเราอยู่อำเภอวาริชภูมิ เราไปถึงวันแรมค่ำหนึ่ง ท่านป่วยวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ผมจำได้ขนาดนั้นนะ

วันแรมค่ำหนึ่งเราก็ไปถึงท่าน ‘ผมเริ่มป่วยตั้งแต่วันขึ้น’ วันขึ้นก็หมายถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ‘นี่ป่วยครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายนะ ไม่หาย ยาจากเทวดาชั้นพรหมไหนๆ ก็มาเถอะ’ ท่านว่า ‘ไม่มียาขนานใดในโลกนี้จะมาแก้ให้หาย ไข้จึงเป็นไข้สุดท้าย แต่ไม่ตายง่ายนะ เป็นโรคทรมาณ เขาเรียกว่าโรคคนแก่ อย่าไปหาหยูกหายามาใส่มารักษา มันเป็นไปตามสภาพของขั้นนี้แหละ’ ท่านว่าอย่างนั้น ‘เอามารักษาที่เหมือนกับใส่ปุ๋ยแล้วรดน้ำไม้ที่ตายยืนต้นแล้วนั้นแหละ จะให้มันผลิดอกออกใบออกผลเป็นไปไม่ได้ ยิ่งแต่เวลาของมันเหลืออยู่ที่จะล้มลงจมแผ่นดินเท่านั้น นี่ก็อยู่แต่มันยังไม่ล้มเท่านั้นเอง จะให้หายด้วยยาไม่หายนะ’ นี่เพียงเริ่มเป็นเท่านั้นท่านบอกแล้ว แน่ไหมท่านอาจารย์ มัน ฟังซิ ผมถึงได้กราบสวดหัวใจผม ท่านเปิดออกมาอย่างนั้น ไม่มีอะไรผิด อย่างเข้า ๘๐ ไม่เลย ๘๐ หนา ก็ฟังซิ

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๒๐-๑๒๑)

“...ยังงี้ก็ต้องตายเพราะป่วยครั้งนี้ไม่สงสัย แต่ไม่ตายง่ายนะ โรคนี้เป็นโรครุนแรง เขาเรียกว่าโรคคนแก่ ท่านว่าไม่ตายง่าย แล้วเราก็นับมาจริงๆ ๘ เดือน นับตั้งแต่เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ผมจำได้ถึงขนาดนั้นละท่านเริ่มป่วย จนกระทั่งถึงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ท่านมรณภาพ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นเวลา ๘ เดือน โอ้โฮ เหมือนกับฟ้าดินถล่มหัวใจเรานะ เพราะจิตมันจ่ออยู่กับท่านเท่านั้น เหมือนท่านเป็นแม่เหล็กคอยดึงดูดช่วยเรา จิตเรานั้นก็ซูลมุนเอาเหลือประมาณ

ตอนท่านเริ่มป่วย จิตเราก็จูลมุนวุ่นวายของมันไม่มีวันมีคืนเลย ตั้งแต่นั้นมาเรื่อยๆ จิตเราก็มั่ววุ่นเลย ท่านป่วยหนักเข้าเท่าไรเรายังต้องเป็นตัวตั้งตัวตีเกี่ยวกับการดูแลรักษา ตลอดถึงหมู่เพื่อนที่ไปเกี่ยวข้องกับท่าน เราเป็นผู้คอยให้อุบายคอยแนะนำตักเตือน ใจเราเองก็หมั่นตัวๆ ชี ลงจากกุฏิท่านก็เข้าทางจงกรม แน่ๆ พอออกจากทางจงกรมมาก็ขึ้นกุฏิท่าน นี่หมายถึงอยู่หนองผือ ออกจากกุฏิท่านก็เข้าทางจงกรม ปลอ่ยท่านก็ปลอ่ยไม่ได้ เป็นเรื่องสำคัญมากที่เราจะปลอ่ยไม่ได้ แม้หมู่เพื่อนจะมีมากก็ตาม แต่เราคอยแนะนำคอยให้อุบายคอยอะไรอยู่ตลอดเวลาแน่นหนาและ พอมีเวลาบ้างนิดหน่อยก็เข้าทางจงกรมๆ เพราะตอนนั้นจิตมันพลุกพล่านจริงๆ ที่เรียกว่ามันเป็นของมันเอง ไม่มีใครบอกใครสอน ไม่มีใครแนะนำใครนำแหละ หากเป็นในตัวของมันเองถึงวาระที่มันเป็น นี่ถ้าเราเรียกก็เรียกว่าภาวนามยปัญญาอย่างว่า

ตอนกลางวันท่านก็พัก ถ้ามีหมู่เพื่อนดูแลเป็นประจำเราก็ไม่ได้ไปตอนนั้น ตอนค่ำจะตอนเย็นสำคัญ อยู่ในวัดหนองผือ เราไม่ได้เข้าเวรเข้ายามกับหมู่เพื่อน แต่เป็นผู้คอยตรวจเวรตรวจยามอยู่ตลอด จิตของเราที่เป็นอย่างนั้นละ ท่านก็เพียบทางชั้นธ เรา ก็เพียบทางจิต ต่างคนต่างเพียบคนละด้านละทาง นี่พูดถึงเรื่องความพะวัคพะวนกับท่านที่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๗-๑๕๙)

จิตทำงานไม่หยุด

“...เมื่อก้าวถึงขั้นภาวนามยปัญญาแล้วต้องหมั่นตัวเองไปเองเป็นอัตโนมัติไม่หยุด ไม่ถอย มีแต่หมั่นอยู่ตลอด หมั่นกับกิเลสแน่นหนาและไม่ใช้หมั่นกับอะไร ลืมวันลืมคืนลืมปีลืมเดือนลืมเวลา ไม่ได้ส่งออกนอก มีแต่พันกันกับกิเลสอาสวะประเภทต่างๆ อยู่ภายในนั้น น้ำท่ามากพลูบหูไม่คิดถึงกันเลยนะแปลกอยู่ นั่นละเวลามัน

หมูนของมันมันหมูนขนาดนั้น มีแต่กิเลสกับสติปัญญาพันกันอยู่นั้น ถ้าสมมุติว่าอันนี้ขาดลงไปแล้ว จิตก็เสาะก็ขุดค้นหา ก็เป็นงานอันหนึ่งเหมือนกัน พอเจอแล้วเอาละที่นี้เจอเมื่อไรเป็นเอาหนักทีเดียว เหมือนเข้าตะลุมบอนกันเลย ถอยไม่ได้ ไม่มีคำว่าถอย ไม่เจอก็ค้นหา

เวลาอันนี้ผ่านไปแล้ว เรียกว่าแก้ได้แล้วเรียบร้อยแล้วอย่างนี้ มันค้นหาของมันมันค้นเองนี่นะ มันเสาะมันแสวงซอกแซกซิกแซก หาเรื่องราวขึ้นมา ให้เกิดเหตุเกิดผลขึ้นมา จนกระทั่งได้พบตัวข้าศึก พอพบข้าศึกก็เท่ากับว่าได้งานแล้วนั่นเอง แล้วมันจะคิดไปอะไรถึงเวลาเวลาเวลาที่ชั่วโม่ง มันไม่ได้คิดนี่นะ มีแต่ความรู้กับสิ่งนั้นเท่านั้น ไม่รู้ร้อนรู้หนาวไม่รู้เหน็ดเหนื่อย จิตไม่ออกมาเลยหากอยู่กับนั้น ไม่งั้นจะไปเดินได้ ยังไงตั้งแต่จ้งหันแล้วจนกระทั่งถึงปิดกวาง...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๘-๑๕๙)

“...งานการอะไรที่เราเคยทำมาตั้งแต่เป็นฆราวาสจนกระทั่งถึงวันบวช ที่ว่าหนักอะไรๆ เราก็เคยหนัก แต่ไม่ได้ถึงใจเหมือนอันนี้ เหมือนกับการฆ่ากิเลสนี้ โอ้โห หนักทุกอย่างทุ่มกันลงหมด ทุ่มกันลงหมด ถึงขั้นที่จะควรใช้สติปัญญาก็เอากันอย่างหนัก บางคืนนี้ไม่หลับตลอดรุ่งเลย ความเพียรประเภทนี้เป็นอย่างนั้น กลางวันก็ไม่หลับ ถ้าจะให้หลับต้องบังคับด้วยสมณะความสงบ ไม่ให้คิดไม่ให้ปรุง เรื่องปัญญาที่ทำงานระจับให้หมด เข้าสู่สมาธิสงบ อย่างนั้นก็พอหลับได้ บางทีก็ไม่หลับ ดุชิ บังคับไว้ให้สงบ มันก็ใสแจ๋วอยู่กับความสงบไม่ยอมลงภวังค์หลับ สงบลงไปแล้วก็จิตเป็นสมาธิทำไมจะไม่ใสแจ๋วละ ใสในขั้นสมาธินะ สงบก็ใสแจ๋ว ก็อยู่นั้นเสียไม่หลับให้ พอขยับปั๊บก็ฟุ้งเลย ฟุ้งกับงานนะ นั้นวันจะไม่หลับเป็นอย่างนั้น วันจะหลับพอให้เข้าจิตสงบแล้วก็หลับไปได้

จิตขั้นนี้ต้องบังคับเรื่องหลับเรื่องนอน ไม่บังคับไม่ได้ ที่จะให้มันง่วงเหงาหาวนอนนี้ผมยังระลึกไม่ได้เลยว่า ผมง่วงเหงาหาวนอนในเวลาสติปัญญาขั้นนี้ออกทำงาน ยังระลึกไม่ได้เลยฟังซิ ก็ได้บังคับให้มันหลับมันนอน มันเพลินถึงขนาดนั้นนะ ไม่งั้นเดินจงกรมจนกระทั่งฝ่าเท้าออกร้อนได้ยังไง เหมือนไฟลนไฟเผาเลย ในเวลาที่เราหยุดนี้ โอ้ บางทีต้องได้ดูว่าฝ่าเท้าแตกหรือ ฟังซิ เราก็ไม่ได้เดินรวดเร็วเร็วอะไรนะ เป็นบางจังหวะของมัน บางจังหวะก็มีเร็ว ถ้าเร็วแล้วโครมครามเข้าป่าอย่างนั้นจะไปเร็วได้ยังไง เดินอยู่นั้นทั้งวันทีเดียว ตั้งแต่จันเสร็จแล้วจนกระทั่งถึงเวลาปิดกวาง ก็ชั่วโม่งดุชิ มันลึบไปหมด เวล่ำเวลาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หมุนอยู่เวที่อันนี้ๆ หัวใจนั้นคือเวที่ อันนี้มันขัดลึบได้เมื่อไร ก็เป็นสัจธรรมเอาอะไรมาลึบ คือตามันไม่เห็นเพราะ

จิตไม่ออก ตาก็เลยมัวเลยฝ่าเลยฟางไปเสีย มีแต่ซาก้าวไป เตียวเข้าป่าโน้นเตียวเข้าป่า
นี้ พอเข้าป่าถอยกลับมาปั๊บ สักเตียวเข้าป่าอยู่นั้น แต่ก็เพลินของมัน ไม่ได้สนใจกลัว
ใครจะมาว่าอะไร หากเป็นของมันอยู่นั้นเพราะจิตไม่ออก จิตหมุนอยู่นี้เพราะกิเลสอยู่นี้
มันก็พึดกันอยู่ภายในจิตนี้ เมื่อจิตไม่ออกเสียอย่างเตียว ตาก็ฝ้าก็ฟาง มองอะไรก็ไม่
เห็น เดินก็โครมครามเข้าป่าอย่างนั้น มันเดินเร็วไม่ได้ ถึงขนาดนั้นยังออกร้อนฝ่าเท้า
เพราะไม่ได้เดินเพียงวันหนึ่งวันเดียว เดินอยู่นั้นเป็นประจำ กลางคืนก็เดินอยู่อย่างนั้น
ออกจากสมาธิแล้วก็เดินเท่านั้นจนออกร้อนฝ่าเท้า...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๔๕-๔๔๖)

เห็นกายด้วยความจริง

ท่านอาจารย์ได้พิจารณากายและเห็นกายครั้งแรกอย่างชัดเจนที่วัดบ้านหนองผือ
นาใน

“...เรื่องสัญญาอารมณ์มันติดกับความจริงมาก รู้เห็นด้วยความจำกับความจริง
เป็นคนละโลก ดังเราเห็นอเมริกาด้วยการวาดภาพ กับเห็นประจักษ์ตา ย่อมประจักษ์ใจ
ติดกับการนึกคิดด้วยมโนภาพอยู่มาก ดังที่ว่าเห็นกายด้วยความจริงก็เหมือนกัน นี่ผม
เคยเห็นมาแล้ว ที่แรกก็อาศัยคิดคาดไปเสียก่อน หมายถึงไปเสียก่อน พิจารณาไปคิดคาด
ไป พอได้จังหวะจิตกำหนดติดปั๊บๆ เข้าไปในส่วนหนึ่งของร่างกาย เมื่อติดปั๊บได้ทีแล้ว
จิตไม่ยอมปล่อย พอจิตไม่ปล่อยก็เห็นชัดเข้าๆ และเห็นชัดไปหมดทั่วร่างกาย และ
กระจายเป็นวงกว้างออกไปเหมือนกระต่ายขี้มน มันขี้มนไปหมดทั่วร่างกาย จนกระทั่ง
ร่างกายตายเน่าพองและแตกสลายก็เป็นไปในขณะนั้น ให้เราเห็นให้เราดูร่างกายพังลง
ไป แตกกระจายลงไป เปื่อยเน่าลงไปให้เห็นอย่างชัดเจน และเป็นไปอย่างรวดเร็วระ
บุบปั๊บๆ ยิ่งเกิดความสดสังเวช อ้อ เห็นอย่างนี้เหอเห็นกายนะ เห็นอย่างนี้เหอ มัน
ชัดมากนะ นี่เรียกว่า **ปัจจุขทิภูริ** รู้จำเพาะเห็นจำเพาะตน คือเห็นด้วยตนเองจริง ๆ
เห็นเป็นความจริงประจักษ์ใจเป็นอย่างนี้ ติดกับเห็นด้วยความจำความคาดหมายอยู่
มาก เมื่อเห็นชัดเข้าๆ อันนั้นขาดออกอันนี้หลุดลงไป โดยที่เราไม่ได้บังคับให้
กำหนดให้ทำงานขณะนั้น มันเป็นขึ้นมาเองเมื่อกำหนดได้ทีแล้ว เป็นแต่เพียงเอา
ความรู้หยั่งไว้ในจุดเดียว จากนั้นกระแสจิตรัศมีของปัญญาหากกระจายไปเองทั่ว
ร่างกายของเราทั้งคน

ในขณะที่พิจารณาร่างกายอยู่นั้นปรากฏว่าอวัยวะส่วนนั้นขาดลง อันนี้ขาดลง ตก
ลงไป ขณะพิจารณาเพลินๆ อยู่มันมันไม่มีความรู้สึกว่ากายมีนะ มันหายเงียบไปหมด

ทั้งๆ ที่พิจารณากายอยู่นั้นแล พิจารณาไปเรื่อยจนกระทั่งลงถึงที่มันแล้ว ส่วนดินก็เห็นได้ชัด มันค่อยกระจายไปเป็นดิน ส่วนน้ำก็ซึมลงไปเป็นดินบ้าง เป็นไอขึ้นไปบนอากาศบ้าง ลม ไฟก็ไปตามสภาพของมัน ต่อจากนั้นจิตก็ว่างเปล่าไปหมด

ที่เห็นกายที่แรกเห็นอย่างชัดเจนเห็นที่วัดบ้านหนองผือ นาใน นะ ขณะที่กระดูกกำลังกระจายกันอยู่ จิตตะล่อมคือรวมกระดูกเข้ามา นอกนั้นมันกระจายไปหมด มันกลายเป็นน้ำกลายเป็นดินไปหมด น้ำก็ไปตามน้ำเหือดแห้งไป ส่วนที่เปื่อยง่าย มันก็เป็นดินไปอย่างรวดเร็ว ส่วนที่ไม่เปื่อยง่ายเช่นกระดูกมันก็ยังเหลือเรี่ยราดกันอยู่ ขณะที่จิตเป็นเช่นนี้มันทำงานของมันเองนะ เหมือนกับมันกวาดกระดูกเข้ามาตะล่อมเข้ามารวมกันเป็นกอง แทนที่จะเอาไฟเผามันกลับไม่เผา มันหากเป็นของมันเอง จิตเกิดวิตกว่า เอ ร่างกายทั้งร่างนี้มันกลายเป็นอย่างนี้เอง เป็นธาตุอย่างนี้เอง มันรำพึงมันสลดสังเวชนะ ร่างกายตัวเองถูกพิจารณาจนเปื่อยปรักหักพังลงไปยิ่งเหลือแต่เพียงกระดูกแห้งๆ ดูนั่น โอ กระดูกกลายเป็นดินมันเป็นอย่างนี้เอง

ขณะกำลังกำหนดพิจารณาอยู่ในกองกระดูกนั้น ไม่ทราบแผ่นดินมาจากที่ไหน ปืบมาปิดกองกระดูกอันนี้ เหมือนว่ามากลบกองกระดูกที่เรากำลังกำหนดพิจารณาอยู่นั้น ตอนนั้นแผ่นดินมาจากที่ไหนมากลบกันปืบเดียว นี่ก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง พอดินมากลบกองกระดูกปึกเดียว กระดูกกองนั้นก็กลายเป็นดินไปด้วยในขณะนั้น อ้อ มันเป็นดินอย่างนี้เอง จากนั้นจิตก็ว่างหมด ว่างหมดไม่มีอะไรเหลือเลย จิตเงียบ โอโฮ ที่จิตเงียบอยู่นั้นเป็นชั่วโมงๆ หมดความสำคัญมันหายไปหมดๆ ทั้งสิ้น ไม่ทราบอยู่สูงอยู่ต่ำอยู่ที่ไหน นั่งอยู่หรือนอนอยู่ อยู่กุกุหรืออยู่ร่มไม้หรืออยู่ที่ไหน ไม่สำคัญทั้งนั้น มีแต่ความว่าง ความรู้อย่างละเอียดสุขุม เป็นความอัศจรรย์กับความรู้อยู่เท่านั้น

จนกระทั่งได้จังหวะแล้ว จิตก็ค่อยขยายตัวออกมาๆ จนเป็นจิตธรรมชาติตามขั้นภูมิของจิต จิตยังว่างอยู่เลย กำหนดดูกุหลาบหลังไหน ดูนั่นไม้ใบหญ้าแถวบริเวณนั้นก็ไม่เห็น มันว่างไปหมด เพราะอำนาจแห่งความว่างภายในสมาธินั้นมันยังไม่จางไป เนื่องจากตอนนั้นจิตเรายังไม่ถึงขั้นว่างตามภูมิจิตว่างนี่นะ คำว่าจิตว่างนั้นมันมาว่างตอนเราพิจารณาขั้นปัญญาแล้วต่างหาก คตินั้นเกิดอัศจรรย์ใจอย่างบอกไม่ถูก ศัพท์ทางโลกก็ว่าครึ้ม อึมเอบอย่างละเอียดสุขุม พูดไม่ออกบอกไม่ถูกตามความจริงที่เป็นนั้นแลเห็นร่างกายเห็นชัดจริงๆ ไม่มีสงสัย ได้เห็นกายประจักษ์จากการภาวนาค้นนั้นแหละ วันนอกนั้นมาก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้นอีก เห็นก็เหมือนกันแต่มันเปลี่ยนสภาพการเห็นไปเรื่อย ๆ แต่เราก็ไม่ได้อาลัยเสียดายว่าอยากให้มันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มันเป็นอย่างนี้ก็ให้เห็นให้เป็นไปตามเรื่อง พิจารณาในวงปัจจุบันไปเรื่อย ๆ ความเห็นก็เห็นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งกายหมดความหมายหมดความจำเป็น เมื่อจิตรู้เท่าทันหมดแล้ว และ

กลายเป็นอากาศธาตุ ว่างเปล่าไปหมด จิตก็ว่างจะว่างไ มั นรู้เท่ากายด้วยและก็ว่างไป ด้วย การพิจารณาเราไม่สงสัยเพราะเป็นกับเจ้าของเองอย่างชัดเจน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๔๓-๔๕)

ชุดค้อยกิเลส : พิจารณาอสุภะ

“...จิตในขั้นสมาธิหรือจิตธรรมดาย่อมจะมีความรักชอบเป็นพื้นฐานอยู่ภายใน จิตใจในอารมณ์ที่เป็นวิสภาค เฉพาะอย่างยิ่งก็รูปขันธ์ จึงต้องได้พิจารณารูปขันธ์อัน เป็นสิ่งสำคัญ ให้เป็นคู่ปรับกันกับความรักสวรั้งาม...”

(เข้าสู่แดนอากาศของจิตของธรรม หน้า ๔๖๑)

“...อสุภะอสุภังปฏิกุสโลโครนี้เป็นยาระดับบราคะตัณหา ความฟุ้งเพื่อเห่อ เหม ความฟุ้งชานรำคาญเกี่ยวกับโลกสงสารได้เป็นอย่างดี ยานหานี้เหมาะสมกับโรค ประเภทที่มันหยาบโลน ชอบวิ่งเต้นผ่นกระโดดเข้าบ้านเข้าเมือง เข้ารูปนั้นเข้าเสียงนี้ เข้าสถานที่นั้นสถานที่นั้นอยู่ไม่หยุดไม่ถอย ยิ่งกว่าสุนัขคะนองในฤดูหมาเป็นบ้า เพราะ ความเห็นว่าเป็นของสวยของงาม เห็นว่าเป็นของที่น่ายินเริงบันเทิง เห็นว่าเป็นสิ่งที่น่า ชมชอบน่ารักใคร่ชอบใจน่าเพลิดเพลิน รวากับจะไม่มีป่าช้าอยู่ในสิ่งนั้น ๆ ในสถานที่ นั้น ๆ และกับตัวเองเลย เพราะฉะนั้นจึงต้องเหยียบเบรกห้ามล้อและย้อนจิตเข้ามา พิจารณาอสุภะอสุภังในกายเรากายเขาเพื่อแก้โรคร้ายชนิดนี้

การพิจารณาอสุภะคือความไม่สวยงาม ภายในร่างกายเราหรือร่างกายเขาเป็น สำคัญมาก ให้เห็นเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายคลายความกำหนดยินดีความรักใคร่ทั้งหลาย นั้นเป็นความถูกต้องสำหรับแก้ราคะตัณหา เป็นความเหมาะสมสำหรับผู้จะบรรเทาและ แก้กิเลสประเภททำคนให้เป็นบ้าสติ ร้อน ๆ ไปโดยลำดับ ย่อมพิจารณาได้ทั้งข้างใน ข้างนอกไม่ขัดกัน...”

(เข้าสู่แดนอากาศของจิตของธรรม หน้า ๓๐๙-๓๑๐)

“...พระพุทธเจ้าจึงสอนให้มีปริยัติ คือแบบแปลนแผนผัง เอ้า จำให้แม่นยำ วิธีการท่านสอนว่าอย่างไร จำวิธีการเอาไว้ ปฏิบัติดำเนินตามวิธีการนั้น อย่าโยก อย่า คลอน อย่าเอนอย่าเอียง อย่าให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นของจอมปลอมเข้ามาแทรกแซง จิตใจ ดังที่กล่าวเมื่อสักครู่นี้ว่า โอวาทของกิเลสมันแทรกเร็ว เป็นกับตายให้มอมไว้ กับสวากขาตธรรมที่ท่านสอนไว้นั้น ดำเนินไป ดังที่ท่านสอนเบื้องต้นว่า เกสา โลมา

นขา ทันทา ตโจ นี่ธรรมชั้นเอกในการที่จะบุกเบิกเพิกถอนสิ่งจอมปลอมทั้งหลายซึ่งปกคลุมหุ้มห่ออยู่ภายในอาการทั้งห้าและอวัยวะทั้งหมดนี้ได้เป็นอย่างดีและดีเยี่ยม นี่ให้จำตรึงเอาไว้ แล้วพิจารณาตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอนอันเป็นหลักความจริง

กิเลสมันปึกเสียบ มันเสกสรรปั้นยอเอาไว้มองใจเราจนเชื่อมั่นอย่างตื้นเขินนั้นก็คือว่า สิ่งเหล่านี้มันสวยงามมันงามไปทั้งนั้น มันหาอันไหนงาม เอาหลักความจริงไปจับชี้ระหว่างกิเลสกับธรรมจะรู้กันอย่างชัดๆ เกสา ผมแต่ละเส้นๆ นั้นหรืองาม แม้แต่เด็กก็รู้ ผมเท่านั้นเอาอะไรมางาม ที่เกิด ที่อยู่ของผมนั้นงามที่ไหน ก็เกิดจากเนื้อจากหนังจากบุพโพโลหิตซึ่งคลุกเคล้ากันอยู่ในเนื้อในหนังนั้น ผมก็เกิดขึ้นจากที่นั่น ขนก็เกิดจากที่นั่น เล็บก็เกิดขึ้นจากสิ่งสกปรกโสภณ แล้วจะเอาความสะอาด ความสวยงาม ความจีรังถาวร ความยั่งยืน ความไม่ล้มไม่ตาย ไม่พลัดไม่พรากไม่จาก ไม่เป็น อนิจจัง ทุกข์ อนตตา ไปได้อย่างไร

นี่ละการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ว่าสวากขาตธรรม กำหนดไว้ให้ดีให้แม่นยำ เดินตามนี้ พิจารณาแล้วพิจารณาเล่า ช้าๆ ชากๆ อย่ากำหนดสถานที่ กาล เวลา เวลา ตลอดถึงเที่ยว ก็เที่ยวก็ตลบตบตวนไม่ต้อง พิจารณาลงไป เอาจนนี่เป็นการทำงาน ทำอยู่ที่นี้ไม่ไปทำที่ไหน แม้จะไปเรื่องอื่นก็ให้ทำแบบเดียวกันนี้ เกสา โลมา นขา ทันทา งามที่ตรงไหน คำว่างามนั้นได้มาจากไหน มีแต่ลมๆ แล้งๆ ไม่มีความจริง ถ้าว่าไม่งามแล้วเต็มตัว นั้น เห็นกันอย่างชัดเจน ตโจ หนังผิบบางๆ ที่หุ้มห่อห่อหุ้มบุรุษตาฟางไว้ทั้งนั้น อย่างพวกเราๆ ท่านๆ เชื่อกันอย่างจม ความจริงแล้วไม่มีอะไร แม้แต่ผิวนั้นนั้นก็เต็มไปด้วยขี้ ขี้เหงื่อขี้โคลเต็มไปหมด เยิ้มออกมาจากภายในซึ่งเป็นกองแห่งความปฏิกูลโสโครกซึมซาบออกมา รั่วไหลออกมา ต้องชะต้องล้าง ไม่ชะไม่ล้างไม่ได้ ส่งกลิ่นฟุ้งเข้ามาหาตัวเองนี่ละก่อนอื่น ถ้าตั้งใจจะดูความจริงมันก็เห็น รู้ทั้งกลิ่น เห็นทั้งตัวจริงของมัน ซาบซึ้งด้วยปัญญาทุกสิ่งทุกอย่างตามความจริงของมันที่ประกาศหรือแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนอยู่ตลอดเวลา นี่ละการปฏิบัติ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๓๒-๒๓๓)

“...นี่เราพูดถึงเรื่องปริยัติ พอได้เรียนแล้วแยกมาเป็นภาคปฏิบัติ ไม่เพียงแต่ตโจ เท่านั้น เมื่อเข้าไปถึงนี้แล้ว อวัยวะน้อยใหญ่ในสกลกายนี้มันจะตลอดทั่วถึงไปหมด เป็นสภาพเหมือนกัน ถ้าว่า อนิจจัง ทุกข์ อนตตา เต็มหมดตัวนี้ ถ้าว่าสุขะอสุกัฏตรงไหนมันสะอาดพอที่จะไว้วางใจได้มีไหม มันไม่มี เต็มหมดตัว แต่กิเลสมันบอกว่าดีว่าสวยงาม งามมันเออลมๆ แล้งๆ มาหลอกเราก็อ่เชื่อมั่น มันไม่มีความจริงอะไรเลย เรายังเชื่อมั่นจนกระทั่งปานนี้ เอาธรรมพระพุทธเจ้าจับเข้าไปซิ จับเข้าไป จับเข้าไป

ตรงไหนไม่หยุดไม่ถอยแล้วก็พังๆ เมื่อความจอมปลอมนั้นพังแล้ว อยู่สบายเพราะมีแต่ความจริงล้วนๆ อยู่ด้วยกันสบายไปหมด...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๒๑-๒๒๒)

“...รูปก็มีอยู่ตามสภาพของมัน ก็รู้อยู่แล้วว่ารูปนี้คือธาตุ ๔ แฉะ ดิน น้ำ เป็นสำคัญ ที่เด่นเพราะเป็นธาตุที่หยาบ ก้อนร่างกายของเรานี้มันก็ก้อนดินเหนียวนั่นเอง ฉาบทาด้วยน้ำขึ้นๆ แฉะๆ อยู่ในตัวของเรา ไม่ผิดอะไรกับขี้ตมขี้โคลนที่เปียกแฉะและชื้นๆ อะไรเลยแหละ ความร้อนเราก็ก็น้อยอยู่แล้ว ไฟ ตื่นมันอะไร ไฟในร่างกายนี้ก็เป็นอย่างเดียวกัน ลม ก็ลมหายใจ หายใจเข้าหายใจออก ตื่นอะไรลม ลมมันหรือเป็นคน ลมทั่วโลกทั่วดินแดนไม่เห็นเป็นคน ทำไมลมในจมูกเป็นคนได้ ถ้าไม่ถูกหลอกเอาเสียอย่างเปื่อย นั้น ถ้ามัวตัวเองบ๊องซิ ก็เลสอยู่กับตัวเองต้องถามตัวเอง สติปัญญาซึ่งเป็นเรื่องของอรรถของธรรมอยู่กับตัวเองค้นขึ้นมาใช้ ค้นขึ้นมา ทำลายมัน สิ่งจอมปลอมทั้งหลายเหล่านี้

ดูให้เห็นชัดธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ มีเท่านั้น มีความวิเศษวิโสอะไร ดิน น้ำ ลม ไฟ เหยียบย่ำไปมาก็มีแต่ดิน แฉะน้ำ แฉะลม แฉะไฟ ทั้งนั้น อยู่ในตัวของเรานี้ก็ตั้งแต่วันเกิดมาจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ มันให้ความวิเศษวิโสอะไรต่อเราบ้าง อันดิน น้ำ ลม ไฟ นี้ทำไมจึงไปเสกสรรปั้นยอเอนักหนา เสกสรรทำอะไรยังพันเข้าไปๆ เหมือนลิงทอดแหนี้ เอ้า คลี่คลายออกด้วยสติปัญญามีเท่าไร ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะที่เปิดเผยเป็นธรรมะที่เป็นความจริง ของเราจากล้าหลวมมาก นำมาใช้แก้กิเลสให้หมอบราบไปหมดไม่ให้มันเหลือ สิ่งจอมปลอมทั้งหลายหมดไปแล้ว ยังเหลือแต่ความจริงล้วนๆ อยู่แสนสบาย ไม่มีอะไรมาทวนใจแฉะ ที่เรียกว่า ชนธล้วนๆ คืออย่างนี้แหละ มีแต่ชนธ รูปชนธก็เป็นชนธล้วนๆ เสีย ไม่มีกิเลสตัวใดเข้าไปแทรก ถึงจะมีกำลังวังชาที่เป็นกำลังวังชาของธาตุของชนธ ไม่ใช่เป็นกำลังวังชาของอำนาจกิเลสราคะตัณหาอะไร...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๒๒-๒๒๓)

“...ราคะตัณหาเป็นเครื่องเขย่าก่อกวนให้ตื่นรณกวัตแกว่ง ตื่นรณกระวนกระวายนั้นละตัวมันตื่นที่สุดคือตัวนี้ เมื่อฆ่าสาเหตุตัวพาให้ตื่นเสียแล้วอะไรจะมาตื่น คนตื่นตาย มีความสุขไหม คนไม่ตื่นต่างหากมีความสุข นี่ตัณหาราคะพาตื่นล้มตื่นตายอยู่ทั้งวันทั้งคืนยืนเดินนั่งนอน ทุกเพศทุกวัย มันมีความสุขหรือ ความไม่ตื่นต่างหาก ความสลัดปัดทิ้งสิ่งที่พาให้ตื่นทั้งหลายนี้ออกเสียจากใจ ใจไม่ติดใจไม่ตื่น ใจอยู่ด้วยความสงบร่มเย็นต่างหาก เป็นใจที่ทรงความสุขไว้ เป็นผู้หาความสุขได้ นี่ละปรารณาลี้สิ่งนี้

เจอ เพราะเป็นความจริง ถ้าเป็นความจอมปลอมปรารถนาเท่าไรก็ไม่เจอ ท่านจึงว่าเป็น
ทุกข์ๆ เรื่อย ยมปิจุณ น ลกติ ตมปิ ทุกข์ ทุกข์ เรื่อย ไม่มีคำว่า สุขๆ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๒๔)

และอีกตอนหนึ่งที่ท่านเทศน์ว่า

“...ปัญญานี้มีหลายชั้น ตั้งแต่ชั้นอสุภะอสุภังไปโดยลำดับจนกระทั่งถึง อนิจจัง
ทุกข์ อนตตา ทั้งส่วนหยาบส่วนกลางส่วนละเอียด ปัญญาจะเดินตลอดทั่วถึงไปหมด
เช่น ชั้นหยาบ ปัญญาที่จะพิจารณาทางด้านอสุภะเป็นส่วนมาก ชั้นหยาบคืออะไร รูป
ชั้นที่เห็นว่าเป็นของสวยงามน่ารักใคร่ชอบใจน่ากำหนดยินดี นี่เป็นความสำคัญของ
กิเลสที่เสี้ยนสอนมาแต่กาลไหนๆ ทำสัตว์โลกให้ตื่นให้หลงอยู่ไม่มีวันอึดพอ ไม่มีวัน
เห็นโทษของมัน ปัญญาจึงต้องสอดแทรกเข้าไปตรงนั้น แก่ความที่ว่าสวยงาม มัน
สวยงามยังงี้ ดูให้เห็น หาความสวยงามให้เห็น ถ้ามีจริง ๆ มันจะเห็นมันจะพบในสิ่ง
นั้น

แต่เวลาพิจารณาเข้าไปที่ไหนๆ ที่ว่าสวยงาม ไม่มีปรากฏ มีแต่อสุภะอสุภังเต็ม
เนื้อเต็มตัว ทำไมจะทนต่อความจริงได้ ต้องยอมรับว่าหาความสวยงามไม่มีในสกลกาย
นี้ มีแต่ความอสุภะอสุภังเต็มเนื้อเต็มตัวของเรา ทั้งเป็นทั้งตายเป็นอสุภะอยู่ด้วยกัน
ทั้งนั้น นี่คือหลักของปัญญา พิจารณาคลี่คลายในชั้นหยาบคือรูปชั้น ส่วนมากพิจารณา
เรื่องอสุภะอสุภัง จากนั้นก็แปรสภาพลงไปเป็น อนิจจัง ทุกข์ เป็นยังงี้ บิบบังคับขนาด
ไหน ดูเอาก็รู้ อนตตา เป็นสาระสำคัญควรจะต้องถือว่าเป็นเราเป็นของเราได้ที่ไหน ทั้งรูป
กายของเราทั้ง เวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ อากาเรเหล่านี้

เมื่อเลื่อนจากรูปชั้นนี้ไปแล้วมักจะพิจารณาเป็นไตรลักษณ์ ไม่ย้อนหรือไม่
พิจารณาเป็นอสุภะ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เกี่ยวกับเรื่องอสุภะ อสุภะ ซึ่งมีเฉพาะเรื่องของ
กายนี้เท่านั้น ที่สำคัญมันหมายถึงไปต่างๆ จึงต้องแก้ความสำคัญมันหมายความว่า เป็นของสวย
ของงามนั้น ด้วยการพิจารณาอสุภะอสุภัง พอขั้นนี้สมบูรณ์ภายในจิตใจ คือประจักษ์กับ
ปัญญาอย่างชัดเจนแล้ว ย่อมปล่อยวางทั้งอสุภะคือความสำคัญว่าสวยงามด้วย ทั้งอสุ
ภะที่สำคัญว่าไม่สวยไม่งามด้วย ไม่สนใจไม่ยึดในเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่ง พอตัวในการ
พิจารณาแล้วผ่านไปในท่ามกลางแห่งความพอดีของตัวเอง นั่น ท่านเรียกว่า ปัญญา
ผ่านไปแล้วไปพิจารณาอะไร ก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นชั้นละเอียด คือ
เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น เรียกว่า นามชั้น

นามชั้นนี้พิจารณาด้วยไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ก็ตาม ทุกข์ ก็ตาม อนตตา ก็
ตาม ขอให้มีความถนัดชัดภายในจิตใจ ถนัดใจ แน่ใจ ในอาการใด ชอบใน อนิจจัง ก็ดี

ในทุกข์ ก็ดี ใน อนตฺตา ก็ดี พิจารณาอันนั้นส่วนใดส่วนหนึ่งได้ หากวิ่งถึงกันหมด เพราะธรรมเหล่านี้เกี่ยวโยงกัน นี่เรียกว่าปัญญา หยั่งทราบตามความเป็นจริงในสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ แล้วย่อมปล่อยวางเช่นเดียวกันกับรูป คือรูปกายของเรา นี่แล้วก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้เป็นอาการอันหนึ่งของจิตเท่านั้นไม่ใช่จิต นักภวนาจะทราบเองโดยไม่ต้องสงสัย ยิ่งถึงขั้นพิจารณาทางด้านปัญญาด้วยแล้ว ทราบได้อย่างชัดเจน ว่ารูปนี่คืออะไร ไม่สงสัย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่าง ๆ เป็นธรรมชาติของมัน เป็นอาการของจิตแต่ละอย่าง ๆ เท่านั้น หากความเป็นจิตมีที่ไหนไม่ นี่ทราบได้อย่างชัดเจนและปล่อยวางได้ตามเป็นจริง ลงได้ตามเป็นจริงของมัน นี่แหละหลักของการพิจารณาทางด้านปัญญา ท่านเรียกว่าภาคปฏิบัติ รู้ต้องรู้อย่างนี้ จึงรู้อันเห็นจริง รู้อย่างนี้พิจารณาอย่างนี้ เรียกว่าพิจารณาอริยสัจ

การที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นอะไร เป็นการพิจารณาอริยสัจทั้งนั้น อสุภะอสุภัง คืออะไร สมุทัยมันว่าสวयวาม นั้น อสุภะ ความไม่สวยไม่งามคือมรรคนั้น สับกันเข้าไป ฟันกันเข้าไป เอาให้แหลกแตกกระจายลงไป หากความสวยงามก็ไม่ได้ หากความไม่สวยไม่งามก็ไม่ได้ มันเป็นสภาพแห่งธาตุอันหนึ่งหรือดินน้ำลมไฟเท่านั้น หากความสวยที่ไหนได้ในดินในน้ำในลมในไฟ นี่จึงเรียกว่าอริยสัจ นี่ละการพิจารณา

ตะก็ได้อุบัติแล้วว่า หลักพุทธศาสนาคือหลักอริยสัจเป็นเครื่องยืนยัน การพิจารณาก็ต้องพิจารณาตามหลักอริยสัจนี้ให้เห็นตามความเป็นจริง ในรูปก็พิจารณาอย่างนี้ นี่ก็เรียกว่าพิจารณาอริยสัจเหมือนกันอันหนึ่ง และเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ไม่เป็นอริยสัจแล้วจะเป็นอะไรไป พิจารณาให้เห็นชัดตามความเป็นจริง และถอนตัวออกมาจากนั้น เรียกว่าปล่อยวางลงตามสภาพแห่งความเป็นจริงของมัน เมื่อปล่อยวางลงไปแล้วจิตก็เด่นละซิ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๓๒๕-๓๒๗)

ผลจากการพิจารณาอสุภะ

“...ตอนอสุภะนี้สำคัญอยู่มากนะ สำคัญมากจริง ๆ พิจารณาอสุภะนี้มันคล่องแคล่วแกล้งล้า มองดูอะไรทะลุไปหมด ไม่ว่าจะหญิงจะชายจะหนุ่มจะสาวขนาดไหน เอ้า พุดให้เต็มตามความจริงที่จิตมันกล้าหาญนะ (ต้องขอภัยด้วยถ้าพุดตามความจริงนี้มันเกิดผิดไป และขอภัยทุก ๆ เพศด้วยที่เกี่ยวข้องกัน) ไม่ต้องให้มีผู้หญิงเฒ่า ๆ แก่ ๆ ละ ให้มีแต่หญิงสาว ๆ เต็มอยู่ในชุมชนนั้นนะ เราสามารถจะเดินบุกเข้าไป

ในที่นั้นได้โดยไม่ให้มีราคะตัณหาอันใดแสดงขึ้นมาได้เลย นั่น ความอาภายของจิต เพราะอสุภะ

มองดูคนมีแต่หนังห่อกระดูก มีแต่เนื้อแต่หนังแดงโรไปหมด มันเห็นความสวย ความงามที่ไหน เพราะอำนาจของอสุภะมันแรง มองดูรูปไหนมันก็เป็นแบบนั้นหมด แล้วมันจะเอาความสวยงามมาจากไหนพอให้กำหนดยินดี เพราะฉะนั้น มันจึงกล้าเดิน บุก เอ้า ผู้หญิงสาว ๆ สวย ๆ นั้นแหละ (ต้องขอร้องไปเรื่อย ๆ จนเรื่องบ้าของป่าจะยุติลง) บุกไปได้อย่างสบายเลยถึงคราวมันกล้า เพราะเชื่อกำลังของตัวเอง แต่ความกล้านี้ ก็ไม่ถูกกับจุดที่จิตอึดตัวในชั้นกามราคะ จึงได้ตำหนิตัวเองเมื่อจิตผ่านไปแล้ว ความ กล้านี้มันก็บ้าอันหนึ่งเหมือนกัน แต่ตอนที่ดำเนินก็เรียกว่าถูกในการดำเนิน เพราะต้อง ดำเนินอย่างนั้น เหมือนการตำหนิอาหารในเวลาอิ่มแล้วนั้นแล จะผิดหรือถูกก็เข้าใน ทำนองนี้

การพิจารณาอสุภะอสุภังพิจารณาไปจนกระทั่งว่าราคะนี้ไม่ปรากฏเลย ค่อย หมดไป ๆ และหมดไปเอาเฉย ๆ ไม่ได้บอกเหตุบอกผล บอกกาลบอกเวลา บอก สถานที่ บอกความแน่ใจเลยว่าราคะความกำหนดยินดีในรูปหญิงรูปชายนี้ได้หมดไป แล้วตั้งแต่ขณะนั้นเวลานั้นสถานที่นั้น ไม่บอก จึงต้องมาวินิจฉัยกันอีก ความหมดไป ๆ เฉย ๆ นี้ ไม่เอา คือจิตมันไม่ยอมรับ ถ้าหมดตรงไหนก็ต้องบอกว่าหมด ให้รู้ชัดว่าหมด เพราะเหตุนั้น หมดในขณะนั้น หมดในสถานที่นั้น ต้องบอกเป็นขณะให้รู้ชัด ฉะนั้นจิต ต้องย้อนกลับมาพิจารณาหาอุบายวิธีต่าง ๆ เพื่อแก้ไขกันอีก เมื่อหมดจริง ๆ มันทำไม ไม่ปรากฏชัดว่าหมดไปในขณะนั้นขณะนั้นะ พอมองเห็นรูป มันทะลุไปเลย เป็นเนื้อ เป็นกระดูกไปหมด ในร่างกายนั้น ไม่เป็นหญิงสวยหญิงงาม คนสวยคนงามเลย เพราะ อำนาจของอสุภะมีกำลังแรง เห็นเป็นกองกระดูกไปหมด มันจะเอาอะไรไปกำหนดยินดี เล่าในเวลาจิตเป็นเช่นนั้น

ทีนี้ก็หาอุบายพลิกใหม่ ว่าราคะนี้มันสิ้นไปจนไม่มีอะไรเหลือมันสิ้นในขณะ ใด ด้วยอุบายใด ทำไมไม่แสดงบอกให้ชัดเจน จึงพิจารณาพลิกใหม่ คราวนี้เอาสุภะเข้า มาบังคับพลิกอันที่ว่าอสุภะที่มีแต่ร่างกระดูกนั้นออก เอาหนังหุ้มห่อให้สวยให้งาม นี่ เราบังคับนะ ไม่งั้นมันทะลุไปทางอสุภะทันทีเพราะมันชำนาญนี้จึงบังคับให้หนังหุ้ม กระดูกให้สวยให้งาม แล้วนำเข้ามาติดแนบกับตัวเอง นี่วิธีการพิจารณาของเรา เดิน จงกรมก็ให้ความสวยความงามรูปอันนั้นแนบกับตัว ติดกับตัวไปมาอยู่อย่างนั้น เอ้า มันจะกินเวลานานสักเท่าไร หากยังมีอยู่มันจะต้องแสดงขึ้นมา หากไม่มีก็ให้รู้ว่าไม่มี

เอาวิธีการนี้มาปฏิบัติได้ ๔ วันเต็มๆ ที่มันไม่แสดงอาการกำหนดยีนดีขึ้นมาเลย
 ทั้งๆ ที่รูปนี้สวยงามที่สุดมันก็ไม่แสดง มันคอยแต่จะหยั่งเข้าหนังห่อกระดูก แต่เรา
 บังคับไว้ให้จิตอยู่ที่ผิวหนังนี้ พอถึงคืนที่ ๔ น้ำตาเริ่มออกมา บอกว่ายอมแล้ว ไม่เอา
 คือมันไม่ยินดียินนะ มันบอกว่ายอมแล้ว ด้านทดสอบก็ว่ายอมอะไร ถ้ายอมว่าสิ้นก็ให้รู้ว่า
 สิ้นซิ ยอมอย่างนี้ไม่เอา ยอมชนิดนี้ยอมมีเล่ห์เหลี่ยมเราไม่เอา กำหนดไปกำหนดทุกแง่
 ทุกมุมนะ แง่ไหนมุมใดที่มันจะเกิดอาการกำหนดยีนดี เพื่อจะรู้ว่าอาการกำหนดยีนดีนี้
 มันจะขึ้นขณะใด เราจะจับเอาตัวแสดงออกมานั้นเป็นเครื่องพิจารณาถอดถอนต่อไป
 พอติ๊กเข้าไปๆ กำหนดเข้าไปๆ แต่ไม่กำหนดพิจารณาสุกะตอนนั้น พิจารณาแต่สุกะ
 อย่างเดียวเท่านั้น ๔ วันเต็มๆ เพราะจะหาอุปายทดสอบหาความจริงมันให้ได้

พอสัปดาห์ ๓-๔ หุ่่ม ล่วงไปแล้ว ในคืนที่ ๔ มันก็มีลักษณะยุบยับเป็นลักษณะ
 เหมือนจะกำหนดในรูปสวยๆ งามๆ ที่เรากำหนดติดแนบกับตัวเป็นประจำในระยะนั้น
 มันมีลักษณะยุบยับขอบกล สดทันนะเพราะสติมีอยู่ตลอดเวลา พอมีอาการยุบยับ ก็
 กำหนดเสริมขึ้นเรื่อย ๆ นั้น มันมีลักษณะยุบยับ เห็นไหม จับเจ้าตัวโจรหลบซ่อนได้
 แล้วที่นี้ นั้นเห็นไหม มันล้นยังงี้ ถ้าล้นทำไมจึงต้องเป็นอย่างนี้ กำหนดขึ้นๆ คือ คำว่า
 ยุบยับนั้นเป็นแต่เพียงอาการของจิตแสดงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่ได้ทำอวัยวะให้ไหว
 นะ มันเป็นอยู่ภายในจิต พอเสริมเข้าๆ มันก็แสดงอาการยุบยับๆ ให้เป็นที่แน่ใจว่า
 เอ้อ นี่มันยังไม่หมด เมื่อยังไม่หมดจะปฏิบัติยังงี้

ที่นี้ต้องปฏิบัติด้วยอุปายใหม่โดยวิธีสับเปลี่ยนกัน ทั้งนี้เพราะทางไม่เคยเดิน สิ่ง
 ไม่เคยรู้ จึงลำบากต่อการปฏิบัติอยู่มาก พอเรากำหนดไปทางสุกะนี้สุกะมันดับพริบ
 เดียวนะ มันดับเร็วที่สุดเพราะความชำนาญทางสุกะมาแล้ว พอกำหนดสุกะมันเป็น
 กองกระดูกไปหมดทันที ต้องกำหนดสุกะความสวยงามขึ้นมาแทนที่ สับเปลี่ยนกันอยู่
 นั้น นี่ก็เป็นเวลานานเพราะหนทางไม่เคยเดิน มันไม่เข้าใจ ก็ต้องทดสอบด้วยวิธีต่างๆ
 จนเป็นที่แน่ใจ จึงจะตัดสินใจลงทางใดทางหนึ่งได้

ที่นี้วาระสุดท้ายนะ เวลาจะได้ความจริง ก็นั่งกำหนดสุกะไว้ตรงหน้า จิต
 กำหนดสุกะไว้ให้ตั้งอยู่อย่างนั้น ไม่ให้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด
 คือตั้งให้คงที่ของมันอยู่นั่นละ จะเป็นหนังห่อกระดูกหรือว่าหนังออกหมดเหลือแต่กอง
 กระดูกก็ให้มันรู้อยู่ตรงหน้านั้น แล้วจิตเพ่งดูด้วยความมีสติจดจ่ออยากรู้ อยากเห็น
 ความจริงจากสุกะนั้นว่า เอ้า มันจะไปไหนมาไหน กองสุกะกองนี้จะเคลื่อนหรือ
 เปลี่ยนตัวไปไหนมาไหน คือเพ่งยังงี้มันก็อยู่อย่างนั้นละ เพราะความชำนาญของจิต
 ไม่ให้ทำลายมันก็ไม่ทำ เราบังคับไม่ให้มันทำลาย ถ้ากำหนดทำลายมันก็ทำลายให้

พังทลายไปในทันทีเพราะความเร็วของปัญญา แต่เราไม่ให้ทำลาย ให้ตั้งอยู่ตรงหน้านั้น เพื่อการฝึกซ้อมทดสอบกันหาความจริงอันเป็นที่แน่ใจ

พอกำหนดเข้าไปๆ อสุภะที่ตั้งอยู่ตรงหน้านั้นมันถูกจิตกลืนเข้ามาๆ อมเข้ามาๆ หากจิตนี้ สุดท้ายเลยรู้เห็นว่าเป็นจิตเสียเองเป็นตัวอสุภะนั้นนะ จิตตัวไปกำหนดว่าอสุภะนั้นมันกลืนเข้ามาๆ เลยมาเป็นตัวจิตเสียเองไปเป็นสุภะและอสุภะหลอกตัวเอง จิตก็ปล่อยผลละทิ้งที่ ปล่อยอสุภะข้างนอก ว่าเข้าใจแล้วที่นี้ เพราะมันขาดจากกันมันต้องอย่างนี้ซิ นี่มันเป็นเรื่องของจิตต่างหากไปวาดภาพหลอกตัวเอง ตื่นเงาตัวเอง อันนั้นเขาไม่ใช่ราคะ อันนั้นไม่ใช่โทสะ ไม่ใช่โมหะ ตัวจิตนี้ต่างหากเป็นตัวราคะ โทสะ โมหะ ที่นี้พอจิตรู้เรื่องนี้ชัดเจนแล้ว จิตก็ถอนตัวจากอันนั้นมาสู่ภายใน พอจิตแยบคายไปมันก็รู้ว่าตัวนี้ออกไปแสดงต่างหาก ที่นี้ภาพอสุภะนั้นมันก็เลยมาปรากฏอยู่ภายในจิตโดยเฉพาะ

กำหนดอยู่ภายในพิจารณาอยู่ภายในจิต ที่นี้มันไม่เป็นความกำหนดอย่างนั้นนะซิ มันผิดกันมาก เรื่องความกำหนดแบบโลกๆ มันหมดไปแล้ว มันเข้าใจชัดว่ามันต้องขาดจากกันอย่างนี้ คือมันตัดสินกันแล้ว เข้าใจแล้ว ที่นี้ก็มาเป็นภาพปรากฏอยู่ภายใน จิตก็กำหนดอยู่ภายในนั้น พอกำหนดอยู่ภายใน มันก็ทราบชัดอีกว่าภาพภายในนี้ก็เกิดจากจิต มันดับมันก็ดับไปที่นี้ มันไม่ดับไปที่ไหน พอกำหนดขึ้นมันดับไป พอกำหนดไม่นานมันก็ดับไป ต่อไปมันก็เหมือนฟ้าแลบนั่นเอง พอกำหนดพับขึ้นมาเป็นภาพก็ดับไปพร้อมๆ กัน เลยจะขยายให้เป็นสุภะอสุภะ อะไรไม่ได้ เพราะความรวดเร็วของความเกิดดับ พอปรากฏขึ้นพับก็ดับพร้อมๆ ต่อจากนั้นนิมิตภายในจิตก็หมดไป จิตก็กลายเป็นจิตว่างไปเลย ส่วนอสุภะภายนอกนั้นหมดปัญหาไปก่อนหน้านี้แล้ว เข้าใจแล้ว ตั้งแต่ขณะที่มันกลืนตัวเข้ามาสู่จิต มันก็ปล่อยอสุภะข้างนอกทิ้งที่เลย รูป เสียง กลิ่น รส อะไรข้างนอกมันปล่อยไปหมด เพราะอันนี้ไปหลอกต่างหากนี้ เมื่อเข้าใจตัวนี้ชัดแล้ว อันนั้นไม่มีปัญหาอะไร มันเข้าใจทันทีและปล่อยวางภายนอกโดยสิ้นเชิง

หลังจากภาพภายในดับไปหมดแล้วจิตก็ว่าง ว่างหมดที่นี้ กำหนดดูอะไรก็ว่างหมด มองดูต้นไม้ภูเขาศิขรินบ้านช่องเห็นเป็นเพียงรางๆ เป็นเงาๆ แต่ส่วนใหญ่คือจิตนี้มันทะลุไปหมด ว่างไปหมด แม้แต่มองดูร่างกายตัวเองมันก็เห็นพอเป็นเงาๆ ส่วนจิตแท้มันทะลุไปหมด ว่างไปหมด ถึงกับออกอุทานในใจว่า โอโฮ จิตนี้ว่างถึงขนาดนี้เชียวนา ว่างตลอดเวลา ไม่มีอะไรเข้าผ่านในจิตเลย ถึงมันจะว่างอย่างนั้นมันก็ปรุปรุภาพเป็นเครื่องฝึกซ้อมอยู่เหมือนกัน เราจะปรุปรุภาพใดก็แล้วแต่เถอะ เป็นเครื่องฝึกซ้อมจิตใจให้มีความว่างซ้ำของเข้าไป จนกระทั่งแยบเดียวว่างๆ พอปรุขึ้นแยบมันก็ว่างพร้อมๆ ไปหมด

ตอนนี้แหละตอนที่จิตว่างเต็มที่ ความรู้อันนี้จะเด่นเต็มที่ที่นี้ คือรูปก็ดี เวทณาก็ดี สัทธณาก็ดี สังขารก็ดี วิญญานก็ดี มันรู้รอบหมดแล้ว มันปล่อยของมันหมดไม่มีอะไรเหลือ เหลือแต่ความรู้อันเดียว มันมีความปฏิพัทธ์ มันมีความสัมผัสสัมพันธ์ อ้อยอิ่งอยู่อย่างละเอียดสุขุมมาก ยากจะอธิบายให้ตรงกับความจริงได้ มันมีความติดอยู่กับความรู้อันเดียว พ้ออาการใดๆ เกิดขึ้นพัวพันก็ดับพร้อม มันดูอยู่นี้สติปัญญาขั้นนี้ถ้าครั้งพุทธกาลท่านก็เรียก มหาสติ มหาปัญญา แต่สมัยทุกวันนี้เราไม่อาจเอื้อมพุด เราพูดว่าสติปัญญาอัตโนมัติก็พอตัวแล้วกับที่เราใช้อยู่ มันเหมาะสมกันอยู่แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องให้ชื่อให้นามสูงยิ่งไปกว่านั้น มันก็ไม่พ้นจากความจริงซึ่งเป็นอยู่นี้เลย จิตดวงนี้ถึงได้เด่น ความเด่นอันนี้มันทำให้สว่างไปหมด...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕-๖๙)

จิตอวิชา

๔ เดือนก่อนหน้าที่ท่านพระอาจารย์มั่นจะมรณภาพ ท่านอาจารย์ได้เข้าถึงความละเอียดอ่อนของจิต และเห็นว่าอวิชาเป็นของดีและประเสริฐดังท่านกล่าวว่า

“...ที่อัครรย์สุดท้ายคือไปอัครรย์อวิชานั้นซิ นี่จึงว่าจอมกษัตริย์วัฏจักรถึงขนาดนั้นเชียวนะ ไม่รู้เลยว่าอันนั้นเป็นกิเลส ทั้งๆ ที่สติปัญญานี้เป็นธรรมจักร ยังไปตายใจกับอันนั้นได้ ยังไปรักไปสวณไปติดอันนั้นได้ อัครรย์ทั้งวันทั้งคืนเฝ้ากันอยู่นั้นรักษากันอยู่นั้น อะไรมาแตะไม่ได้...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๔๙)

กำหนดรู้อาการของจิต อย่าหลงตามจิต

ท่านอาจารย์ได้เทศน์เดือนบรรดาศิษย์เกี่ยวกับอาการของจิตที่เกิดขึ้นในระหว่างการภาวนา พร้อมทั้งประสบการณ์ของท่านเพื่อให้นำไปพิจารณา ดังนี้

“...จิตบางนิสสัยพิสดารมาก ถ้าไม่มีครูอาจารย์ก็จะเสียหาย ถ้ามีครูอาจารย์คอยแนะให้ ผู้นั้นจะได้รับประโยชน์เร็ว ใช้ได้ดี ต้องอบรมสติปัญญาให้ทันจิตจึงจะไม่เสียไปได้ และเป็นประโยชน์กว้างขวางไม่มีประมาณ จิตและอารมณ์ของจิตรู้สึกพิสดารมาก ยากจะพรรณนาให้ถูกต้องกับความจริงที่ปรากฏนั้นๆ แต่ถ้าเป็นนักปฏิบัติธรรมด้วยกัน

มีนิสัยคล้ายคลึงกัน รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ เหมือนกันก็พูดกันรู้เรื่อง เช่นเดียวกับเราเรียนวิชาแขนงเดียวกันย่อมพูดกันรู้เรื่อง แม้นคนอื่นจะไม่เข้าใจ

คราวหนึ่ง กำลังนั่งภาวนาอยู่ในกระท่อมในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งมี “ปอบ” ดุมาก พระมันก์เข้า ได้ไปภาวนาในป่าเวลาตี ๔ เห็นคนหนึ่งซึ่งชาวบ้านว่าเป็น “ปอบ” นั้นมา ตามันลอกแลก มันเข้ามาที่เราพักแล้วเดินแยกไปหมู่บ้านอื่น เวลาภาวนาเราไม่รู้ตัวว่าเราอยู่ที่ไหน พอผีมาเจอเราในขณะที่นั่งสมาธิภาวนา เราหลบ ตอนนั้นกายเราก็อ่อนลุ่มต่ำลงมา รู้ตัวแล้วขบขันเหลือเกิน เรารู้ว่าจิตทำเรา แต่เราไม่ได้พูดกับใคร เราเห็นอะไร รู้สึกอะไร ต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าอะไรแน่ ต้องหาทางแก้ ถ้าอะไรผ่านเข้ามา หลงว่าเป็นจริงไปหมดก็จะพลาด เราต้องมีความรู้ตัวและพิจารณาอยู่เสมอ ถ้าไม่รู้ก็สอนคนไม่ได้

ที่จริงเรื่องของจิตชนิดนี้มีไม่มากนัก มีราว ๕ เปอร์เซนต์เห็นจะได้ ถ้ามีครูอาจารย์ที่ถูกต้อง พวกนี้ดี นิสัยผาดโผน อาตมาก็เคยเป็นมาเหมือนกัน แต่จิตไม่ส่งไปข้างนอก เรารู้ทัน ความสว่างพุ่งขึ้นแบบเหินเดินฟ้า ตายไม่มีป่าช้า เรารู้แล้วถอนจิตมาที่ฐานเดิมของจิต พอจิตเห็นแล้วก็ดับได้ทันที ๆ เจ้าของต้องผ่านเรื่องบ้า ๆ เช่นนี้มามาก จึงพอทราบเรื่องต่าง ๆ ของนักปฏิบัติได้พอสมควร และแก้ไขกันได้ไม่แหวกแนว หรือเหินเดินไฟฟ้าทั้งที่ไม่มีปีก...”

(ท่านอาจารย์พระมหาบัวฯ ในกรุงลอนดอน หน้า ๒๑๖ จากหนังสือ ธรรมคู่แข่งขันฯ)

“...จิตผมพูดไม่ถูกมันเป็นหลายแบบนะ เวลามันรวมนี้ก็เหมือนกัน มีอย่างค่อย ๆ สงบลงไป ๆ มันก็เป็นของมัน บทเวลามันจะเป็นของมันแบบฟุ้งก็เป็นอย่างมัน แต่ส่วนนั้นมักจะเป็นเวลาผาดโผนนะ เราใช้สติปัญญาให้มากใช้กันอย่างเต็มที่มันเป็นอย่างนั้น เป็นได้ ๒ อย่างของผม จะเรียกว่า อุกโต ก็ถูก เราก็ไม่คิดไม่ได้ ตกแต่งให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้นะ หากเป็นในหลักธรรมชาติในภาคปฏิบัติที่ถึงวาระใดถึงเหตุการณ์ใดที่ควรแสดงออก มันก็แสดงออกมาของมันเอง

อย่างค่อยสงบตัวเข้าไป ๆ ก็เป็น แต่ชนิดนี้ไม่ค่อยอาจหาญนะ ชนิดที่อาจหาญจริง ๆ ก็คือเรื่องของปัญญา มันสงบลงด้วยอำนาจของปัญญานี้ แหม อันนี้อาจหาญมาก ประจักษ์ใจและประทับใจด้วย อาจหาญก็อาจหาญ ประทับใจก็ประทับใจ ถึงใจพูดง่าย ๆ ความสงบนี้เป็นพื้นฐานของสมาธิที่เราเคยเป็นอยู่แล้วมันไม่มีอะไรที่น่าเสียหาย ถ้าพูดตามปกติจิตของผม เรื่องสมาธินี้ชำนาญมากจริง ๆ กำหนดให้หยุดเมื่อไรหยุดได้เลย เพราะมันอยากจะหยุดอยู่แล้วมันขี้เกียจคิดปรุง พอกำหนดเข้าไปก็แน่นแล้วหายเจียบไปหมด อะไร ๆ หายเจียบหมดเหลือแต่ความรู้สึกล้วน ๆ ตั้งอยู่อันเดียว

เท่านั้น ที่นี้เลยกลายเป็นสมาธิเสียจ ะไม่มีอะไรเข้าไปรบกวน เหลือแต่ความรู้แนว
สุดท้ายก็ว่านี่ละนิพพานก็ตรงนี้แหละ ะเลยอยู่นั้น ไม่ได้เรื่อง...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๒๐)

“...ผมเคยเป็น ความสว่างที่มันพุ่งออกไปเหมือนกับไฟพะเนียงที่เขาจุดฟูๆ พุ่ง
ขึ้นนั่นนะ แต่แสงสว่างของจิตนี้ โอ้ มันนี่มันลพุดไม่ถูก พอกำหนดดูมันสว่าง โห
ทำไมจึงเป็นอย่างนี้จิตนี้วะ ที่แรกก็หลงมันแหละ แต่เรายังคอยดูมันจะเป็นยังงั แสง
อะไรๆ พอเรากำหนด โห ทำไมเป็นอย่างนี้ มันพุ่งๆ พุ่งนี้เราก็กตามดู มันก็พุ่งขึ้น
เรื่อย ๆ จดเมฆโน่นนะดูซิ อ้อ เป็นอย่างนี้เองเธอ เพราะเราดูด้วยปัญญาไม่ได้ดูด้วย
แบบเชื่อที่เดียวนี้

ที่แรกมันก็ออกไปจากจิตแท้ๆ พุ่งๆ ขึ้นไป พอกำหนดจิตค่อยๆ จิตย่นลง
มาๆ อันนั้นก็ค่อยย่นลงๆ ต่ำลงๆ ความสว่างนั้นหดลงๆ ค่อยย่นจิตเข้ามาๆ
เพราะเป็นภาคที่เราปฏิบัติเราไม่ได้เชื่อมั่นนี้ เหมือนกับว่าเป็นเครื่องทดลองให้เข้าใจ
ถ้าหากว่าเราฉลาดก็เป็นหินลับปัญญา เราค่อยถอยจิตเข้ามาๆ ย่นจิตเข้ามาเรื่อย อัน
นั้นก็หดลงมาๆ ก็มันเป็นกระแสของจิตนี้ พอจิตเข้าถึงตัวก็กั อันนั้นก็หายเจียบไป นั่น
เป็นอย่างนั้นเอง อ้อ อาการของจิตพิสดารมาก ที่หลงๆ อย่างนี้เอง เรารู้มันไม่ไปถึง
ไหนเพราะไม่ได้หลงมันนี้ มันเป็นเครื่องทดลองเป็นเครื่องทดสอบกัน ถ้าเราไม่หลง
เสียอย่างเดียวกัเป็นเครื่องทดสอบให้รู้เรื่องอาการของจิตว่าเป็นไปได้หลายแง่หลาย
กระทางมากทีเดียว...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๑๙-๑๒๐)

ธรรมสังเวชและอุบายธรรม

สถานที่ที่ท่านอาจารย์ได้จำพรรษาพร้อมกับท่านพระอาจารย์มั่นโดยลำดับมีดังนี้
บ้านโคก ๑ พรรษา บ้านนามน ๑ พรรษา บ้านโคกอีก ๑ พรรษา และแห่งสุดท้ายที่
บ้านหนองผือ ๕ พรรษา ออกพรรษาแล้วท่านพระอาจารย์มั่นได้ประชุมเดือนบรรดา
ศิษย์ให้ทราบว่ ถ้าปล่อยให้ท่านมรณภาพที่หนองผือจะเป็นการกระเทือนและทำลาย
ชีวิตสัตว์ไม่น้อย เนื่องจากประชาชนและพระเณรมีจำนวนไม่น้อยที่จะหลงใหลมา แต่
ตลาดที่นี่ไม่มี จึงขอให้ท่านไปมรณภาพที่สกลนคร เพราะที่นั่นเขามีตลาดอยู่แล้ว คง
ไม่กระเทือนชีวิตของสัตว์มากเหมือนที่นี่ บรรดาศิษย์ต่างจำนนต่อเหตุผลของท่าน จึง
พาท่านไปสกลนครหลังจากประชุมกันไม่นานเลย เพราะท่านให้เร่งเดินทางกลัวจะไม่

ทันกับชั้นซึ่งเพียบเต็มที่แล้ว ขณะไปถึงวัดสุทธาวาส สกลนคร เป็นเวลาเที่ยงวันของวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ และพอถึง ๒ นาฬิกา ๒๓ นาที ของคืนวันนั้นท่านก็มรณภาพ

ท่านอาจารย์ได้เกิดธรรมสังเวชและอุบายธรรม เมื่อได้พิจารณาธรรมในใจ เมื่อการมรณภาพของท่านพระอาจารย์มันผ่านไป ซึ่งท่านได้เทศน์ไว้ ดังนี้

“...วันท่านอาจารย์มันมรณภาพได้เกิดความสุขสังเวชอย่างเต็มที่จากความรู้สึกว่าหมดที่พึ่งทางใจแล้ว เพราะเวลานั้นใจก็ยังมีอะไรๆ อยู่ และเป็นความรู้ที่ไม่ยอมจะเชื่ออุบายของใครง่าย ๆ ด้วย เมื่อชี้ไม่ถูกจุดสำคัญที่เรากำลังติดและพิจารณาอยู่ได้อย่างท่านอาจารย์มันเคยชี้ ซึ่งเคยได้รับผลจากท่านมาแล้ว ทั้งเป็นเวลาเร่งความเพียรอย่างเต็มที่ด้วย ฉะนั้น เมื่อท่านอาจารย์มันมรณภาพแล้วจึงอยู่กับหมู่คณะไม่ติด คึดแต่จะอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงพยายามหาที่อยู่โดยลำพังตนเอง และได้ตัดสินใจว่าจะอยู่คนเดียวจนกว่าปัญหาของหัวใจทุกชนิดจะสิ้นสุดลงจากใจโดยสิ้นเชิง จึงจะยอมรับและอยู่กับหมู่เพื่อนต่อไปตามโอกาสอันสมควร

(แฉ่งดวงใจ หน้า ๓๓๖)

เมื่อนั่งอาลัยอาวรณ์ถึงท่านด้วยความเคารพรักและเลื่อมใส พร้อมทั้งความหมัดหวังในท่าน ก็ได้อุบายต่างๆ ขึ้นมาในขณะนั้นว่า วิธีการสั่งสอนของท่านเวลามีชีวิตอยู่ ท่านสั่งสอนอย่างไร ต้องจับเจื่อนนั้นแลมาเป็นครูสอน และท่านเคยย้ำว่าอย่างไรอย่าหนีจากรากฐานคือผู้รู้ภายในใจ เมื่อจิตมีความรู้แปลกๆ ซึ่งจะเกิดความเสียหาย ถ้าเราไม่สามารถพิจารณาความรู้ประเภทนั้นได้ ให้ย้อนจิตเข้ามาสู่ภายในเสีย อย่างไม่รู้เสียหาย ท่านสอนอย่างนี้ก็จับเอาเจื่อนนั้นไว้ แล้วนำไปปฏิบัติต่อตนเองจนเต็มความสามารถ

เมื่อการมรณภาพของท่านอาจารย์มันผ่านไป เข้าไปกราบเท้าท่าน นั่งรำพึงรำพันปลงความสลดใจสังเวชน้ำตาไหลนองอยู่ปลายเท้าท่านเกือบ ๒ ชั่วโมง พร้อมทั้งพิจารณาธรรมในใจของตน กับโอวาทที่ท่านอาจารย์ให้ความเมตตาอุทิศสำหรับสั่งสอนเรา มาเป็นเวลา ๘ ปีที่อาศัยอยู่กับท่าน การอยู่เป็นเวลานานถึงเพียงนี้ แม้คู่สามีภรรยาซึ่งเป็นที่รักยิ่ง หรือลูกๆ ผู้เป็นที่รักของพ่อแม่อยู่ด้วยกัน ก็จะต้องมีข้อข้องใจต่อกันเป็นบางกาล แต่ท่านอาจารย์กับศิษย์ที่มาพึ่งร่มเงาของท่านเป็นเวลานานถึงเพียงนี้ ไม่เคยมีเรื่องใด ๆ เกิดขึ้น ยิ่งอยู่นานก็ยิ่งเป็นที่เคารพรักและเลื่อมใสหาประมาณมิได้ ท่านก็ได้จากเราและหมู่เพื่อนผู้หวังดีทั้งหลายไปเสียแล้วในวันนั้น อนิจจา วต สุขขารว เรือน

ร่างของท่านนอนสงบนิ่งอยู่ด้วยอาการอันน่าเลื่อมใสและอาลัยยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ ซึ่งสามารถสละแทนได้ด้วยความรักในท่าน กับเรือนร่างของเราที่นั่งสงบกาย แต่ใจหวนไหวอยู่ด้วยความหมตหวังและหมตที่พึงต่อท่านผู้จะให้ความร่มเย็นต่อไป ทั้งสองเรือนร่างนี้รวมลงในหลักธรรม คือ อนิจจา อันเดียวกัน ต่างก็เดินไปตามหลักธรรม คือ อุปปชชิตวา นิรุชฌนติ เกิดแล้วต้องตาย จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้

ส่วนท่านอาจารย์มั่นท่านเดินแยกทางสมมุติทั้งหลายไปตามหลักธรรมบทว่า เตสํ รูปสโม สุโข ท่านตายในชาติที่นอนสงบให้ศิษย์ทั้งหลายปลงธรรมสังเวชชั่วขณะเท่านั้น ต่อไปท่านจะไม่มาเป็นบ่อแห่งน้ำตาของลูกศิษย์เหมือนสมมุติทั่วๆ ไป เพราะจิตของท่านที่ขาดจากภพชาติ เช่นเดียวกับหินที่หักขาดจากกันคนละชิ้น จะต่อให้ติดกันสนิทอีกไม่ได้ฉะนั้น ผมนั่งรำพึงอยู่ด้วยความหมตหวัง และปัญหาทั้งหมดภายในใจที่เคยปลดปล่อยกับท่าน บัดนี้เราจะไปปลดปล่อยกับใคร และใครจะมารับปลดปล่อยปัญหาของเราให้สิ้นซากไปได้เหมือนอย่างท่านอาจารย์มั่นไม่มีแล้ว เป็นกับตายก็มีเราคนเดียวเท่านั้น เช่นเดียวกับหมอที่เคยรักษาโรคเราให้หายไม่รู้กี่ครั้ง ชีวิตเราอยู่กับหมอคนเดียวเท่านั้น แต่หมอผู้ให้ชีวิตเรามาประจำวันก็ได้สิ้นไปเสียแล้วในวันนี้ เราจึงกลายเป็นสัตว์ป่าเพราะหมดยารักษาโรคภายใน

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๖-๓๓๗)

เพื่อความไม่ประมาท

ท่านอาจารย์ได้เทศน์ชี้ทางเดินเพื่อความไม่ประมาทไว้ดังนี้

“...ความจะเป็นผู้ใหญ่ย่อมเป็นมาจากผู้น้อยอย่างเราเห็นกันอยู่ทุกท่าน และต่างจะได้ผ่านไปเช่นเดียวกัน ความยากลำบากมีอยู่ด้วยกันทุกคน ทั้งผู้ใหญ่น้อยต้องผ่านทางสายนี้ด้วยกัน จะต้องผ่านทางลำบากซึ่งเป็นทางเดินเพื่อความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกทางธรรม ใครๆ ไม่เคยเป็นเศรษฐีมาด้วยความเกียจคร้านนอนอยู่เฉยๆ ต้องเป็นขึ้นเพราะความขยัน ซึ่งจะต้องยียดความลำบากเป็นเส้นทางเดิน เพราะความลำบากเพื่อผลที่มุ่งหวังโดยถูกต้อง เป็นทางเดินของคนฉลาดและมั่งคั่งเดินกันเป็นประจำ

แม้ทางธรรมก็ควรทราบถึงความลำบากเป็นทางเดินของนักปราชญ์ทุกชั้นมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ในบทธรรรมก็มีรับรองไว้ว่า ทุกขสุสานนุตรํ สุขํ คนมีสุขเพราะยียดความลำบากเป็นทางเดิน ทางทุกขก็มีบทธรรรมอ้างไว้ว่า สุขสุสานนุตรํ ทุกขํ คนมีทุกขเพราะยียดสุขเป็นทางเดิน ผู้มีความขยันหมั่นเพียรไม่ถ้อความลำบากเป็นอุปสรรค

ฝึกหัดคิดค้นในสภาวะธรรมซึ่งมีอยู่รอบตัวไม่หยุดยั้ง ผู้นั้นก็จะเป็นคนประเภทที่ ๓ เรียกว่าประเภทที่ไม่ขอเกิดในโลกนี้อีกแล้ว จะกลายเป็นคนประเภท เตสั วุสโม สุโข ความระงับดับเชื้อแห่งความเกิดเป็นสังขารทุกประเภท เป็นความสุขปราศจากโลกามิส สิ่งก่อกวน และเป็นความสุขที่สมหวังโดยแท้จริง ฉะนั้น ขอให้ท่านนักปฏิบัติทุกท่านจงตระหนักใจในคนทั้ง ๓ ประเภทนี้ แล้วเลือกเฟ้นเอาเองว่าคนประเภทไหนเป็นประเภทที่เยี่ยมอยู่ในตัวของเรา ณ บัดนี้ เพราะเราทำได้ด้วยกันทุกคนโดยไม่ต้องกลัวตาย เพราะความเพียรเพื่อพ้นทุกข์ไปตามพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพชฌฆาต จะรอม่าหรือตัดศีรษะผู้พากเพียรในทางดี

จงเป็นผู้อาจหาญต่อการปลดปล่อยตนจากเครื่องผูกพัน เรื่องความทุกข์ ความลำบากซึ่งเป็นเงาของขันธที่ผู้มีขันธจะต้องได้รับเป็นภาระด้วยกันทุกราย ใครจะมาโกหกกันไม่ได้ ต้องเป็นทุกข์และกังวลเท่าที่ทราบกันอยู่ในขันธของตนๆ และควรจะทราบไว้ว่า ทั้งโลกต้องเป็นเช่นเดียวกับขันธของเราที่ครองตัวอยู่นี้

ฉะนั้น จงอย่าพากันทำความพอใจในความหมุนเวียน คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย จงเป็นผู้มีความไม่ประมาทเสมอ...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๗-๓๓๘)

ทุกข์หนักอีกครั้ง

“...ปีพ่อแม่ครูจารย์มรณภาพเป็นปีที่ทุกข์ที่สุด หัวเลี้ยวหัวต่อ หมุนตัวๆ ไม่มีเวลาเลย เข้ากับใครไม่ได้ ตั้งแต่พ่อแม่ครูจารย์ยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว แต่ความจำเป็นท่านป่วยก็ต้องบังคับตัวเองเพื่อท่าน เพราะความจำเป็นของท่านเหนือท่านเป็นเจ้าบุญเจ้าคุณของเรา เราจึงต้องติดพันกับท่านตลอดเลย เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ได้ห่าง ทางนี้มันก็หมุนของมัน ทางนั้นก็หมุน หมุนเพื่อท่านและหมุนเพื่อตัวเอง

ที่นี้สรุปเอาเลย พอท่านมรณภาพแล้วก็ติดผิงเลย เข้ากับใครไม่ได้นะ เข้าในป่าในเขาอยู่คนเดียวๆ ไม่เอาใครไปด้วย ใครไปด้วยไม่ได้เลย ขนาดนั้นถึงเวลามันเป็นเวลาอยู่คนเดียวไม่ได้ก็มี คืออยู่คนเดียวมันก็เหมือนกับสัตว์ตัวหนึ่งอยู่ในป่านั้นแล อยู่ในป่าภาวณาไม่ได้เรื่องมันก็เป็นท่านองสัตว์ป่าไปเสีย ป่าดงพงไพรสงัดแต่หัวใจมันไม่สงัด มันดินของมันอยู่นั่นละ กิเลสละพาให้ดิ้น จนถึงกับอุทานในใจ โธ ถ้าเป็นอย่างนี้เราอยู่คนเดียวได้ยังไง นี้อยู่ไม่ได้ ปราศจากครูบาอาจารย์ไม่ได้ถ้าเป็นอย่างนี้ มันจึงต้องอยู่กับท่านๆ ออกไปชั่วคราวแล้วเข้ามา ออกไปชั่วคราว ถ้าเห็นว่าแปลกๆ แล้วก็รีบเข้ามาๆ นีเวลาอยู่คนเดียวไม่ได้มันก็เป็นให้เห็นอยู่ชัดๆ ในหัวใจเรานั้นแหละ เอา

หัวใจผู้ปฏิบัตินี้ดีกว่ามันถึงชัดเจนดี ในระยะที่อยู่คนเดียวไม่ได้ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ใน
เจ้าของคนเดียวนี้แหละ

เอ้า ที่นี้พลิกออกมาจากนี้ ถึงระยะที่จะอยู่กับหมู่เพื่อนไม่ได้ เอาอีกละนะ มัน
อยู่ไม่ได้จริง ๆ เสียเวล่ำเวลา ใครมาย่งไม่ได้นะ คิดดูซิไปบิณฑบาตที่ไหนหมู่บ้าน
ใหญ่ ๆ ไม่อยู่ ไปหาอยู่บ้าน ๕ หลังคาเรือน ๖ หลังคาเรือน บ้านใหญ่ไม่เอา ถ้ายิ่งบ้าน
ไหนไปแล้วเขารุมมาหา โอ้ย บ้านนี้ไม่ได้เรื่องแน่ นั่น เขาจะมาย่งเราหาเวลาภาวนา
ไม่ได้ ไม่เอา หนีไปหาอยู่หมู่บ้าน ๓ หลังคาเรือน ๔ หลังคาเรือน บิณฑบาตกับเขาพอมี
ชีวิตบำเพ็ญธรรมให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเท่านั้น ไปบิณฑบาตก็ทำความเพียรตลอด ยุ่ง
กับใครเมื่อไร ทั้งไปทั้งกลับมีแต่เรื่องความเพียรเหมือนกับเดินจงกรม มันเป็นอยู่ใน
หลักธรรมชาติของมันเองเวลามันหมุนของมัน เห็นชัด ๆ อยู่ในหัวใจว่าอยู่กับใครไม่ได้
นี่มันก็รู้อยู่กับใจเราเอง

ระยะหนึ่งมันบอกว่าอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องได้วิงหาครูหาอาจารย์ไม่จั้นจมนั่น ๆ
มันรู้ชัดอยู่ ก็ต้องได้เข้าหาครูหาอาจารย์ ถึงวาระที่จะอยู่คนเดียวนี้ จะอยู่กับใครไม่ได้
แล้วมันก็รู้อีก ใครติดตามไม่ได้นะ โอ้ย ขโมยหนีจากพระจากเณรเหมือนขโมย ขโมย
ใหญ่ ๆ เลยนี่ โน่นหัวโจรหัวโจกนั้น ขโมยหนีกลางคืน กลางวันหมู่เพื่อนจะเห็น ถ้าพอ
ไปกลางวันได้ก็ไป พอไปกลางคืนได้ก็ไปกลางคืน ดึกตื่นไม่ว่านะ หนีจากหมู่เพื่อน
มันไม่สบายมันอยู่ไม่ได้ ก็งานของเราเป็นอยู่อย่างนี้มีเวลาว่างเมื่อไร อยู่อย่างนี้ตลอด
แล้วจะไปอ้าปากพูดคุยกับคนนั้นอ้าปากพูดคุยกับคนนี้ได้อย่างไร งานเต็มมืออยู่ที่นี่ นั่นถึง
วาระมันเป็นในหัวใจรู้เอง...”

(ที่สุดแห่งทุกข์ หน้า ๒๐๖-๒๐๙)

-๗-

ธรรมเนลย-ธรรมอัครรย

ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นหลักยึดทางจิตใจของพระเถรและภราดรที่เป็นลูกศิษย์ของท่าน เปรียบเสมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดและพยุงจิตใจได้ดี ท่านอาจารย์ได้เทศน์ไว้ดังนี้

“...เราเห็นอย่างพ่อแม่ครูอาจารย์นี้แห่มสำคัญมากนะ ท่านเป็นแม่เหล็กจริง ๆ ท่านไปอยู่ที่ไหนพระเถรหลั่งไหลไป ถึงจะเข้าไปอยู่สำนักท่านไม่ได้ก็ไปอยู่ตามบ้านเล็กบ้านน้อยแถว ๆ ใกล้เคียงพอไปมาหาสู่ได้ เช่น วันปาฏิโมกข์ก็มาฟังปาฏิโมกข์และโอวาทของท่านที่นั่น เวลามีโอกาสมากราบเยี่ยมท่านแต่ละครั้ง ๆ ได้อุบายไปเพราะการอบรมสั่งสอนอันอบอุ่นของท่าน นี่ละผู้มีหลักเกณฑ์ ยิ่งอย่างพ่อแม่ครูอาจารย์นี้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์พุทธโธเต็มที่แล้วอย่างนั้นก็ยังร่มเย็น นี่ท่านก็เคยพูด วันอุโบสถนั้นละเป็นสำคัญ เพราะวันอุโบสถนั้นพระมามากนี้ บางที ๕๐-๖๐ พระต่างถิ่นต่างฐานแถวใกล้เคียงนั้นแหละ เณรก็ติดตามมาด้วยนอกจากพระแล้ว...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๖)

“...ผมเคยเป็นมาแล้ว เวลาอยู่กับครูบาอาจารย์ มั่นเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดและพยุงจิตใจได้ดี แม้จะยังไม่ได้หลักได้เกณฑ์ทางด้านธรรมภายในใจ แต่ก็ได้อาศัยครูบาอาจารย์เป็นหลักเป็นเกณฑ์ให้ท่านเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดให้มีความชุ่มใจ เพราะความหวังนั้นเป็นสำคัญ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๔๔)

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ บรรดาพระเถรซึ่งเป็นศิษย์ของท่านก็ขาดที่พึ่งทางใจ ท่านอาจารย์ได้เทศน์ถึงสภาวะการระส่ำระสายของพระเถรเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ ไว้ว่า

“...จนกระทั่งท่านได้ล่วงไป บรรดาพระเถรทั้งหลายระส่ำระสายวุ่นวายกันแทบจะพูดได้ว่าเป็นประวัติการณ์ของพระรัตนตรัยฐานสายท่านอาจารย์มั่นนี้ก็ได้ เพราะขาดที่พึ่งขาดหลักใจขาดร่มโพธิ์ร่มไทร ทั้ง ๆ ที่ธรรมของพระพุทธเจ้าก็มีอยู่ แต่เมื่อยังต้องพึ่งพิงอิงอาศัยครูอาจารย์แล้ว ครูอาจารย์จึงเป็นเรื่องสำคัญอยู่มากภายในจิตใจ เวลาท่านพลัดพรากจากไป สิ่งที่เคยได้เห็นก็จะไม่ได้เห็น สิ่งที่เคยได้ยินจะไม่ได้

ยีน สิ่งที่เคยให้ความอบอุ่นแก่เราซึ่งท่านเป็นเหมือนร่มโพธิ์ร่มไทร ก็ประหนึ่งว่าขาดสะบั้นลงไปหมด รวากับว่าศาสนธรรมนี้ไม่มีเลย ทั้ง ๆ ที่ความแน่ใจอันหนึ่งก็ไม่ได้คลาดเคลื่อนแน็ดเดียวว่า ศาสนธรรมหาได้เคลื่อนย้ายจากความจริงไปไม่ แต่เพราะความติดพันความเคารพความเลื่อมใสในองค์ท่าน เป็นองค์ปัจจุบันที่ได้เห็นอยู่ ประจักษ์ตาเรานี้ได้ล่วงลับไป จึงเป็นเหมือนฟ้าดินถล่ม...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๗๕)

สำหรับท่านอาจารย์เองนั้น ได้เทศน์ให้เห็นความสำคัญของครูบาอาจารย์ไว้ว่า

“...พอออกจากท่านไปทั้งที่จิตยังหาหลักยึดอะไรไม่ได้ มันอะไรบอกไม่ถูก ผมที่เคยเป็นมาแล้วนะ เราก็ตั้งหน้าตั้งตาทำความเพียรอยู่เช่นกัน แต่มันไม่ได้เรื่องอะไร นี่หมายถึงใจยังไม่ได้หลักทางสมาธินะ ภาวานานี้มันไม่ได้เรื่องอะไรเลย จนงงในตัวเองว่า เอ๊ะ ทำไมเป็นอย่างนี้ จิตใจเราถ้าฝืนอยู่อย่างนี้ไม่นานจะจมแน่ๆ ต้องกลับไปหาครูบาอาจารย์ อยู่กับท่านความรู้สึกก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แน่ะ มันอยู่ได้สบาย ทั้ง ๆ ที่ก็ไม่ได้หลักได้เกณฑ์อะไรขณะอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่มันไม่เดือดร้อนวุ่นวายเหมือนอยู่คนเดียว อาศัยยึดท่านเป็นหลักในทางจิตใจก็พออยู่ได้สบายๆ นี่ผมเคยเป็นมาแล้ว ทำยังงั้นมันก็ไม่ได้เรื่อง ภาวนาอย่างไรก็ได้เรื่อง ใจเวลามันดื้อมันดื้อต่อหน้าต่อตานั่นแหละ จนกว่ามันได้หลักได้เกณฑ์แล้ว ที่นี้ไปไหนก็พอไป อย่างน้อยจิตเป็นสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์แล้ว ก็พอไปของมันพอสุขของมัน คือ ต้นทุนมันมี ถึงความแยกคายทางด้านปัญญาไม่เกิด ก็อาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์ อยู่ได้ด้วยสมาธิคือความสงบ ใจไม่ฟุ้งเพื่อเห่อเหิมเหมือนแต่ก่อนที่ไม่มีหลักมีเกณฑ์...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๘๔-๓๘๕)

งกับปัญหาธรรม

“...หลังจากถวายเพลิงของพ่อแม่ครูบาอาจารย์แล้วนะ (ตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๕๙๓) ปีนั้นแหละขโมยหนีจากหมู่เพื่อนไปอยู่ในป่าในเขาลำพังตัวคนเดียว เพราะความเพียรในขั้นนั้นในเวลานั้นเป็นความเพียรที่อยู่กับใครไม่ได้ ต้องอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงเหมาะกับงานของเราที่ไม่มีเวลาวาง เว้นแต่หลับเท่านั้น หมุนกันตัวๆ ทั้งวันทั้งคืน เรียกว่าเป็นสติปัญญาอัตโนมัติแล้ว โดยแะไปพักวัดดอยธรรมเจดีย์ ก่อน...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๑๘)

“...ไปภาวนาอยู่นั้น ตอนนั้นจิตของเรามันสว่างไสว ก็อย่างว่านั่นแหละ คนเป็นบ้าอัจฉริยะตัวเอง ไม่มีใครอัจฉริยะเท่าเจ้าของอัจฉริยะบ้าในตัวเอง ไม่ใช่อัจฉริยะธรรมดาเป็นอัจฉริยะบ้า ความหลงความยึดจิตอวิชชา มันจึงอัจฉริยะตัวเอง เวลาเดินจงกรมอุทานออกมาในใจว่า แหม... จิตเราทำไมสว่างเอานักหนานะ ร่างกายเรามองดูมันเห็นพอเป็นรางๆ เป็นเงาๆ เพราะความรู้ทะลุไปหมด สว่างไปหมดเลยก็อัจฉริยะละชิ เราถึงว่าอัจฉริยะบ้า วันนั้นเป็นวันจะฉันทันจังหัน

ระยะนั้นไม่ได้อดอาหารมากนักเพราะท้องไม่ตีมาแล้ว อดเพียง ๓ วันมาฉันทันก็ถ่ายแล้ว นั่นก็อด ๓ วัน ตอนนั้นพรรษา ๑๖ เพราะเรื่องอดอาหารเราเริ่มสมบุกสมบันมาตั้งแต่เริ่มปฏิบัติอยู่แล้ว นิสัยของเราเองมันถูกกับการทรมานด้วยการอดอาหาร วันนั้น (เป็นวันเดือนสามข้างแรม) ไม่ได้บิณฑบาต ท่านอาจารย์กงมาท่านอนุญาตให้ชาวบ้านมาใส่บาตรวันพระในวัดทุกๆ วันพระที่วัด วันนั้นพอดีเป็นวันที่จะฉันทัน พอได้อรุณแล้วก็ออกจากกุฏิไปเดินจงกรมทางด้านตะวันตก เดินอยู่จนกระทั่งถึงเวลาบิณฑบาต เดินไปเดินมา และรำพึงขึ้นมาว่า เอ...จิตนี้ทำไมอัจฉริยะนักหนานะ มันสว่างไสวเอามาก นี่ถ้าพ่อแม่ครูอาจารย์ยังอยู่จิตอวิชชาดวงสว่างไสวมันจะพังทลายลงไปตั้งแต่ระยะนั้นแหละ มันจะขาดสะบั้นไปเลย นี่ก็เพราะอุบายเราไม่ทัน มีหนายังติดียึดมันเข้าเสียอีก

พอนึกว่าจิตอัจฉริยะนักหนาอย่างนั้น ขณะจิตหนึ่งผุดขึ้นมาอย่างไม่คาดไม่ฝันว่า ‘ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั่นแหละคือตัวภพ’ เพียงเท่านี้เราเลยงงเป็นไก่ตาแตกไปเลย แทนที่จะได้อุบายจากอุบายนั้นเลยไม่ได้ ยิ่งกลับเพิ่มความสงสัยเข้าไปอีก แหม...เมื่อเรามาพิจารณาที่หลัง อุบายนี้ถูกต้องจริงๆ แต่ปัญญาเรามันโง่งต่างหาก จึงไม่ทันกับอุบายที่ผุดขึ้นมาบอกนั้น เมื่อรำพึงถึงความอัจฉริยะของจิตพอหยุดลงเท่านั้น อุบายก็ผุดขึ้นมาเป็นคำๆ เป็นประโยคๆ ทีเดียวนะ (นี่ถ้าเป็นท่านผู้รู้ผู้ฉลาด ท่านก็ว่า ‘ธรรมเกิด’ แต่เรามันโง่งจึงไม่อาจคิดขึ้นได้) จากนั้นมาไม่ลืมเลยว่า ‘ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้ตรงไหน นั่นแหละคือตัวภพ’ ว่าอย่างนี้เรางงเหมือนไก่ตาแตก แทนที่จะเข้าใจก็จุดสว่างไสวนะชิ มันมีจุดอยู่นั่นแหละ นั่นแหละคือจุดคือต่อมแห่งผู้รู้ ก็มันอยู่ที่ผู้รู้นั่นเอง...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๖)

“...ความจริงคำว่าจุดก็หมายถึงจุดผู้รู้นั่นเอง ถ้าเราเข้าใจปัญหานี้ตรงตามความจริงที่พูดบอกขึ้นมามันก็ดับกันได้ในขณะที่นั้นแหละ แต่นี่มันกลับงงไปเสียแทนที่จะเข้าใจ เพราะเราไม่เคยรู้เคยเห็น ถ้ามีจุดก็จุดผู้รู้ ถ้ามีต่อมก็หมายถึงต่อมผู้รู้ที่อยู่สถานที่

ใด ก็ที่จิตดวงรู้ๆ นั้นแลคือตัวภพ อุบายที่ผุดขึ้นภายในจิตนั้นก็บอกชัดๆ แล้วไม่ผิดอะไรเลย แต่เรามันงไปเอง เอ๊ะ นี่มันยังงกันนะไปเสียอีก จึงไม่ได้ประโยชน์จากอุบายที่ผุดขึ้นบอกนั้นเลยในเวลานั้น ปล่อยให้เวลาผ่านไปเปล่าๆ เป็นเวลา ๓ เดือนกว่า ทั้งที่ปัญหานั้นก็แบกอยู่ในจิตนั้นแล ยังปลงวางกันไม่ได้

ก็แบกปัญหานี้ไปคนเดียวทางอำเภอบ้านฝื่อ ทำบ่อ ในป่าในเขา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๙)

ป่วยหนักครั้งแรก

ลงจากวัดดอยฯ ท่านได้เดินธุดงค์ไปทางบ้านกะโหม-โพนทอง ซึ่งอยู่ระหว่างอำเภอบ้านฝื่อ กับอำเภอบำบ่อ และได้ไปล้มป่วยลงที่นั่นด้วยโรคเจ็บขัดในหัวอก ท่านแก้ได้ด้วยอริยสัจ ท่านเทศน์ไว้ดังนี้

“...อันนี้ยังทำให้คิดย้อนหลังไปถึงคราวป่วยอยู่อำเภอะอะไร ระหว่าง อ.บ้านฝื่อ กับ อ.ทำบ่อ ต่อแดนต่อเขตกัน มีแม่น้ำทอนเป็นเขตแดน เราไปป่วยอยู่ตรงนั้น ป่วยอันนี้เขาเรียกว่าไข้เจ็บขัดในหัวอก เราทำให้สงสัยเหมือนกันว่าถ้าไม่มีเชื้อ ทำไมคนป่วยจึงดาตาดำกันไปหมด เหมือนอหิวาต์ เหมือนโรคฝีดาษ วันหนึ่งๆ เป็นกันเท่าไรๆ ตายกันเท่าไรๆ วันละ ๓ คน ๔ คน ๕ คน ๗, ๘ คน นั้นพึงชิโรคเจ็บขัดในหัวอกนะ เราไปพักอยู่ในป่า เขาก็ไปนิมนต์มา กุสลา มาติกา ให้คนตาย เพราะแถวนั้นไม่มีพระอีกด้วย ก็ลำบากอีกแหละ มีอะไร มีแต่ กุสลา มาติกา ให้บุญคนตายไม่หยุดไม่ถอยทั้งวันๆ เพราะวันหนึ่งตายสักเท่าไร เลยจะไม่ได้หนีจากป่าช้านะ ถึงขนาดนั้นแหละ บ้านกะโหมโพนทองตายกันถึงขนาดนั้น และสุดท้ายก็มาเป็นขึ้นกับเราเอง จนรู้สึกว่าจะเป็นความแน่ใจนะในเวลานั้น

แต่มีอยู่ข้อหนึ่งที่ว่า ธรรมของเรานี้ก็แข่งกร้าวเหมือนกัน ไม่ใช่เล่นนะ พอมันมาปรากฏขึ้นในหัวอกของเราเท่านั้น โอ้ คราวนี้เราละคนหนึ่ง นั้นเริ่มแล้ว อ้อ โรคเจ็บขัดหัวอกเป็นอย่างนี้เอง และรู้ทันที คือมันเหมือนกับเหล็กแหลมกับหลาวทิ่มแทงเข้าไปในหัวอกในหัวใจนั้นนะ หายใจแรงก็ไม่ได้ ชัดเจ็บ มันขัดมันอะไรชอบกล พุดไม่ถูก ธรรมดามันเจ็บในหัวอก แน่นในหัวอก จากนั้นพอเราหายใจแรงๆ หน่อยก็เป็นเหมือนหอกเหมือนหลาวทิ่มเข้าไปในนั้น ก็ทราบทันที อ้อ โรคอย่างนี้เองที่โรคเจ็บหัวอกเขาเป็นกัน เป็นอย่างนี้เอง เรารู้ โอ้ ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วไม่นาน เพราะมันจะหายใจไม่ได้ คับเข้า แน่นเข้าๆ หายใจแรงไม่ได้ แล้วสุดท้ายก็เลยไม่ไป มาติกา กุสลา ให้เขาแหละ

ก็บอกเขาขอตัวเถอะ ที่นี้เป็นแล้วเป็นอย่างนั้นแล้ว บอกเขา ต้องหลบตัวมาอยู่ที่พัก เพราะอยู่ป่าไฟ กอไฟที่ตีนภูเขา

นี่จะเป็นเหตุให้คิด ที่ไม่ลืมนะ ในระยะนั้นจิตก็ละเอียดมากทีเดียว เรื่องร่างกายนี้เป็นอันว่าปล่อยกันไปหมดแล้ว ไม่มีอะไรเหลือ เหลือแต่นามธรรม ความคิด ความปรุงที่พัดเหวี่ยงกันอยู่ตรงนั้น จิตก็รู้สึกละเอียดมาก ผ่องใสมาก กล้าหาญมากในขั้นนั้น นี่หลังจากถวายเพลิงของพ่อแม่ครูบาอาจารย์แล้วนะ ปีนั่นแหละขโมยหนีจากหมู่เพื่อนไปอยู่ในป่าในเขาลำพังคนเดียว เพราะความเพียรในขั้นนั้นในเวลานั้นเป็นความเพียรที่อยู่กับใครไม่ได้ ต้องอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงเหมาะกับงานของเราที่ไม่มีเวลาว่างเว้นแต่หลับเท่านั้น หมุนกันตัวๆ ทั้งวันทั้งคืน เรียกว่าเป็นสติปัญญาอัตโนมัติ แล้ว ที่นี้เมื่อโรคเจ็บขัดหัวอกนี้ได้ปรากฏขึ้นก็ชักจะรวนเร เออ เรานี้จะไปเสียแล้วหรือ นี่นี่ทำให้คิดนะ

ไปเวลานี้เรายังไม่อยากไป นั้น เพราะในหัวใจนี้ยังรู้ยู่ชัดๆ ว่าถึงจะละเอียดขนาดไหนก็ตาม จิตนี้ยังไม่ได้เป็นอิสระ ยังมีอะไรอยู่ในจิตของเรา หากว่าตายนี้เราก็ก็น่าจะไปเกิดในที่นั้นๆ ยังไงก็ต้องค้างไม่ถึงที่ ค้างก็ไม่อยากค้าง นี่ละที่ทำให้วิตก วิจารณ์ว่ายังไม่อยากตาย เพราะจิตยังจะค้างอยู่ในชั้นใดชั้นหนึ่ง

ในความรู้สึกของเรามันรู้ยู่อย่างชัดๆ อย่างนั้นไม่สงสัย ไม่มีใครมาบอกแหละ สนธิภูริโก บอกอยู่ชัดๆ ในภูมิของจิตภูมิของธรรม และสถานที่ที่จิตจะไป ไปอยู่ พูดจะว่าไปเกิดก็ไปเกิด พูดง่าย ๆ มันรู้ได้ชัดๆ ยังไงก็ตามเรื่องค้างนี้ไม่อยากตกอยากค้าง ในสถานที่ใด มีอย่างเดียวที่พาให้หลุดพ้นไปเสียต่อหน้าต่อตาเท่านั้น ตายเมื่อไรก็ไม่ว่า แต่เวลานี้ยังไม่อยากตาย ในความรู้สึกยังมีอาลัยอาวรณ์อยู่กับไม่ใช่ชีวิตนะ อยู่กับมรรคผลนิพพานที่ตนต้องการจะได้ เพราะความปรารถนาความมุ่งมั่นในจิตเวลานั้น ไม่ต้องการอะไรนอกจากถึงนิพพานโดยง่ายเดียวเท่านั้น นั้น ถ้าเป็นภูมิธรรมก็อรหัตภูมิเท่านั้น เวลานี้ยังไม่ถึงรู้เจ้าของอยู่ชัดๆ นี่ละทำให้เจ้าของมีความอาลัยให้รู้ชัดๆ ไม่ลืมนะ

อาลัยนี้เพราะยังไม่ถึงจุดที่ต้องการ จึงอาลัยยังไม่อยากตาย อยากจะเร่งให้ถึงนั้นก่อนแล้วไปเมื่อไรไม่ว่า แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วโรคมันก็บีบบังคับตลอดเวลา ต้องหมุนตัวกลับย้อนหลังเอา ไม่อยากตายก็ต้องได้ตายเมื่อถึงกาลมันแล้วห้ามไม่ได้ สิ่งเหล่านี้เป็นคติธรรมตายๆไปทำไม ใจย้อนกลับมา แล้วก็ทำให้คิดเรื่องของเจ้าของเองว่าเรื่องทุกขเวทนามันเราเคยผ่าน เราเคยรบมาแล้ว ได้ความอัศจรรย์ไม่รู้กี่ครั้งก็หน ในเวลาที่เรา เฉพาะอย่างยิ่งเรานั่งหามรุ่งหามค่ำนี้ ทุกขเวทนามากแสนสาหัส เราก็เคยต่อสู้ได้ความอัศจรรย์มาแล้ว นี่ก็เป็นทุกขเวทนามาหน้าเดียวกัน อริยสัจอันเดียวกัน เรา

จะถอยไปไม่ได้ จะต้องเอาให้เห็นดำเห็นแดงกันในคืนวันนี้ เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ให้ตายอยู่ในสนามรบนี้เท่านั้น ถอยไม่ได้ นั่นฟังซิจิตมันกล้า ถึงคราวกล้ำมันกล้าขนาดนั้นนะ จะเป็นจะตายอยู่ไม่ได้ถอย คำว่ากลัวตายก็มีแต่ที่ว่ามันไม่ถึงที่เท่านั้นเอง ไม่ใช่กลัวแบบที่โลกเขากลัวกันนะ ถ้าว่ากลัวก็มีเท่านั้น ไม่เพียงไม่อยากตาย คือยังไม่ถึงที่แล้วไม่อยากตาย อยากให้ถึงที่ก่อนแล้วไปเมื่อไรไปเถอะ นั้น

จากนั้นมาก็โหมกำลังสติปัญญาหมุนเข้าไปในจุดตรงกลางอกนี้เลย เอ้า ที่นี้เป็นยังงี้ก็เป็นกันเถอะ ญาติโยมก็ไปเยี่ยม ยกกันไปทั้งบ้านเลยนะ เป็นร้อยๆ เราก็ไล่เขากลับหมด ไม่ให้ใครมายุ่งเลย เพราะวันนี้เราจะขึ้นเวทีต่อกรกันกับทุกขเวทนา เอาให้ถึงเหตุถึงผลถึงพริกถึงขิงถึงเป็นถึงตาย ไล่เขา เขาก็กลับไปหมด ยังเหลืออยู่ผู้เฒ่าคนหนึ่ง แอบอยู่ที่ต้นกอไผ่ในป่า แกไม่กลับเพราะกลัวเราจะตาย แกคงจะเหมือนกับว่าจะคอยมาดูหัวใจเราเวลาจะตาย เพราะทราบอยู่ประจักษ์นี้ว่าคนตายเคลื่อนอยู่ตลอดเวลา ในระยะนั้นคนกำลังตาย ก็กลัวว่าเราจะตายเช่นเดียวกัน นั่นละที่นี้ฟัดกันไปตั้งแต่หัวค่ำจนกระทั่งถึง ๖ โมง เวลานั้นเรามีนาฬิกาแล้ว เรารู้แล้วว่านี่เอาตั้งแต่หัวค่ำ โยมเข้าไปเยี่ยมก็รีบไล่เขากลับ แล้วเข้าที่เลย...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๑๗-๓๒๐)

แก้ได้ด้วยอริยสัจ

“...คันเรื่องทุกขเวทนาที่มันอยู่ในหัวใจนี้ เอากันหมุนอยู่ในหัวใจนี้เลย เป็นยังงี้เกิดขึ้นจากอะไร เสียดแทง เสียดแทงอะไร เวทนาเป็นหอกเป็นหลาวเมื่อไร มันก็เป็นทุกข์ธรรมดาๆ ทุกข์นี้ก็เป็นสภาพอันหนึ่ง ท่านว่าเป็นของจริง ทุกข์ อริยสัจจ์ คันกันไปคันกันมาไม่ถอยเลย เป็นกับตายไม่ได้สนใจ สนใจแต่ให้รู้ความจริงในวันนี้ เมื่อเวลาเข้าตะลุมบอนกันอย่างไม่หยุดไม่ถอย ที่นี้ทุกขเวทนามันมากเท่าไรมันแทงในหัวอกสติปัญญายังหมุนตัวๆ เช่นเดียวกับเรานั่งหามรุ่งหามค่ำนั่นเองละสติปัญญาอันนี้ เพราะมันเคยอยู่แล้วนี่ ปล่อยให้เข้าสนาม ให้ขึ้นเวทีมันก็ขึ้นเลย ทันทีเลยไม่ถอย เอาอยู่จนกระทั่งถึง ๖ โมงกว่า เวลาดูนาฬิกาแล้ว

พอเอากันเต็มทีเห็นประจักษ์นะ โห ถอน เวลาถอนนี่ถอนอย่างประจักษ์ เช่นเดียวกับทุกขเวทนาของเราถอนเวลาที่เรานั่งหามรุ่งหามค่ำ จิตรอบด้วยปัญญาทุกขเวทนาถอนแบบเดียวกัน ที่นี้เวลาถอนนี้แหมมันเหมือนกับเป็นตัวเป็นตนจริง ๆ นะ ถอนออกจากหัวใจนี้ ถอนออกๆ กำหนดตามกันๆ ที่นี้ถอนออกจนโล่งหมดเลย หายเสียบไม่มีอะไรเหลือ กำหนดดูให้ชัดเจนขนาดนั้น มันไม่มีอะไรเหลือ โล่งหมดใน

หัวอกนี้ สุดท้ายก็เหมือนกับร่างกายไม่มี ว่างไปหมดเลย เอ้าพักอยู่นั่นก่อน คือหมายความว่าพักดูความอัศจรรย์ของจิต ที่นี้เมื่อทุกขเวทนาดับไปหมดแล้ว มีแต่ความว่างของร่างกาย จากนั้นก็เป็นความว่างของจิต กายหายเจ็บ เอาคันเต็มที่แล้ว จนกระทั่งจิตมันพอตัวแล้วก็ยิบเย็บๆ ถอยออกมาๆ จิตก็ยังว่าง ร่างกายแม้จะมีอยู่ก็ตาม แต่ไม่มีเจ็บมีปวดมีเสียดแทงในหัวอกอย่างที่เคยเป็นมาเลย โลงไปหมด เอาละที่นี้ไม่ตาย นั้น พอจากนั้นก็ดูนาฬิกา ๖ ทุ่มกว่า ที่นี้แน่ใจว่าไม่ตาย รู้สึกเป็นความแน่ใจ เพราะโล่งหมดและยังไร้ภัย โรคนี้หาย ไม่ยากอะไรเลย เนอะ แก่กันด้วยอริยสัจ

พอหลังจากนั้นแล้วก็ลงเดินจงกรม เขาเรียกตะเกียงอะไร แก้วครอบเล็ก ๆ นั้นนะ ภาษาทางอีสานเขาเรียกตะเกียงโป๊ะ เล็ก ๆ นั้น จุดไว้ข้างนอกมุ้งโน้น ตั้งไว้โน้น ตั้งแต่ต่อสู้กันอยู่นั้นนะ จุดไว้แล้วก็เข้าที่ละ มองเห็นไฟอยู่นอกมุ้งโน้น ไม่ได้เอาเข้ามาในมุ้ง จากนั้นก็ลงเดินจงกรม โอ้ย เดินก็ตัวปลิวไปเลย หายเจ็บ ไม่มีอะไรเหลือ นั้น ฟังซิเพื่อนฝูง นี่ละเวลาต่อสู้กันเห็นได้ชัด นี่ละอริยสัจ เป็นยังงัยอริยสัจ ทำให้เราเห็นเป็นยังงัยบ้างฟังซิ

ทุกขสัจนี้เป็นเหมือนหินลับปญญาณะ ถ้าเราพิจารณาแบบพระพุทธเจ้าสอนแบบอริยสัจเป็นของจริง ๆ เรื่องทุกขเวทนานี้เป็นหินลับปญญาให้คมกล้า ทุกขเวทนา กล้าสาหัสเข้าไปเท่าไร สติปัญญายิ่งหมุนตัวตัวๆ ถอยไม่ได้ จนกระทั่งได้ถอนพรวดออกมาให้เห็นประจักษ์ชัดเจน จนถึงขนาดที่ว่า เอ้า ไม่ตายแล้วที่นี้ ร่างกายก็โล่ง นอกจากนั้นจิตก็โล่งไปหมด สุดท้ายก็หายเจ็บไปหมด จากนั้นก็ลงเดินจงกรมและสุดท้ายวันนั้นไม่ลงนอนเลยนะ ตลอดรุ่ง พอสว่างบ้างไม่บ้างนี้ โยมันปุบปับเข้ามาหา ‘เอ้า โยมมาทำไมล่ะ’ ‘โห ผมนอนอยู่นี้ ข้างกอไผ่นี้’ ‘เอ้า นอนทำไมก็บอกให้ไปตั้งแต่เมื่อคืนนี้’ ‘โอ้ย ผมไม่ไป ผมกลัวท่านจะตาย ผมคอยแอบอยู่ที่นี่ ผมก็ไม่ได้นอนเหมือนกันเมื่อคืน’ ว่าอย่างนั้นนะ ‘ไฟของท่านสว่างตลอดรุ่ง เห็นท่านมาเดินจงกรม ผมก็ดีใจบ้าง’ ว่าจั้น

นั่นละพูดถึงเรื่องราวจิตที่มันอาลัย อาลัยในความเป็นอยู่ในชีวิตคือยังไม่อยากตายนั้น มันมีส่วนมีสิ่งที่ยังอยู่ ความมุ่งมั่นยังไม่ถึงขั้นจบสิ้นลงไป มันจึงเหมือนกับว่ายังไม่อยากตาย นี่เป็นได้ พูดถึงเบื้องต้นมาถึงขั้นนี้ละ มันเป็นได้ เวลาตายมันก็รู้ชัด ๆ ว่าไม่ถึงจะต้องค้างอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ไม่อยากค้างเพราะไม่เป็นจุดที่เราต้องการ เราต้องการให้พ้นไปเสียอย่างเดียวเท่านั้น เอา ไปเมื่อไรไม่ว่า นี่ละจิตเป็นอย่างนั้น

เราจึงว่าลำบากสำหรับเราเองการประพฤติปฏิบัติตัว แต่มันได้สิ่งที่อัศจรรย์ในเวลาจนตรอกจนมุมทุกครั้งเชียวนะ ตั้งแต่เริ่มนั่งตลอดรุ่งมาจนถึงขั้นที่ว่าเจ็บขัดหัวอกนี้ นี่ก็เอากันจนได้ ออกได้ เห็นได้อย่างชัดเจน ไม่งั้นผมแน่ใจว่าผมต้องตาย

เช่นเดียวกับชาวบ้านที่เขาตายวันละน้อยวันละ ๓ วันละมากวันละ ๘ คน ฟังซิ โรคอันนี้เหมือนกับว่าจะเป็นโรคระบาด มีเชื้อมีอะไรอย่างนั้นแหละ ตามอย่างที่เป็นในผมนี้ มันขัดหัวอกนะ ขัดอยู่ในหัวอก มันทิ่มแทงเข้าไปเหมือนกับหอกกับหลาว ทิ่มเข้าไปๆ แล้วทำให้แน่นในหัวอก อยู่ปกติแน่นในหัวอกมาก ออกจากนั้นพอกระดิกอย่างนี้มันจะเสียดแทงเข้าไป หายใจแรงๆ ก็เหมือนกับเป็นหลาวทิ่มเข้าไปๆ นี่ละเราก็มองเห็นได้เท่านั้น ว่าเป็นเชื้อมาจากที่ไหนก็ไม่เห็น มันก็มีเท่านั้น

แต่เวลาพิจารณาแล้วแก้ถอนกัน มันก็ถอนให้เห็นชัดๆ นี่ละ ก็ไม่ทราบว่ามันโรครึ่เชื้อหรือไม่มี ผมทราบไม่ได้ ทราบได้แต่มันแก้กันได้ด้วยอริยสัจ ปัญญาพิจารณากองทุกข์ แยกแยะกันกับร่างกายของเราออกให้เห็นอย่างชัดเจน ดังที่เราเคยปฏิบัติมาในสมัยที่นั่นหามรุ่งหามค่ำ ไม่ได้ผิดกันเลย แต่เรื่องสติปัญญาต้องขึ้นสดๆ ร้อนๆ เราจะไปเอาเรื่องเก่าเรื่องที่เคยเป็นมามาปฏิบัติไม่ได้ เป็นเรื่องนิทานหรือเป็นเรื่องปริยัติเป็นตำรับตำราไปเสีย มันไม่ขึ้นสดๆ ร้อนๆ แก้ไม่ได้ละ เรื่องแก้กิเลส แก้อะไรทุกสิ่งทุกอย่าง แก่ทุกขเวทนานี้ มันต้องสดๆ ร้อนๆ หากว่าจะเป็นการอุปมาของสติปัญญาที่เคยเป็นมาแล้ว ก็ให้เกิดขึ้นมาโดยสดๆ ร้อนๆ อย่าให้เกิดขึ้นมาด้วยการคาดการหมาย นี่วิธีการพิจารณาต้องเป็นอย่างนั้น มันถึงแก้สดๆ ร้อนๆ จริงๆ พูดถึงเรื่องชัดในอริยสัจทุกขเวทนานี้เป็นอย่างนั้นจริงๆ กล่าวพูดได้อย่างเต็มปากไม่สงสัย...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๐-๓๒๒)

ย้อนกลับวัดดอยฯ

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า เมื่อท่านอยู่วัดดอยธรรมเจดีย์นั้น มีปัญหาธรรมที่ท่านยังหาคำตอบมิได้ ปัญหานั้นคือ

“...ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ตรงไหน นั่นแลคือตัวภพ นั้นบอกชัดๆ เลยนะ แต่เรามันงงเป็นไก่อตาแตกไปได้ เอ...จุดที่ไหน ต่อมที่ไหน เอาอีกแหละ ก็มองเห็นชัดๆ อยู่แล้ว เพราะจุดสว่างมันเห็นเป็นดวงอยู่ในจิต สว่างจ้าอยู่ภายในจิตนี้ พูดง่ายๆ ก็เหมือนตะเกียงเจ้าพายุ มันสว่างจากไส้ตะเกียง นั่นตัวไส้มันก็คือที่จุดที่สว่าง มันก็เห็นอยู่แล้ว นี่ก็เป็นอย่างนั้น มันสว่างจ้าอยู่กับจิต จุดแห่งความสว่างมันก็เห็นได้อย่างชัดๆ แต่มันไม่จี๊ดตรงนี้ซิ กลับลูบคลำไปที่ไหนตามประสาทความงอนั้นแล อุปายผุดขึ้นมาขนาดนั้นแล้วน่าจะยึดได้ มันยังไม่เห็นยึดได้ โง่ขนาดไหนพระเรานะ

ก็แบกปัญหานี้ไปคนเดียวทางอำเภอบ้านฝื่อ ทำบ่อ ในป่าในเขา (เล่าไว้แล้วข้างต้น) ที่แรกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ท่านไปด้วย เราก็จำเป็นให้ท่านไปด้วย แต่เวลาอยู่ด้วยกัน

เราก็คอยหลีกเลี่ยงท่านอยู่เรื่อย เพราะกลัวขาดการสืบทอดทางความเพียร ไม่ค่อยมาสนทนารวมกับท่านบ่อยนัก ท่านจึงได้ใส่ปัญหาเราว่า ‘เธอเอ๊ย เรากลับไปแล้วเธอก็จะสลายหรือ เธออยู่เพราะเรา’ ท่านว่าอย่างนั้น คือเรามันไม่สะดวกจะอยู่ด้วยใครๆ เวลานั้น ท่านก็มีเรื่องจะพูดจะคุยอะไรกับเราอยู่เรื่อย ส่วนเรามันขาดความเพียรไม่อยากจะเสียเวลา เวลาพูดคุยกับท่านมันก็จะชักไปบ้างในทางความเพียร พอออกจากท่านไปมันติดฝังๆ จึงต้องกลับมาที่วัดดอยฯ อีก เดือนเมษายนมาบวชหลวงตาเจริญ พอบวชแล้วก็ขึ้นวัดดอยฯ อีก อยู่ที่นั่นจนถึงเดือน ๖ แรมดับ คือแรม ๑๕ ค่ำ เป็นพรรษาที่ ๑๖ จุดต่อมน้ำมันถึงได้ไปเข้าใจกันที่ตรงนั้นแหละ ที่วัดเก่าวัดที่เกิดปัญหานั้นแลเป็นแต่เพียงคนละกฏีเท่านั้น...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๗)

“...ที่นี้ถึงเวลา มันจะรู้ณะ ก็พิจารณาจิตอันเดียวไม่ได้กว้างขวางอะไร เพราะสิ่งต่างๆ ที่เป็นส่วนหยาบมันรู้หมด รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสทั่วโลกธาตุ มันรู้หมด เข้าใจหมดและปล่อยวางหมดแล้ว มันไม่สนใจพิจารณา แม้แต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ยังไม่ยอมสนใจพิจารณาเลย มันสนใจอยู่เฉพาะความรู้ที่เด่นดวงกับเวทนาส่วนละเอียดภายในจิตเท่านั้น สติปัญญาสัมผัสสัมพันธ์อยู่กับอันนี้ พิจารณาไปพิจารณามา แต่ก็พึงทราบที่จุดที่ว่ามันยังเป็นสมมุติ มันจะสว่างผาเผยขนาดไหนก็สว่างผาเผยอยู่ในวงสมมุติ จะสว่างกระจ่างแจ้งขนาดไหนก็สว่างกระจ่างแจ้งอยู่ในวงสมมุติ เพราะอวิชชายังมีอยู่ในนั้น

อวิชชานั้นแลคือตัวสมมุติ จุดแห่งความเด่นดวงนั้นก็แสดงอาการลุ่มๆ ดอนๆ ตามขั้นแห่งความละเอียดของจิตให้เราเห็นจนได้ บางทีก็มีลักษณะเศร้าหมองบ้าง ผ่องใสบ้าง ทุกข์บ้างสุขบ้าง ตามขั้นละเอียดของจิตภูมินี้ให้ปรากฏพอจับพิรุณได้อยู่ นั่นแลสติปัญญาขั้นนี้เป็นองค์รักษารักษาจิตดวงนี้อย่างเข้มงวดกวดขัน แทนที่มันจะจ่อกระบอกปืนคือสติปัญญาเข้ามาที่มันไม่จ่อ มันส่งไปที่อวิชชาลอบไปโน้น จึงได้ว่าอวิชชานี้แหลมคมมาก ไม่มีอะไรแหลมคมมากกว่าอวิชชาซึ่งเป็นจุดสุดท้าย ความโลภมันก็หยาบๆ พอเข้าใจและเห็นโทษได้ง่าย โลกยังพอใจกันโลกคิดดูซิ ความโกรธก็หยาบๆ โลกยังพอใจโกรธ ความหลง ความรักความชัง ความเกลียดความโกรธอะไรเป็นของหยาบๆ พอเข้าใจและเห็นโทษได้ง่าย โลกยังพอใจกัน

อันนี้ไม่ใช่สิ่งเหล่านั้น มันเลยมามากด ปล่อยมาได้หมด แต่ทำไมมันยังมาติดความสว่างไสวความอัศจรรย์อันนี้ ที่นี้มันเมื่อมันมีอยู่ภายในนี้ มันจะแสดงความอับเฉาขึ้นมานิดๆ แสดงความทุกข์ขึ้นมานิดๆ ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน ไม่

คงเส้นคงวา ให้จับได้ด้วยสติปัญญาที่จดจ่อต่อเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ลดละความพยายามอยากรู้อยากเห็นความเป็นต่าง ๆ ของจิตดวงนี้ สุดท้ายก็หนีไม่พ้น ต้องรู้กันจนได้ว่าจิตดวงนี้ไม่เป็นที่แน่ใจตายใจได้ จึงเกิดความรำพึงขึ้นมาว่า จิตดวงเดียวนี้ทำไมจึงเป็นไปได้อย่างนี้นะ เดี่ยวเป็นความเศร้าหมอง เดี่ยวเป็นความผ่องใส เดี่ยวเป็นสุข เดี่ยวเป็นทุกข์ ไม่คงที่ดังามอยู่ได้ตลอดไป ทำไมจิตละเอียดถึงขนาดนี้แล้วจึงยังแสดงอาการต่าง ๆ อยู่ได้

พอสติปัญญาเริ่มหันความสนใจเข้ามาพิจารณาจิตดวงนี้ ความรู้ชนิดหนึ่งที่ไม่คาดไม่ฝันก็ผุดขึ้นมาภายในใจว่า ความเศร้าหมองก็ดี ความผ่องใสก็ดี ความสุขก็ดี ความทุกข์ก็ดี เหล่านี้เป็นสมมุติทั้งสิ้น และเป็นอนัตตาทั้งมวลนะ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๙-๗๐)

“...ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตานะ นั้นฟังซิ ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตานะ นี่ละ ผุดขึ้นอย่างไม่คาดไม่ฝันนะ คือเวลานั้นมันเข้ามาแล้วเข้าพิจารณากันแล้ว ธรรมก็สอนขึ้นภายในอย่างนั้น เหมือนกันกับอันนั้นละ ธรรมนี้เป็นอนัตตานะ พอว่าอย่างนั้นมันก็ผิงเลย นั้นไม่ได้ข้ามวันข้ามคืนนะ เพียงเวลาประมวลเท่านั้นเองนานเมื่อไร ไม่ได้นาน ถ้าเข้ามาจ่อนี้ไม่นาน ถ้าหากว่าจ่อแต่ก่อน ๆ มันก็เสร็จไปนานแล้วตั้งแต่โน้น ตั้งแต่ที่ว่ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้โน้น จะไปตั้งแต่โน้นนะ นี่มันหากไม่รู้วิธีจับไม่ได้เท่านั้นเอง มาคราวนี้จับได้ปั๊บทันทีเลย ขณะนั้นเลยเชียว

บอกเป็นเงื่อน ๆ สอนขึ้นมาในนี้ เป็นเองนะ แยะ ๆ ๆ คำว่าสุขก็ดี คำว่าทุกข์ก็ดี คำว่าเศร้าหมองก็ดี คำว่าผ่องใสก็ดี ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตานะ ลักษณะเป็นเหมือนกับว่าสองเงื่อน อัดตากับอนัตตา เป็นลักษณะสองเงื่อน ธรรมเหล่านี้เป็นสมมุติเป็นอนัตตา จากนั้นมันมันไปเลย เป็นลักษณะอย่างนั้นนะ ถ้าเป็นมะพร้าวก็ ๒ หน่อ มันคว่ำไปเลยเป็นลักษณะอย่างนั้น...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๕๑-๔๕๒)

“...เท่านั้นแลสติปัญญาก็หยั่งทราบจิตที่ถูกอวิชชาครอบงำอยู่นั้นว่า เป็นสมมุติที่ควรปล่อยวางโดยถ่ายเดียว ไม่ควรยึดถือเอาไว้ หลังจากความรู้ที่ผุดขึ้นบอกเตือนสติปัญญาผู้ทำหน้าที่ตรวจตราอยู่ขณะนั้นผ่านไปครู่เดียว จิตและสติปัญญาเป็นราวกับว่าต่างวางตัวเป็นอุเบกขามัชฌิมา ไม่กระเพื่อมตัวทำหน้าที่ใด ๆ ในขณะนั้นจิตเป็นกลาง ๆ ไม่จดจ่อกับอะไร ไม่เผลอส่งใจไปไหน ปัญญาก็ไม่ทำงาน สติก็รู้อยู่ธรรมดาของตนไม่จดจ่อกับสิ่งใด

ขณะจิต สติ ปัญญา ทั้งสามเป็นอุเบกขามัชฌิมนั้นแล เป็นขณะที่โลกธาตุภายในจิตอันมีอวิชชาเป็นผู้เรื่องอำนาจ ได้กระเทือนและขาดสะบั้นบรรลัยลงจากบัลลังก์คือใจ กลายเป็นวิสุทธิจิตขึ้นมาแทนที่ในขณะที่เดียวกันกับอวิชชาขาดสะบั้นนั้น แผลงแตกกระจายหายซากลงไปด้วยอำนาจสติปัญญาที่เกรียงไกร ขณะที่ฟ้าดินถล่มโลกธาตุหวั่นไหว (โลกธาตุภายใน) แสดงมหัศจรรย์ขั้นสุดท้ายปลายแดนระหว่างสมมุติกับวิมุตติ ตัดสินความบนศาลสถิตยุติธรรม โดยวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผู้ตัดสินคู่ความ โดยฝ่ายมัชฌิมาปฏิบัติทา มรรคอรียสัจเป็นฝ่ายชนะโดยสิ้นเชิง ฝ่ายสมุทัยอรียสัจเป็นฝ่ายแพ้หนีอกแบบหามลงเปล ไม่มีทางฟื้นตัวตลอดอนันตกาลสิ้นสุดลงแล้ว

เจ้าตัวเกิดความอัศจรรย์ล้นโลก อุทานออกมาว่า โอโห้! อัศจรรย์หนอ! แต่ก่อนธรรมนี้อยู่ที่ไหน! มาบัดนี้ธรรมแท้ ธรรมอัศจรรย์เกินคาด (เกินโลก) มาเป็นอยู่ที่จิต และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตได้อย่างไร และแต่ก่อนพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกอยู่ที่ไหน มาบัดนี้องค์พระที่แสนอัศจรรย์มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตดวงนี้ได้อย่างไร โอโห ธรรมแท้ พุทธแท้ สังฆะแท้เป็นอย่างนี้หรือ ไม่อยู่กับความคาดหมายต้นเตาใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นความจริงล้วน ๆ อยู่กับความจริงล้วน ๆ อย่างเดียว...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๗๐-๗๑)

ไม่สงวนจิต

จากการที่กิเลสมารวมตัวอยู่ในจิตดวงเดียว หรือที่ท่านเรียกว่าจิตอวิชชาดวงสว่างไสวนี้ ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนผู้ปฏิบัติธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้โดยสรุป ดังนี้

“...ปัญหาเรื่องอวิชชานี้มันทำให้งงอยู่ยาวนานเหมือนกัน คือขณะนั้นจิตมันสว่าง จนตัวเองเกิดความอัศจรรย์ในความสว่างไสว ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นเหตุให้อัศจรรย์นั้น รู้สึกมารวมตัวอยู่ในจิตนั้นหมด จนเกิดความอัศจรรย์ในตัวเองว่า แหม จิตของเราทำไมถึงได้อัศจรรย์ถึงขนาดนี้นะ มองดูกายทั้งกายไม่เห็น มันเป็นอากาศธาตุเสียหมดว่างไปหมด จิตมีความสว่างไสวอย่างเต็มที่

แต่เดชะนะ พอเวลาเกิดความอัศจรรย์ตัวเองขึ้นมา ถึงกับอุทานในใจในเวลานั้นด้วยความหลงไม่รู้สีกตัว ถ้าพูดถึงธรรมะส่วนละเอียดมันเป็นความหลงอันหนึ่ง มันอัศจรรย์ตัวเอง ทำไมจิตของเราถึงได้เป็นขนาดนี้ พอว่าอย่างนั้นก็มิธรรมะบันดาลขึ้นมา อันนี้ก็ไม่ว่าไม่ผิดเหมือนกัน ผุดขึ้นมาเหมือนกับมีคนพูดอยู่ในจิตนี้ แต่ไม่ใช่คนพูด ผุดขึ้นมาเป็นบท ๆ ว่า ‘ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั่นแหละคือตัวภพ’ ว่าอย่างนั้น

ธรรมชาติมันมันเป็นจุดจริงๆ จุดของความรู้ จุดของความสว่างนั้นมันมีจุดจริงๆ ดังอุปมาผุดขึ้นมาบอก ที่นี้เราก็ไม่ได้คำนึงว่าอะไรมันเป็นจุด เลยลงไปเสียอีก แทนที่จะได้อุปมาจากคำเตือนที่ผุดขึ้นนั้น เลยเอาปัญหานั้นมาขบคิด จนกว่าได้มาพิจารณาถึงตอนนี้ ตอนที่ว่าจุดนี้ ปัญหาอันนี้จึงยุติลงไป ถึงได้ย้อนกลับคืนไปรู้เรื่องที่ว่า ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหนนั้นแลคือตัวภพ ได้อย่างชัดเจน ถึงได้ความ อ้อ คำว่าจุดต่อมหมายถึงอันนี้เอง แต่ก่อนไม่เข้าใจ มันเป็นจุดจริงๆ จะอัศจรรย์แค่ไหน มันก็เป็นจุดของความอัศจรรย์ มันเป็นจุดให้รู้อยู่ พออันนั้นสลายลงไปแล้วมันไม่มีจุด เพราะจุดมันเป็นสมมติทั้งนั้น จะละเอียดแค่ไหนมันก็เป็นสมมติ

ถึงได้เทศน์สอนหมู่เพื่อนเสมอว่า เมื่อเข้าไปถึงจุดนั้นแล้วอย่าไปสวณอะไรทั้งนั้น ให้พิจารณาลงไป แม้ที่สุดจิตจะฉิบหายลงไปด้วยการพิจารณาจริงๆ ก็ขอให้ฉิบหายไป อะไรจะรับรู้ว่ามีบริสุทธิก็ให้รับรู้ไป หรือจะฉิบหายไปหมดไม่มีอะไรจะรับรู้ว่ามีบริสุทธิก็ขอให้รู้กัน อย่าได้สวณอะไรไว้เลย ก็เพื่อกันไว้ว่ากลัวจะมาสวณอันนี้เอง ถ้าหากไม่เตือนถึงขนาดนั้นแล้วอย่างไรก็ต้องติด ขอให้รู้เท่านั้น อะไรๆ จะดับไปก็ดับไปเถิด แม้ที่สุดจิตดวงนี้จะดับไปด้วยอำนาจของการพิจารณาก็ขอให้ดับไป ไม่ต้องสวณเอาไว้ เวลาพิจารณาต้องลงถึงขนาดนั้น

แต่จะหนีความจริงไปไม่พ้น สิ่งใดที่เกิดสิ่งนั้นก็ต้องดับ สิ่งใดที่จริงเป็นหลัก ธรรมชาติของตัวเองแล้วก็จะไม่ดับ คือจิตที่บริสุทธิ์นั้นจะไม่ดับ ทุกสิ่งทุกอย่างดับไป ผู้ที่รู้ว่าดับนั้นไม่ดับ อันนั้นดับไป อันนี้ดับไป ผู้ที่รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นดับไปนั้นไม่ดับ จะว่าเอาไว้ก็ได้ไม่เอาไว้ก็ได้ มันก็รู้อยู่อย่างนั้น ถ้าเราสวณนี้ก็เท่ากับเราสวณอวิชชาไว้นั่นเอง เพราะอวิชชามันละเอียด มันอยู่กับจิต ถ้าสวณจิตก็เท่ากับสวณอวิชชา เอา ถ้าจิตจะฉิบหายไปด้วยกันก็ขอให้ฉิบหายไป อุปมาเหมือนกับพินก็พินลงไปเลย ไม่ให้มีอะไรเหลือ ให้มันม้วนเสื่อลงไปด้วยกันหมด ขนาดนั้นพอดี

ถ้าหากจะมีการแบ่งสู้แบ่งรับกันอยู่ อย่างไรก็ต้องติดในขั้นนี้แน่ จึงไม่ยอมแบ่งสู้แบ่งรับเลย เอากิเลสออกให้หมด อะไรจะดับก็ดับให้หมด พอดี ส่วนที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะดับยังงี้ก็ไม่ดับ พุดง่าย ๆ ก็เหมือนกับว่าโจรมันเข้าไปอยู่ในบ้านนี้ ถ้าเราจะสวณบ้านโจรมันก็อยู่ที่นั่น เดียวโจรมันก็ยังป้างออกมาตาย เอา ควรจะเผาบ้านทั้งหลังก็เผาเสีย หากว่าจะปล่อยโจรนี้ไว้มันก็จะทำลายสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าบ้านต่อไปอีก ยอมเสียสละเสียบ้านหลังนี้ เอาไฟเผาเข้าไปเลย นี่แหละที่ว่าเผาอวิชชา เอา จิตจะดับจริงๆ ก็ให้ดับไปซิ แท้จริงจิตไม่ดับ เมื่อเผาทั้งหมดถึงจะรู้ อ้อ สิ่งที่มีคุณค่านี้ได้อยู่ใต้อำนาจอวิชชา มันครอบไว้หมด พออวิชชาดับไปพับ อันนี้ก็เปิด แทนที่จะดับไปด้วยแต่ไม่ดับ ถ้าสวณไว้แล้วเป็นอันติดไปไม่รอด...”

เกิดความสลดสังเวช

ท่านอาจารย์ได้เทศน์โดยสรุปเกี่ยวกับการบำเพ็ญความเพียรของท่านตั้งแต่พรรษาที่ ๗ จนถึงพรรษาที่ ๑๖ และความรู้สึกสลดสังเวชในความหลงวิชาและในทุกข์ทั้งหลายไว้ดังนี้

“...นี่พูดอย่างถึงใจที่เราทำอย่างถึงใจ เอาเป็นเอาตายเข้าว่า ในขณะที่บำเพ็ญอยู่นั้นไม่เคยคิดว่าตนจะได้มาเป็นครูเป็นอาจารย์สอนหมู่เพื่อน ไม่ว่าฆราวาสและพระเถรดังที่เป็นมานี้เลย เพราะนิสัยของเราเป็นคนมีนิสัยวานาน้อย มีความสนใจใฝ่ต่อการประพฤติปฏิบัติหรือฝึกฝนธรรมานตนถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่เคยสนใจกับผู้อื่นผู้ใดในขณะที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่

เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ได้เทศน์สอนคนในเวลาเราปฏิบัติอยู่ แต่ซุลมุนุ่นวายหรือเข้าตะลุมบอนกับกิเลส ไม่สนใจกับอะไรในโลกสงสารอยู่ถึง ๙ ปี ตั้งแต่พรรษา ๗ ที่เราออกปฏิบัติที่แรกจนกระทั่งถึงพรรษาที่ ๑๖ ออกพรรษาแล้ว ถึงเดือน ๖ แรมดับคือ แรม ๑๕ ค่ำ เอ้า พูดให้เต็มภูมิให้เต็มเปานี้เสีย จนถึงคืนวันดับนั้นถึงได้ตัดสินใจกันลงได้ด้วยความประจักษ์ใจหายสงสัยทุกสิ่งทุกอย่างเรื่องภพเรื่องชาติ เรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เรื่องกิเลสตัณหาอาสวะทุกประเภทได้ขาดกระเด็นออกไปจากใจในคืนวันนั้น ใจได้เปิดเผยโลกธาตุให้เห็นอย่างชัดเจน เกิดความสลดสังเวช น้ำตาร่วงตลอดคืนในคืนนั้นไม่ได้หลับได้นอนเลยเพราะสลดสังเวชความเป็นมาของตน สลดสังเวชเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะอำนาจแห่งกิเลสมันวางเชื้อแห่งกองทุกข์ฝังใจไว้ ไปเกิดในภพนั้นชาตินี้มีแต่แบกกongทุกข์หามกองทุกข์ไม่มีเวลาปล่อยวาง จนกระทั่งถึงตายไปแล้วก็แบกอีก ๆ คำว่าแบกก็คือใจเข้าสู่ภพใดชาติใดจะมีสุขมากน้อย ทุกข์ต้องเจือปนไปอยู่นั่นแล จึงได้เห็นโทษ เกิดความสลดสังเวช แล้วก็มาเห็นคุณค่าแห่งจิตใจซึ่งแต่ก่อนไม่เคยคิดว่าจิตใจจะมีคุณค่ามหัศจรรย์ถึงขนาดนั้น การไม่นอนในคืนนั้นเพราะความเห็นโทษอย่างถึงใจและความเห็นคุณค่าอย่างถึงจิตถึงธรรม

ในตอนท้ายแห่งความละเอียดอ่อนของจิต เราก็เห็นว่าอวิชาเป็นของดีและประเสริฐไปอย่างสนิทติดจมไปพักหนึ่ง และหลงวิชาอยู่เป็นเวลา ๘ เดือนไม่เคยลืม เพราะรักสงวนวิชาซึ่งเป็นตัวผ่องใส ตัวสง่าผ่าเผย ตัวองอาจกล้าหาญ จึงรักสงวนอยู่นั้นเสีย พยายามระมัดระวังรักษาวิชา ทั้ง ๆ ที่สติปัญญาก็มีเต็มภูมิแต่ไม่นำมาใช้กับวิชาในขณะนั้น เมื่อเวลาได้นำสติปัญญาหันกลับมาใช้กับวิชาอย่างเต็มภูมิ เรื่อง

อวิชชาจึงแตกกระจายลงไป ถึงได้เห็นความอัศจรรย์ขึ้นมาภายในจิตใจ นั้นแหละจึงเป็นความอัศจรรย์อย่างแท้จริง ไม่อัศจรรย์แบบจอมปลอมดังที่เป็นมา

ถึงกับน้ำตาร่วง ร่วงสองอย่าง ร่วงด้วยความสลดสังเวชภพชาติแห่งความเป็นมาของตนหนึ่ง เพราะความอัศจรรย์ในพระพุทธเจ้า สวาททั้งหลายที่ท่านหลุดพ้นไปแล้ว ท่านก็เคยเป็นมาอย่างนี้หนึ่ง เราก็เป็นมาอย่างนี้ คราวนี้เป็นความอัศจรรย์ในวาระสุดท้ายได้ทราบชัดเจนประจักษ์ใจ เพราะตัวพยานก็มีอยู่ภายในจิตนั้นแล้ว แต่ก่อนจิตเคยมีความเกี่ยวข้องพัวพันกับสิ่งใด บัดนี้ไม่มีสิ่งใดจะติดจะพัวพันอีกแล้ว

มาสลดสังเวชอีกตอนที่เคยคาดอวิชชาว่าเป็นเหมือนเสือโคร่ง เสือดาว เหมือนยักษ์ เหมือนผี แต่เวลาพิจารณาเข้าไปเจออวิชชาจริง ๆ แล้ว กลับเป็นนางงามจักรวาล เป็นเพชรเป็นพลอย เป็นสิ่งที่อัศจรรย์มีค่ามากโดยไม่รู้สึктัวนั้นซิ จึงต้องคิด เมื่อแก้สิ่งนี้ได้แล้ว ธรรมแท้อันเป็นของวิเศษอัศจรรย์ยิ่งกว่านั้นก็ปรากฏขึ้นมา จึงต้องเกิดความสลดสังเวชในความหลงอวิชชาและในทุกข์ทั้งหลาย และเกิดความอัศจรรย์ในธรรมที่ปรากฏขึ้นโดยปราศจากสมมุติใด ๆ เข้าไปเจือปนในจิตดวงนั้น ถึงกับให้เกิดความขวนขวายน้อยไม่คิดจะสอนผู้หนึ่งผู้ใดได้ เพราะคิดในเวลานั้นว่าสอนใครก็ได้ ถ้าลงธรรมกับใจเป็นของอัศจรรย์เหลือล้นถึงขนาดนี้แล้ว ไม่มีใครที่จะสามารถรู้ได้เห็นได้ในโลกอันนี้เพราะเหลือกำลังสุดวิสัยที่จะรู้ได้ เบื้องต้นที่เป็นทั้งนี้เพราะจิตยังไม่ได้คิดในแง่ต่าง ๆ ใ้กว้างขวางออกไปถึงปฏิบัติทาเครื่องดำเนิน จึงได้ย้อนกลับมาพิจารณาทบทวนกันอีก ทั้งฝ่ายเหตุคือปฏิบัติ ทั้งฝ่ายผลที่ปรากฏในปัจจุบันว่า ถ้าธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่สุดวิสัยที่คนอื่น ๆ จะรู้ได้แล้ว เราทำไม่ถึงรู้ได้ เราก็เป็นคน ๆ หนึ่งเหมือนกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เรารู้ได้เพราะเหตุใด ก็ย้อนเข้ามาหาปฏิบัติ พิจารณากระจายออกไปจนได้ความชัดเจนว่า อ้อ ยอมรับละที่นี้ ถ้ามีปฏิบัติคือข้อปฏิบัติแล้วก็ต้องได้รู้อย่างนี้

ท่านผู้ใดบำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติให้สมบูรณ์เต็มภูมิ ดังที่พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนไว้แล้ว ธรรมชาตินี้ไม่ต้องมีใครมาบอกจะรู้เองเห็นเอง เพราะอำนาจแห่งมัชฌิมาปฏิบัติ เป็นเครื่องบุกเบิกทำลายสิ่งที่ตรึงรังพัวพันอยู่ภายในใจ จะแตกกระจายออกไปหมดเหลือแต่ธรรมล้วน ๆ จิตล้วน ๆ ที่เป็นจิตบริสุทธิ์ จากนั้นจะเอาอะไรมาเป็นภัยต่อจิตใจ แม้สังขารร่างกายจะมีความทุกข์ความลำบากแค่ไหน ก็สักแต่ว่าสังขารร่างกายเป็นทุกข์เท่านั้น ไม่สามารถที่จะทักถมจิตใจให้บอบช้ำให้ขุ่นมัวได้เลย เพราะธรรมชาตินั้นไม่ใช่สมมุติ ชั้นนี้ทั้งหมดนี้เป็นสมมุติล้วน ๆ ธรรมชาตินั้นเป็นวิมุตติ หลุดพ้นจากสิ่งก่ดขี่ทั้งหลายซึ่งเป็นตัวสมมุติแล้ว แล้วจะเกิดความเดือดร้อนได้อย่างไร เป็นก็เป็น ดายก็ตาย เรื่องของชั้นนี้สลายลงไปตามสภาพของมันที่ประชุมกันเท่านั้น

ป่วยหนักอีก

“...ตอนลงจากวัดดอยฯ ก็เป็นเดือน ๖ ดับแล้ว กลับมาอยู่วัดสุทธาวาส ๒-๓ คีน ก็หนีไป อ. วาริชภูมิ คิดว่าจะไปจำพรรษาที่นั่น ภูเขานั้น แต่ก็มาทราบเสียว่าวัดหนองผือไม่มีพระเลย มีหลวงตา ๒-๓ องค์ เขามาเล่าให้ฟังเกิดความสลดสังเวช เพราะบ้านนี้มีคุณต่อพระสงฆ์มากมายกายกอง เลยย้อนกลับมาจำพรรษาที่บ้านหนองผือนี้อีก...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๒)

ในพรรษานั้นเองเจ้าหน้าที่อนามัยได้นำยาถ่ายมาให้พระเถระในวัดฉัน เพื่ออะไร ก็ลืมเสีย พระเถระองค์อื่น ๆ ฉันแล้วก็ถ่ายปกติตามที่เจ้าหน้าที่กำหนดไว้ ส่วนท่านอาจารย์หลังจากฉันไปแล้วเกิดถ่ายถึง ๒๕ หน และอาเจียนอีก ๒ หน

“...เวลาอาเจียนนี้ มันพุ่งไปติดฝาโน้นนะ ความแรงของมัน อาเจียนนี้เศษอาหารนี้พุ่งจากนี้ติดฝา ที่นี้ร่างกายก็อ่อนลงทันทีเลยนะ มันจะไปละเห็นได้ชัดทีเดียว อ่อนลงๆ อย่างรวดเร็ว แล้วความรับผิดชอบของร่างกายส่วนต่างๆ ที่อยู่ในตัวของเราเนี่ยะ ข้างล่างก็ขึ้นมา ข้างบนก็ลงไป ลงไปตรงกลางนี่นะ ความรับผิดชอบของจิตที่ชำนาญออกไปตามร่างกายส่วนต่างๆ นี่หดตัวเข้ามาอย่างรวดเร็วทีเดียว ข้างล่างก็ขึ้นมาเนี่ย เรา นั่งอยู่เชียงส้วม แต่มันแปลกอยู่นะที่ไม่ล้ม ก็มันรู้ตัวอยู่นี้ไม่ได้แปลไปไหน เวลามันหดเข้ามา มันหดเข้ามาตรงกลาง ศีรษะเรานี้ก็ลงมานี้ ข้างล่างก็ขึ้นมามาอยู่ตรงกลาง

จากนั้นมาก็ปล่อยเลยหมด ร่างกายก็เป็นเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืน ตาไม่ใช่มันตาบอดนะ มันเลยบอด คือฟังแต่ว่าท่อนไม้ท่อนฟืนก็แล้วกันเถอะ ตาจึงไม่มีความหมาย ตาก็เป็นฟืนไปหมด หูเป็นฟืนไปหมดนั่นแหละ คือไม่มีคำว่าบอด มันเลยบอด เพราะบอดเช่นเราหลับตานี้เรายังเห็นดำๆ หูหนวกเราอุดหูเรานี้ยังได้ยินเสียงอ้อๆ ของมัน อันนี้มันเป็นท่อนไม้ท่อนฟืนไปเลย ประสาทส่วนต่างๆ หมด นั่นฟังซิ แล้วก็ไปท่อนไม้ไปหมด

เวทนาของกายที่มันเป็นอย่างสาหัสสนั่นก็ดับวูบหมดเลยไม่มีอะไรเหลือ ร่างกายดับ ทุกขเวทนาในร่างกายที่มันอ่อนลงมา ตอนมันจะตายนั้นละที่ร่างกายเวทนาที่มันเป็นอย่างสาหัสสนั่นละมันอ่อนตัวลงๆ คือเวทนามันเต็มที่แล้วมันอ่อนตัวลงๆ คือมันจะไป พออ่อนตัวลงมันก็เข้าไปจุดกลาง แล้วทุกขเวทนาที่เป็นอย่างสาหัสก็ดับวูบลงพร้อม

กันกับกายหมดความหมายนะ พอกายหมดความหมาย ทุกขเวทนาก็หมดความหมาย หมดไม่มีอะไรเหลือเลย นั่นฟังซิ ยังเหลือแต่ความรู้อันเดียวเท่านั้น ความรู้นั้นเราก็ตุณ ไม่ถูกนะ คือตอนที่มันผ่องใสเรารู้ว่ามันผ่องใส แต่ก่อนรู้กันทุกระยะๆ แต่ตอนนั้นคำว่าผ่องใสหรือเศร้าหมองมันก็ไม่มี ในตอนที่ว่ามันจะตายนั้นนะ ก็เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้แหละจะว่าอะไร มันเป็นไปละ

ทีนี้พอมันมีสักแต่ว่ารู้เท่านั้น แต่มันแปลกอยู่นะ สังขารมันยังใช้ได้อยู่นะ ความปรุ้งของจิตยังใช้ได้อยู่ ทั้งๆ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กายทุกส่วนมันเป็นท่อนไม้ท่อนฟืนไปหมดแล้ว หมดความหมายแล้ว แต่ทำไมสังขารนี้อยู่ในวงชั้นธัมมปรุ้งได้ มันเห็นได้ชัดๆ นี่จะว่ายังไง ถ้าว่าขัดแย้งกันตรงไหนก็ยอมรับว่ามันขัดแย้ง เพราะมันปรุ้งได้อยู่นี้ ร่างกายทุกส่วนมันหมดความหมายไปแล้ว แต่ความปรุ้งอันนี้หรือมันเกี่ยวกับจิตอย่างว่านะ เพราะปรุ้งออกมามันก็ออกมาจากจิต สัญญาก็ออกมาจากจิตก็ถูก มันปรุ้งของมันว่า หือ จะไปเดี๋ยวนี้เชียวหรือ ตอนมันหดเข้ามาแล้วเรียบร้อยหมดทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนยังเปอร์เซ็นต์เดียว เรียกว่า ๙๙% ก้าวเข้ามาถึง ๙๙% พอ ๑๐๐% ก็ติดปั๊บออกเลย ประโยคหลังประโยคสุดท้ายก็จิตเคลื่อนออก แต่นี้ยังไม่เคลื่อน แต่มันปรุ้งได้ทั้งๆ ที่มีแต่ความรู้ที่สักแต่ว่ารู้ ร่างกายก็หมดความหมาย เวทนาก็หมดความหมาย ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ก็เหลือแต่สักแต่ว่ารู้ แล้วมีอันหนึ่งปรุ้งขึ้นมาว่า หือ จะไปเดี๋ยวนี้เชียวหรือ เอ้า ไปก็ไปว่าจันนะ

แปลกอยู่นะ เอ้า ไปก็ไป กำหนดปั๊บลงไปอีกเหมือนกับจะเสริมให้มันไป จะช่วยให้มันไปเลย เอ้า จะไปก็ไป มันก็ตั้งท่าไป ตั้งหน้าไปพูดง่ายๆ นะ แต่แล้วมันกลับไปสนับสนุนกัน พอจ่อจิตเข้าไปตั้งท่าจะไปอยู่นี้ อยู่กับผู้รู้เท่านั้นไม่ได้อยู่กับอะไรเท่านั้นแหละแล้วทำไมความรับผิดชอบของจิตนี้ชานออกไปอีกนะ แทนที่มันจะไปกลับไม่ไป ชานออกไปอีกนะ ทางนี้ก็ขึ้นมา ทางนั้นก็ลงไปข้างล่าง ลงไปทั่วสรรพางค์ ออกทั่วสรรพางค์ร่างกายอย่างรวดเร็วเลย หือ ไม่ไปหรือ ไม่ไปก็อยู่ชิวๆ มันไม่เห็นเสียหายหิงหวอะไรเลย เอ้ มันก็คิดได้นี้ละ มันแปลกอยู่นะ สังขารนี้มันปรุ้งได้

ทีนี้พอความรู้มันชานออกไปทั่วสรรพางค์ร่างกายแล้ว ตาก็เริ่มรู้ว่ามันฝ่าฟาง หูก็เริ่มรู้เริ่มได้ยินเสียงอย่างนั้นละ นี่มันออกไป พอความรับผิดชอบมันออกไปสู่อวัยวะส่วนต่างๆ ประสาทส่วนต่างๆ มันก็รับทราบของมัน แต่ก่อนนี้เจ็บหมดเลย มีแต่รู้อันเดียว นั่นละ ๙๙% ถ้าเป็นอาการอีกสมมุติหนึ่ง คือ สมมุติสุดท้าย ก็ว่าแสดงอาการสุดท้าย เปอร์เซ็นต์ที่ร้อยก็เรียกว่าแสบ ความเคลื่อนของจิตที่ออกจากร่างนี้ไปเลยร้อย เปอร์เซ็นต์ เขาเรียกว่าตายเลย

นี่ก็ทำให้คิดเหมือนกันว่า คนเราถ้าสติดี ๆ มีสติอยู่แล้ว เราจะทราบ เวลาตายนี้ คนเวลาจะตายจริง ๆ เวทนาจะดับหมดนะ เวทนาจะไม่เหลือเลย ทุกขเวทนาจะดับหมด ถ้าจะตายจริง ๆ ในขณะที่จะตาย ก่อนจะตายนั้นจะเห็นชัดเจนว่าเวทนานี้ดับหมดแล้ว จิตถึงจะเคลื่อนตัวออก จิตดวงนี้เคลื่อนออกละ แต่นั่นมันไม่รู้อย่างนั้นซิคนเรา บางทีทั้งเนื้อทั้งตัว เลยไม่รู้วาทุกขเวทนาเป็นยังงัย มันหมดสติสตั๋งไปเลยนั่นก็มีเยอะ ถ้ามีสติแล้วก็อย่างว่านี่ต้องรู้ เวลาจะตายจริง ๆ นี่ ทุกขเวทนาต้องดับหมดไม่มีอะไรเหลือ แล้ว จิตถึงจะเคลื่อนออก นั่นหมายถึงการถ่ายที่ว่าถ่าย ๒๕ หนนี้...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๘๘-๑๙๐)

คำเทศน์ของท่านอาจารย์เกี่ยวกับเรื่องการป่วยครั้งแรกที่บ้านกะโหม-โพหนอง ด้วยโรคเจ็บขัดในหัวอกซึ่งมีคนตายกันมากนั้น ท่านอาจารย์ยังติดปัญหาอยู่กับความ ผ่องใสที่เรียกว่า จิตวิเศษ พอรอคำเรีบร่นแรงขึ้นราวกับว่าจะให้ตายได้จริง ๆ ท่านจึง แสดงออกซึ่งความอภายาวรณ์ยังไม่อยากตาย เพราะถ้าตายตอนนี้จะต้องไปเกิดใน สุตราวาส ๕ ชั้น ชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นแน่

หลังจากขึ้นวัดดอยธรรมเจดีย์อีกครั้ง ปัญหาเรื่องจิตวิเศษจึงเข้าใจกันได้ เมื่อ ท่านได้ลงจากวัดดอยฯ มาจำพรรษาที่วัดหนองผือ และล้มป่วยลงที่นั่นด้วยโรคถ่ายท้อง ๒๕ หน อาเจียนอีก ๒ หน เป็นตายมีอาการเท่ากัน ด้วยเหตุที่ว่ากิจในพระศาสนาได้ ลิ้นสุดลงแล้ว พรหมจรรย์ได้ประพฤติดจบแล้ว ในสภาวะเช่นนั้นท่านจึงไม่ได้แสดงความ อภายาวรณ์อะไรออกมาในความที่ไม่อยากตายอย่างกับการป่วยหนักครั้งแรก เพราะ ทราบแน่ชัดประจักษ์ใจว่า การบวชได้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งใจไว้แล้ว การเป็นอยู่หรือ ตายจึงมีน้ำหนักเท่ากัน ไม่มีอันใดมากดลวงใจท่านอีกต่อไป หากเอาไว้มองอยู่เพราะธาตุ ขันธ์หนักมาก ท่านก็พร้อมจะตายได้ทุกเมื่อ

ความคิดเมื่อไปเยี่ยมพระป่วย

“...เมื่อวานนี้ก็ได้อาจารย์ไปเยี่ยมพระป่วย โห สลดเหมือนกันนะ จึงพูดออกมา จะว่าบ้า ก็ตาม ว่าอาภายาวรณ์ก็ตาม ว่าเวลาเราจะตายอย่ามาทำเราอย่างนั้นเป็นอันขาดนะ อะไรต่อ อะไรระโยงระยางเต็มจุมูก มันทนอยู่ได้จะทน ทนไม่ได้จะไป อย่าเอาอะไรมาทรมานนะ สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งดี เป็นสิ่งทรมานที่สุด ยิ่งเป็นผู้ปฏิบัติกำลังกิเลสให้หมดไปจากใจ ด้วยแล้ว สิ่งเหล่านี้มันจำเป็นอะไรว่าจั้นเลยนะ มันเห็นประจักษ์อยู่ในหัวใจเจ้าของนี่ แล้วสงสัยอะไร ลวดลายของความบริสุทธิ์ของใจเป็นยังงัย ลวดลายของสมมุติเป็นยังงัย มันรู้กันหมดแล้วนี่ จะเอามาบิบบังคับกันยังงัย ไม่สงสัยว่าท่านจะเสียท่าเสียที เรื่อง

สติปัญญามันเป็นกิริยาอันหนึ่ง เป็นสมมุติเพื่อเครื่องใช้เท่านั้น ความบริสุทธิ์เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ไม่ขึ้นกับอะไร โรคภัยไข้เจ็บจะเป็นขนาดไหนแบบใดก็ตาม มันก็เป็นเรื่องของธาตุของขันธ เป็นเรื่องของสมมุติทั้งนั้น ไปเกี่ยวข้องกับจิตวิมุตติไม่ได้ นั่นฟังซิ เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรให้ท่านทรมาน จะเป็นผู้ใดก็ตาม โอ๊ย ดูแล้วทุเรศนะเรา

นี่เคยพูดกับหมูกับเพื่อนเสมอ เวลาเป็นหนักเข้า บอกว่ายายุคนะ ให้หยุดว่าจั้นเลยนะ แล้วใครอย่ามาแตะต้องกายนะ อย่ามาแตะ จะทำหน้าที่วาระสุดท้ายพูดง่ายๆ ว่าเอาไว้วลวดลายให้เต็มทีในหัวใจเจ้าของนี่เสีย ว่านั้นก็ได้อะไรไม่ผิด เพราะไม่สะทกสะท้านในเรื่องเหล่านี้ละ กลัวก็ไม่กลัว กล้าก็ไม่กล้า อยู่ตามความจริง ไปตามความจริง ไม่สงสัยอะไรทั้งนั้น เรื่องเหล่านี้มันอะไร สมมุติก็รู้กันอยู่ว่าสมมุติ เรียนมาก็เรียนสมมุติ ปฏิบัติก็ปฏิบัติให้รู้สมมุติ หากว่ารู้กันแล้วจะสงสัยกันอะไร จะหลงกันอะไร ให้มันเห็นชัดๆ อย่างนั้นชินกปฏิบัติ นี่ไปเห็นแล้ว โห ทุเรศ สะดุดใจก็กละเลย เราไปเห็นแล้ว เอาไปทรมานอะไรนักหนา

ดูมันจะไปไม่รอดแล้วเหออ ธาตุขันธจะไม่อยู่แล้วเหออ ก็ปล่อยเสียซิ ปล่อยเลยไม่มีคำว่าสะทกสะท้านละ ขอให้มันถึงขั้นนั้นเถอะนะ รายใดก็ตาม หมิ่นๆ แสนๆ ล้าๆ รายก็จะไม่มีแม้รายเดียวที่จะมาสงสัย ในเรื่องความเป็นความตายของตัวเอง แล้วจะมาสะทกสะท้านกับเรื่องความเป็นความตายอันนี้ไม่มี เพราะเป็นความจริงด้วยกันแล้ว

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๒๖๘-๒๖๙)

-๘-

ผู้พาดำเนิน

ปกติของท่านอาจารย์คืออยู่ตามลำพัง ซึ่งเมื่อก่อนนี้ท่านพอทำได้ แต่ภายหลังเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพแล้ว พระเถระต่างก็แยกย้ายกันไป สำหรับท่านนั้นใช้เวลาประมาณ ๗ ปี (พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๙) จึงได้มาอยู่วัดป่าบ้านตาด

“...แต่ก่อนเราไม่เคยสนใจกับใคร มีพ่อแม่ครูอาจารย์เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและช่วยเราด้วย พอขึ้นไปหาท่านเพื่อจะลาไปเที่ยว ก็ครองผ้าขึ้นไป ถ้าไปปรึกษาปรารภธรรมดานั้นไม่ได้ครองผ้าหรอก เป็นธรรมดาคือก่อนจะไปที่ไหนคุยกันไปเรื่องนั้นเรื่องนี้แล้วก็ปรึกษาปรารภท่านเสียก่อน เราไม่เคยลาท่านไปเลยทีเดียว ทางท่าน ๆ ให้โอกาสแล้วนั้นละ ทีนี้เวลาจะลาท่านไปเที่ยว เราครองผ้า ‘จะไปที่ไหนที่นี่’ ท่านก็ว่า ‘จะไปก็องค์ไปกับใคร’ ‘ไปองค์เดียว’ ‘เอื่อนั้นแหละดี’ ท่านช่วยทันทีนะ ‘ใครอย่าไปยุ่งท่านมหานะ ให้ท่านมหาไปองค์เดียว สนุกดี’ ท่านว่า ท่านพูดอย่างนั้น ใครจะไปกล้าละ แล้วท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรอย่างนั้นอยู่แล้วเราก็คงไปสะดวกสบาย ไม่ได้คิดว่าใครจะจ้องมองดูเรา สังเกตเราจับเราในแง่ใดต่อแง่ใดละ เราก็คงไปตามประสาของเรา...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๔๙)

“...ท่านล่วงไปนี้ โอ้อโฮ ปรากฏว่าเหมือนฟ้าดินถล่มเชียวนะ พระเถระแตกกระจัดกระจายเกาะกันไม่ติดเป็นเวลาตั้ง ๓ ปี ๔ ปี แตกขนาดนั้นนะ จึงเป็นสิ่งที่จำไม่ลืมละ ใครอยู่ไหนก็แตกกระจัดกระจายไปหาครูหาอาจารย์ ต่างองค์ต่างไป แตกกันไปเพราะเกาะกันไม่ค่อยติด ระยะนั้นไม่ติด พอ ๓-๔ ปีมานี้ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ เช่นอย่างหลวงปู่ฝั้น ท่านก็มาอยู่เป็นหลัก หลวงปู่ขาวก็มาอยู่เป็นหลัก ก็เข้าเกาะติด ๆ เรื่อยไปละ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

“...พระเถระแตกกระจัดกระจายกันไป กว่าที่จะเกาะกันได้ก็ ๔ ปี ๕ ปี อย่างหลวงปู่ขาววัดถ้ำ (หมายถึงวัดถ้ำกลองเพล) ๔ ปี ๕ ปี ท่านถึงได้มาอยู่วัดถ้ำกลองเพล แต่ก่อนท่านก็อยู่ตามป่าทางอำเภอสว่าง หมู่เพื่อนก็เข้าท่านไม่ค่อยติด ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็แยกย้ายกันไป อย่างหลวงปู่อ่อนก็มาอยู่ที่หนองบัวบาน ที่แรกก็ไปอำเภอกุมภวา แล้วก็โยกย้ายมานี้ เราเองก็ระเหวร้อนไปตามประสาของเรา แล้วก็ได้มาอยู่

ที่นี่ (วัดป่าบ้านตาด) ท่านอาจารย์ฝั้นก็อยู่ที่อำเภอพรรณา บรรดาพระเณรทั้งหลายก็ได้เกาะได้อาศัยท่านเรื่อยมา...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๔๕)

“...นี่อยากให้หมู่เพื่อนรู้เห็นนี่นา ตั้งแต่เกี่ยวกับหมู่เพื่อนมานี้เป็น ๓๐ กว่าปีแล้วแหละ อย่างพ่อแม่ครูอาจารย์มรณภาพไปก็ได้ ๓๐ กว่าปีแล้วนี่ เริ่มแบกภาระมาตั้งแต่โน้นละ พ่อพ่อแม่ครูอาจารย์มรณภาพปุ๊บเท่านั้นหมู่เพื่อนก็เกาะพริบเลยเต็มไปหมด...”

“...พอท่านล่วงพ้นเท่านั้นแหละรุมเลย ตั้งแต่โน้นมาจนป่านนี้คิดดูซิ ขโมยหนีไปไหนก็รู้ม ๆ ไม่รู้ก็ครั้งก็หนแล้วที่ผมขโมยหนีจากหมู่เพื่อน เพราะอหิยาศัยของผมเป็นอย่างนั้นนี่ อยู่สบาย ๆ วันทั้งวันไม่ได้พบใครก็ตาม พบแต่เจ้าของเท่านั้นพอใจแล้วไม่สนใจกับอะไรเลย ถ้าพูดถึงว่าปล่อยมันปล่อยขนาดนั้นแหละ เพราะเรียนมันเสียพอปฏิบัติมันพอ รู้มันจนกระทั่งเต็มหัวใจแล้วสงสัยอะไรในโลกนี้ว่างั้นเลย นี่ก็หมู่เพื่อนรุมหากขโมยหนีกลับเป็นตกรอกแล้ว ผมนี่จมอยู่ใต้ก้นเทวาทโน้นแหละ ขโมยหนีจากหมู่เพื่อนตั้งแต่เริ่มแรกโน้น อยู่มันไม่สบาย มีหนึ่งมีสองก็มีความรับผิดชอบกันอยู่ในนั้นแหละตามสัญญาตญาณ มีมากเข้าไปเท่าไรก็ต้องรับผิดชอบมาก หนักมากเข้าไปขโมยหนีก็ไม่พ้น ไปอยู่ไม่กี่วันแหละ สองอาทิตย์สามอาทิตย์เดียวรุมไปอีกแล้ว สุดท้ายก็เลยเกาะกันเต็มเรื่อยมาอย่างนี้ละ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๔๙-๕๐)

ความสำคัญของครูบาอาจารย์

ความสำคัญของครูบาอาจารย์ที่จะเป็นผู้ให้อุบายสั่งสอนให้ปฏิบัติถูกทางโดยไม่ต้องเสียเวลาทำไปแบบดันเดาและล้มลุกคลุกคลานนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้แสดงไว้แก่พระมหาเถระเมื่อถูกถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

พระมหาเถระ “...ผมยังสงสัยอยู่อีกเป็นบางข้อ คือที่ว่าพระสาวกท่านทูลลาพระศาสดาออกไปบำเพ็ญอยู่ในที่ต่าง ๆ เวลาเกิดปัญหาขึ้นมาก็กลับมาเฝ้าทูลถามเพื่อทรงช่วยชี้แจงปัญหานั้น ๆ จนเป็นที่เข้าใจ แล้วทูลลาออกบำเพ็ญตามอหิยาศัยนั้น เป็นปัญหาประเภทใดพระสาวกจึงไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ต้องมาทูลถามให้พระองค์ทรงช่วยชี้แจงแก้ไข...”

หลวงปู่มั่น “...เมื่อมีผู้ช่วยให้เกิดผลรวดเร็วโดยไม่ต้องเสียเวลานาน นิสัยคนเราที่ชอบหวังพึ่งผู้อื่นย่อมจะต้องดำเนินตามทางลัด ด้วยความแน่ใจว่าต้องดีกว่าตัวเองพยายามไปโดยลำพัง นอกจากทางไกลไปมาลำบากจริงๆ ก็จำเป็นต้องตะเกียกตะกายไปด้วยกำลังสติปัญญาของตน แม้จะช้าบ้างก็ทนเอา เพราะพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้เห็นโดยตลอดทั่วถึง ทรงแก้ปัญหาข้อข้องใจ ย่อมทำให้เกิดความกระจ่างแจ้งชัด และได้ผลรวดเร็ว ผิดกับที่แก้ไขโดยลำพังเป็นไหนๆ ดังนั้นบรรดาสาวกที่มีปัญหาข้อใจจึงต้องมาทูลถามให้ทรงพระเมตตาแก้ไขเพื่อผ่านไปได้อย่างรวดเร็วสมปรารถนา

ความมีครูอาจารย์สั่งสอนโดยถูกต้องแม่นยำ คอยให้อุบายทำให้ผู้ปฏิบัติตามดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นและถึงเร็ว ผิดกับการดำเนินไปแบบสุมเตาโดยลำพังตนเองอยู่มาก...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๒๐)

ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“...เวลาเรายู่กับอาจารย์ มรรค ผล นิพพาน ดูเหมือนจะเอื้อมมือถึง ทำอะไรก็เป็นขึ้นเป็นอัน ปรากฏผลขึ้นมาเป็นลำดับ เมื่อจากท่านไปแล้วไม่เป็นเช่นนั้น กลับกลายเป็นคนละมุมโลก ถ้าจิตไม่มีหลักฐานโดยมากต้องเป็นอย่างงี้ แต่ถ้าจิตมีหลักฐานคือมีสมาธิและมีปัญญารักษาตัว อยู่ที่ไหนก็ดีและเป็นประโยชน์ ถ้ามีข้อข้องใจเกิดขึ้นซึ่งตนไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องรีบไปหาท่านเพื่อรับการศึกษา เมื่อได้รับแก้ไขแล้ว โดยมากปัญหาข้อข้องใจย่อมขาดสะบั้นลงทันทีที่ประหนึ่งท่านช่วยตัดช่วยฟันให้สำหรับผมเองเป็นอย่างนั้น บางทีจากท่านไปเพียง ๕-๖ วัน เกิดข้อข้องใจขึ้นมา จะรอไปอีกสัก ๒-๓ วันไม่ได้ ถ้าเราแก้ปัญหาข้อข้องใจไม่ได้จากขณะปัญหาเกิดขึ้น สว่างของวันรุ่งขึ้นตอนเช้าต้องรีบไปหาท่าน เพราะข้อข้องใจบางอย่างสำคัญมาก เมื่อเกิดขึ้นแล้วตนเองแก้ไขไม่ได้ต้องรีบไปศึกษากับท่าน แต่ข้อข้องใจบางอย่างไม่ค่อยสำคัญนัก แม้เกิดขึ้นแล้วเราจะรอๆ ไปก็ยังได้ ปัญหาทั้งนี้เทียบกับโรคบางชนิด แม้เกิดขึ้นแล้วจะไม่รีบด่วนในการตามหมอก็ได้ แต่โรคบางชนิดลงได้เกิดขึ้นแล้ว ถ้าตามหมอไม่มาเราต้องไปหาหมอ ไม่เช่นนั้นจะเป็นอันตรายต่อชีวิต

ข้อข้องใจชนิดสำคัญนี้ เมื่อปรากฏขึ้น ถ้าเราไม่สามารถแก้ไขตนเองได้ ต้องรีบไปหาครูบาอาจารย์ จะปล่อยให้หายโดยลำพังย่อมเป็นไปไม่ได้ ผลปรากฏจากข้อข้องใจซึ่งไม่ยอมแก้ไขจากอาจารย์ อย่างน้อยก็เป็นคนเผอเรอหลงๆ ลืมๆ กลายเป็นคนบอๆ ไป อย่างมากถึงเป็นบ้าไปเลย ที่โลกให้นามว่าธรรมแตก โดยมากเกิดจากปัญหาข้อข้องใจซึ่งตนไม่รู้วิธีแก้ไขและไม่ยอมแก้ไข ปล่อยไว้นานไปก็ปรากฏผลสองอย่าง

ขึ้นมา ปัญหาดังกล่าวนี้ผมเคยเป็นในจิตของผมมาแล้ว จึงเรียนให้บรรดาท่านนักปฏิบัติทราบไว้พอเป็นแนวทาง...”

(แวนดวงใจ หน้า ๓๓๕-๓๓๖)

“...การไปศึกษาจากท่าน ไม่เพียงจะศึกษาข้อธรรมโดยถ่ายเดียว ยังต้องพยายามทำตนให้เชื่อมชินต่อข้อวัตรปฏิบัติคือทางดำเนินที่ท่านพาดำเนิน จนเป็นที่เชื่อมชินติดจิตติดใจและติดกายวาจาของเรา การอยู่กับท่านเป็นเวลานานเป็นทางกลมกลืนนิสัยและข้อวัตรปฏิบัติ ตลอดคุณงามความดี ความรู้ ความเห็น เป็นการถ่ายทอดจากท่านวันละเล็กละน้อยจนกลายเป็นความมั่นคงขึ้นได้ในตัวของเรา เพราะการอยู่กับท่าน ความปลอดภัยมีมาก โดยมากผู้เข้าไปหาและศึกษากับท่านย่อมได้รับความเชื่อถือและเลื่อมใส เพราะท่านเป็นธรรมอยู่แล้ว ผู้เข้าไปอาศัยก็ย่อมเป็นธรรมตามฐานะของตน นอกจากนั้นยังเป็นการเคยชินต่อการระวังสำรวมอีกด้วย หากว่าได้จากท่านไป เราเป็นผู้สนใจต่อธรรมอยู่ก็พอจะพ่วงตัวได้ด้วยอุบายต่างๆ ที่ได้รับจากท่านมา...”

(แวนดวงใจ หน้า ๓๓๕)

“...ความโง่เขลาของเราเหมือนกัน หัวใจมันมีแต่กิเลสเต็มอยู่นั้น มันก็เท่ากับคนตาบอด พูดไม่รู้ช่องทางไม่รู้ธรรมไม่รู้ธรรม ไม่ได้ผู้มาสั่งสอนให้รู้ธรรมแล้วมันจะไปได้ไหม ก็อย่างที่เรารู้เห็นนั้นนะ แม้แต่มีคัมภีร์ไบเบิลอยู่ก็ไม่ลงใจที่จะรับได้ ต้องเข้าถึงครูบาอาจารย์ที่ถูกต้องแม่นยำในภาคประพฤติปฏิบัติทั้งเหตุทั้งผลสมบูรณ์บริบูรณ์ ดังในสมัยปัจจุบันยกตัวอย่างพ่อแม่ครูบาอาจารย์นั้น พอเข้าไปถึงหมอบเลยหัวใจ ธรรมอยู่ที่ไหน ก็เรียนคัมภีร์เดียวกัน เราไปอยู่อย่างนั้นก็ดูท่านทำอะไรทำอย่างไร ถูกกับข้อธรรมข้อไหน มีข้อไหนมาเทียบเคียง เมื่อหาที่ค้านไม่ได้แล้วก็ยอมจริงๆ นี่ในสิ่งที่เราพอเทียบเคียงได้นะ ส่วนที่เราเทียบเคียงไม่ได้ก็ยกไว้บูชา เช่น สมาธิ ท่านอธิบายหมด ปัญญาขั้นใดภูมิใด จนกระทั่งวิมุตติหลุดพ้น ท่านแสดงให้เห็นฟังอย่างเปิดเผยหมด เราหาที่สงสัยไม่ได้ นั่นมันเป็นกำลังใจ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๕)

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงยอมรับพระเถรไว้อยู่ด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับตอนที่ท่านเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์แล้ว ได้ไปขออยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นครั้งแรก

“...การรับหมู่เพื่อนไว้ก็ด้วยความสงสารเห็นอกเห็นใจ เทียบหัวใจเราหัวใจท่านทั้งหลายใส่กัน ดังที่เราเคยพูดให้ฟังว่าไปเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์นี้ แหม แสบล้ม แสบตาย พอไปถึงหลวงปู่มันเท่านั้นละไม่ยากได้ยินเลยคำที่ว่า นี่ที่นี้เต็มแล้ว รับไม่ได้แล้ว กลัวว่าหัวอกมันจะแตก ถึงขนาดนั้น เรายังไม่ลืมนะคำพูดของท่าน คำนั้นเป็นสตๆ ร้อนๆ ว่า ‘นี่พอดีนะนี่ เมื่อวานนี้ท่านเนตรไปจากนี้ แล้ววันนี้ท่านมหาก็มา ไม่เช่นนั้นก็ไม่ได้อยู่ กุฏิไม่ว่าง’ นั่นฟังซิท่านพูด อู๋ย มันเสียวจะตายเข้าถึงหัวตับโน้นนะ ทั้งๆ ที่จะได้อยู่อยู่นะ ฟังซิ นี่จะนำมาพิจารณาถึงหมู่เพื่อน เพื่อนฝูงทั้งหลาย มากน้อยก็ทนเอาๆ นอกจากมันเหลือกำลังแล้ว...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๐)

กว่าจะเป็นวัดป่าบ้านตาด

“...เดือนเมษายน (ปี ๒๔๙๓) ไปอยู่ในป่าในเขาที่ว่า (ท่าบ่อ หนองคาย) นั่นละ พอหลังจากนั้นก็กลับมาสกลนคร ก็ขึ้นไปวัดดอยธรรมเจดีย์นั่น มันก็ก้าวไปเดือนหกแล้วนั่น มาถึงนี้เป็นเดือนหก แล้วก็ไปอยู่วัดดอยธรรมเจดีย์นั่น ลงจากวัดดอยๆ ก็เป็นเดือนหกดับแล้ว ก็มาอยู่ (วัด) สุทธาวาส ๒-๓ คีน ก็หนีไป อ.วาริชภูมิ (จังหวัดสกลนคร) คิดว่าจะไปจำพรรษาที่นั่น ภูเขานั้น แต่ก็มาทราบเสียว่าวัดหนองผือไม่มีพระเลย มีหลวงตา ๒-๓ องค์ เขามาเล่าให้ฟังเกิดความสลดสังเวช เพราะบ้านนี้มีคุณต่อพระสงฆ์มากมายกายกอง เลยย้อนกลับมาจำพรรษาที่บ้านหนองผือนี้อีก (เมื่อเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปี ๒๔๙๓) ออกพรรษาแล้วถึงได้ออกเที่ยวต่อไปจนกระทั่ง ๓๐ ปี นี่ถึงได้ย้อนกลับไปอีก เป็นเวลา ๓๐ ปีตั้งแต่จากหนองผือไป...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๒)

“...สำหรับเราก็กกลับมาจำพรรษาหนองผือ จากนั้นก็ไปห้วยทราย (อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร) หมู่เพื่อนก็ติดตามไปด้วยตั้งมากมาย นั่นก็ไปอยู่ ๔ ปี (จนถึงปี ๒๔๙๗) พระเณรก็มากอยู่นั่นละ อยู่ตามบ้านเล็กบ้านน้อยเหมือนกัน อยู่สำนักเราจริงๆ มีสัก ๑๐ กว่าองค์...ไม่มาก ที่นั่นที่นี้หลายแห่งหลายหน รวมกันก็มาก พอเราหนีจากห้วยทรายมาก็ยุบไปอีกเหมือนกันสำนัก...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

จากห้วยทราย ท่านอาจารย์ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดใกล้กับบริเวณสถานีทดลอง การเกษตร อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี กม. ที่ ๓๔๗ พอออกพรรษา ท่าน อาจารย์ก็ไปอยู่ที่วัดเขาน้อย บ้านสามผาน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี จนกระทั่งปี ๒๕๔๙ ท่านอาจารย์จึงได้มาอยู่ที่วัดป่าบ้านตาด

“...สุดท้ายก็มาตั้งตรงนี่ละ...วัดป่าบ้านตาด และตั้งแต่มาตั้งที่แรกจนป่านี้นี้พระ เณรก็หลั่งมา แต่ก่อนไม่รับมาก อย่างดีรับแค่ ๑๘ องค์อยู่เป็นเวลาหลายปี ตั้งแต่ ๒๕๔๙ มาจนกระทั่งถึง ๒๕๑๙ หรือ ๒๕๒๐ มีแค่ ๑๗-๑๘ องค์เท่านั้น ไม่รับมาก จากนั้นก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้นๆ เพราะเห็นว่าครูบาอาจารย์ท่านล่องลပ်ไปๆ หมู่เพื่อนไม่มี ที่เกาะเราก่อนโลมบ้าง ที่นี้ก็มากขึ้นโดยลำดับ ปีหนึ่งก็ขึ้นไปๆ ถิ่นขึ้นไปสูงขึ้นเรื่อยๆ สูงจนผิดปกติตา อย่างปีกลาย (พ.ศ. ๒๕๒๗) เท่าไร ๓๕ แน่ๆ ก็อย่างนั้นซิ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

มาตาปิตุอุปภูฐานธรรม

บรรดาท่านผู้มีธรรมครองใจหรือใจได้ครองธรรม นับแต่น้อยไปหามากและ มากที่สุด ดังเช่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ท่านมักเสาะ แสวงหาแต่ที่สงบสงัด เป็นต้นว่าป่าเขาถ้ำเนาไพรอันปราศจากผู้คนพลุกพล่านวุ่นวาย เป็นสถานที่อยู่อาศัยและบำเพ็ญเพียรเรื่อยมา เนื่องจากใจที่ได้สัมผัสธรรมแล้วนี้ สามารถให้ความสุขแก่ผู้ทรงธรรมนั้นได้เพียงพอ โดยไม่จำเป็นต้องไปเสาะแสวงหา ความสุขจากบุคคลใดและอะไรอื่นอีก แต่ที่ท่านต้องออกมาเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในธรรม มาน้อยนั้น เป็นเพราะวาสนาบารมีของท่านที่สร้างมาแต่หนหลังชักนำมา เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ ท่านไม่มีอุปนิสัยในทางสั่งสอนผู้คน เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ท่าน จึงปลีกเร้นไปอยู่ในป่าแต่ลำพังเพียงองค์เดียวที่สระจันทันต์ มีช้างป่าคอยอุปฐาก รักษา พอถึงกาลอายุขัยของท่านจึงออกจากป่ามากราบทูลลาพระพุทธรเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ มิได้ทรงตำหนิในการปลีกเร้นอยู่ลำพังผู้เดียวแต่อย่างใด

สำหรับท่านอาจารย์นั้น นับแต่ท่านได้บำเพ็ญธรรมเต็มสติกำลังความสามารถ ของท่านแล้ว อหิชาศัณณิกน้อมไปในทางปลีกเร้นอยู่แต่ผู้เดียวมีกำลังมาก ท่านจึงเสาะ แสวงหาอยู่แต่ในป่าในเขา แต่ไม่วายที่ลูกศิษย์ที่เป็นพระเณรจะติดตามไปพบและขอ อยู่อาศัยด้วยจนได้ แม้ว่าท่านจะขโมยหนีไปไม่ทราบว่าก็ครั้งก็ครากก็ตาม เมื่อท่านเห็น ว่าท่านหนีไม่พ้นจริงๆ แล้ว “สำนักสงฆ์บ้านห้วยทราย” จึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ก็

เป็นช่วงเวลาอันสั้นเพียง ๔ ปี เท่านั้นก็ล้มไป เพราะท่านย้ายไปจำพรรษาอยู่ทางจังหวัด จันทบุรี การอยู่ไม่เป็นที่ของท่านเป็นประโยชน์ดีกับลูกศิษย์ที่เป็นพระเถระเสียเป็น ส่วนมาก เนื่องจากสามารถติดตามท่านได้ง่าย เพราะไม่ต้องหอบข้าวของพะรุงพะรัง อะไรมาก เพียงบริวาร ๘ เท่านั้นก็สามารถติดตามท่านไปได้ทุกแห่งหน จะเป็น ประโยชน์กับประชาชนญาติโยมอยู่บ้างก็อยู่ในวงแคบๆ ที่สำนักตั้งอยู่และหมู่บ้าน ใกล้เคียงที่พอจะมาร่วมทำบุญได้เท่านั้น

แต่ก็มีบุคคลสำคัญที่ทำให้ท่านอาจารย์ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่ ทำให้ลูกศิษย์ ทั้งพระเถระและฆราวาสสะดวกในการไปทำบุญและฟังธรรมคำสอนของท่าน บุคคลผู้นั้นก็คือโยมมารดาของท่าน ด้วยบุพการีย่อมมีความสนิทติดพันกับบุตรแต่ไหนแต่ไร มา ไม่ยกเว้นชาติชั้นวรรณะใด และเป็นบุคคลสำคัญยิ่งของบุตร

“...เรามีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้เห็นเด็กของชาติในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยวิชาเครื่องต้านทานและป้องกันตัวอย่างเยี่ยมยอด ได้ศึกษาและ ยึดหลักธรรมไปปฏิบัติต่อตัวเองเท่าที่ควรแก่ฐานะขึ้นไปเป็นลำดับ อย่างน้อยก็ควรได้รู้ ว่าบุคคลสำคัญของโลกคือใคร ที่ควรส่งเสริมเทิดทูนให้สมเกียรติของบุคคลนั้นๆ ก็คน สำคัญของโลกนั้นคือแด่นก้าเนิดแห่งบุตรธิดา ได้แก่บิดามารดาหนึ่ง ได้แก่ตัวเราผู้ถือ ก้าเนิดอันสมบูรณ์เต็มภูมิมนุษย์หนึ่ง นี่ก็บุคคลสำคัญของโลก ถ้าไม่มองข้ามไปเสีย จนกลายเป็นคนไม่มีสาระอะไรติดตัวเลย ที่ว่าบิดามารดาเป็นบุคคลสำคัญของโลกนั้น เพราะท่านเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดามาก่อนใครๆ ในโลก ผู้ที่ได้รับอุปการะ จิงครองตัวเป็นเราเป็นท่านมาได้นับจำนวนเต็มโลกเลย ถ้าไม่ใช่ท่านแล้วจะไม่มีมนุษย์ หญิงชาย หนมีชีวิตเหลืออยู่ในโลกได้เลยแม้แต่คนเดียว...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๓๙)

“...มาตาปิตุอุปภูฐานธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงเคยบำเพ็ญด้วยความเคารพ เอื้อเฟื้อตลอดมา แม้ในคราวเสวยพระชาติเป็นสัตว์ที่ถือว่าเป็นชาติที่อาภัพก็ไม่ทรง ลดละ จนถึงเป็นศาสดาสอนโลกก็ยังทรงเทิดทูนธรรมข้อนี้ให้ประจักษ์แก่โลกอย่าง เป็ดเผย ไม่ทรงดัดแปลงแก้ไขให้เป็นอย่างอื่น เพราะทรงเห็นว่าเป็นธรรมอันถูกต้อง เหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว ที่กุลบุตรธิดาทั้งหลายผู้ตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้บุญคุณของบิดา มารดา จะมีทางล้างบาปล้างกรรมของตนเสียบ้าง พอให้เบาบางลงจากกรรมที่ได้ทำให้ ท่านได้รับความลำบากทรมาน จนไม่มีขอบเขตจะประมาณได้...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๑๒-๑๑๓)

“...ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลสองท่านที่เรากล่าวว่าอันใครๆ สนองคุณไม่ได้โดยง่าย คือมารดากับบิดา

ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลพึงแบกมารดาไว้บนบ่าข้างหนึ่ง แกบิดาไว้บนบ่าอีกข้างหนึ่ง ต่างว่าผู้นั้นมีอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี ทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนวดการบีบและการให้อาบน้ำ และมารดาบิดาพึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ้านนั้นแล แม้เช่นนั้นก็ยังไม่นับว่าได้สนองพระคุณท่านได้บริบูรณ์ ก็แต่ว่าผู้ใดทำมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณความดี มีศรัทธา ศีล ปัญญา เป็นต้น ผู้นั้นชื่อว่าได้สนองคุณท่านเต็มที่...”

(มاتاปิตุคุณสูตร)

ด้วยความระลึกถึงพระคุณของโยมมารดา อยากให้รู้เห็นและพบความสุขจากธรรมนี้เอง ท่านอาจารย์จึงจากห้วยทรายมาที่บ้านตาด และทดแทนพระคุณของโยมมารดาโดยจัดการบวชชีให้ และให้การอบรมปฏิบัติภาวนา โยมมารดาบวชชีเมื่อมีอายุครบ ๖๐ ปีพอดี ส่วนโยมบิดาของท่านนั้นได้สิ้นชีวิตไปก่อนหน้านั้นเมื่อมีอายุได้ ๕๕ ปี จากนั้นท่านอาจารย์จึงได้พาโยมมารดาไปจำพรรษาด้วยที่จังหวัดจันทบุรี เป็นเวลา ๑ พรรษา โยมมารดาได้ล้มป่วยลงด้วยโรคอัมพาต ท่านจึงพามารักษาที่บ้านตาด

“...เอ้า ทีนี้มาวัดนี้อีก นั้นเราปลูกอ้อยดำไว้ให้โยมแม่เราอยู่ข้างๆ ญาติโยมแม่ โยมแม่เราเป็นโรคอัมพาต รักษากับหมออยู่บ้านจั่น ยาของหมอนั้นเขามีอ้อยดำผสม นี่เราก็ได้เอาอ้อยดำจากหมอมามาปลูกไว้สำหรับผสมยาให้โยมแม่...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๐๓)

หมอได้ทำการรักษาโยมมารดาของท่านอยู่ถึง ๓ ปี โรคจึงหายขาด จากการที่ต้องอยู่พยาบาลโยมมารดาเป็นเวลานาน ทั้งโยมมารดาก็มีอายุมากแล้ว การจะหอบหิ้วไปอยู่ด้วยกันในสถานที่ทุรกันดารตามอรัญวาสีเดิมที่เคยเป็นมาของท่าน ก็จะทำให้สร้างความลำบากให้กับโยมมารดาอย่างมาก ท่านอาจารย์จึงดำริที่จะสร้างวัดขึ้น ประจวบกับในเวลานั้นชาวบ้านตาดก็ได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านอาจารย์มานานแล้ว มีความประสงค์อยากให้ท่านตั้งวัดขึ้นเช่นกัน และได้พร้อมใจกันถวายที่ดิน วัดป่าบ้านตาดจึงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นตั้งแต่นั้นมา

เนื่องจากโยมมารดาของท่านนั้น มิได้ฝึกหัดอ่านเขียนหนังสือมา เพราะสมัยก่อนการศึกษายังไม่เจริญดังเช่นปัจจุบันนี้ จึงต้องอาศัยลูกหลานอ่านหนังสือที่ท่านอาจารย์เป็นผู้เขียนขึ้น เช่น ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ให้ฟังทุกวัน รวมทั้งท่านอาจารย์จะให้การอบรมธรรมแก่โยมมารดาของท่านโดยสม่ำเสมอ ความ

ซาบซึ่งในธรรมจึงมากยิ่งขึ้นทุกวัน ความเพียรก็เข้มแข็ง จึงสามารถปฏิบัติภาวนาได้เป็นอย่างดี และก้าวหน้าไปโดยลำดับเต็มความสามารถของท่าน

ในวาระสุดท้าย ก่อนหน้าที่โยมมารดาจะจากโลกไป ท่ามกลางทุกขเวทนากล้าที่พร้อมจะให้สิ้นชีวิตได้ทุกเมื่อ ท่านอาจารย์ได้เข้าไปเยี่ยม และถามว่าอาการเป็นอย่างไรบ้าง โยมมารดาได้ตอบว่า ‘ร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วยก็จริง แต่ใจนั้นใสสว่างกระจ่างแจ้งอยู่ตลอดเวลา’ จึงเป็นที่เชื่อแน่ว่า โยมมารดาของท่านได้ทรงอริยธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งอย่างแน่นอน นับว่าสมเจตนาธรรมของท่านอาจารย์อย่างยิ่ง ที่ได้ทดแทนพระคุณโยมมารดาอย่างเต็มที่ ดังที่พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญไว้

โยมมารดาได้จากโลกนี้ไปด้วยอาการอันสงบประสพสุคติ เมื่อมีอายุย่างเข้า ๙๓ ปี ตรงกับวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

ให้การอบรมพระเถระและภรรวาส

การอบรมพระเถระและภรรวาสของท่านอาจารย์ จะมีส่วนแตกต่างกันอยู่บ้างกับบรรดาครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ ตรงที่แยกการอบรมพระกับภรรวาสออกจากกันอย่างเด็ดขาด เนื่องจากพระและภรรวาสมีชีวิตความเป็นอยู่และความมุ่งมั่นต่างกัน เนื้อธรรมที่แสดงจึงแปลกต่างกันไป หากแสดงรวมๆ กันผลย่อมไม่เต็มที่เหมือนกับแสดงโดยเฉพาะๆ ดังที่ท่านไปเทศน์ในงานต่างๆ ซึ่งคละเคล้าไปด้วยทั้งพระและภรรวาส ธรรมที่แสดงต้องมุ่งชนกลุ่มใหญ่เป็นสำคัญ จากนั้นถ้ามีเวลาพอจึงแสดงเพื่อชนกลุ่มน้อยด้วย เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั่วถึงกัน

ความถี่ห่างของการอบรมขึ้นอยู่กับความสะดวกในธาตุขันธ์ และความว่างจากภารกิจของท่านเป็นสำคัญ จึงกำหนดตายตัวไปที่เดียวว่าวันครั้งไม่ได้ ในระยะที่ธาตุขันธ์ท่านดีและผู้คนพระเถระมาเกี่ยวข้องไม่มากนัก การอบรมพระเถระเป็นไปอย่างสม่ำเสมอและบ่อยครั้ง เฉพาะนับแต่ตั้งวัดป่าบ้านตาดเป็นต้นมา ปี ๒๕๒๐ ภายในพรรษาท่านแสดงธรรมให้ฟังถึงเป็นพิเศษ ๓-๕ วันต่อครั้ง น่าเสียดายที่ไม่ได้มีการบันทึกเทปไว้ เพิ่งได้รับอนุญาตจากท่านเมื่อปี ๒๕๒๒ จากนั้นก็ได้ทำการบันทึกเรื่อยมา และปี ๒๕๒๒ นี้เองที่ท่านแสดงธรรมบ่อยครั้งที่สุดเมื่อเทียบกับปีอื่น ๆ หลังจากนั้น รวมทั้งปีถึง ๕๓ ก็ถึง ต่อจากนั้นมาก็มีบ้างน้อยบ้าง

ในฝ่ายอุบาสิกา ท่านอาจารย์จะเทศน์อบรมให้ที่ศาลาหลังเล็ก เฉพาะวันพระที่มีคนมาพักปฏิบัติธรรมกันมาก ท่านจะลงไปอบรมสมาธิภาวนาให้ โดยเริ่มแต่เวลาใกล้

คำเป็นต้นไป เพิ่งมาเลิกเอาประมาณปลายปี ๒๕๒๓ เพราะภารกิจท่านมากขึ้น จะมีเทศน์เป็นกรณีพิเศษอยู่บ้างก็สมัยคุณเพาพงา วรธนะกุล มาพักรักษาตัวและบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่วัด ซึ่งท่านอาจารย์เมตตาไปเทศน์ให้ฟังทุกคืนตลอดระยะเวลา ๓ เดือน เว้นเพียงไม่กี่คืนเท่านั้นเพราะกิจธุระอย่างอื่น จนกระทั่งกลับไปรักษาตัวต่อที่กรุงเทพฯ ดังรายละเอียดที่มีแจ้งไว้ในหนังสือ “ธรรมชุดเตรียมพร้อม” อยู่แล้ว

การอบรมสั่งสอนของท่านอาจารย์ ได้ยึดหลักปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่น เป็นแบบฉบับ

“...ในสมัยปัจจุบันก็นำมาอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อน ได้มาจากไหนถ้าไม่ได้มาจากพ่อแม่ครูบาอาจารย์มั่นของเรา ซึ่งเป็นหลักยึดที่ตายใจได้โดยไม่ต้องสงสัย ไม่ว่าแง่ธรรมไม่ว่าแง่วินัย ท่านประพฤติปฏิบัติด้วยความถูกต้องแม่นยำ ไม่ให้เป็นที่สงสัยแก่ผู้ไปศึกษาอบรมกับท่าน นี่เราได้ศึกษาอบรมกับท่านมานาน้อยเพียงไร ก็นำมาอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อน ด้วยความตะเกียกตะกายของตนเอง ก็ควรจะเป็นสารประโยชน์แก่ผู้มาศึกษาอบรม และควรที่จะเข้มแข็งขึ้นทุกวัน ไม่ใช่อ่อนลงไป ๆ จนอ่อนเปียกล้มเหลวไปอย่างนั้นใช้ไม่ได้เลย...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๒๖)

ธรรมะที่ท่านอาจารย์เทศน์อบรมพระและฆราวาสนั้นมีมากมาย ได้มีการถอดเทปและรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือหลายเล่ม ในที่นี้จะนำเทศน์ของท่านเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ได้แสดงไว้บางตอนมาพิมพ์ไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา

“...เอาซิ ฟาดฟันกันลงไปในภาคปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยเหตุผลกลไกใด ประทานไว้หมดแล้ว ทางฝ่ายเหตุคือวิธีดำเนินขุดค้นด้วยภาคปฏิบัติ ขุดค้นลงไป เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา ว่าสมาธิให้เห็นตัวจริงของสมาธิภายในใจ ไม่อยู่ที่ไหน ไม่อยู่ในตำรา ไม่อยู่ที่ดินฟ้าอากาศ ไม่อยู่ที่ดินน้ำลมไฟ แต่อยู่ที่ใจ สงบลงที่ใจ ด้วยอำนาจแห่งการอบรมหรือการฝึกฝนทรมานคือการภาวนานี้เป็นสำคัญ

เมื่อสติตั้งตัวได้ไม่พลั้งเผลอ มีความจดจ่อต่อเนื่องกันอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ขณะจิตใดที่จะเพ่นพ่านออกไปด้วยอำนาจของกิเลสผลักดันให้ออก มีเฉพาะอารมณ์ที่เป็น

ธรรมบทปริกรรมเครื่องยึดของจิตเท่านั้น ให้จิตได้ยึดอารมณ์นั้นเป็นที่พักพิงเพื่อสั่งสมกำลังความสงบ

ถ้ากำหนดอานาปานสติ ก็ให้รู้ลมเข้าลมออกจริง ๆ ด้วยสติ ไม่จำเป็นต้องตามลมเข้าไปตามลมออกมา เพียงแต่มีสติรู้อยู่กับลมที่สัมผัสเข้า-ออก ขณะที่ลมเข้าก็รู้ ลมออกก็รู้ มีสติบังคับอยู่ที่ประตูแห่งลมออกลมเข้านั้นเท่านั้น จิตจะผินไปไหนได้เมื่อถูกบังคับด้วยความเอาจริงเอาจัง ไม่ให้จิตคิดเถลไถลไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ให้อยู่กับที่ตั้งลมอันจะให้เกิดความสงบ คือคำปริกรรมหรือลมหายใจเท่านั้น จิตจะต้องหยั่งเข้าสู่ความสงบ เห็นองค์ของสมาธิได้อย่างแท้จริงภายในใจดวงที่เคยวุ่นวายมานานักต่อนักนี้โดยไม่ต้องสงสัย

เอาให้เห็น ลบล้างกิเลสเหล่านี้่ออกให้ได้ด้วยความพากเพียรอย่างเข้มแข็ง บังคับบัญชาด้วยสติให้ดี ทำไมจะไม่รู้ พระพุทธเจ้ารู้มาแท้ ๆ สาวกทั้งหลายรู้มาแท้ ๆ เป็นมาแท้ ๆ ด้วยสมาธิเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ทำไมเราจะไม่รู้ จิตแท้ ๆ เป็นผู้รับรองธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าสมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิมุตติธรรม นอกเหนือไปจากจิตจากสตินี้ไปไม่ได้เลย

การบำเพ็ญของเรา ก็บำเพ็ญโดยถูกทางอยู่แล้ว ทำไมจะรู้ไม่ได้ เมื่อสมาธิปรากฏเป็นความสงบขึ้นมาให้เห็นอย่างประจักษ์ ต้องหายสงสัยทันที ว่าสมาธิอยู่ที่ไหน แน่ อยู่ในตำรับตำราหรืออยู่ดินฟ้าอากาศแบบลม ๆ แล้ง ๆ ที่ไหน จะหมดปัญหาไปทันที เพราะความสงบประจักษ์อยู่กับใจดวงสงบสุขนี้แล้วเวลานี้

ความสงบมีหลายชั้นหลายภูมิ เมื่อทำลงไปโดยสม่ำเสมอความสงบนี้จะละเอียดลงไปโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งแนบแน่น ท่านให้ชื่อว่า ชณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ นั่นเป็นชื่อ ขอให้เป็นขั้นภายในใจเถิด จะไม่มีขั้นใดภูมิใดก็ตามเจ้าของจะรู้เอง เช่นเดียวกับการรับประทานอาหาร พอเริ่มรับประทานก็จะรู้รสเปรี้ยวหวานเผ็ดเค็มต่าง ๆ ภายในชีวหาประสาทของผู้รับประทานโดยไม่ต้องไปถามใคร ความอึดหน่าสำราญก็ค่อยติดตามกันมา ปรากฏขึ้นมากภายในตัวเอง จะไม่มีขั้นมีภูมิก็ตาม หากรู้ภายในตัว เผ็ดก็รู้ เค็มก็รู้ เปรี้ยวหวานก็รู้ ความอึดหน่าสำราญในธาตุชั้นนี้เพราะการรับประทานมากน้อยเพียงไรก็รู้ รู้ไปตลอดจนถึงความพอตัวแล้วในอาหารทั้งหลายก็หยุดเอง จำเป็นอะไรจะต้องไปตั้งชื่อตั้งนามว่า อิมขนาดนี้เป็นขั้นนั้น อิมขนาดนั้นเป็นขั้นนั้น ๆ จำเป็นอะไรจะต้องไปตั้งชื่อตั้งนาม เพราะความจริงอยู่กับความจริงของผู้สัมผัสรับรู้ต่างหาก หลักระบวนชาติมีอยู่ อยู่กับหลักกระบวนชาติ รู้ตามหลักกระบวนชาติก็พอกันแล้ว นี่ก็เหมือนกัน เรื่องของสมาธิ ให้รู้ตามหลักกระบวนชาติของสมาธิที่เกิดขึ้นภายในใจของตนด้วยวิธีการที่ถูกต้อง

เมื่อสมาธิความสงบตัวปรากฏขึ้นมา นั้นแลเป็นพื้นฐานหรือเป็นเสปียงเครื่องสนับสนุนปัญญาให้ทำงานได้อย่างคล่องตัวหายกังวล เวลาที่จิตไม่มีความสงบเลย จะพาพิจารณาทางด้านปัญญามันกลายเป็นสัญญาไปเสีย เพราะอำนาจของกิเลสหลุดลากไป ใครจะไปรู้รอบเรื่องของกิเลสกับเรื่องของธรรมยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงสอนให้อบรมสมาธิให้เกิดให้มี จิตใจจะได้สงบ จิตใจสงบแล้วย่อมอึดตัวในขั้นนี้ แล้วพาทำงานด้วยการคิดค้นในสิ่งต่าง ๆ ใจก็ตั้งหน้าตั้งตาทำให้ไม่ฝ่าฝืนป็นไปตามกิเลส ถ้ายึดเดียว ดังที่เคยเป็นมาเมื่อคราวที่จิตยังไม่สงบ และเห็นเหตุเห็นผลไปตามปัญญา โดยลำดับลำดับ นั่นคือการก้าวออกทางด้านปัญญาด้วยสมาธิขั้นนั้น ๆ เป็นพลังหนุนเพื่อปัญญาขั้นนั้น ๆ

เมื่อจิตละเอียดเข้าไป ปัญญาก้าวไปเห็นเหตุเห็นผลของสภาวะธรรมคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเต็มอยู่ภายในร่างกายและชั้นห้าของเราเอง และกระจายไปทั่วโลกธาตุ เต็มไปด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีเกาะไม่มีดอนไม่มีที่ยกเว้น ขึ้นชื่อว่าแดนสมมุติแล้วต้องเป็นแดน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มไปหมด เห็นประจักษ์หรือซึ่งด้วยปัญญาของเราแล้ว จะสงสัยอะไรอีก แม้จิตจะยึดมั่นหนาแน่นกว่าภูเขาทิ้งลูกก็ถอนตัวออกมาได้ เพราะอุปาทานความยึดมั่นนั้น เกิดขึ้นจากความเสกสรรปั้นแต่งตามความสำคัญผิดของกิเลสต่างหาก

เมื่อปัญญาได้หยั่งลงไปถึงไหน ก็ถือว่าการทำลายกิเลสไปถึงนั้น และทำลายอุปาทานในขณะเดียวกัน จนถอนตัวออกมาได้ เอ้า เมื่อจะพูดถึงเรื่องอสุภะอสุภัง ความปฏิกูลโสโครก ก็ดูสิร่างกายนี้มีตรงไหนที่สดสวยงดงาม มีแต่ความเสกสรรปั้นยอตตามกลมายาของกิเลสทั้งมวล ความจริงไม่ปรากฏ แยกแยะถอยหน้าถอยหลังหลบหลบซ่อนด้วยความสนใจอยากรู้ อยากเห็นความจริง ไม่สนใจกับสิ่งใดนอกไปจากงานของตนที่กำลังทำอยู่เวลานั้น ในโลกมีงานอันเดียวนี้ ย่นจิตเข้ามาตรงนี้ให้รู้ พิจารณาจุดไหนให้มีเจตนาจดจ่อ มีสติควบคุม ไตร่ตรองเทียบเคียงกับหลักความจริงในจุดนั้น อย่าให้สติเคลื่อนคลาด เช่น อสุภะอสุภัง มันเป็นอสุภะจริงไหม เทียบลงไปให้ซึ่ง เพราะความจริงก็เป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว เป็นแต่กิเลสตัวจอมปลอมมันเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ว่าเป็นของสวยของงาม ว่าเป็นของจริงยั่งยืน ว่าเป็นตนเป็นของตนไปเสียหมด เมื่อพิจารณาตามธรรมด้วยปัญญาดูแล้ว มันไม่มีคำว่าสวยงาม ไม่มีคำว่าจริงยั่งยืน ไม่มีคำว่าเป็นตนเป็นของตน มันเหลวไหลทั้งเพ หาความจริงไม่มี

กลมายาของกิเลสมันไปแฉนี้ ความจริงของธรรมไปแฉนั้น เดินสวนทางกัน จงนำสติปัญญาไตร่ตรองให้ถึงความจริงของธรรม ปัญญาเท่านั้นจะสามารถคลี่คลายสิ่งจอมปลอมทั้งหลายเหล่านี้ให้ลงสู่ความจริงอันดั้งเดิมได้ เช่น ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ

เป็นของดั้งเดิม คั่นลงไปๆ จากอสุภะอสุภังนี้แล้ว จะกลายลงไปเป็นธาตุ เมื่อกลายลงไปเป็นธาตุอย่างชัดเจน ไม่ว่าภายนอกภายในเป็นธาตุไปหมด เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไปหมด จะไปยึดไปถือสิ่งใดที่นี้ ก้าวเดินอย่างนี้ เดินปัญญาตามอุบายที่อธิบายผ่านมาแล้วนั้น

ปัญญารู้ทันใดก็ตาม สติต้องติดแนบไปด้วยกัน สติกับปัญญาเป็นคู่เคียงกันอย่างสนิท แยกกันไม่ออก เบื้องต้นสติต้องไปก่อน พอพยายามผลิตปัญญารู้ขึ้นมาแล้ว สติเป็นพี่เลี้ยง ปัญญาตามกันไป พอถึงขั้นเต็มกำลังทั้งสติทั้งปัญญาย่อมกล่าวหาอวิชชาอหังการทำให้หนึบของตน ปร่ากิเลสตัณหาอาสวะประเภทต่างๆ ไม่มีคำว่ากลัวว่าถอย นอกจากรู้หน้าทำเดียว สติปัญญาเป็นเหมือนเชือกที่พันกันเป็นเกลียวเดียว กลมกลืนกันไปเลย ไม่มีแยกกันเหมือนแต่ก่อน

เอ้า ที่นี้กิเลสตัวไหนจะมาเพ่นพ่านอวดอำนาจาสนาเหมือนแต่ก่อน คำว่าสมาธิ ก็สลดปิดทิ้งหรือปร่าปรามความฟุ้งซ่านรำคาญออกไป ความโง่เขลาเบาปัญญาที่เคยสำคัญมั่นหมายว่าธาตุชั้นนี้เป็นแท่งแท่งทอง เป็นทองทั้งแท่ง ก็แยกจากกันไปหมดแล้ว ตามความจริง มันจะเป็นทองทั้งแท่งไปได้อย่างไร เป็นของสวยของงาม เป็นของมีคุณค่ามีราคาได้อย่างไร ปัญญากำหนดจดจ่อลงไป คลี่คลายลงไปจนถึงความจริง เต็มส่วนของรูปกาย อันไหนมีราคาแล้ว มีแต่กอง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มขั้นเต็มหัวใจเต็มโลกธาตุ อันไหนเป็นสิ่งที่น่ายึดน่าถือ น่าเกาะ น่ารักใคร่ชอบใจ น่าอวลยเสียตาย มีที่ตรงไหน

ปัญญาคลี่คลายดูหมดแล้ว มันหมด ไม่มีที่อวลยเสียตาย ใจก็ถอนตัวเข้ามา รูปร่างกายของเราที่เคยยึดมั่นถือมั่นหนักยิ่งกว่าภูเขามันก็ถอนตัวออกมา จากนั้นก็พิจารณาเวทนา เมื่อกายนี้พิจารณาได้อย่างชัดเจนซ้ำของคล่องแคล่วทุกอย่างแล้ว มันก็ปล่อยของมันเองไม่ต้องบอก ขอให้ปัญญาได้หยั่งถึงความจริงเต็มที่เกิด ในขั้นใดก็ตาม ขั้นรูปธรรมมันก็ปล่อยของมันได้อย่างเต็มที่ ปล่อยได้เต็มสติกำลังของปัญญารู้ที่รู้นั้นแล นี่เป็นขั้นหยาบคือรูปขั้นนี้ ขอสรุปเพียงเท่านี้

ขั้นละเอียดย คือ เวทนา สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา มีได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่สำคัญใจเป็นผู้หลงเป็นผู้ไปยึด พิจารณาให้เห็นตามความจริงของมัน เวทนาปรากฏขึ้นมาก็เป็นความจริงอันหนึ่งของมันเท่านั้น ตามหลักธรรมชาติแล้ว ถ้าไม่ใช่กิเลสเข้าไปเคลือบแฝงไปบังคับบัญชาให้ว่า เวทนาคือสุขเป็นเรา ทุกข์เป็นเรา อุเบกขาเป็นเราเป็นของเรา และสร้างกองทุกข์ขึ้นมาภายในจิตใจอีกเท่านั้น ก็ไม่มีทุกข์ทางใจ ปัญญาจะต้องหยั่งลงถึงความจริงเป็นลำดับ

เมื่อสติปัญญาหยั่งทราบความจริงแล้ว เวทนาก็สักแต่ว่าเวทนา ดังที่ท่านอธิบายไว้แล้วในสติปัญฐานสี่ไม่ผิดไปไหนเลย เป็นความจริงล้วนๆ แต่เราไปฝืนความจริงทั้งหลายเพราะกิเลสพาให้ฝืน พาให้เหยียบย่ำทำลายความจริง เพราะกิเลสเคยเห็นอำนาจของใจ จึงต้องจุดลากจิตใจไปในทางผิด และเหยียบย่ำทำลายความจริงนั้นๆ โดยไม่รู้ตัวว่าเหยียบย่ำทำลาย นี่คือตัวจอมปลอมที่จิตเคยเชื่อมั่น ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติจำต้องใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างละเอียดแยกแยะ จึงจะพบความจริงตามหลักธรรมท่าน

การคลี่คลาย การพิจารณาทางด้านปัญญา ก็เพื่อแก้สิ่งจอมปลอมทั้งหลายซึ่งปนเกี่ยวกับธรรม คือความจริงล้วนๆ ออกโดยลำดับ จิตจะเปิดเผยตัวเองขึ้นอย่างชัดเจน ความยึดมั่นถือมั่นภายในร่างกาย เมื่อพิจารณาจนถึงขั้น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างซึ่งภายในใจแล้ว จะยึดถือไว้ไม่ได้ จะสลัดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นภายในร่างกายนี้ออกโดยสิ้นเชิง รู้ประจักษ์กับจิต ภาย เวทนา ก็สักแต่ว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ตามธรรมชาติของมัน เป็นความจริงแต่ละอย่างๆ ภายก็ไม่ทราบความหมายของทุกขเวทนา หรือสุขเวทนา อุเบกขาเวทนา เวทนานั้นจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา ก็ไม่ทราบความหมายของตนและไม่ทราบความหมายของกายของใจ เป็นแต่ธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นตามหลักความจริงของตน แล้วก็ดับไปตามธรรมชาติของมัน

ถ้าจิตมีสติปัญญารอบตัวอยู่แล้ว จะพิจารณารู้แจ้งเห็นจริงในความจริงทั้งหลายทั้งส่วนกายทั้งส่วนเวทนาทั้งสาม แยกตัวออกโดยลำดับๆ ส่วนสัญญา สังขารไม่ต้องพูดมันก็เป็นอาการเหมือนกันนั่นแหละ เกิดขึ้นแล้วดับไป มันเป็นกองไตรลักษณ์ทั้งหมด คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และเบิกออกๆ จิตลอยตัวเข้ามา การพิจารณาก็แคบเข้าไปๆ เพราะสิ่งไรที่พิจารณารู้แจ้งเห็นจริงแล้ว มันปล่อยเอง จะพิจารณาเพื่ออะไรอีก ก็รู้แล้วเห็นแล้วนี่

มันต้องชัดอย่างนั้นจึงชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งเห็นจริง ต้องรู้ภายในตัวเองจริงๆ ไม่อย่างนั้นไม่เรียกว่า สันติภูมิกโก เห็นเอง เมื่อได้ค้ำยเขี่ยชุดคันเต็มสติปัญญา ผลจะปรากฏขึ้นมาอย่างเต็มภูมิ เต็มภูมิของสติปัญญา หนีไม่พ้น นี่แหละการพิสูจน์เรื่องการเกิดการตายของจิต

จิตเป็นสิ่งที่ลึกลับมากเพราะกิเลสพาให้ลึกลับ กิเลสมันเอาจิตเข้าไปหมกไปซ่อนไว้ในสถานที่ที่เราไม่อาจเอื้อมรู้ได้เห็นได้ ถูกกิเลสตัวจอมปลอมปิดบังไว้หมด ตัวมันออกหน้าออกตา หลอกไว้ตลอดเวลาจึงไม่เห็นโทษของตน ไม่เห็นโทษของกิเลสที่พาให้เกิดให้ตาย

เมื่อใช้สติปัญญาพิจารณาลงไปดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็เลสประเภทต่างๆ ที่เคยหุ้มห่อจิตใจ หลอกหลวงจิตใจ ปิดบังจิตใจนั้นจะขยายตัวออกไป เปิดตัวออกไป จนกระทั่งไม่มีเหลือ เมื่อกิเลสหมดสิ้นไปจากใจไม่มีเหลือเพราะสติปัญญารู้เท่าทันและตัดขาดกระเด็นออกจากความสืบทอดกันระหว่างชั้นธัมมกับจิต รูป เสียง กลิ่น รสทั้งหลาย ไม่ต้องพูด เพราะมันห่างไกลมากไป เอาในระหว่างชั้นธัมมกับจิต รูปชั้นธัมม เวทนาชั้นธัมม สัญญาชั้นธัมม สังขารชั้นธัมม วิญญาณชั้นธัมม ทราบตามอาการของมันซึ่งเป็นความจริงแต่ละอย่างๆ และทราบภายในจิตคือตัวอวิชชา ตัดสะพานทางเดินของมันหมดแล้ว ก็เหลือแต่จิตกับอวิชชาที่พัวพันกันอยู่อย่างลึกลับ แต่จะพันมหาสติ มหาปัญญาอัตโนมัติไปไม่ได้

นี่กำลังของสติ กำลังของปัญญา เมื่อฝึกให้เป็นย่อมเป็นได้แบบนี้ รู้ได้อย่างนี้ เห็นได้อย่างนี้ และสามารถทำลายจิตอวิชชาออกเหมือนระเบิดทำลายทีเดียว อวิชชาแตกแตกกระจายไปหมดไม่มีเหลือ ที่นี้ทำไมจะไม่รู้ ที่เคยเกิดมาก็กับกิเลส ไม่ต้องไปนับก็ได้ ความจริงบอกอยู่ในจิตที่บริสุทธิ์ดวงนี้อย่างประจักษ์ และเริ่มรู้มาตั้งแต่จิตที่มีเชื้อสืบทอดเกี่ยวเนื่องกันมานาน้อยโดยลำดับมา ค่อยรู้เข้ามา เพราะตัดเข้ามาเรื่อยๆ ด้วยปัญญา รู้เข้ามาๆ สิ้นเข้ามาๆ จนกระทั่งขาดสะบั้นไปหมด ไม่มีอะไรสืบทอดกันระหว่างจิตกับกิเลสอาสวะต่างๆ ที่จะพาให้เกิดภพเกิดชาติ เพราะขาดออกไปจากจิตหมดแล้ว ไม่มีสิ่งใดเหลือ เป็นจิตที่ยืนยันปฏิจจสมตฺถตาได้อย่างอาจหาญไม่สะทกสะท้านใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ต้องหาสักขีพยานมาจากไหนอีก สักขีพยานพอตัวอยู่กับความบริสุทธิ์ที่รู้ๆ เห็นๆ อยู่จำเพาะตนหมดแล้ว

โทษเราก็เคยเห็นมาประจักษ์ใจ พันโทษก็เห็นประจักษ์ใจแล้วที่นี้ ความเป็นนักโทษก็เพราะถูกคุมขังของกิเลส ความพ้นโทษก็เพราะกิเลสบรรลัยไปจากใจแล้ว เพราะอำนาจแห่งสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร เรื่องความเกิดตายแต่ก่อนเป็นมาจากไหน จะไปสงสัยที่ไหนว่าไม่เป็นมาจากกิเลสประเภทต่างๆ จนถึง อวิชชาปจฺจุยา สงฺขารา สิ่งเหล่านี้ก็ได้บรรลัยลงไปหมดแล้ว ที่นี้จิตจะไปเกิดที่ไหนอีกไหม จิตดวงนี้รู้ชัดๆ ว่าไม่เกิดที่ไหนอีกแล้ว เพราะเป็นฐานะแห่งการเกิดอีกต่อไป

นั่นแล จึงเรียกว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเห็นความจริงแห่งธรรมทั้งหลาย รู้ที่ใจ อย่าไปคาดไปคิดกาลโน้น สถานที่นี้ให้เสียเวลา และถูกกิเลสหลอกไปโน่นหลอกไปนี้อยู่ไม่หยุด ดูจุดที่กิเลสช่องสุ่มกันอยู่ที่หัวใจนี้ ชาติปี ทุกฺขา ชราปี ทุกฺขา เป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น ออกไปจากดวงใจเป็นเชื้ออันสำคัญให้เกิดภพนั้นภพนี้ คือ อวิชชาปจฺจุยา นี้เอง เมื่อถูกทำลายขาดสะบั้นลงไปหมดแล้ว นั่นแลคือความบริสุทธิ์พุทฺธธัมม ไม่มีแล้วขึ้นชื่อว่าสมมุติซึ่งเป็นคู่เคียงกับกิเลสประเภทต่างๆ ภายในใจ ยืนยันได้ภายในตัวเองว่า นตฺถิ

ทานิ ปุนพุกโว ความเกิดไม่มีอีกแล้ว จะมีได้อย่างไร เพราะเชื่อให้เกิดมันดับไปหมดแล้ว

ผู้ที่รู่ว่าสิ่งทั้งหลายนั้นดับไปหมดแล้ว อันนั้นดับไหมที่นี่ และนั่นสูญไหมที่นี่ เรียนให้ถึงชិ เรียนให้ถึงจิตชิ ลึกลับที่สุดก็คือจิต เพราะกิเลสพาให้ลึก ดั้นที่สุดจนประจักษ์ใจก็คือจิต เพราะธรรมพาให้ตื่น สติปัญญาพาให้ตื่น นี่แหละหลักรับรองมรรค ผลนิพพาน รับรองความพ้นทุกข์ และรับรองเรื่องความเกิด ความตาย เกิดตายมาอย่างไรต่ออย่างไร ตายเกิดหรือตายสูญ รับรองกันที่ตรงนี้ ยืนยันกันที่ตรงนี้ หายสงสัยที่ตรงนี้ ใครจะสงสัยอย่างไรไม่สนใจ ใครจะว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ก็ร้อยก็พันเรื่องก็ว่าไป ตามความคิดความเห็นของนานาจิตตัง ถ้าอยากฟังก็ฟังไป ไม่อยากฟังก็อยู่ตามความไม่หิวโหย ขอให้รู้ความจริงประจักษ์ใจเสียเท่านั้น อันเรื่องความหิวโหยความโยกคลอนต่าง ๆ มันหมดไปเอง เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เคลือบแฝง เป็นความหลอกลวง เมื่อถึงความจริงเต็มส่วนแล้ว จะหลงไปไหน สามโลกธาตุมาหลอกก็ไม่หลง

เอาให้จริงให้จิงนักปฏิบัติ อยู่ที่ไหนให้ถือความเพียรเป็นสำคัญ ให้ถือว่ากิเลสเป็นข้าศึกต่อเราอยู่เสมอ ผู้นั้นแหละจะพ้นจากแหล่งแห่งทุกข์นี้ไปได้โดยไม่สงสัย สติปัญญามีหุงต้มแกงกินไม่ได้ นำมาฆ่ากิเลสแก้กิเลสเท่านั้น หน้าที่ของสติปัญญาน่ะเอาให้จริงจิง อย่าลดละความพากเพียร คำว่ากิเลสเป็นภัย ธรรมะเป็นคุณแก่สัตว์โลกนั้นคือศาสตราจารย์เอกเป็นผู้สอนไว้ มิใช่คนหูหนวกตาฝ้าฟางเป็นผู้สอนไว้พอจะไม่สะดุดใจคิดกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๙-๒๓๖)

สำหรับผู้ที่ยังตั้งหลักไม่ได้

ท่านอาจารย์ยังมีเมตตาสอนผู้ที่ยังตั้งหลักตั้งฐานเบื้องต้นไม่ได้ไว้ดังนี้

“...ถ้าจับจุดของความรู้ไม่ได้ ก็อย่าลืมหาคำบริกรรมภาวนา ไปที่ไหนอยู่ในท่าอิริยาบถใดคำบริกรรมให้ติดแนบกับจิต ให้จิตเกาะอยู่กับคำบริกรรมภาวนานั้นเสมอ เช่น พุทโธ ก็ตาม อัญญิ ก็ตาม เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ บทใดก็ตาม ให้จิตติดอยู่กับบทนั้น ไม่ให้จิตไปทำงานอื่น ถ้าปล่อยนี้เสียจิตก็เผลอไปทำงานอื่นซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสไปเสีย ไม่ใช่เรื่องของธรรมที่เป็นความมุ่งหมายของเรา บทธรรมที่เราตั้งขึ้นมานั้น เพื่อให้จิตเกาะอยู่กับคำบริกรรมบทนั้น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมที่เราเป็นผู้กำหนดเอง อาศัยธรรมบทต่างๆ เป็นเครื่องยึดเครื่องเกาะของจิต ขณะทำลงไปก็

ธรรม จิตใจก็สงบ นี่แลหลักการปฏิบัติที่จะทำให้จิตสงบเยือกเย็นได้โดยลำดับของนักภาวนาทั้งหลาย

การที่จะตั้งหลักตั้งฐานเบื้องต้นนี้ลำบากมากเหมือนกัน แม้ลำบากแค่ไหนก็อย่าถือเป็นอารมณ์ จะเป็นอุปสรรคแก่การดำเนินเพื่อมรรคเพื่อผลที่ตนต้องการ จงถือความเพียรเพื่อความพ้นทุกชั้นเป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเพิ่มพูนให้มาก สติซึ่งเป็นธรรมสำคัญจะต้องเพิ่มพูนให้มาก เพื่อความเหนียวแน่นมั่นคง เพื่อความสืบทอดแห่งความระลึกตัวอยู่เสมอ ปัญญา ในโอกาสที่ควรพิจารณาก็ควรพิจารณาแยกแยะทั้งภายนอกทั้งภายในเทียบเคียงกัน มรรคนั้นเป็นได้ทั้งภายนอกทั้งภายใน ปัญญาเป็นได้ทั้งภายนอกภายในถ้าทำให้เป็นปัญญาที่เรียกว่ามรรค

เราจะพิจารณาเรื่องใด เรื่อง อนิจจัง เอาภายนอกมาพิจารณาเทียบกับภายในก็ได้ จะพิจารณาภายในเทียบกับภายนอกมันก็เป็นอันเดียวกันนั่นแหละ ไม่ได้ผิดแปลกอะไร เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภะอสุภังของปฏิกูลโสโครก มันมีเต็มไปหมดทั้งภายนอกภายใน รูปสัตว์ รูปบุคคล หลิงชาย จะพิจารณาแยกแยะอย่างไรให้เป็นอุบายวิธีของเราในการพิจารณา

แต่ในเวลาต้องการความสงบ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำเพื่อความสงบ ด้วยคำบริกรรมบทใดหรืออานาปานสติได้ตามแต่จริตนิสัยชอบ แต่ให้มีสติสืบเนื่องอยู่เสมอ ความรู้จะได้สืบทอดกันกับงาน เมื่อความรู้สืบทอดกัน จิตใจไม่มีเวลาส่ายสั่วไปภายนอกแล้ว จิตก็รวมตัวเข้ามาๆ กระแสจิตทั้งหมดรวมเข้ามาเป็นตัวของตัวเองกลายเป็นจุดแห่งความสงบ

เมื่อจุดปรากฏเด่นขึ้นมาที่ใจเรียกว่าใจเริ่มสงบ ความคิดปรุงก็เบาบางลงไปๆ กระทั่งความคิดปรุงในคำบริกรรมก็ค่อยเบาบางไปๆ กลายเป็นความรู้ที่เด่นขึ้นมา จะบริกรรมหรือไม่บริกรรมความรู้ก็เป็นความรู้้อย่างนั้น ที่เรียกว่าจิตรวมตัวเข้าเป็นตัวของตัวแล้ว ก็อยู่กับตรงนั้นเสีย คำบริกรรมก็ปล่อยวางกันในขณะนั้น นี่คือจิตสงบ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำให้เกิดผลตามที่กล่าวมา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๑๒๒-๑๒๓)

ยากที่สุดคือการฝึกคนให้ดี ไม่ลုပ်หน้าปะจมูก

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ท่านอาจารย์ไม่ยอมให้กิเลสเหนือธรรม และท่านก็ได้เทศน์ไว้แล้วว่า

“...ความเกรงอกเกรงใจกันนั้นเป็นเรื่องของโลก เป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของธรรมของวินัยอันเป็นหลักดำเนินตายตัวด้วยกัน การพูดกันโดยอรรถโดยธรรมเพื่อให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติถูกนั้นเป็นธรรมแท้ เพราะฉะนั้น คำว่าลูปหน้าปะจมูกจึงไม่มีในธรรมทั้งหลายของผู้มุ่งต่อธรรมด้วยกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๐๗)

ด้วยเหตุนี้ ทั้งพระเณรและฆราวาสที่ได้เข้ามัสการท่านตอนแรก ๆ มักจะคิดว่าท่านดู แต่เมื่อได้ฟังเทศน์ของท่านในระยะหนึ่งและได้ใช้ดุลยพินิจของตนแล้วก็จะเข้าใจว่า แท้จริงนั้นท่านดูกิเลสที่มีอยู่ในตัวเรา เพื่อให้เราเป็นคนดี มีสติ และมีพลังของธรรมอยู่ตลอดเวลา ขอนำเทศน์ของท่านอาจารย์เกี่ยวกับเรื่องนี้มาไว้ในที่นี้

“...การจะดูหรือไม่ดู ตามหลักธรรมชาติหลักธรรมดาของธรรมแล้ว ควรดูก็ต้องดู ควรดีก็ต้องดี ควรชมต้องชม ควรตำหนิต้องตำหนิ นี่เป็นหลักธรรม นิคฺคยฺห ปคฺคยฺห เป็นธรรมประจำ หรือเป็นคู่เคียงของศาสนามาดั้งเดิม แยกกันไม่ออก ในธรรมสองประเภทนี้ นิคฺคยฺห ได้แก่ การดูดำไว้กล่าว หรือตำหนิตุติเตียน ในคนที่ผิดหรือพระที่ผิด ปคฺคยฺห ชมเชยสรรเสริญผู้ที่ทำถูก ให้มีแก่จิตแก่ใจว่าการทำนี้ทำถูกต้องแล้ว และส่งเสริมให้ทำดียิ่งขึ้นกว่านี้ไปอีก ธรรมทั้งสองบทนี้เป็นหลักธรรมประจำศาสนา แยกกันไม่ออก เพราะพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งบัญญัติเอง ใครไม่กล่าวอุทรบัญญัติขึ้นมาเองได้...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ดี หน้า ๔๔๖)

“...นี่เวลายังมีชีวิตอยู่ไม่สนใจกับอรรถกับธรรมกับบุญกุศลอะไรเลย มัวสุมอยู่กับอบายมุขตลอดด้วย เวลาตายแล้วให้พระไปหาบุญหากุศลที่ไหนมาให้ ถ้าหากเป็นไปได้อย่างนั้นจริงๆ แล้วมันจะยากอะไร หลวงตาบัวนี่ก็ไม่ต้องบวช จะอยู่ให้สะดวกสบายอยากกินเหล้าเมาสุรา เกี้ยวพาราสีสีกาอย่างสนุกสนาน สะดวกสบายไปตามแบบคนที่มีผู้รับรอง กุสลา มาติกา อย่างอุ่นหนาฝาคั่งอยู่แล้ว ตายแล้วจึงให้พระมา กุสลา ธมฺมา ๆ ไปสวรรค์กันเลย ไม่ต้องยุ่งยากลำบากใจ ขวนขวายบุญกุศลศีลทานใดๆ ในเวลาที่มีชีวิตอยู่ แต่นี้มันไม่ได้เป็นอย่างนั้นนี่ ต้องฝึกฝนอบรมเจ้าของให้เป็นคนดีทุกวิถี ทุกวิถีทางแทบล้มแทบตาย

การจะทำอะไรให้ดี ผู้การทำคนให้ดีไม่ได้ ยากที่สุดก็คือการทำคนให้ดี เพราะเหตุนี้จึงต้องมีแบบมีฉบับสำหรับการสร้างการฝึกอบรมคนให้ดี พระพุทธเจ้ามาสอนก็สอนคนเพื่อทำคนให้ดีขึ้นเอง มาตรัสรู้ก็เพื่อจะมาหล่อหลอมคนให้ดี ไม่ได้มาหล่อ

หลอมวัตถุ ดันไม้ ภูเขาให้ดีอะไรแหละ มาหล่อหลอมมนุษย์ สอนมนุษย์ ให้มนุษย์เป็นคนดี มีความฉลาดรักษาปฏิบัติตน ผลคือความสงบสุข จะพึงมีในแดนมนุษย์

ถ้ามนุษย์ไม่ดีแล้ว มนุษย์ก็เลวที่สุดในโลกนี้ เป็นโลกาวินาศ เพราะมนุษย์นี้ฉลาด สามารถทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีใครเกินมนุษย์ ถ้าฉลาดไปในทางชั่ว ก็โลกพินาศได้จริง ๆ มนุษย์เรา แต่ถ้าฉลาดในทางที่ดี เช่น ผู้มีความรักชอบในศีลในธรรม ดำเนินทั้งหลายที่ได้อุตสาหกรรมบำเพ็ญเรื่อยมานี้ โลกไม่มีใครจะให้ความร่มเย็นแก่กันได้ยิ่งกว่ามนุษย์เรา เพราะมนุษย์เราฉลาด มนุษย์สามารถทำความร่มเย็นเป็นสุขแก่กันได้ชนิดไม่คาดไม่ถึง

เดี๋ยวจะว่าหลวงตาบ้า ๆ ท่านทั้งหลายแบกกิเลสมา ไม่สนใจคิดบ้าง สมกับมาแสวงธรรม มาว่าหลวงตาบ้า ดู หลวงตาบ้าไม่ได้ดูให้ใครนี้ เราพูดตามธรรมดาตามธรรมตามเหตุตามผล เพื่อผู้ฟังที่มุ่งธรรมมุ่งธรรมได้เข้าใจตามความจริง กรุณาทำความเข้าใจว่าพลังของกิเลสมี พลังของธรรมไม่มี ปราบกันได้อย่างไร กรุณานำไปพิจารณา พลังของกิเลสเวลาแสดงออกมา มันเป็นความโมโหโทโสใช้ไหม พลังของธรรมแสดงออกมา ปราบความโมโหโทโสให้แหลกไปเลย นั่น ถ้ากำลังของธรรมไม่มี ปราบกิเลสไม่อยู่ ปราบกิเลสไม่ได้ เพราะฉะนั้น พลังของกิเลสมี พลังของธรรมต้องมี ไม่มีปราบกันไม่อยู่ ปราบกันไม่ได้ แต่ไหนแต่ไรมา ไม่ใช่หลวงตาบ้ามาอุทริพูดโดยหาเหตุผลความจริงไม่ได้ ต้องมีความจริง คือกิเลสมีอยู่ที่หัวใจเรา บิบบันเรา ธรรมมีสติปัญญาเป็นต้น ก็ผลิตขึ้นที่หัวใจเรา และปราบกิเลสให้หมอบราบไปจากใจเรา ตามกำลังของกิเลสและกำลังของธรรมที่ควรแก่การปราบปรามกันได้ กรุณานำไปพิจารณาเพื่อถือเอาประโยชน์เท่าที่ควร

พระพุทธเจ้าก่อนที่จะมาตรัสรู้ในชาติปัจจุบันเรา ท่านสลบสามหน ยากหรือไม่ ยากการฆ่ากิเลส การทำคนให้ดี ยากหรือไม่ยาก ไม่มีอะไรทำยากยิ่งกว่าการทำคนให้ดี และไม่มีอะไรยาก ไม่มีการสอนใครยากยิ่งกว่าสอนคน สอนคนคือสอนใคร ก็สอนเรา ละชิ เราต้องสอนเราเสียก่อน พระพุทธเจ้าสอนพระองค์ สลบสามหนเห็นไหม แม้ที่ไม่ถึงขั้นสลบไสล ก็ล้วนแต่เป็นทุกข์ธรรมดา เพราะการฝึกกรรมอยู่นั่นแล อย่าเข้าใจว่าท่านไม่ทุกข์ พระสาวกแต่ละองค์ย่อมได้รับความทุกข์ธรรมดา เพราะการฝึกกรรม เช่นเดียวกัน เป็นแต่ไม่ได้จดจรรึกไว้หมดเท่านั้น บางองค์ฝ่าเท้าแตก บางองค์จักษุแตก เห็นไหมในตำรับตำรา ยากหรือไม่ยาก สอนมนุษย์ฝึกกรรมมนุษย์นะ เราต้องคิด เพื่อเป็นแบบฉบับ แม้ได้น้อยก็ยังดีกว่าไม่ได้สนใจคิดเสียเลย

เวลาสอนเรา จะให้ง่าย ๆ เหมือนปอกกล้วยหอมได้อย่างไร ศาสนาไม่ใช่ศาสนา กล้วยหอม กิเลสไม่ใช่กล้วยหอม พอจะปอกเอา ๆ กินเอากลิ่นเอาอย่างนั้นนะ เอาไป

พิจารณาซี การสั่งสอนที่ยากที่สุดก็คือสั่งสอนเรา ฝึกเรา ยากที่สุดฝึกคน ๆ นี้ เมื่อเวลาฝึกดีแล้วก็เยี่ยมที่สุด ไม่มีอะไรเยี่ยมยิ่งกว่าคนที่ฝึกตนดีแล้ว พวกกันจตจำนงไปปฏิบัติต่อตัวเองให้เป็นคนดี

ข่าวร่ำลือเหลือเกิน ได้ยินนะหลวงตาบัว เพราะกิริยาที่ว่าดูนั้น ออกจากปากหลวงตาบัว แล้วก็ย้อนกลับมาเข้าหูหลวงตาบัว ใครก็ว่าหลวงตาบัวดู ๆ เราหาเหตุผลไม่ได้ว่าเราดูคนเพราะเหตุผลกลไอะไร ตัวเราเองก็ฝึกตัวเรามาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ฝึกพระองค์มาอย่างนั้น พระองค์ก็ดีด้วยการฝึกการทรมาน ควรหนักต้องหนัก ควรเบาต้องเบา พระองค์ได้เป็นพระพุทธเจ้าเพราะการฝึกด้วยแรงหนักเบา ตามเรื่องของสิ่งชั่วช้าต่ำทรามซึ่งมีกำลังมาน้อย แง่ของธรรมเครื่องฝึกเครื่องปราบปรามก็ต้องให้หนักเบาตาม ๆ กัน จนกิเลสประเภทต่าง ๆ สู้กำลังของธรรมไม่ได้ ขาดหลุดลอยออกจากพระทัยไม่มีเหลือ จึงได้ผุดขึ้นมาเป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยการฝึกการทรมาน

พระอุดมกรรมฐานทั้งหลายที่หนักแน่นในธรรมและเป็นครูเป็นอาจารย์ของเรา ล้วนแต่ผ่านชีวิตเดนตายมาทั้งนั้น แล้วดูอะไรพิจารณาซี ท่านดูอะไร ถ้าการดูเป็นความผิดความเสียหาย ท่านทำไมไม่ล้มจมฉิบหายไปก่อนที่จะประชาชนพระณจะได้กราบท่าน ท่านควรจะมีฉิบหายเพราะท่านเป็นตัวดูเจ้าของก่อนมาดูพวกเรา การสั่งสอนโลก สั่งสอนประชาชน อธิบายวิธีการอย่างไรที่ท่านเคยได้รับผลได้รับประโยชน์จากการทรมานการฝึกฝนท่านมา ท่านก็นำอธิบายนั้นมาสอนเรา แล้วมันผิดไปตรงไหน ตัวกิเลส นั้นแบกมา ๆ ไม่ได้มองดูอรรถธรรมเลย เออะอะก็ว่าแต่ท่านดู อะไรก็ท่านดู ให้กิเลสเอาเป็นเครื่องมือเสียหลัก ๆ ธรรมหาทางก้าวเดินไม่ได้เลย แล้วจะไปหาผลประโยชน์อะไรจากผู้ใด จากครูอาจารย์ใด จึงจะเหมาะกับกิเลสที่บงการอยู่บนหัวใจ...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๑-๔๖๔)

“...การฝึกใครก็ไม่ฝึกทรมานยากยิ่งกว่าฝึกคน คำว่า “คน” ท่านทั้งหลายอย่าไปหมายถึงคนนั้นคนนี้ อันเป็นการเหยียบย่ำทำลายดูถูกเหยียดหยามกัน ให้หมายถึงตัวของท่านของเราแต่ละคน ๆ นี้ การสอนใครก็ไม่สอนยากยิ่งกว่าสอนคน การฝึกทรมานไม่มีฝึกอะไรทรมานอะไรยากยิ่งกว่าฝึกทรมานคน นั้น คนคือใคร คนคือเรานั้นแล จะเป็นใครที่ไหนไป ให้น้อมเข้ามาหาตัวของเราแต่ละท่านละคน คนก็คือเรานี้ ฝึกยากก็คือเรานี้ จะเป็นผู้ฝึกให้ได้ให้อยู่ในขอบเขตเหตุผลก็คือเรานี้ ย้อนเข้ามาสู่ตัวเรานี้แล ฝึกยากคือเรา เราจะฝึกให้ได้ แม้ยากขนาดไหนก็คือการฝึกเราเพื่อเป็นคนดี นี้ได้ประโยชน์ การปฏิบัติตามหลักศาสนาต้องมีหนักมีเบาสลับกันไปบ้างซีถ้าอยากพบของดีนะ...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๕๐)

“...การสั่งสอนทุกแง่ทุกมุมจะดูว่ากล่าวหนักเบาขนาดไหน ก็คือการตีการฆ่ากิเลสของพระทั้งนั้น ไม่ใช่ตีพระฆ่าพระนี่ ถ้ามาหาความดีงามมาหาธรรมอย่างใจจริงแล้ว ก็ทราบเองว่าครูอาจารย์ท่านดีท่านฆ่าอะไร ก็ตีกิเลส ฆ่ากิเลสที่มันทำลายพระนะชิบกรพร้อมตรงไหนกิเลสค่อยเอาๆ ครูอาจารย์ท่านมองเห็นอยู่ได้ยืนอยู่ที่นี่ กิริยาที่แสดงออกทางหูทางตา คำพูดจา กิริยาอาการที่เคลื่อนไหวออกมา ออกมาจากอะไร ออกมาจากความผิด ความผิดนั้นมันเป็นอะไร มันดีละหรือ ถ้าไม่เป็นกิเลสมันจะเป็นอะไร เพราะมันฝังลึกภายในใจในกายจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมานานแล้ว มันจึงเป็นนิสัยสันดานและแสดงออกมาจากอันนั้น จึงตีเข้าไปตรงนั้นให้ถูกกิเลสตรงนั้น ผู้ตั้งใจหาธรรมหาธรรมก็รู้ผิดถูกของตัวเอง และรู้ช่องทางที่จะแก้กันไปโดยลำดับนะชิ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๗๓)

“...นี่แหละมาหาหลวงตาบัว ท่านทั้งหลายอยากจะฟังนักฟังหนาเรื่องดู ดูอย่างไร วันนี้ฟังเสีย ฟังร้องเปรี้ยงๆ อยู่บนฟ้าโน้นก็ไม่เห็นเป็นไร ฝนตกมายังเย็นได้ใช้ไหม เวลาเงียบๆ ไม่มีเสียงฟ้าคึกฟ้าคะนองบ้าง เสียงฟ้าเปรี้ยงโน้นเปรี้ยงนี่บ้าง ฝนก็ไม่มีสักหยดสักหยาด พอฟ้ากระหึ่มๆ เออ นี่ดูเหมือนฝนจะตกแล้วนะ หาวะไรมารองน้ำชิ นี่ใช้ไหม เสียงฟ้ามันดังลั่น แต่ฝนตกลงมามันเย็น นี่เสียงครูบาอาจารย์ดังลั่นแต่น้ำอรรณน้ำธรรมอาจเย็นก็มี ให้พิจารณาเอาเอง วันนี้ได้เทศน์ต้อนรับท่านทั้งหลาย เรื่องดูเรื่องดินะ ให้พากันนำไปปฏิบัติ ได้ให้ธรรมะอย่างนี้แล้ว กรุณานำไปปฏิบัติตัวเองนะ ที่พูดอย่างนี้เพื่อเป็นคติสำหรับท่านทั้งหลายผู้อุตสาหมา...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๕๐)

-๙-

ธรรมและวินัยเหนือสิ่งอื่นใด

วัดป่าบ้านตาดนี้ ตามความเห็นของผู้รวบรวม มีสิ่งที่เห็นชัดเจนอยู่ ๒ ประการ คือ เข้มงวดด้านจิตตภาวนา และไม่ให้สิ่งใดมีคุณค่าเหนือธรรมเหนือวินัย วัดไม่เอนไปตามโลก และนอกจากนั้นยังมีข้อวัตรอื่นๆ อีก เช่น มีธุดงค์วัตรประจำใจ ยินดีในที่สุดสัลเลขธรรมและอื่นๆ ดังได้รวบรวมจากเทศน์ของท่านอาจารย์หลาย ๆ ตอนมาดังนี้

เข้มงวดด้านจิตตภาวนา

ท่านอาจารย์อบรมสั่งสอนพระเถระโดยเฉพาะ คือ ไม่ให้เห็นงานใดสำคัญยิ่งกว่างานถอดถอนกิเลส

“...เฉพาะวัดนี้เราเคยพูดเสมอ เรามีความเข้มงวดกวดขันกับทางด้านจิตตภาวนามากกว่าสิ่งอื่นใดทั้งนั้น สิ่งเหล่านั้นเพียงอาศัยชั่วระยะเวลา อย่าได้ถือมาเป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นการเป็นงานภายในวัดนี้ จะเป็นการให้เสียทางด้านจิตตภาวนาและเสียขนบธรรมเนียมประเพณีที่ครูบาอาจารย์พาดำเนินมา ซึ่งล้วนแล้วแต่สะอาดสว่างหาความสงบ เติบงกรรมนั่งสมาธิภาวนาโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ดูเรื่องของจิต เรื่องทั้งมวลจะไม่เกิดจากที่ใด แสดงออกจากที่ใด นอกจากออกจากจิตโดยถ่ายเดียวนี้เท่านั้น หากไม่สังเกตก็ไม่รู้ว่าตนมีเรื่อง จนกระทั่งเต็มหัวอกยกไม่ขึ้นแล้วถึงทราบว่ามันหนัก แต่ก็หาทางแก้ทางออกไม่ได้เพราะความไม่มองดูจิตนั้นแล...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๒๖)

“...วัดนี้ไม่ให้มีงานอะไร เพราะสงวนหมู่เพื่อนเพื่อให้ได้ภาวนา แล้วผมไม่ชอบมาแต่ไหนด้วย ไม่ใช่ชี้แจงเรื่องงานทั้งหลาย แต่เรื่องภาวนาเป็นของสำคัญมาก นั่นเราถือเอาตรงนั้นเลย จึงเป็นเรื่องชี้แจงเรื่องยุ่งกับการสร้างนั่นสร้างนี่ ไม่เอา เอาแต่อันนี้...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๘๒)

“...ท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย จงคำนึงถึงพระโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอน พระสาวกในครั้งพุทธกาล หรือสั่งสอนภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้น ทรงเน้นหนักลงในงานที่จะรื้อถอนสิ่งที่รกรุงรังฝังอยู่ภายในใจ ซึ่งทำให้สัตว์ทั้งหลายได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนตลอดมา ด้วยความเกิดแก่เจ็บตาย อันเป็นผลของสิ่งที่รกรุงรังนั้นคือกิเลสประเภทต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนวิธีการ งานที่จะรื้อถอนสิ่งเหล่านี้แก่ภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้น ไม่มีงานใดที่พระโอวาทใดที่ทรงเน้นหนักลงยิ่งกว่าการสั่งสอนพระสงฆ์เพื่อให้เห็นโทษเห็นภัยในสิ่งที่เบียดเบียนอยู่ภายในใจเรา ซึ่งมุ่งมาประพาสปฏิบัติเพื่อความพ้นจากทุกข์อยู่แล้วให้เห็นอย่างเต็มที่ นี่เป็นหลักใหญ่ของพระโอวาทคำสั่งสอนที่ทรงมุ่งหวังอย่างยิ่งแก่บรรดาสัตว์ เฉพาะอย่างยิ่งภิกษุบริษัทซึ่งพร้อมแล้วที่จะออกแนวรบเพื่อชัยชนะในสิ่งที่เบียดเบียนตนเอง ได้แก่กิเลสประเภทต่างๆ ซึ่งล้อมหน้าล้อมหลังอยู่เวลานี้ ไม่มีขยับขยายบ้างเลย ถ้าไม่ถูกขับไล่ด้วยความเพียรของนักต่อสู้เพื่อชัยชนะ

นี่เป็นการเป็นงานอันสำคัญมาก แม้พระองค์เองก็ทรงถือเป็นภาระอันใหญ่หลวงมากทีเดียว ไม่ปรากฏนับแต่ขณะที่พระองค์เสด็จออกทรงผนวชว่า ได้ทรงทำกิจการงานใดๆ นอกเหนือไปจากงานปราบปรามสิ่งที่เบียดเบียนอยู่ในพระทัย การหวังความตรัสรู้ก็คือหวังความพ้นทุกข์ การหวังความพ้นทุกข์ก็ต้องฝ่าฟันสิ่งที่เบียดเบียนปกคลุมอยู่ในพระองค์ให้ขาดไปโดยลำดับ เป็นสายทางที่ราบรื่นตั้งมาต่อความพ้นทุกข์ด้วยการประพาสปฏิบัติ

แต่เพราะพระองค์ทรงเป็นสยัมมู จะพึงรู้เองเห็นเอง จึงไม่มีครูมีอาจารย์ที่แนะนำหรือถวายพระโอวาทแก่พระองค์ ทรงบำเพ็ญโดยลำพังพระองค์เอง รู้สึกว่าลำบากมากอยู่ไม่น้อย ผิดบ้างถูกบ้างเป็นธรรมดา งานที่ไม่เคยทำหรือทางไม่เคยเดินแต่อย่างไรก็ตาม ความมุ่งมั่นของพระองค์มีอยู่กับงานทุกระยะ เพื่อถอดถอนกิเลสอาสวะ ซึ่งเป็นเชื้อแห่งวัฏจักรเครื่องพาสัตว์ให้หมุนเวียนเกิดแก่เจ็บตายอยู่นี้ ทรงถือเป็นงานสำคัญยิ่งกว่างานอื่นใด

นับแต่วันทรงผนวชจนกระทั่งถึงวันตรัสรู้ มีแต่งานนี้ล้วนๆ สำหรับพระพุทธเจ้าที่ทรงดำเนินมา จนได้ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกของโลกขึ้นมาก็เพราะงานชิ้นนี้สำเร็จ กิเลสขาดสะบั้นไปจากพระทัยไม่มีเหลือหลออยู่แม้ชนิดเดียว การที่กิเลสแต่ละประเภทจะขาดหรือหลุดลอยไปนั้น ล้วนเกิดจากการรื้อถอนการฟาดฟันนั้นแหลกด้วยงาน คือการต่อสู้กับกิเลสทุกประเภท นี่พระองค์ถือเป็นงานใหญ่โตมาก เห็นชีวิตของพระองค์เองหากจะทรงสิ้นพระชนม์ในเวลาบำเพ็ญที่ไม่ทรงเสียตาย เพราะความมุ่งมั่นในความหลุด

พนักมีกำลังกล้า อันดับต่อไปคือความเป็นศาสดาของโลก เป็นสิ่งที่มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้นกว่า ความมุ่งมั่นอื่นใดในสกลโลก

การบำเพ็ญของพระองค์จึงเป็นไปด้วยการปฏิบัติ เพื่อถอดถอนกิเลสโดย ถ่ายเดียวเท่านั้น หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงนำพระโอวาทมาสั่งสอนบรรดาสัตว์มีภิกษุ เป็นต้น ก็ทรงเน้นหนักลงในงานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญและได้เห็นผลเป็นที่พอพระทัย มาแล้วทั้งนั้น

พระองค์ไม่ทรงชมเชยกิจการงานใดสำหรับสมณะผู้เป็นนักบวชอยู่แล้ว ว่าให้ทำ สิ่งนั้นให้ทำสิ่งนี้ หรือสิ่งนั้นดีงานนั้นดี นอกจากความเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสอาสวะ โดยถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด พระองค์ไม่ให้ทอดถอนใจในการบำเพ็ญใน การต่อสู้ นั่งอยู่ก็ต่อสู้ ยืน เดิน นอน เว้นเสียแต่หลับ เป็นท่าต่อสู้ของนักรบ

การแก้กิเลสประเภทต่างๆ ออกจากจิตใจ ด้วยงานที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้ แล้วนั้น เป็นภาระสำคัญเฉพาะหน้าของเรา ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดแม้ทั้งสามแดนโลกธาตุจะมา ช่วยภาระธุระของเราให้เบาลงหรือให้หมดสิ้นไปได้ โดยที่เราไม่ต้องประกอบงานซึ่ง เป็นความจำเป็นเฉพาะเรานี้เลย ต้องเป็นหน้าที่ของเราอย่างเดียวนั้น หนักหรือเบา ก็เป็นหน้าที่ของเราจะต้องต่อสู้แบกหามแต่ผู้เดียว ไม่มีใครสามารถทำหน้าที่แทนเราได้ ฉะนั้น จงตั้งหน้าทำหน้าที่ของเราให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความภาคภูมิใจ ตามพระโอวาท ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งของตน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๐๖-๒๐๘)

“...ให้หนักในความเพียรนะ สถานที่นี้เป็นสถานที่หนักความเพียรนะ ครูบา อาจารย์พาถือความเพียรนี้เป็นหัวใจของพระกรรมฐาน ของผู้ต้องการความพ้นทุกข์ อย่าลืม วันหนึ่งๆ เราไม่ให้มีงานอะไรเลย ให้มีแต่เวลาประกอบความพากเพียรของ พระของเณรเท่านั้น เราสงวนมากเรื่องอย่างนี้ เพราะเราไม่เห็นสิ่งใดว่าเป็นของเลิศเลอ ยิ่งกว่าการประกอบความเพียรเพื่อสังหารกิเลสตัวเป็นภัยภายในจิตใจของเราแต่ละ คนๆ แต่ละองค์ๆ อันนี้เป็นสำคัญมาก จึงต้องให้มีเวลาเพื่ออันนี้อย่างเดียวนั้น เรา อยากพูดว่าอย่างเดียวนั้น สิ่งอื่นอาศัยชั่วกาลชั่วเวลานิดหน่อย จึงไม่ให้ไปกั้วลกับ มัน ให้มีหน้าที่การงานอยู่กับใจอย่างเดียว นี่เรียกว่าอยู่กับความเพียรอย่างเดียว ใคร อยู่ที่ไหนก็ให้เป็นความเพียรอยู่นั้นซิ เดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนา นี่คือนงานของพระ อย่า ให้ลดน้อยถอยลงไปนะ จะลดคุณค่าของพระไปโดยลำดับ หากพระเรายังมีคุณค่า อยู่บ้างนะ ถ้าไม่ให้กิเลสเอาไปถลุงเสียจนหมดคุณค่าแห่งธรรมที่ควรจะมีอยู่ในใจ นั้นนะ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๘๔)

“...เข้าพรรษาแล้วก็ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำภาวนากันนะ ไอ้เรื่องศาลานี้อย่ามาเพ่น ๆ ผ่าน ๆ ให้เห็นเถอะ รำคาญตาจะตายละ เพ่น ๆ ผ่าน ๆ โดยหาเหตุผลไม่ได้ เพราะนี่ไม่คุยนะ เคยปฏิบัติมายังไงมันติดหัวใจ ถ้าพูดถึงเรื่องติดหัวใจ มันเคยมันชินต่อนิสัย ไอ้เรื่องความสงบตัวประกอบความ پاکเพียร ไม่เพ่น ๆ ผ่าน ๆ นี่นะ มันเป็นเรื่องที่เคยชินต่อผู้ปฏิบัติ และเคยปฏิบัติกับครูบาอาจารย์มาอย่างนั้น ทีนี้เมื่อมาเห็นหมู่เพื่อนเพ่น ๆ ผ่าน ๆ อะไรต่ออะไรดูไม่ได้ มันขัด ไม่พูดมันก็เป็นอยู่อย่างนั้น

เพราะเราเป็นผู้สอนหมู่เพื่อนนี้ ทำไมเมื่อมันขัดหูขัดตาจึงจะไม่เป็นในจิต ก็เราเป็นผู้รับผิดชอบทุกด้านทุกทางมันก็ต้องได้ดู ชัดตรงไหนก็ต้องได้รู้แหละ อย่างนี้ให้ระวังอย่าให้ยุ่ง ๆ เหยิง ๆ มากมายนักนะ ให้ดูใจเจ้าของมันนะ ให้เดินจงกรม เอามันหลงทิศหลงแดนไปเป็นไรกิเลสนะ นั่งภาวนาก็เหมือนกัน ถึงคราวนั้นก็เอาให้จริงจังชียุอยู่ไหนก็ให้ประกอบความ پاکเพียร อย่าได้ลดได้ละ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๑๐๑)

“...ไม่ให้งานมีการอะไร ให้ประกอบความเพียร เดินมากดีก็เอาเดินให้มาก ถ้ามันเหนื่อยมันเพลียเพราะเราไม่ได้ทำงานก็ควรเดินมาก ๆ ร่างกายมันก็ชอบเคลื่อนไหวไปมาเหมือนกัน ถ้าไม่ได้ทำการงานอะไร อันนี้รู้สึกเส้นเอ็นมันจะมีอาการแปลก ๆ แสดงความไม่สะดวกสบายภายในร่างกาย เดินมาก ๆ เดินทำความเพียรนั้นแหละ คืองานของพระเราละ

นั่ง จะควรนั่งนานแค่ไหนเพียงไร อันนี้ตามแต่ความสามารถของตัว บอกกันไม่ได้ บังคับกันไม่ได้ ให้เป็นไปตามอัธยาศัย ตามความเหมาะสมของผู้ปฏิบัติ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๑๒๖)

“...ให้ขยันเดินจงกรม ก็ชั่วโมงก็เอาเดินไป ให้มันเห็นความยากความลำบากในการเดิน ให้เห็นความเหน็ดเหนื่อยในการเดินจงกรม เช่นเดียวกับเขาทำงานทางโลก เราทำงานทางธรรมก็ให้เห็นความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าในการประกอบความ پاکเพียรของเรา เช่น นั่งนานเป็นยังไง ต้องเจ็บปวดแสบร้อน ดีไม่ดีก็ล้มทั้งหงายเป็นไรไป เพราะสิ่งเหล่านี้ได้เคยบำเพ็ญมาแล้ว ก่อนที่จะมาเทศนาว่าการแนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนตามสติกำลังนี้ได้บำเพ็ญมาแล้วทั้งนั้น

นั่งสมาธิก็เหมือนกัน ฟาดมันลงไป สมาธิเวลานั่งมาก ๆ นี่สำคัญมันจะมีเวทนาให้เป็นเครื่องพิจารณา งานอื่นๆ ต้องได้ปล่อยทั้งหมด รวมตัวเข้ามาสู่ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นในร่างกายจุดต่างๆ จุดไหนที่เด่นกว่าเพื่อน ถือจุดนั้นเป็นสนามรบ สติปัญญาหยั่งลงไปทีนั้น

ออกมาบวชแล้วมีเราเท่านั้น เป็นกับตายก็เรา สุขกับทุกข์ก็เรา จะจุตลากตนได้มากน้อยเพียงไรก็เป็นกำลังวังชาสติปัญญาของเราเท่านั้น ไม่มีสิ่งใดที่จะมาช่วยปลดช่วยเปลื้องเราให้หลุดพ้นไปได้ เป็น อตตะตา หิ อตตะโน นาโถ คือใครคือเรา ฟังเรานี้แลให้ประกอบความพากเพียรเต็มเม็ดเต็มหน่วย อย่าได้ลดละถอยหลัง...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๙๔-๒๙๕)

“...ผู้ปฏิบัติทางจกรมก็จะไม่มี ต่อไปจะไม่มีทางจกรม ไม่มีสถานที่ทำงานสังหารกิเลสของพระปฏิบัตินะ มันจะมีแต่สถานที่กิเลสสังหารธรรม สังหารตัวของผูปฏิบัติให้ลุ่มจมฉิบหายไปด้วยแบบไม่เอาไหนนั่นละพูดง่าย ๆ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๕๒)

“...พูดง่าย ๆ ก็รู้แล้วว่าเรื่องของกิเลสมันเป็นอย่างไร รู้เต็มหัวใจแล้วถึงได้มาพูดจะให้พูดยังใจอีก ไม่ได้มาโหม้อวดหมู่เพื่อนนะ เมื่อกิเลสเต็มหัวใจแต่ธรรมะไม่เต็มหัวใจก็ไม่ทันกัน เอาให้มันเต็มสิ สติปัญญาเอาให้ถึงขั้นเต็มหัวใจ สติปัญญาเต็มหัวใจจะเต็มขั้นใดถ้าไม่โหม้อวดหมู่หาปัญญา เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วไม่ต้องบอก นั้นละกิเลสพังขั้นนั้นแหละ ขั้นธรรมดาไม่พัง กิเลสไม่ใช่ขั้นธรรมดา ตัวเหนือที่สุด นี่ก็สอนหมดแล้วทำไมมาแก้ง ๆ ก้าง ๆ วันหนึ่ง ๆ ไม่ได้หน้าไม่ได้หลังอะไรเลย เดินจกรมก็ไม่เป็นท่า นั่งสมาธิภาวนาก็ไม่ได้ความอะไร ที่มันเด่น ๆ มีแต่กินกับนอนเท่านั้นเธอ มันอัสจรรย์อะไร สัตว์เขาก็กินได้นอนได้จะว่าอะไรมนุษย์เรา มนุษย์ทั่วโลกเขาก็กินได้นอนได้ มาว่าอะไรกรรมฐานเราเก่งกับการกินการนอนละ ถ้าไม่เก่งทางธรรมแล้ว ร้อนวันยังคำคินยังรุ่งนั้นแหละ อย่าสงสัยว่าจะเป็นอื่นไปเลย

ให้ประกอบความพากเพียร อิริยาบถทั้งสี่ความเคลื่อนไหวอันใดให้มีสติกำกับใจเป็นสิ่งสำคัญมากนะ เคยบอกเสมอ

กิเลสอยู่ที่ใจนั้นแหละไม่ได้อยู่ที่อื่น สติปัญญาก็อยู่ที่ใจ ผลิตขึ้นมาก็กิน วันหนึ่ง ๆ เดินจกรมได้ก็ชั่วโม่ง กลัวตายเธอ เดินจกรมตายเธอ เราไม่เห็นเป็นอะไรทั้ง ๆ ที่เคยเดินหลาย ๆ ชั่วโม่งจนเข้าอ้อมมาแล้ว หาอุบายวิธีการต่าง ๆ ต่อสู้กับกิเลสไม่ขึ้นไม่ได้นะ มีสักแต่ว่ากินแล้วนอน ก่อนแล้วนิน อยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ไม่มีประโยชน์อะไรเลยจะทำยังงั้น...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๐-๒๕๑)

“...การปฏิบัติต้องฝืนกิเลส สู้กิเลส ความฝืนความทุกข์ความลำบากเพราะความพากเพียรในการฝืนกิเลส นั้น เป็นการทำลายกิเลส เป็นการถอดถอนกิเลส เพื่อความสุข

ความสมหวังอันเป็นผลที่จะให้เกิดธรรมขึ้นภายในใจ สมกับว่าใจเป็นภาชนะอันเหมาะสมอย่างยิ่งกับธรรมอยู่แล้ว ท่านกล่าวไว้เสมอว่า ธรรมมีอยู่ทั่วไป ธรรมมีอยู่ตลอดเวลา ทำไมธรรมจึงไม่ปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติ เป็นเพราะเหตุไร เพราะเราไม่แสวงหาธรรม โพล่ไปแสวงหาโลกหากิเลสก็มี แสวงหาธรรมแต่ไม่ถูกทางก็มี แสวงหาธรรมเพียงสักแต่ว่ากิริยา แต่ความจริงใจไม่มีในธรรมก็มี จึงไม่เจอธรรม การแสวงหาตามประเภทที่หนึ่งและที่สามนั้นเลวถึงใจและเข้าใจ ขออย่าให้ได้ยินเลยตลอดวันตาย ธรรมแม้มีอยู่ตลอดเวลา แต่ที่ไม่ปรากฏก็เพราะใจซึ่งเป็นสิ่งคู่ควรแก่ธรรมนั้นไม่ยอมรับธรรม เพราะถูกกิเลสประเภทเลว ๆ กีดกันไว้ ธรรมจึงไม่ปรากฏภายในใจ

การมาปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสด้วยความเพียร คือ การเดินจงกรม การนั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น นี่คือการก้าวขึ้นสู่เวทีที่ดีต่อแล้ว จะมัวเพลินเผลอเรออยู่ไม่ได้ จะถูกน็อกตกเวทีแบบไม่เป็นท่า ขายหน้าครูจะทนดูต่อไปได้

การอยู่ด้วยกันมากมันจะเริ่มโลเลไปละนะ ถ้ามากเข้า ๆ มักเป็นดังที่วานี้เสมอไม่ว่าที่ใดมองเห็นแต่พระเต็มวัดเต็มวา แต่บรรลธรรมที่จะแฝงอยู่ภายในหัวใจของพระจะไม่มี เมื่อสมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิริยธรรม ขันติธรรมไม่มีในใจแล้ว จะหวังเอามรรคผลนิพพานมาจากที่ไหน---มีไม่ได้ ถ้ามีวิริยธรรม ขันติธรรม สติธรรมย่อมจะสามารถมีสมาธิธรรมขึ้นมาได้ และค่อยเลื่อนขั้นขึ้นปัญญาธรรมโดยลำดับ เพราะการพิจารณาตามขั้นตามภูมิของจิตของธรรม จนกลายเป็นมรรคผลนิพพานขึ้นมาประจักษ์ใจไม่สงสัย

เราหาความเที่ยงถาวรที่ไหนในโลกธาตุนี้ เห็นไหมนั่น องค์นั้นตายไปองค์นี้ตายไป คนนั้นตายไปคนนี้ตายไป เราจะอยู่ค่าฟ้าได้หรือ ทำไมจึงไม่วิ่งเต้นชวนหาสาธุคุณเสียตั้งแต่บัดนี้ เสียตายอะไรในแดนสมมุติแดนป่าช้าแห่งการเกิดตายนี้ กิเลสพาคนให้วิเศษวิโสอย่างไรบ้าง ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้วไม่ว่าตัวใดต้องเป็นพิษเป็นภัยเป็นเสนียดจัญไรต่อจิตใจและมรรยาแห่งการแสดงออกอันดีงามทุกแง่ทุกมุม และกีดขวางธรรมทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นของดีพอที่จะทะนุถนอม สัมผัสสัมผัสตัวไปตามมันตลอดไปดังที่เป็นอยู่

(เข้าสู่แดนอากาศของจิตของธรรม หน้า ๑๕๙-๑๖๐)

“...หัดคิดอ่านซิ สติปัญญามีอยู่ อยู่ทำไมอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ตื่นอะไร ตื่นมืดตื่นแจ้ง ตื่นปีตื่นเดือนตื่นวันตื่นคืนตื่นอะไร มันมีมิติมีแจ้งมาตั้งแต่กับไหนกลบไต่ มันได้ผลได้ประโยชน์อะไร ความคิดความปรุงการกระทำของตัวเองต่างหากจะทำให้ลุ่มจมเสียหายก็ตี ทำให้เจริญรุ่งเรืองก็ตี มันเรื่องของเรานี้ต่างหาก ไม่ใช่เรื่องของมืดของแจ้ง ดินฟ้า

อากาศและแร่ธาตุต่าง ๆ อันใดเลย นอกจากใจดวงเดียวนี้เท่านั้นเป็นรากฐานอันสำคัญที่จะสร้างคุณดีและความลุ่มจมแก่ตน มีเท่านี้ ดูลงไปตรงนี้ซิ ธรรมอยู่ตรงนี้ ไม่อยู่ที่อื่น ไม่อยู่กับมิดกับแจ้ววันคืนปีเดือน อยู่ที่หัวใจ กิเลสมันบีบอยู่หัวใจนั้น มีมากมีน้อย แสดงขึ้นที่ใจให้เห็นอยู่ชัด ๆ ธรรมก็เกิดขึ้นที่นั่น ผลิตขึ้นได้ที่นั่น ทำไมไม่มองดูตรงนั้น ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๕)

“...ผู้ปฏิบัติต้องสังเกตจริตนิสัยของตน จะเอาแต่ความสะดวกสบายเข้าไปว่าไปทำงานกับกิเลส ความสะดวกสบายเป็นเรื่องของกิเลส เราจะเอาความสะดวกสบายไปสู่กับกิเลสได้ยังไง นอกจากนอนจมเท่านั้น กิเลสมันชอบสบาย อยู่ไปกินไปวันหนึ่ง ๆ เพลิดเพลินรื่นเริงบันเทิงไป หิวโหยไปตลอดหาความอึดพ้อไม่ได้ แล้วก็ยังไม่เซ็ดไม่หลาบ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๙)

“...เราอยากให้หมู่เพื่อนปฏิบัติให้รู้ภายในจิตใจแล้วมาเล่าให้ฟังนา ผลเป็นยังไง เราอยากรู้ผลแห่งการอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อนและการปฏิบัติของหมู่เพื่อน มีแต่ผ้าเหลืองมีแต่รูปพระเฉย ๆ ไม่มีอรรถมีธรรมในหัวใจไว้เป็นสมบัติของตนออกไขว่กันบ้าง มันน่ารื่นเริงน่าอนุโมทนาสาธุการที่ไหน ถ้าเอาจริงเอาจังมันต้องรู้ ไม่ต้องสงสัยอย่างทุกวันนี้พูดจริง ๆ ตามความรู้สึกโง ๆ นี่แหละ มันไม่เคยไปหนักในอดีตอนาคตอะไรเลย เช่นครั้งพุทธกาลท่านเป็นอย่างนั้น ๆ ครั้งนี้เป็นอย่างนี้ ๆ ไม่เลย เพราะแน่ใจว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้คงเส้นคงวาลดลงมา กิเลสก็เป็นตัวคงเส้นคงวาในหัวใจสัตว์นั้นเอง ถ้าไม่แก้ไม่ถอดถอนออกจากใจให้เบาบางและสิ้นไป...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๙-๑๖๐)

วัดเป็นสถานที่สงบสงัด

เนื่องจากวัดป่าบ้านตาดเป็นวัดทางด้านจิตตภาวนา จึงต้องมีความสงบและเงียบ

“...ในธรรมท่านก็แสดงเอาไว้ ผู้ที่ใสสะอาดหรือดำเนินทางด้านจิตตภาวนาพึงระมัดระวัง วัดใดเป็นวัดที่ก่อสร้าง สถานที่ใดเป็นที่ไม่สงบ แม้ที่สุดต้นไม้ที่มีดอกมีผลพวกนกพวกสัตว์อะไรมาเกินให้เกิดเสียงเอิกเกริกบนต้นไม้ ก็ยังไม่ควรไปอยู่ในที่

เช่นนั้น นั่น นี่ท่านสอนไว้แล้วในมหาซันธกัมมิ ให้ไปหาอยู่ในที่สงบสงัด สถานที่ขึ้นลง เช่นท่าน้ำ เป็นที่ขึ้นลงของผู้คนหญิงชายก็ไม่ควรไปพัก ให้หาพักในที่สงบสงัด

ทำไมท่านจึงให้พักในที่สงัด เพราะความสงบนั้นเป็นเหตุที่จะให้รู้วิธีของจิตที่คิด ออก จะคิดออกนอกกลุ่มนอกทาง คิดในแง่ใด ย่อมจะทราบได้ง่ายกว่ามีสิ่งรบกวนวุ่นวาย อยู่ตลอดเวลา ท่านจึงสอนให้อยู่ในที่สงบสงัด เสียงเป็นอย่างไร รูปเป็นอย่างไร ท่านจึงไม่ให้ยุ่งไม่ให้เกี่ยว เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นข้าศึกทั้งนั้น ในเวลาที่เราควรเป็นข้าศึกต้องเป็นอยู่ โดยสม่ำเสมอ ไม่มีคำว่าขาดวรรคขาดตอน เพราะกิเลสย่อมจะกว้านเอาสิ่งเหล่านั้นเข้ามาเป็นสมบัติของตน แต่เป็นพินเป็นไฟสำหรับจิตใจของผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อธรรม ท่านจึงสอนไม่ให้ยุ่งไม่ให้เกี่ยว ให้หาอยู่ในที่สงัด สงัดจากรูปจากเสียงจากกลิ่นจากรส อันจะเป็นข้าศึกต่อจิตตภาวนา นี่ละเป็นของสำคัญ แล้วผู้ปฏิบัติก็เห็นคุณค่าของความ สงัดจริง ๆ

เราอยู่ธรรมดาอย่างสถานที่เราอยู่นี้เป็นที่สงัดก็จริง แต่หาที่สงัดยิ่งกว่านี้เข้าไป และที่เปลี่ยวยิ่งกว่านี้เข้าไป จิตใจจะมีความเปลี่ยนแปลงตัวเองไปเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงของจิตใจในสถานที่เปลี่ยว สถานที่น่าหวาดเสียวมากแล้ว ย่อมจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ธรรมได้เร็วกว่าที่เราอยู่ธรรมดา นี่ละท่านจึงสอนให้อยู่ในที่สงัด ในที่วิเวก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๕๐-๓๕๑)

“...แล้วนี้มีหมู่เพื่อนมาก พระณรมีมาก เสียงจ่อแจ ๆ ละนะเวลานี้ โนน้อยุกุญ โนนก็ไต่ยีน หูกับปากเจ้าของอยู่ติดพันกันอยู่ทำไมไม่ได้ยีน นี่ก็น่าคิดเหมือนกัน เคย พุดมาหลายครั้งหลายหนแล้ว เสียงดังลั่นไปหมด ทำอะไรไม่พุดไม่ได้หรอก สิ่งที่เรา พุดจำเป็นพุดก็พุดให้มีสติ คนที่พุดมีสติจะไม่แว็ก ๆ วัก ๆ เสียงเอ็ดตะโรโฮเฮเหมือน คนหาสติไม่ได้ จวนจะเป็นบ้าแล้วนั้น เดี่ยวจะไปปากคลองสานนะจะว่าไม่บอก โรงพยาบาลปากคลองสานสำหรับรับคนบ้า พระบ้า มี หรือเราอยากไปเหรอปากคลอง สานนั้น เราถึงไม่มีสติตั้งยับยั้งกิริยาแห่งการแสดงออกของตนไว้บ้างเลย ถ้ามีสติก็รู้ ถ้าไม่มีสติมันก็วัก ๆ โนน หูคนอื่นอยู่ไกล ๆ ยังไต่ยีน หูเจ้าของกับปากเจ้าของอยู่ ติดกันมันไม่ได้ยีน เพราะไม่มีสติจึงไม่ได้ยีน นี่ก็ให้สำรวมระวังนะ เสียงมันดังขึ้น เรื่อย ๆ แล้วเวลานี้ มันหากมีอยู่ในนั้นแหละ เดินมาเมื่อไรก็ได้ยีน ไม่เดินมาก็ไต่ยีนอยู่ จะว่าไง ผู้สอนมันอกจะแตกแล้วนะ สอนแทบล้มแทบตายเพื่อความละเอียดลออ แต่ เพียงเท่านี้เป็นของไม่ละเอียดเลยมันก็ทราบไม่ได้ จะทำยังไง...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๖)

วัดไม่เอนไปตามโลก

“...วัดนี้เราไม่ปฏิบัติตามความรู้ความเห็นความต้องการของคน แต่เราปฏิบัติเพื่อหลักธรรมหลักวินัย หลักศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อประชาชนทั้งแผ่นดินซึ่งอาศัยศาสนาอันเป็นหลักปกครองที่ถูกต้องตั้งาม ที่เนื่องมาจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องด้วยดีของพระเถระ ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาของประชาชนชาวพุทธ เพราะฉะนั้นเราจึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติต่อผู้ใดเพราะความเกรงใจเป็นใหญ่ ให้นอกเหนือจากธรรมจากวินัยอันเป็นหลักศาสนาไป หากใจเกิดเอนเอนไปตามความรู้ความเห็นของผู้หนึ่งผู้ใด หรือของคนหมู่มากซึ่งหาประมาณไม่ได้แล้ว วัดและศาสนาก็จะหาประมาณหรือหลักเกณฑ์ไม่ได้ วัดที่เอนเอียงไปตามโลกโดยไม่มีเหตุผลเป็นเครื่องยืนยันรับรอง ก็จะทำให้ขาดความประมาณไม่ได้ และจะกลายเป็นวัดไม่มีเขตมีแดนไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีเนื้อหนังแห่งศาสนาติดอยู่บ้างเลย ผู้หาของดีมีคุณค่าไว้เทิดทูนสักการบูชาก็คือคนฉลาด จะหาของดีเนื้อแท้ไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจก็จะหาไม่ได้เลย เพราะมีแต่สิ่งจอมปลอมเหลวไหลเต็มวัดเต็มวาเต็มพระเต็มเถระเถรี เต็มไปหมดทุกแห่งทุกหนตำบลหมู่บ้านไม่ว่าวัดไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าทางโลกทางธรรม คละเคล้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความจอมปลอมหลอกลวงหาสาระสำคัญไม่ได้

ด้วยเหตุนี้จึงต้องแยกแยะออกเป็นสัดส่วน ว่าศาสนธรรมกับโลกแม้อยู่ด้วยกันก็ไม่เหมือนกัน พระเถรวัดวาอารามศาสนา ตั้งอยู่ในบ้านตั้งอยู่นอกบ้านหรือตั้งอยู่ในป่าก็ไม่เหมือนบ้าน คนมาเกี่ยวข้องก็ไม่เหมือนคน ต้องเป็นวัดเป็นพระเป็นธรรมวินัยอันเป็นตัวของตัวอยู่เสมอ ไม่เป็นน้อย ไม่ขึ้นกับผู้ใดสิ่งใด หลักนี้จึงเป็นหลักสำคัญที่จะสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนที่มีความเฉลียวฉลาด หาหลักความจริงไว้เป็นที่สักการบูชาหรือเป็นขวัญใจได้ เราคิดในแง่นี้มากกว่าแง่อื่น ๆ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นองค์ศาสดาก็ทรงคิดในแง่นี้เหมือนกัน ดังจะเห็นได้ในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่โดยเฉพาะกับพระนาคิตะเป็นต้น

เวลามีประชาชนส่งเสียงเอิกเกริกเฮฮาเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับสั่งว่า นาคิตะ นั้นใครส่งเสียงอีกทีกวุ่นวายกันมานั้น เหมือนชาวประมงเขาแย่งปลากัน เราไม่ประสงค์สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นการทำลายศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่รักษาไว้สำหรับโลกให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เหมือนกับน้ำที่ใสสะอาดที่รักษาไว้แล้วด้วยดี เป็นเครื่องอาบดื่มใช้สอยแก่ประชาชนทั่วไปได้ด้วยความสะดวกสบาย ศาสนาก็เป็นเช่นน้ำอันใสสะอาดนั้น จึงไม่ต้องการให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้ามารบกวน ทำศาสนาให้ขุ่นเป็นตมเป็นโคลนไป นี่คือพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงกับพระนาคิตะ จากนั้นก็สั่งให้พระนาคิตะไปบอกเขา

ให้กลับไปเสีย กิริยาการแสดงออกเช่นนั้นกับเวลาค่าคืนเช่นนี้ ไม่ใช่เวลาที่จะมาเกี่ยวข้องกับพระ ซึ่งท่านอยู่ด้วยความวิเวกสัจด์ กิริยาที่สุภาพดีงามเป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้ฉลาดคัดเลือกมาใช้ได้ และเวลาอื่นมีถมไป เวลานี้ท่านต้องการความสัจด์ จึงไม่ควรมารบกวนท่านให้เสียเวลาและลำบากโดยไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด นี่คือหลักดำเนินอันเป็นตัวอย่างจากองค์ศาสดาของพวกเรา ไม่ใช่จะคลุกคลีตีโมงกับประชาชนญาติโยมโดยไม่มีขอบเขตเหตุผล ไม่มีกฎมีเกณฑ์ไม่มีเวล่ำเวลาดังที่เป็นอยู่ ซึ่งราวกับศาสนาและพระเณรเราเป็นโรงกลั่นสุรา เป็นเจ้าหน้าเจ้าตาจ่ายสุราให้ประชาชนยัดไปมอมเมากันไม่มีวันสร้างชา แต่ศาสนาเป็นยาแก้ความเมาเมา พระเณรเป็นหมอรักษาความเอาจริงของตนและของโลก ไม่ใช่จ่ายสุราเครื่องมึนเมาจนหมดความรู้สึกในความนึกกระดากอาย

ใครก้าวเข้ามาวัดก็ว่าเขาสลึมสโลครธา อนุโลมผ่อนผันไปจนลึมเนื้อลึมตัว ลึมธรรมลึมวินัย ลึมกฎระเบียบอันดีงามของวัดของพระของเณรไปหมด จนกลายเป็นการทำลายตนเองและวัดวาศาสนาให้เสียไปวันละเล็กละน้อย และกลายเป็นตมเป็นโคลนไปหมด ทั้งชาววัดชาวบ้านหาที่ยึดเป็นหลักเกณฑ์ไม่ได้ เพราะเต็มไปด้วยมูตรด้วยคุณคือสิ่งเหลวไหลภายในวัดในตัวพระเณร

ด้วยเหตุนี้เราทุกคนผู้บวชในพระศาสนา จงสำนึกในข้อเหล่านี้ไว้ให้มาก อย่าเห็นสิ่งใดมีคุณค่าเหนือธรรมเหนือวินัย อันเป็นหลักใหญ่สำหรับรวมจิตใจของโลกชาวพุทธให้ได้รับความมั่นใจ ศรัทธาและร่วมเย็น ถ้าหลักธรรมหลักวินัยได้ขาดหรือด้อยไปเสีย ประโยชน์ของประชาชนชาวพุทธที่จะพึงได้รับก็ต้องด้อยไปตาม จนถึงกับหาที่ยึดเหนี่ยวไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่ศาสนามีเต็มคัมภีร์ไบเบิล มีอยู่ทุกแห่งทุกหนพระไตรปิฎกไม่อดไม่อัน เต็มอยู่ทุกวัดทุกวา แต่สาระสำคัญที่จะนำมาประพฤติปฏิบัติให้ประชาชนทั้งหลายได้รับความเชื่อความเลื่อมใส ยึดเป็นหลักจิตหลักใจไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นประโยชน์หรือเป็นสิริมงคลแก่ตนนั้นกลับไม่มี ทั้ง ๆ ที่ศาสนายังมีอยู่ เราก็ก็นั่งอย่างชัดเจนอยู่แล้วเวลานี้...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๙๒-๙๔)

“...นี่ก็ได้ปฏิบัติมาพอสมควร เป็นผู้ย่อยผมก็เคยได้เป็น ไปศึกษาอบรมกับครูบาอาจารย์เฉพาะอย่างยิ่งท่านอาจารย์มั่น ฟังจริง ๆ ฟังท่านพูด ท่านจะพูดที่เล่นที่จริงเป็นธรรมดาของลูกศิษย์กับอาจารย์ เราจะไม่ฟังเล่น จะมีแต่ฟังจริงอย่างฝังใจตลอดมา มีความเคารพรักความเลื่อมใส ความกลัวท่านมากที่สุด ยึดเอาทุกแง่ทุกมุมที่จะพึงประพฤติปฏิบัติได้ ได้มาสั่งสอนลูกศิษย์ลูกหานี้ก็เพราะอำนาจครูบาอาจารย์ที่ท่านให้

การสั่งสอนมา เพราะฉะนั้น การปฏิบัติในวัดของเราแม้จะผิดแผกแตกต่างกับวัดทั้งหลายบ้าง ผมก็แน่ใจตามหลักเหตุผลและหลักธรรมวินัย จึงไม่สะทกสะท้าน ผมไม่ได้คิดว่าเป็นการทำผิด เพราะมีแบบมีฉบับที่ได้รับมาจากศาสนธรรม และจากครูบาอาจารย์ทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบฉบับมาดั้งเดิมอยู่แล้ว จึงได้พาหมู่เพื่อนดำเนินเรื่อยมาอย่างนี้ ผิดถูกประการใดจะต้องพูดกันตามหลักเหตุผล ความเกรงอกเกรงใจกันนั้นเป็นเรื่องของโลกเป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของธรรมของวินัยอันเป็นหลักดำเนินตายตัวด้วยกัน การพูดกันโดยอรรถโดยธรรมเพื่อให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติถูกนั้นเป็นธรรมแท้ เพราะฉะนั้นคำว่าลูปหน้าปะจมูกจึงไม่มีในธรรมทั้งหลายของผู้มุ่งต่อธรรมด้วยกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๐๗)

มีธุดงค์วัตรประจำใจ

“...หลักปฏิบัติที่พ่อแม่ครูบาอาจารย์นั้นพาดำเนินมา ซึ่งได้สืบทอดมาถึงพวกเราเวลานี้ เป็นปฏิบัติที่ถูกต้องแม่นยำไม่มีเงื่อนไขที่จะให้สงสัยแม้แต่น้อย เพราะท่านดำเนินตามแบบฉบับของศาสนาที่มีไว้แล้วในตำราจริง ๆ ไม่ใช่แบบแอบ ๆ แฝง ๆ หรือแฝง ๆ ไปดังที่เห็น ๆ กันทั่ว ๆ ไปนี้ มีลักษณะอยากเด่นอยากดังไม่เขาร่องเขารอยอย่างนั้นไม่มีสำหรับหลวงปู่มั่น เป็นปฏิบัติด้วยความเป็นธรรมล้วน ๆ จึงไม่มีเงาใดที่น่าสงสัย

เท่าที่พาดำเนินมานี้ก็พอจะทราบเรื่องราวบ้าง เช่น ธุดงค์วัตร การฉันมื้อเดียว หนเดียวก็มีอยู่แล้วในธุดงค์ ๑๓ ข้อ การบิณฑบาตเป็นวัตร คือไม่ให้ขาดเมื่อยังฉันอยู่ อันนี้ก็มิในธุดงค์ ๑๓ นั้นแล้ว การฉันในบาตรก็มีในธุดงค์นั้นแล้ว ที่ปฏิบัติกันอยู่นี้ก็เห็นได้อย่างชัดเจนไม่มีลึกลับอันใดเลย เพราะในตำรามีไว้อย่างชัดเจนอยู่แล้ว ท่านดำเนินตามตำรานั้นจริง ๆ

พูดถึงด้านภาวนา นี่เราพูดเพียงแง่ธุดงค์เพียงเล็กน้อย เช่น การอยู่ในป่า อยู่ในป่าช้า เหล่านี้มีในธุดงค์หมดแล้วไม่ใช่ข้อที่น่าสงสัย ในถ้ำ เจียมผา เหล่านี้มีในอนุศาสน์และในธุดงค์ ๑๓ อยู่แล้วนั้น เป็นธรรมที่ตายใจได้จริง ๆ ที่ท่านพาดำเนินมาเราทั้งหลายได้ยึดเป็นแนวทางสืบกันมาจนปัจจุบันนี้เพราะท่านเป็นผู้พาดำเนิน

นี่พูดถึงเรื่องธุดงค์ ๑๓ เราพูดเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ไม่พูดโดยตลอดทั่วถึงทุกข้อไป เช่น เนสัชช กิสมาทาน ไม่นอนเป็นวัน ๆ หรือคีน ๆ ไป อย่างนี้ก็มิในธุดงค์ นอกจากนั้นวิธีดำเนินทางด้านจิตตภาวนา ท่านก็ได้พาบำเพ็ญหรือปฏิบัติให้

นอกเหนือไปจากหลักธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนไว้แล้วนั้นเลย เช่น สอนพุทโธหรือสอนอานาปานสติ หรืออาการ ๓๒ นับแต่กรรมฐาน ๕ ขึ้นไปจนกระทั่งถึงอาการ ๓๒ เหล่านี้มีในตำรับตำราโดยสมบูรณ์อยู่แล้ว ไม่เป็นข้อสงสัย ไม่เป็นที่ให้เกิดความระแวงอะไรทั้งสิ้น

ที่ท่านพาดำเนินมาไม่ได้มีบทบาทแปลก ๆ ต่าง ๆ และเป็นสิ่งที่ผูกขาดบ้าง หรือเป็นที่อะไรขลัง ๆ บ้างอย่างนี้ไม่ปรากฏ ถ้าขลังก็ขลังด้วยความเป็นธรรมจริง ๆ คือเอาจริง เอาจริงประหนึ่งว่าขลัง ไม่ใช่ขลังแบบโลก ๆ ขลังด้วยความเป็นธรรม ขลังด้วยความแน่ใจตัวเอง และทำความอบอุ่นแก่ตนเองด้วยความขลังนั้นจริง ๆ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๒๙-๑๓๐)

“...นี่ครูบาอาจารย์ที่เป็นลูกศิษย์ของท่านก็มีจำนวนมากพากันดำเนินมา ยึดถือหลักนั้นแหละมาปฏิบัติ ได้แพร่หลายหรือกระจายออกไปแก่บรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายเป็นแขนง ๆ จนกระทั่งถึงพวกเรานี้ ก็มาจากสายของท่านนั่นเอง เป็นที่แน่ใจไม่สงสัย คือไม่มีคำว่าแฝง ๆ หรือแฝง ๆ อะไรออกไปให้เป็นที่สะดุดตาไม่แน่ใจ อย่างนี้ไม่มีท่านดำเนินอะไรเป็นที่เหมาะสมทั้งนั้น คือมีแบบมีฉบับเป็นเครื่องยืนยัน ไม่ผิดเพี้ยนไปเลย

นี่เพราะเหตุไร เพราะเบื้องต้นท่านก็ตะเกียกตะกายจริง แต่ตะเกียกตะกายตามหลักธรรมหลักวินัย ไม่ได้หนีออกนอกไปจากหลักธรรมหลักวินัย หลักวินัยคือกฎของพระระเบียบของพระท่านตรงเป้งเลย และหลักธรรมก็ยึดจุดดั่ง ๑๓ ข้อนี้เป็นทางดำเนิน แม้จะล้มลุกคลุกคลานในเบื้องต้น ท่านก็ล้มไปตามแถวตามแนวของจุดดั่ง ๑๓ ข้อ ไม่ได้ออกนอกนอกทางนี้ไปทางอื่นบ้างเลย นี่จึงเป็นที่น่าอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่งมาตั้งแต่ขั้นเริ่มแรกของท่าน

ต่อจากนั้นท่านก็ปรากฏเห็นผลขึ้นมาโดยลำดับลำดับ ดังที่เคยเขียนไว้แล้วในประวัติของท่าน จนกระทั่งเป็นผู้ทรงมรรคทรงผลโดยสมบูรณ์ในหัวใจท่าน แล้วก็ประกาศสั่งสอนธรรมแก่บรรดาลูกศิษย์ทั้งหลาย พร้อมทั้งปฏิบัติเครื่องดำเนินด้วยความองอาจกล้าหาญ ไม่มีคำว่าสะทกสะท้านแม้ชนิดหนึ่งเลย นี่เพราะความแน่ใจในใจของท่านเองทั้งฝ่ายเหตุทั้งฝ่ายผล ท่านเป็นที่แน่ใจทั้งสองแล้ว บรรดาลูกศิษย์ลูกหาทั้งหลายที่เข้าไปศึกษาอบรมกับท่าน จึงได้หลักเกณฑ์จากความถูกต้องแม่นยำที่ท่านพาดำเนินมา มาเป็นเครื่องดำเนินของตน แล้วถ่ายทอดไปโดยลำดับลำดับไม่มีประมาณ เฉพาะอย่างยิ่งภิกษุบริษัทมีกว้างขวางอยู่มาก สำหรับลูกศิษย์ของพ่อแม่ครูอาจารย์นั้นแตกกระจายออกไป...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๖๒-๖๓)

“...ธุดงค์วัดมีแต่เครื่องชำระกิเลส กิเลสประเภทต่างๆ มีเต็มไปหมด แต่ไม่พ้นจากธุดงค์วัดทั้ง ๑๓ ข้อนี้เลย ที่จะกำจัดกิเลสทั้งหลายเหล่านั้นได้ เช่น การซักผ้า บ้างซัก ครึ่งพุทธกาล ท่านซักเอาตามของเศษของเดนที่เขาทิ้งอยู่ตามถนนหนทางจริง ๆ ครั้นต่อมาก็มีศรัทธาญาติโยมถวายเป็นชิ้นเป็นอันเป็นผ้าอย่างดิบ ๆ ดี ๆ ดังที่เราเคยเห็นนั่นละ จนกลายเป็นผ้าพับผ้าไม้เรียมมาจนกระทั่งทุกวันนี้ นั่น เพื่อดัดความสว ความงามความโลเลโลกเลกของตัวเอง ทำตัวเหมือนผ้าเช็ดเท้า เหมือนผ้าขี้ริ้ว ให้มีคุณค่าด้วยธรรม การทำตัวให้เหมือนผ้าขี้ริ้วนั้นก็คือการทำกิเลสให้หมดคุณค่าลงไป อย่าให้มันแสดงฤทธิ์แสดงเดชอยู่ในทุกอากัปกิริยาที่แสดงออกนั้นเลย ความหมายว่าอย่างนั้น...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๓๔๙)

“...ธุดงค์วัดผู้สมาทานยังงี้ก็ให้ดำเนินตามนั้น เช่น ธุดงค์วัดการไม่รับอาหารที่เขาตามมานี้ พ่อแม่ครูบาอาจารย์พาเดินมารู้สึกที่ท่านหนักแน่นมาก ต่อไปจะไม่มีเหลือจริง ๆ นี่จะไม่เห็นเลย ธุดงค์ ๑๓ ข้อที่ทรงแสดงไว้เพื่อเป็นเครื่องชำระกิเลสทั้งมวล เมื่อไม่มีธรรมนี้แล้วจะเอาอะไรไปชำระกิเลส นี่แหละหลักใหญ่อยู่ตรงนี้...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๑๖)

“...อยู่ที่ไหนก็ตามเรื่องธุดงค์วัดนี้ เราจะต้องเอาหัวชนอย่างไม่ถอยเลย ยืนกระต่ายขาเดียวไม่ยอมให้ขาดได้เลย...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๘)

ยินดีในเสนาสนะป่า

“...พระพุทธเจ้าท่านสอนให้หลักให้เร้น รุกขมูลเสนาสนะ ฟังซิ ให้ไปอยู่ในป่า ในเขา ในถ้ำ เจ้ามหา สถานที่ใดเป็นที่พลุกพล่านวุ่นวายด้วยผู้คนอย่าไปอยู่ นั่นท่านสอน แม้ที่สุดต้นไม้ที่เป็นที่หาอยู่หากิน เช่นมันมีผลมากมายไม่สุก พวกสัตว์พวกนกอะไรมาหากินอยู่ที่นี่ ก็อย่าไปอยู่สถานที่นั้น มันวุ่นวายท่านว่า ทำน้ำเป็นที่ชั้นลงของผู้คนหญิงชาย ก็อย่าไปอยู่ใกล้แกว่นั่น วัดที่สร้างใหม่ก็อย่าไป มันวุ่นวาย ให้หาที่อยู่ทีสงบสงัดวิเวกนะ ให้ประกอบความพากเพียรทั้งวันทั้งคืนยืนเดินนั่งนอน ตลอดถึงการพักผ่อนก็บอกไว้หมดในอปัณณกปฏิบัติปาฐสูตร ท่านแสดงไว้เป็นสูตรจริง ๆ เอามาสด

มรดกอยู่นี้ ผู้สวดก็สวดอยู่นี้ เวลานั้นให้พัก เวลานั้นให้เดินจงกรม ให้นั่งสมาธิภาวนา ท่านสอนไว้โดยละเอียดลออมากที่สุด...”

(ความลึกซึ้งซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๖๑)

“...จะหมดแล้วนะวงกรรมฐานเวลานี้ จะเป็นกรรมฐานหากินไปแล้ว เป็นแล้วนะเวลานี้ เป็นกรรมฐานหากินหาหุ้มหาห่อนกินนั้นกินนี้อยู่กัน นอกจากนั้นก็เอาครูอาจารย์ไปประกาศขายกินอีก ช่วยขายกิน หากินได้ง่าย เอาครูอาจารย์ไปขายพากันจำ หลังไหลลงไปกรุงเทพฯ โนนแหละ ไปก็ไม่อะไร สะพายย่าม ดีไม่ดีเงินจะเต็มย่ามนะ มันจะเป็นแล้วนะเดี๋ยวนี้ หรือเป็นแล้วเราก็ไม่ทราบได้ นี่เลขขนาดนั้นนะกรรมฐานเรา มันจะเลวลงขนาดนั้นนะ นำทุเรศจริง ๆ แล้วคำว่าสายพ่อแม่ครูจารย์มัน ๆ นี่จะต้องออกหน้า ๆ ตลอดเวลา เพราะเป็นการเบิกทางหากินได้ง่าย ๆ กว้างขวางออกไป อันนี้อันหนึ่งนะให้พากันจำเอาไว้...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๑๑๓-๑๑๔)

สัลเลขธรรม

“...พูดเรื่องอะไรก็เป็นอรรถเป็นธรรม เป็นเหตุเป็นผลเป็นคติตัวอย่างแก่กันและกัน เป็นเครื่องเร้าเร่ง ไม่ใช่พูดเพื่อสั่งสมกิเลส หรือทำความกระทบกระเทือนให้แก่ผู้ฟังทั้งหลาย นี่เรียกว่าสัมมาวาจา ในหลักธรรมท่านกล่าวสัมมาวาจาไว้ในสัลเลขธรรม นี่ก็เคยอธิบายให้ฟังแล้ว

นั่นละพระครั้งพุทธกาลท่านพูดกันท่านคุยกัน คุยถึงเรื่องความมักน้อย ความสันโดษ ความวิเวกสงัด สถานที่นั้นที่นี้วิเวกสงัด ความไม่คลุกคลีตีโมงซึ่งกันและกัน ปลีกตัวออกเป็นบุคคลผู้เดียว มีความเพียรเต็มเม็ดเต็มหน่วยอยู่กับตน ศีลก็ระมัดระวังรักษาอย่างเข้มงวดกวดขันยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ สมาธิก็เอาจริงเอาจัง พูดถึงเรื่องสมาธิให้เป็นความเร้าเร่งซึ่งกันและกัน จิตใครมีความสงบร่มเย็นอย่างไรก็มาเล่าสู่กันฟัง เป็นการสนทนากันให้เป็นกำลังใจจากการได้ยินได้ฟัง พูดถึงเรื่องปัญญา ใครรู้มาก รุ้หน่อย ใครมีความฉลาดแหลมคมในการต่อสู้กิเลสประเภทต่างๆ ได้มากน้อยเพียงไรก็เล่าสู่กันฟัง จนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น นี่สัลเลขธรรม

พระครั้งพุทธกาลท่านพูดท่านคุยกันอย่างนั้น ท่านไม่ได้คุยถึงการบ้านการเมือง การได้การเสีย ความเร้าเร้งบันเทิง การซื้อขายอะไรต่างๆ ท่านไม่พูด เพราะนั่นเป็น

เรื่องของโลก เรื่องของธรรมมีแต่การแก้สิ่งไม่ดีทั้งหลาย ชะล้างสิ่งไม่ดีทั้งหลายออก เวลาพูดก็พูดเพื่อความสะดวกไม่ได้พูดเพื่อความลัสม นี่เป็นสัมมาวาจาของท่าน...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๘๖)

ปัจจัย ๔

“...เวลานี้เราเห็นไหม ไม่ได้ถูกเหยียดหยาม ไม่ว่าท่านว่าเรามันพอ ๆ กัน วัตถุเป็นสิ่งสำคัญขึ้นมาในวงศาสนา สิ่งที่สำคัญของศาสนาจะไม่ปรากฏหรือไม่ปรากฏ สถานที่อยู่ที่อาศัยปัจจัยทั้งหลาย นี่คือน้ำดื่ม สิ่งเหล่านี้กลายเป็นศาสนาขึ้นมาเต็มวัด เต็มวา กุฎิสวย ๆ งาม ๆ ก็ชั้นก็ห้องก็หับ ห้องน้ำห้องส้วมที่สะดวกสบายจนพรรณนาไม่จบ นี่คือน้ำดื่ม เครื่องบำรุงบำเรอให้ได้รับความสะดวกสบาย ทั้งการอยู่การกิน การหลับการนอน การไปการมา นี่คือน้ำดื่ม ใครมีสิ่งเหล่านี้แล้วถือว่าหน้ามีตา มีดีกรี มีอำนาจวาสนา นี่ศาสนาแปรไปอย่างนี้เวลานี้

ที่จะให้แปรลงทางอรรถทางธรรม ที่เกี่ยวกับจะทำใจให้สงบให้เยือกเย็น ให้มีความเฉลียวฉลาดโดยหลักธรรมจริง ๆ จนถึงเอาตัวรอดเป็นยอดคนดังครั้งพุทธกาลนั้น จะไม่ปรากฏหรือไม่ปรากฏโดยลำดับลำดับมาแล้ว เพราะวัตถุมีอำนาจมาก คำว่าวัตถุมีอำนาจมากก็คือกิเลสแทรกเข้าไปมีอำนาจ ทำจิตใจของผู้ปฏิบัติหรือของพระเณรเราทั้งหลายให้สนใจให้ชวนชวายนในสิ่งเหล่านี้ จนไม่มองดูเรื่องศีลสมาธิปัญญา ซึ่งเป็นหลักใหญ่ของศาสนาที่จะพาให้หลุดพ้น หรือให้รู้แจ้งแทงทะลุ นั่นเลย เพราะมันมีอำนาจมาก กิเลสมันแทรกอย่างนี้แหละ

ที่อยู่ก็แทรก ที่หลับที่นอนก็แทรก เครื่องใช้ไม้สอยก็แทรก มีแต่ของดิบ ๆ ดิบ ๆ เพื่อสนองความสะดวกสบาย ความสะดวกสบายประเภทนี้มันเป็นเรื่องของกิเลสทำงาน ไม่ใช่เรื่องของธรรมทำงาน

เรื่องของธรรมทำงานเห็นไหม พระพุทธเจ้าทรงพระมหากรุณาที่ไหน เวลาทรงอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้ใด ก็ยกสถานที่อยู่อาศัยขึ้นเป็นหลักเป็นเกณฑ์เลย เช่น รุกขมูล เสนาสน์ นั้นเด็ดไหม นั้นละสถานที่ที่มากิเลส ทำลายกิเลสเบอร์หนึ่งหรือที่หนึ่งอันดับหนึ่ง คือให้ไปอยู่ตามรุกขมูล รมไม้ ชายป่าชายเขา จากนั้นก็ตามถ้ำ เจียมผาต่าง ๆ อันเป็นสถานที่เปลี่ยว ๆ สถานที่อดอยากขาดแคลน ไม่ใช่สมบรูณ์พูนผลเพื่อกิเลสจะได้พองตัวอย่างนั้น

ท่านอยู่เป็นยังงี้ ท่านผู้ผลิตธรรมเข้าสู่ใจเป็นยังงี้ กับผู้ผลิตกิเลสให้พอกพูนหัวใจต่างกันอย่างไรบ้าง แล้วนักบวชเวลานี้เป็นยังงี้ นักบวช พอกพูนกิเลสเข้าสู่หัวใจ

ด้วยวิธีการใด พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายท่านพอกพูนอรรถธรรมเข้าสู่ใจท่านพอกพูนด้วยวิธีใด การอยู่ของท่านเป็นอย่างไร การกิน การหลับ การนอน การใช้การสอยของท่านเป็นอย่างไร นั้นแหละสนามรบกิเลส

สถานที่อยู่ก็เป็นสถานที่เหมาะสมกับการรบกับการฆ่ากิเลส ที่หลับที่นอนก็เป็นที่หลับที่นอนเพื่อฆ่ากิเลส ปัจจัยเครื่องอาศัยต่างๆ เช่นอย่าง ปัสสูลจีวร เป็นของดิบของดีเมื่อไร ปัสสูล ก็คือขี้ฝุ่นขี้ฝอยนั่นเอง ไปหาซักผ้าบังสุกุลที่ทิ้งอยู่ตามถนนหนทางเอามาเย็บปะติดปะต่อขึ้นเป็นสบง จีวร สังฆาฏิ พอได้ใช้ไปวันหนึ่งๆ เพื่อฆ่ากิเลสโดยถ่ายเดียว นั้นละฟังแต่ว่า ปัสสูล ปัสสูล ก็หมายถึงทิ้งอยู่ตามพื้นขี้ฝุ่น ไปซักเอามา

ส่วนบิณฑบาตก็ให้หามาด้วยกำลังปลีแข้งของตน ให้ทำความอุตสาหะพยายามถือเป็นการเป็นงานในการเลี้ยงชีพของตนให้ถูกต้องตามหลักของพระ สอนให้บิณฑบาต ปิณฑยาโลปโกชนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา ตตฺถ เต ยาวชฺฉิ อุตฺสาโห กรณียอนั้น ส่วนพิเศษ อติเรก แปลว่าของเหลือเฟือ ท่านก็บอกไว้ อันนั้นเป็นสิ่งที่เหลือเฟือไม่ใช่เป็นของจำเป็นท่านก็บอก เช่น นิมนฺตํ สลากภตฺตํ ปกฺขิํ อุโปสถิํ ปาฏิปทิกํ รับนิมนต์เขาไปฉันที่นั่นที่นี่ ถึงวันปาฏิปท วันอุโบสถ วันปักษ์ เขาถวายในวันปักษ์ถวายเป็นสังฆทานอะไรก็รับ แต่ไม่ให้ถือเป็นความยินดียิ่งกว่าการบิณฑบาตหามาด้วยกำลังปลีแข้งของตน นั้นฟังซิเป็นยังงี้

การหาเลี้ยงชีพของพระพุทธเจ้ากับพระสาวกทั้งหลาย ท่านหาเลี้ยงวิธีไหน ผู้ฆ่ากิเลสและผู้เป็นสรณะของพวกเรา ท่านหาเลี้ยงองค์ของท่านด้วยวิธีใด ผิดกันไหม นี้ละกินก็กินเพื่อฆ่ากิเลส กินแบบนี้แหละ หาอยู่หากินมาเพื่อฆ่ากิเลส หาอย่างนี้ท่านหา นี้หลักใหญ่ ส่วนเหลือเฟือก็เคยได้พูดแล้ว นั้นท่านก็ไม่ได้ห้าม แต่ไม่ได้ถือเป็นกิจจะลักษณะ เป็นสิ่งสำคัญและเป็นเนื้อเป็นหนังเหมือนกับการบิณฑบาต ด้วยกำลังปลีแข้งของตนมารับมาฉัน

ยากี่ฉันขาดด้วยน้ำมูตรเน่า เน่าเพียงเท่านั้นละ เพียงเหยี่ยวยาเท่านั้น ท่านไม่ได้มารักมาสวณชีวิตจิตใจยิ่งกว่าธรรม จนถึงกับถือเอาเรื่องหยูกเรื่องยาเป็นเรื่องใหญ่เรื่องโต แล้วก่อความกังวลรุ่มวายให้แก่เจ้าของจนลืมนิพพานไปหมด มีแต่จะให้ชีวิตอยู่ค้ำฟ้าโดยถ่ายเดียว เจ็บท้องปวดศีรษะบ้างเล็กน้อยๆ ก็กลัวแต่จะตายวิงวอนแต่หมดแต่หมด

ไม่ปฏิเสธเรื่องหยูกเรื่องยา แต่เรื่องความกังวลจนเกินเหตุเกินผลผิดหลักของสมณะ นี่ผิดทางของพระพุทธเจ้า ผิดทางของผู้จะฆ่ากิเลส ผิดทางของผู้เรียนเพื่อรู้สัจธรรม เรื่องหยูกเรื่องยาก็นามารักษากันไป แต่ไม่ให้หลงจนเกิดความกังวล อันเป็นเรื่องของกิเลส เห็นชีวิตจิตใจมีคุณค่ามากกว่าธรรมไปเสีย เลยลืมนิพพาน ลืมหลัก อนิจจัง

ทุกข์ อนาคตา ที่จะพาดนให้รอบคอบต่อสิ่งทั้งหลายมียาเป็นต้นไปเสีย อย่างนี้ละ พระพุทธเจ้าและสาวกท่าน ท่านทำอย่างนี้...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๓๓๖-๓๓๘)

“...ท่านก็กล่าวไว้ว่า คันถุระ วิปัสสนาธุระ อันเป็นของคู่เคียงกัน แต่หลักใหญ่ของศาสนาที่ท่านทรงมุ่งมั่นจริง ๆ ก็คือ จิตตภาวนา ด้านนามธรรมเป็นสำคัญมากกว่าด้านวัตถุ ถ้าจะว่าไม่มีก็ความจำเป็นมันยังมี พระก็มาจากคน ประชาชนญาติโยมเขามีบ้านมีเรือน พระก็ต้องมีที่พักที่อาศัย จำเป็นก็ต้องสร้างต้องทำขึ้นพอได้อยู่อาศัยเพื่อจิตตภาวนาเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้เพื่อความหรูหราโก้เก๋มีชื่อเสียงมีเกียรติยศจากการก่อสร้างอย่างนั้น มุ่งทางด้านจิตตภาวนาเป็นสำคัญมาก...”

(ความลึกซึ้งซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๖๘)

เครื่องใช้ไม้สอย

“...รถยนต์ก็จะเอาที่คันถ้าจะเอาสำหรับวัดนี้ไม่ใช่คุณนะ เขาจะถวารถยนต์ เอามาทำไมรตเต็มแผ่นดิน จะขึ้นคันไหนลูกศิษย์คนไหนเขาพร้อมเสมออยากให้อัปยศเราไม่มีเหตุมีผลทุกอย่างที่ห้ามอะไร พระหาอะไรหารถ ไม่ใช่ขมราวาสนี่ อันนี้เป็นเรื่องของโลกเขาใช้กัน พระเป็นเพียงอาศัยความสะดวกไปกับเขาเท่านั้น จะมาเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นตัวของตัวเอง เป็นเจ้าของรถของราชันม้านักเหมือนโลกเขานะซี

ไฟฟ้าเขาจะเอาเข้ามาเราก็ห้ามมานานแล้ว นี่ถ้าเอาไฟเข้ามาลองดูซิ สิ่งที่เขาแฝงเข้ามา ที่จะตามเข้ามาให้วัดเสีย มาฟังเพื่อห่อเหิมกันเต็มวัดวาเลอะ ๆ เทอะ ๆ ไปหมด ไม่ทราบว่ามีวิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น จะแอบตามกันมา เดี่ยวโทรศัพท์ก็จะมาติดขึ้นอีก ตั้งแต่ไม่มีไฟฟ้านี้ก็มีโทรศัพท์มา โทรศัพท์มากก็ต้องเอาไฟฟ้ามา มาขอ ๒ ครั้งแล้วนะ ผู้ว่า มาติดต่อเราจะขอตั้งโทรศัพท์ที่วัด เพื่อการติดต่อสะดวกสำหรับเกี่ยวกับท่านอาจารย์ นี่เราก็ไม่เอา เพราะผลประโยชน์ที่จะได้มีเพียงนิดเดียว ผลเสียที่ตามมานี้มาก ต่อมากพรรณนาไม่จบไม่สิ้นเลย สมควรแล้วเธอจะเอาข้างแล็กแมว มันจะกริ่งกร้าง ๆ ทั้งวันทั้งคืนไม่มีเวลาเลย ทางไหนก็โทรฯ มา ผู้รับสายหนีไปไหนไม่ได้แหละ นั้นฟังซิ ไม่เกิดประโยชน์อะไร มันโทรฯ มาได้หมดทั่วประเทศนี่ วันหนึ่ง ๆ จะเข้ามาทำอะไร แม้แต่มาจ้งหันมาวัดมาวาก็เข้ามาโทรฯ จะโทรฯ ไปไหนก็โทรฯ อย่าว่าแต่ข้างนอกจะโทรฯ เข้ามาเลย ข้างในนี่ก็เป็นบ้าไปเลยแหละ โทรฯ แหก นั่นฟังซิ

เราก็ให้เหตุผลกับผู้ว่าฯ ไป ก็อุดรฯ กับวัดนี้ไม่เห็นไกลกัน มีเหตุผลอะไรมีความจำเป็นอะไร รถวิ่งไปหาครูเดียวก็ได้ ไม่เห็นจะต้องก่อความยุ่งยากให้วัดให้วุ่นวายไปเพราะการมีโทรศัพท์ เราว่าอย่างนี้นั้นเหตุผลของเรา ความมีโทรศัพท์เป็นความเสียหายมากมาย แล้วพระเถระจะคึกคะนองขึ้นอีก เราว่ายังงี้เลย จึงไม่ยอมให้ตั้ง ทุกสิ่งทุกอย่างเราคิดด้วยเหตุผลทั้งนั้น ไม่ว่าจะอนุญาตไม่ว่าจะห้าม เรามีเหตุผลของเราทุกอย่าง เอาให้ค้านมาว่างั้นเลย ถ้าเหนือนี้เราอมรับไม่ว่าใครก็ตาม ถ้าไม่เหนือแล้วเราไม่ทำนะ ที่นี้เหตุผลไหนมันไม่เหนือละซิ ถึงได้รอดตัวมาเรื่อย ๆ แก่ตกไปเรื่อย ๆ เพราะเหตุผลของเราเหนือกว่านี้ ไม่ใช่เรามีทฐิมานะไม่ให้ทำนะ เราต้องการเหตุผลนี้ รักษาศาสนาที่ต้องรักษาด้วยเหตุด้วยผล อะไรที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับวัดกับศาสนาพระเถระก็ต้องมีเหตุมีผลซิ ทำแบบสุม่เตาได้หรือ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๗-๑๓๙)

“...เฉพาะอย่างยิ่งวัดโอนี้เป็นเครื่องทำลายอันสำคัญมากนะ หลายนลัทธิหลายเหลี่ยมหลายสันพันคม จะว่าเครื่องทำลายประเภทปรมาณูก็ไม่ผิด จะว่าประเภทนิวเคลียร์นิวตรอนก็ไม่ผิด นี่คือการเปิดทำลายหัวใจพระ ทำลายพระศาสนา ทำลายพระเถระให้แหลกเหลวไปหมดชนิดไม่มีอะไรเกินอันนี้ ต้องการชนิดใดจะไปค้นไปคว้าหามาจนได้ เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่เต็มบ้านเต็มเมือง ประเภทนรกจกเปรตมีอยู่กับสิ่งเหล่านี้แหละ ผู้มีจิตเลวทรามชนิดนรกจกเปรตขนาดนั้นแล้ว ทำไมจะไม่ไปสาธยายหาการทำลายเจ้าของและผู้เกี่ยวข้องให้แหลกเหลวไปได้ละ ถ้าลงถึงขนาดที่วานี้แล้วหมดศาสนาไม่มีอะไรเหลือเลย พระเถระในวัดถ้าลงได้มีอันนี้เข้าวัดแล้วหมดจริง ๆ เรื่องสมาธิเรื่องภาวนาเรื่องอะไร ๆ ก็ตาม ขึ้นชื่อว่าธรรมทั้งหลายไม่ได้มีอะไรมีความหมายเลย

จึงได้วิตกวิจารณ์อยู่เสมอเกี่ยวกับวาระปฏิบัติของเรา ถ้าลงอันนี้ได้เข้าวัดแล้วหมด ๆ คำว่ากรรมฐานอย่าถามถึงเลย นอกจากเอาไฟเผาเสียทั้งหมดวัด อย่าให้มันมีสะดุดตาประชาชนญาติโยมให้เขาได้สลดสังเวชไปนานเลย เพราะมองเห็นแล้วก็ โห นี่วัด เป็นวัดของพวกเทวทัต เป็นวัดของพวกวิบัติโอ ที่ทำลายศาสนาอย่างฉิบหายป่นปี้หน้าด้าน ๆ นั้นแหละ เขาจะได้คิดอยู่เรื่อยไปและกังวลใจไม่หยุด ทั้งเป็นความทุกข์ความทรมาน ความสลดสังเวชแก่ประชาชนญาติโยมที่เขามีศีลมีธรรม เขามีสมบัติผู้ดี อย่าให้เขาได้เห็นไปนานเลย เผาทิ้งเสียให้หมดอย่าให้มีเหลือเลยพอเหมาะพอตักกัน...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๑๙๐-๑๙๓)

สิ่งก่อสร้าง

“...การปฏิบัติเคยพูดให้ฟังเสมอ นอกจากหลักการแห่งการปฏิบัติที่อธิบายมาแล้ว เบื้องต้นที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกท่านพาดำเนิน ท่านดำเนินอย่างนั้นถือจิตตภาวนาเป็นสำคัญยิ่งกว่างานใด สำหรับที่อยู่อาศัยพอบังแดดบังฝนพักผ่อนนอนหลับเท่านั้น แม้แต่สัตว์เขายังทำรังทำรังเพื่ออยู่อาศัยตามสภาพของเขา มนุษย์เรามาบวชเป็นพระก็มาจากคน คนมีบ้านมีเรือนมีที่อยู่อาศัยมีเครื่องใช้ไม้สอย พระก็จำเป็นต้องมีตามสภาพของสมณะ อะไรขาดตกบกพร่องก็จำเป็นต้องชวนช่วยในกิจที่สมควรแก่สมณะที่ควรจัดควรทำ แต่ไม่ถึงกับเป็นกิจการพัวเพื่อรุ่นวายจนถึงกับเป็นอารมณ์ขุ่นมัวมั่วสุมกับงานนั้นจริง ๆ ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นการเหยียบย่ำทำลายจิตใจของตนลงไป เพราะความกังวลกับงานภายนอกจนกลายมาเป็นข้าศึกต่องานจิตตภาวนา ผู้ปฏิบัติต้องระวังให้มากไว้นั้นแลพอดี เพราะพระเราส่วนมากชอบเลยเถิด จนกลายเป็นเตลิดเปิดเปิงแหวกแนวซึ่งมีมากต่อมากในวงปฏิบัติ

นี่จึงได้พยายามระวังเสมอ ที่คิดไว้ก็แน่ใจว่าไม่ผิด เช่น มีท่านผู้ศรัทธาจะถวายเงินสร้างโบสถ์ทั้งหลาย เรายังไม่อาจรับได้ นั้น เคยมีบ้างไหมในประเทศไทยและองค์ไหนที่มีผู้ถวายเงินสร้างโบสถ์ทั้งหลายแล้วไม่รับ นอกจากขำตาวาสนาน้อยนี้เท่านั้นจึงไม่อาจรับได้ ที่ไม่อาจรับได้นั้นก็มีเหตุผลเหมือนกัน แต่เวลาพูดกับวงภายนอกก็พูดว่าไม่มีวาสนาจึงไม่อาจรับได้ พูดเสียงไปเสียพอให้เรื่องผ่านไป ความจริงหลักธรรมที่เราเล็งอยู่ยึดถืออยู่ กราบไหว้บูชาเป็นขวัญใจและเทิดทูนสุดจิตสุดใจอยู่ตลอดเวลา นั้นเป็นสิ่งที่ใหญ่โตมากยิ่งขึ้นกว่าสิ่งใดในโลกธาตุ สิ่งเหล่านั้นเราไม่ได้เทิดทูนเหมือนธรรม เพราะเป็นเพียงปัจจัยเครื่องอาศัยไปเป็นวัน ๆ เท่านั้น ส่วนธรรมเป็นเรื่องใหญ่โตมากที่ต้องรักสรวง เรื่องการสร้างโบสถ์สำหรับวัดนี้ยังไม่มี ความจำเป็น สิ่งใดที่จำเป็นก็ทำสิ่งนั้น เช่น จิตตภาวนาเป็นงานจำเป็นอย่างยิ่ง นี่ต้องทำ การทำอุโบสถสังฆกรรมทำที่ไหนก็ได้ ตามร่มไม้ชายเขาที่ไหนก็ได้ไม่ขัดข้องอะไร ตามหลักพระวินัยจริง ๆ แล้วไม่มีอะไรขัดข้อง การสร้างโบสถ์สร้างวิหารควรให้เป็นที่เป็นฐานที่เหมาะสมสมควร ไม่ใช่จะสร้างตะไปหมด

การสร้างโบสถ์หลังหนึ่งเป็นยังงี้ นับตั้งแต่เริ่มแรกตกลงกับช่างในการสร้างโบสถ์เป็นยังงี้ ถนนหนทางเข้าไปในวัดจนถึงบริเวณที่จะสร้างโบสถ์จะต้องเปิดโล่งตั้งแต่บัดนั้นจนกระทั่งถึงวันสร้างโบสถ์สำเร็จ ต้องบุกเบิกไปหมดยิ่งกว่าโรงงาน คนงานก็ต้องมีทั้งหญิงทั้งชายจำนวนมากมายที่จะเข้ามานอนกองกันอยู่ที่นี่ ทั้งช่างทั้ง

คนงานไม่ทราบมาจากแห่งหนตำบลใด บางรายหรือส่วนมากก็ไม่เคยรู้เลยว่าศาสนาเป็นอย่างไร พระเณรในวัดท่านปฏิบัติอย่างไร แล้วเขาจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพอเป็นความสงบงามตาแก่พระเณรในวัดได้อย่างไร มันต้องเหมือนกับเอายักษ์เอาเปรตเอาผีเข้ามาทำลายวัดนั่นเอง

ในขณะที่เปิดโอกาสตกลงกันเรียบร้อยแล้วนั้นนะ ไม่ว่าผู้คนหญิงชาย รถม้าต่าง ๆ ต้องเข้าต้องออกกันตลอดเวลา ประตูวัดปิดไม่ได้เลย และสถานที่ที่จะสร้างโบสถ์ขึ้นมาให้เป็นของสง่างามแก่วัดแก่พระสงฆ์ในวัด แต่พระกลับตายกันหมดจากจิตตภาวนา จากมรรคจากผลนิพพานที่ควรจะได้จะถึงจากสมณธรรมคือจิตตภาวนา แล้วจะเอาอะไรมาเป็นความสง่างามอร่ามตา ลองพิจารณาดูซิ นี่เราคิดอย่างนั้นและพูดอย่างนี้นะ จะเป็นความคิดผิดพูดผิดหรือถูกประการใดบ้าง

ธรรมเป็นสิ่งสำคัญมากมาตลอดอนันตกาล พระพุทธเจ้าก็ดี สาวกก็ดี ไม่ใช่แค่สร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างสิ่งรื้อฐานสำราญตาอะไรเลย แต่เวลาท่านรู้ธรรมรู้ธรรมภายในใจของท่านแล้ว เป็นอย่างไรบ้างการประกาศธรรมสอนโลกของท่านนะ ยกตัวอย่างสมัยปัจจุบัน ท่านอาจารย์มั่นท่านสร้างอะไร นอกจากท่านสร้างจิตสร้างใจท่านอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มสติกำลังความสามารถด้วยจิตตภาวนา จนเป็นผู้ฉลาดแหลมคมเต็มภูมิแล้วย้อนมาสั่งสอนโลกอย่างเต็มภูมิ เป็นอย่างไร เราดูเอา คนนับถือท่านอาจารย์มั่นทั่วประเทศไทยเราจนตลอดถึงเมืองนอก นั้น ผลแห่งการปฏิบัติธรรมรู้ธรรมเห็นธรรมมีใจเป็นหลักเป็นเกณฑ์ด้วยอรรถด้วยธรรมแล้ว สั่งสอนโลกได้ลึกซึ้งกว้างขวางขนาดไหน พิจารณาดูซิ นี่ละธรรมภายในใจ สมบัติภายในใจแท้เป็นอย่างนี้ ผิดกับสมบัติกาฝากเป็นไหน ๆ

ใจเป็นสิ่งสำคัญ มีอำนาจมาก สามารถทำประโยชน์ได้มากมายเมื่อมีคุณสมบัติอยู่ภายในใจแล้ว แล้วโบสถ์หลังไหนที่มีอำนาจวาสนามากไปเที่ยวประกาศศาสนาสอนโลกสงสารให้คนเข้าถึงธรรม ธรรมถึงใจซาบซึ้งเป็นคนดีขึ้นมาได้ เราเคยเห็นโบสถ์หลังไหนบ้าง ทั้งนี้เราไม่ได้ประมาท แต่แยกมาเทียบเคียงตามหลักเหตุผล เราไม่ได้ประมาทและไม่ได้ห้ามว่าไม่ให้สร้างโบสถ์ สถานที่ควรสร้างเราไม่ว่า แต่สถานที่ที่ไม่ควรสร้างก็ไม่ควรมาทำลาย สถานที่นี้เป็นสถานที่สร้างจิตใจด้วยจิตตภาวนาให้มีหลักฐานมั่นคง พระองค์หนึ่ง ๆ ได้ประโยชน์ทางด้านจิตใจแล้วจะทำประโยชน์ให้โลกได้รับกว้างขวางมากมายเพียงไร เราคิดหมดแล้วเรื่องเหล่านี้

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๓๙-๑๔๐)

“...ศาสนธรรมเป็นสิ่งที่มีความค่ามาก ยิ่งกว่าวัตถุเครื่องก่อสร้างให้กังวลุ่นวาย เราคำนึงถึงเรื่องนั้นต่างหากนะ กฎีหลังที่สร้างขึ้นนี้เขาส่งเงินมา ก็บอกตรงๆ เลยเขาเห็นเราอยู่กระต๊อบสูงแค่นี้ ฟันก็สับไม้ไผ่เป็นฟากปู สร้างด้วยฟาง มุงด้วยหญ้า เราอยู่นั้นพังไป ๓ หลัง หลังที่ ๔ ถึงได้ปลูกหลังนี้ขึ้นมา เพราะปลวกกินต้นเสาล้มลงปลูกใหม่ ช่างพอทราบว่าเป็นกฎีของเราจะมาต่อว่าเรา ที่ศาลาก็คนมากมาย นี่ มาต่อว่าเรายังร้องให้อีกด้วย บอกว่าครูบาอาจารย์ชื่อเสียงโด่งดังทั่วประเทศไทย มาดูกฎีแล้วหลังเท่ากำปั้น จะอยู่ได้ยังไง เอ้า ตั้งแต่อยู่ในท้องของแม่นี้เป็นยังไง ท้องของแม่กับกฎีหลังนี้อะไรใหญ่กว่ากัน

กฎีหลังนี้ ยืนได้เดินได้ นั่งได้นอนได้อย่างสะดวกสบาย ไปมาได้ ในท้องแม่ไปไหนได้ไหม คับแคบยิ่งกว่านี้ยังอยู่ได้ ตั้ง ๙ เดือน ๑๐ เดือน อันนี้ขนาดนี้แล้วทำไมจะอยู่ไม่ได้ ถ้าต้องการกว้างๆ ก็ไปอยู่ทุ่งอยู่หรือนั้นชั กี่ว่านั้น เขาไม่ยอมชั กลับไปเขาส่งเงินตุมมา ที่นี้เราไม่ได้มีข้อสงสัย หรือมีข้อแม้อะไรเอาไว้ จะส่งกลับคืนก็เหมือนประชิดกัน นี่เลยได้ฝืนปลุกนะ เรื่องเป็นอย่างนั้น ใครไม่ทราบก็ให้ทราบเสีย จากนั้นเราก็สั่งเลยเถียว ใครจะส่งสิ่งส่งของเงินทองมาให้เกี่ยวกับการก่อสร้างในวัดป่าบ้านตาดนี้แล้ว ต้องให้เราทราบเสียก่อน ถ้าส่งมาสู่่มสี่สู่่มห้าก่อนหน้าอย่างนั้นไม่ได้ ถ้ายังไม่ได้ตกลงกันแล้ว ส่งมาเท่าไรก็ไม่สำเร็จ ต้องบอกอย่างนั้นเลย เราก็ถือปฏิบัติอย่างนั้นมา ใครจะมาสร้างไม่ได้ขออนุญาตให้เป็นที่ตกลงใจกันเสียก่อน เราไม่ให้ทำไม่อย่างนั้นวัดไหนจะหุรหุรยิ่งกว่าวัดป่าบ้านตาด พูดถึงเรื่องความหุรหุรของวัตถุแห่งโลกเขานั้น แต่ธรรมจะแห่งผากขนาดไหนนั้นชั เราไม่รับรอง ถ้าลงวัตถุหุรหุร ธรรมต้องยุบยอบไปหมดจนไม่มี

ศาลานี้เขาก็อยากจะทำใหม่ให้เราก็อไม่เอา ตีเพดานให้เราก็อไม่ให้ตี นั้น นั้นมันเหมาะแล้ว พอตีแล้ว ใ้หุรไปอะไรเรื่องโลกๆ ให้ใ้หุรอยู่ภายในหัวใจชั ใสสว่างกระจ่างแจ้งอยู่ภายในใจ นั้น ของอัสจรรย้อยู่ตรงนั้นต่างหาก ไม่ได้อยู่กับหินกับทรายกับอิฐกับปูนกับเหล็กหลาอะไรนี้ อยู่กับธรรมต่างหาก ธรรมกลมกลืนกับใจแล้ว ใจกับธรรมต่างหากประเสริฐหุรหุร ทำพออยู่ได้พอ ไปตื่นอะไรกับโลกเขา โลกก็รู้แล้วว่าโลก ถ้าโลกกับธรรมเป็นอันเดียวกันจะมาแยกพูดทำไมว่าโลกว่าธรรม มันไม่เหมือนกันนะชั วัดกับบ้านจะให้เหมือนกันได้อย่างไร เราไม่ยากให้ชัธรรม ขอใ้ธรรมเจริญรุ่งเรือง อยู่ไหนอยู่ได้ทั้งนั้นแหละเรา บอกตรงๆ อย่างนี้...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๖-๑๓๗)

ไม่สั่งสม

“...ไม่รู้เป็นไงมันชัดจริงๆ นะสำหรับหัวใจผม จะเป็นใจเทวทัตอะไรก็แล้วแต่ ใครจะว่า ถ้าเรื่องการซื้อการขายมันขวางจริงๆ นี้นะ เพราะได้เชื่อพระพุทธเจ้าอย่าง หัวใจขาดสะบั้นไปตามเลยนะ ไม่มีอะไรเสียดายเลยว่าพระพุทธเจ้าเป็น มหาการุณิก โณ หิตาย สพุปปาณิน นี่ที่มันยึดหลักนี้เป็นจิตเป็นใจจริงๆ เป็นตายก็ยอมเลยเชียว พระจิตของท่านอ่อนน้อมกับสัตว์โลกทั้งสามแดนโลกธาตุนี้ เคยเห็นไม่เคยเห็นไม่สำคัญ สำคัญแต่ว่าสัตว์โลกกับอันนี้ซึ่มไปหมดเลย ท่านจะไปทำด้วยการซื้อการขายได้ลงคอ ยังไง นี่ท่านทำไม่ลง มีแต่ยื่นให้ๆ ด้วยความเมตตาสงสาร จะไปเอาอะไรตอบแทนเขา มา เอาของเขามาให้เขาเสียไปทำไม ก็เราจะให้เขาด้วยความเมตตา เอาของเขาให้เสีย ของเขามาทำไม มันก็ขาดความสมดุลซึ่งมีอยู่ในตัวของเขาและขาดความสมดุลที่มี เมตตาธรรมอยู่ในใจของเราไป ผมเชื่อแน่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงซื้อทรงขายอะไรทั้งนั้น

ศาสนาทำไมจึงกลายเป็นตลาดร้านค้าไปได้ นี่เราจึงให้เป็นไปไม่ได้ ผมนะให้ ด้วยความเมตตาสงสาร ให้โดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทนเราพอใจ มันพอใจเต็มใจอยู่ใน หัวใจเจ้าของ ภูมิใจ ไม่มีอะไรกินก็ให้เห็นดูซิ ว่าเราสงเคราะห์โลกจนกระทั่งเราไม่มี อะไรกิน ตายเพราะความอดอยากให้มันเห็นว้างนั้นเลย มันไม่เคยสะทกสะท้านกับการ หมดการยังอะไร เชื้ออย่างนั้นจริงๆ การซื้อการขายเป็นเรื่องของโลก แล้วกิเลสมันเข้าไป แฝงธรรมแฝงศาสนา เข้าไปเป็นเจ้าตัวการอยู่ในวัดในวา ใครรู้ได้เมื่อไรว่าการซื้อ การขายนั้นเป็นเรื่องของกิเลสเป็นเรื่องของโลกล้วนๆ ทีนี้เราเป็นพระเป็นนักบวชอยู่ใน วัดในวาอีกด้วยซ้ำแล้วไปทำยังงั้น จะไม่ว่าตั้งกองสังฆกิเลสได้ยังไง หาอะไร ได้มาเพื่อ อะไร เอ้าว่าชิ อยู่ไปวันหนึ่งๆ กินไปเท่านั้นพอแล้วนักบวช มีเท่าไรเอาออกเพื่อโลกชิ บวชมาก็เพื่อทางพระพุทธเจ้า เป็นยังงั้นทางพระพุทธเจ้าช่วยโลก ช่วยตัวเองให้ได้แล้วก็ ช่วยโลก แน่ๆ ก็มีเท่านั้น ไม่ใช่จะไปกอบโกยเอา กับโลกเขานี้

นี่มีเท่าไรหมดละผม ใครจะว่าบ้าก็ตาม มันพอใจเป็นบ้าแบบนี้ละ ไม่ทราบเป็น ยังไง มีเท่าไรเป็นหมดเลยนี้เก็บไว้ไม่ได้ เพราะอำนาจแห่งความเมตตาสงสารมีกำลัง มากเกินกว่าที่จะมาสนใจเก็บไว้ ไว้ก็ไว้สำหรับหมู่เพื่อน เพื่อความจำเป็นกันหน้ากัน หลังของหมู่ของเพื่อนเอาไว้ยังงั้น เมื่อจำเป็นก็เอาได้ ผมไม่ได้มาหึงมาหวงแม่สตาจค์ หนึ่งนะว่าเป็นของผม เมื่อหมู่เพื่อนก็ยังพอเป็นไปอยู่ เพราะเราก็ดูแลอยู่ตลอดเวลา ความจำเป็นอะไรเราก็ดูทุกอย่างอยู่แล้ว

ที่ไหนที่จำเป็นเราก็ช่วยเท่านั้นเอง ผมจึงไม่ได้มาปรึกษาหมู่เพื่อนก็เพราะเหตุนี้เอง อะไรๆ ที่ตกมาในวัดในวาผมไม่ถือเป็นของผมนี้ ถือเป็นของทั้งวัด ใครไม่มีมาเอาไม่ต้องมาขอกัน ขอกันทำไมเราเป็นนักบวชด้วยกัน มาอาศัยซึ่งกันและกันยังจะต้องมาร้องขอ ว่านั่นเป็นของท่าน นี่เป็นของเราอะไรกันอีกนี่ แน่ะ พูดให้เต็มบพเต็มบาทก็พูดอย่างนั้น มีอะไรก็เอากันไปซิ ก็จะได้ไปใช้ไปสอยไปซบไปฉิ้นไปอะไร ไม่เห็นมีอะไร...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๖๐-๒๖๑)

“...เครื่องไทยทานที่เรามาทอดกฐินวันนี้ ใครต้องการอะไรๆ ก็มาเอาเลย ไม่ต้องมาบอกมากล่าวผม ผมไม่ให้มาบอก ผมเปิดไว้ตลอด เพราะนี่เป็นของทุกคน ใครขาดตกบกพร่องอะไรก็มาเอาเลย นั้นจะเหมาะยิ่งกว่าการแจก ไม่ทราบจะแจกอะไร มีอะไรบ้างที่จะแจกให้เหมาะสมกับความต้องการของหมู่เพื่อน มันก็มองไม่เห็น เพราะฉะนั้นจึงให้หาเอา ต้องการอะไรให้เอาไปใช้เลยเท่านั้นเอง มันก็มีเท่านั้น

ส่วนปัจจัยที่แยกสำหรับหมู่เพื่อนใช้ก็มี สำหรับแยกทำประโยชน์โลกสงสารเขาก็มี ผมก็เคยปฏิบัติมาอย่างนั้น สำหรับความจำเป็นในวัดก็มีแยกไว้ประเภทหนึ่ง สำหรับช่วยโลกดังที่เคยปฏิบัติเรื่อยมาก็แยกอีกประเภทหนึ่งไว้ใช้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๓๕)

ก่อนที่ท่านอาจารย์จะช่วยเหลือนั้น ท่านจะไปดูสภาพของที่นั้นๆ แล้วจึงพิจารณาให้ความช่วยเหลือ

ตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ คณะแพทย์โรงพยาบาลศูนย์อุดรธานีเข้ากราบนมัสการ พร้อมขอร้องให้ท่านอาจารย์รับเป็นประธานจัดหาทุนสร้างตึก “รวมเมตตามหาชน” ซึ่งได้ชื่อต่อมาในภายหลัง ท่านยอมรับโดยคุณเพราะได้เห็นสภาพของคนป่วยและญาติที่นั่งรอนอนรออยู่บนระเบียงทางเดิน เนื่องจากอาคารและเตียงคนไข้ไม่พอ เป็นภาพที่น่าอเนจอนาใจอย่างมาก ท่านได้เล่าไว้ในเทศน์ตอนหนึ่งว่า

“...ที่ตะเกียกตะกายเรื่องโรงพยาบาลก็เหมือนกัน...ก็เพราะความสงสาร คิดไปหมดทุกแง่ทุกมุม พอที่จะให้เขาอาศัยได้ตรงไหนก็เอาสร้างลงไป เงินก็ไม่มี เรื่องมีนะ แต่ก็เดชะนะ ค่อยเป็นค่อยไป อย่างที่เป็นมานี้จะมีอะไร...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๖๒)

การบำเพ็ญสาธารณกุศลด้วยเมตตาสงสารของท่านนั้น ยังมีอีกหลายแห่ง เช่น วัดต่างๆ โรงเรียน การช่วยเหลือเด็ก และโรงพยาบาลอื่นๆ ทุกครั้งบรรดาศิษย์ของท่านต่างก็ร่วมทำกุศลกับท่านด้วย

ธรรมอยู่ที่ความสม่ำเสมอ-เสมอภาค

“...การแจกอาหารเป็นยังงี้ เคยพูดซ้ำๆ ซากๆ ใครแจกอาหารดูทุกบาตรให้ละเอียดลออไหม หรือว่าทำซุ่มๆ ซ้ำๆ แบบพอดผ่านมือๆ พอแล้วมือๆ อย่ามาทำให้เห็นอย่างนั้นนะ การทำนี้เป็นข้อวัตร เป็นการปฏิบัติตัวเองทั้งนั้น อย่าทำสักแต่ว่าทำความเป็นธรรมอยู่กับความสม่ำเสมอ อย่างหมู่เพื่อนเอามาสูมอยู่กับผม ผมไม่ได้ยินดีนะ ผมไม่คิดอยู่แค่นี้ละ คิดอยู่หมดทุกปากทุกท้องที่อยู่ร่วมกัน จากความดูแลและความรับผิดชอบของเรา ถ้าเทียบกับโลก ผิดอะไรกับลูกของเรา ลูกแต่ละคนๆ พ่อแม่จะมีความรักสม่ำเสมอในคำว่าลูก แน่ อันนี้ก็เหมือนกัน เราอะไรมันจริง จริงๆ นี่มันไม่ลืม จริงทุกอย่าง เพราะฉะนั้นใครจะมาทำเหลาะๆ แหละๆ ให้เห็นมันถึงขวางตามันกระเทือนหัวใจ เพราะนี่ไม่เหลาะแหละนี่ มีมากมีน้อยให้สม่ำเสมอ แจกใส่บาตรไหนก็ดู นอกจากเจ้าของไม่เอานั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง แจกสม่ำเสมอเป็นธรรม

ธรรมอยู่ที่ความสม่ำเสมอ อะไรเอามาให้หัวหน้าๆ มาเสกเอาเฉยๆ นี่ หัวหน้าจริงๆ ไม่เห็นไปเสกอย่างนั้น อย่างผมเป็นหัวหน้าผมไม่เสกนะว่าผมเป็นผู้ใหญ่กว่าหมู่เพื่อน ผมควรจะได้ฉันของดิบของดีกว่าหมู่เพื่อน ผมไม่ยินดีอย่างนั้นเลย ถึงไหนถึงกัน อย่างนั้นละ อันนี้พูดได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ ถึงไหนถึงกัน มากน้อยเหมือนกัน ให้เหมือนกันเลย จิตของเราอยู่กับหมู่กับเพื่อน ไม่ได้มาอยู่กับเรา เพราะสิ่งเหล่านี้มันเสมอกัน เหมือนกัน ปากท้องมันเหมือนกัน ไม่ว่าปากเณรปากพระปากครูอาจารย์ ท้องครูท้องอาจารย์ท้องพระท้องเณร มันเหมือนๆ กัน ต้องให้มันเสมออย่างนี้ๆ เสมอภาค

เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างจึงไม่ให้มาขอผม ของมีไว้สำหรับทุกคน ใครมีอะไรก็ใช้ไปฉันไปอย่างนั้น เหล่านี้อย่ามายุ่งกับผมยิ่งกว่าที่จะให้หมู่เพื่อนได้รับความผาสุกสบายตามวิสัยของสมณะ แต่ไม่ให้ผิดวิสัยสมณะ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๓๔๙-๓๕๐)

การช่วยโลก

“...เรื่องของพระก็มีเท่านั้น จะมาหึงมาหวงไว้เพื่ออะไร การหึงหวงไม่ใช่เรื่องของพระ เป็นเรื่องของกิเลส พระจะมาชำระกิเลสจะทำอะไรอย่างนั้น นี่หมดเท่าไรก็หมด จึงได้ว่างั้นแหละ ช่วยอยู่ตลอดจนกระทั่งวันตายนั่นแหละ มันเป็นอยู่ในจิตอย่างนี้ อยู่แล้ว จะไปทำอย่างอื่นไม่ได้ ต้องทำแบบที่เคยทำนี่...เราไม่เคยมีเงินก้อนเงินสิ่งสม มีแต่เงินช่วยโลกเท่านั้น

เมื่อพระเณรเราพอเป็นไปแล้วก็ช่วยโลกหมด ถ้าพระเณรมีความจำเป็นอะไรก็เอา ผมไม่ได้ว่านะ ผมเปิดโอกาสตลอดเวลาที่ จำเป็นเราก็ก๊อเช่นกับโลกเขาจำเป็น ทำไมจะไม่ถือเรื่องพระเรื่องเณรของเราจำเป็นเหมือนโลกเขาอะ เราถืออยู่แล้วอันนี้ ถ้าเมื่อพอเป็นไปอยู่แล้ว ที่ไหนจำเป็นก็เอาสิ ได้ช่วยไป มากอบโกยเงินไปอะไร ของเหล่านี้เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยเท่านั้น ไม่หวังจะเป็นเนื้อเป็นหนังกับมันแหละ เอามันมาอาศัยพอให้เป็นเนื้อเป็นหนังขึ้นภายในการบำเพ็ญของตนเท่านั้น จะไปหึงไปหวงไปเห็นเป็นสาระแก่นสารอะไร ถ้าเห็นอะไรเป็นสาระแก่นสารเกิดความรักชอบติดพันกันเข้าไป ก็นั่นแหละมันเป็นไฟเข้ามาเผาเจ้าของ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๖๖๒)

“...พระช่วยโลกไม่ได้ใครจะช่วยได้ พระไม่มีเมตตาใครจะมีเมตตา พระไม่เสียสละใครจะเสียสละ พระสั่งสมเสียเองหมดทำ เนอะฟังซิ โห ทำลายเจ้าของขนาดไหน เป็นพระสั่งสม ยิ่งตายแล้วมีเงินเท่านั้นแสนเท่านั้นล้าน โอ้ย ม้าเจ้าของทำลายเจ้าของ ตายแล้วไม่มีอะไร มีแต่บริวาร ๘ นั้นละเทิดเจ้าของมากที่สุดเลย เด่นในศาสนาก็เด่น นั่นเรื่องมันอยู่ตรงนั้น ตายไม่มีอะไรมีแต่บริวาร ๘ เท่านั้นพอ ผิดกันกับพระตายมีเงินเท่านั้นมีเงินเท่านั้น

การช่วยโลกอะไรจำเป็น ๆ เราคิดว่าเหมาะสมแล้วเราก็กทำ ๆ ๆ เรื่อยไปเลย ความจำเป็น ความทุกข์ไม่ถูกใครก็ดูดี เราก็กพิจารณา เราก็กเคยทุกข์แล้วนี่ ถึงไม่ได้ทุกข์แบบเขาทุกข์นั้นก็ตาม ทุกข์แบบไหนก็คือทุกข์ ถ้าธรรมดาความทุกข์ปรากฏขึ้นใครจะไม่ต้องการความช่วยเหลือ มนุษย์เราหวังความพึงพิงทั้งนั้นแหละ จึงต้องได้ช่วยกัน เรื่องสงสารนี่ละสำคัญ จำเป็นไปธรรมดาก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นโดยหลักธรรมชาติ เป็นจากสงสารเป็นพื้นในหัวใจนี้สำคัญอยู่มากนะ ก็เหมือนอย่างเรามีความมุ่งหวังต่ออะไรอย่างมากมาย ความเสาะแสวงหาความคิดจะต้องคิดไปในแง่ไหนมาก ความสนใจจะสนใจในสิ่งนั้นมาก เราต้องการสิ่งนั้นหรือจิตใจของเราหนักไปในทางนั้น มันจะสนใจในทางนั้นมาก

นี่ก็เหมือนกัน ความเมตตานี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญอยู่มากที่จะทำให้คิดในเรื่องต่าง ๆ ในการช่วยเหลือ เพราะฉะนั้นคำที่ว่าจะสั่งสมไว้เพื่อเป็นของเราเนี่ย แม้สตางค์หนึ่งผมพูดจริงๆ นะ พูดได้ถึงขนาดนั้นละว่าฉันเถอะนะ ว่าไม่มีว้างเลย อย่าว่าแต่บาทหนึ่งเลย แม้สตางค์เดียวจะมาถึงว่าเป็นของเราเนี่ยไม่เลย สำหรับเป็นความรักความสงวนที่จะว่าเป็นของเรานะ มีแต่ได้มา โนนอยู่โนนๆ ออกอยู่โนนแล้วตลอดเวลา ได้มาเท่าไรก็พุงๆ เลย ถึงหมดก็ยังพุงอยู่ ไม่มีอะไรจะช่วยใจยังพุงอยู่จะว่ายังไง ไม่ได้มาหาเจ้าของนี่ เจ้าของก็ดูชิบাত্রวันหนึ่งถ้าสักเท่าไร กินให้ตายมันก็ตายนี้ ผู้เขาทุกข์-เขาทุกข์จนจะตายนี้ ต้องคิดอย่างนั้นชิมมนุษย์เรา...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๑๕๘-๑๖๐)

-๑๐-

หลวงตาของเรา

เมื่อท่านอาจารย์ยอมให้การอบรมสั่งสอนโดยมีสถานที่แน่นอนคือวัดป่าบ้านตาด พระเถรและฆราวาสก็พากันมาฝากตัวเป็นศิษย์เป็นจำนวนมาก และมีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดมา ทำให้ท่านมีภาระเพิ่มขึ้น การอบรมสั่งสอนของท่านก็ทำอย่างเต็มกำลัง ไม่ได้ห่วงใยสุขภาพเลย เพื่อให้ศิษย์ทั้งหลายโดยเฉพาะพระเถรมีสติปัญญาสามารถถอดถอนกิเลสที่ฝังจมอยู่ในจิตออกให้หมดสิ้นไป

“...ผมนะเป็นห่วงใยหมู่เพื่อนเต็มหัวใจ ไม่ได้ห่วงธรรมดาเหมือนที่โลกห่วงกัน จิตผมไม่เป็นอย่างนั้น รับแล้วรับถึงเป็นถึงตายทุกอย่าง การอบรมสั่งสอนในด้านใดที่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์ เป็นอุบายวิธีการแก้สิ่งไม่ดีทั้งหลายในจิตของผู้มาอาศัยอยู่ด้วย เราทุ่มเทลงเต็มกำลังความสามารถทุกแง่ทุกมุม เราไม่ได้ทำเล่นๆ ทำจริงทำจัง สั่งสอนจริงๆ เพราะกิเลสมีหลายประเภทที่ควรแก้และถอดถอน ประเภทที่รุนแรงทำให้จิตหวั่นไหวอยู่ตลอดเวลาก็มี ประเภทที่หมักหมมอยู่ลึกๆ ก็มี ประเภทที่แสดงอย่างออกหน้าออกตาเห็นได้อย่างชัดเจนจนถึงทำให้จิตให้กายไหวไปตามก็มี

ผู้ปฏิบัติซึ่งเป็นนักบวชมุ่งต่ออรรถต่อธรรมด้วยการแก้กิเลสอยู่แล้ว จึงไม่ควรเห็นกิเลสประเภทต่างๆ ว่าเป็นของไม่สำคัญ พอที่จะนอนใจ ไม่คิดอ่านเรื่องสติปัญญาที่จะนำมาแก้สิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นภัยต่อตนมาแต่กาลไหนๆ อยู่แล้ว...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๒)

“...ผมพยายามที่สุดที่จะให้ท่านที่มาอบรมศึกษาทั้งหลายได้รับความรู้ ความฉลาด ความเข้าใจในวิธีการประพฤติปฏิบัติ ความเคลื่อนไหวไปมาทุกแง่ทุกมุม ถ้าเห็นว่าผิดพลาดจากหลักธรรมวินัยแล้ว ผมรีบแนะนำสั่งสอนหรือดุว่ากล่าวทันที เพราะถือว่าสิ่งนั้นคือความเป็นภัย การดุว่ากล่าวจะหนักเบาขนาดไหน ไม่ปรากฏว่ามีภัยในการสอน การให้อุบายแก้สิ่งที่ผิดนั้นเลย เป็นคุณประโยชน์โดยถ่ายเดียว นอกจากผู้ฟังซึ่งเคยเชื่อกิเลสจนฝังนิสสัยอยู่แล้วอาจจะหลงกลอุบายของกิเลส พลิกแพลงความรู้สึกให้ผิดจากความ

มุ่งหมายของธรรมและการแสดงไปอย่างอื่นเสีย อันเป็นข้าศึกต่อธรรม และเป็นฝ่ายกิเลส เข้าโจมตีธรรมภายในตน ว่าท่านดูว่ากล่าวด้วยเจตนาไม่ดีเป็นต้น ก็ช่วยไม่ได้

กลมายาของกิเลสนั้น เคยจุดลากจิตใจของสัตว์โลกให้คิดในแง่อันเป็นฝ่ายของมัน อยู่เสมอมา ไม่เคยลดละเลยแม้ชั่วระยะพักแรง เพราะฉะนั้น ขณะที่ฟังธรรมก็อย่าเข้าใจว่า กิเลสจะไม่แฝงอยู่ภายในการฟังนั้น อุปายวิธีคิดออกแต่ละแง่ละมุมแต่ละขณะของจิตก็อย่า เข้าใจว่าจะเป็นอรรถเป็นธรรมเสมอไป เพราะกิเลสนั้นแหลมคมมาก ทั้ง ๆ ที่เรามาปฏิบัติ ธรรมะ กิเลสก็เคลือบแฝงอยู่ในนั้นด้วยไม่ลดละฝีก้าว คอยตบคอยต่อยคอยจุดคอยลาก ออกนอกกลุ่มนอกทางในขณะที่เราเผลออยู่เสมอ

ด้วยเหตุนี้เองที่เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญของผู้ปฏิบัติ ที่ไม่ค่อยปรากฏผลแห่ง ธรรมเท่าที่ควร นับแต่ธรรมชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุดวิมุตติพระนิพพาน ก็เพราะกิเลสเข้ากีด เข้าขวาง เข้าทำลายธรรมที่ตนกำลังดำเนินอยู่ไม่ให้งอกเงยขึ้นได้ และคอยปิดกั้นทางเดิน เพื่อสันติธรรมอยู่เสมอ แต่เราไม่ทราบได้ ก็เข้าใจว่าตนบำเพ็ญธรรม นั่งสมาธิภาวนา ความจริงมีแต่เรื่องของกิเลสกลุ่มรุ่มทำงานของมันอยู่ภายในใจตลอดเวลา เพราะ สติปัญญาตามไม่ทัน ในขั้นเริ่มแรกฝีกหัดอบรม...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๓-๒๒๔)

“...นี่ก็ได้พยายามสอนหมู่สอนเพื่อนจนเต็มเหนี่ยว ผมไม่ได้สังสาร ผมไม่ได้ห่วงใย ผมยิ่งกว่าห่วงหมู่ห่วงเพื่อนนะ จงเห็นใจ หมู่เพื่อนนี้ผมเอาใจใส่จริงๆ ในจิตของเรา ปฏิพัทธ์และรักสวณหมู่เพื่อนมาก ดาก็แหลมทุกก็กำรับหมู่เพื่อนตลอดเวลา ไม่ใช่อดนะ พุดตามเจตนาความรู้สึกของจิต พาให้ตาแหลมตาสอดส่อง หูก็แหลมไปตามกัน อะไรๆ ว่าแล้วดูเล่าๆ เพราะอันนั้นมันผิฉะนั้น จะเปิดโอกาสให้กิเลสมันเหยียบย่ำทำลายลูกศิษย์เรา อยู่ได้ยังไง เราเป็นอาจารย์ก็บอกละซิ นั้นเหมือนกับว่าช่วยตบออก ช่วยตีกออก ปิดป้องให้ดี ซิ อย่าเปิดตรงนั้น กิเลสจะต้อยตรงนั้น อย่าเปิดตรงนี้ นั้น เหมือนนักมวยเข้าฝึกซ้อมมวย กัน ครูกับลูกศิษย์ฝึกซ้อมมวยกัน ครูต้องเตือนเสมอว่า อย่าเปิดตรงนั้นๆ พอครั้งที่สามครู ก็เตะตม พอเตะก็เตะ พอศอกก็ศอกเข้าไป พอหมัดก็หมัดเข้าไป พร้อมกับคำเตือนว่า อย่าเปิดตรงนั้น ในเวลาฝึกซ้อมกัน

ครูมวยดี ครูมวยต้อย ครูมวยเตะ มันไม่ได้เจ็บเท่าคู่ต่อสู้ตบหรือต้อย คู่ต่อสู้ต้อยดี ไม่ตีตาย ครูนั่นตีบอกตีสอน เตะบอกเตะสอน แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังต้องเตือนต้องบอก ฝึกซ้อมกันไปๆ เตือนบอกกันไปว่าอย่าเปิดตรงนั้น และเตะต้อยที่เผลอ พร้อมบอกว่า

แน่ะ บอกแล้วนะ ฝึกซ้อมกันไป ๆ อย่าเปิดตรงนั้น แล้วฝึกซ้อมกันไป พอครั้งที่สามก็ตูมเข้าไป อย่าเปิดตรงนั้น

นี่มันก็ทำนองนั้นแหละ ดุตรงนั้นดุตรงนี้ ดุองค์นั้นดุองค์นี้ ก็เหมือนกับอย่าเปิดตรงนั้น ๆ นั่นเอง เพราะไหวพริบปัญญาของเรามันไม่ทันกิเลส เห็นแต่กิเลสมันเหยียบหัวเตะโน้นเตะนี้ ทั้งสองข้างเข้า เรากลึงไปกลึงมา ยังเพลिनหลับครอก ๆ อยู่ได้ ถูกกิเลสเตะเอาขนาดนั้น มันก็น่าโมโหละซิผู้เป็นครูอาจารย์ฝึกอบรมนะ อย่าเปิดตรงนั้น ๆ ก็ต้องว่าละซิ ทำไมองค์นั้นเป็นอย่างนั้น ทำไมองค์นี้เป็นอย่างนี้ แน่ะ ก็เหมือนกับว่าอย่าเปิดตรงนั้น ๆ นั้นแล

เมื่อสติปัญญาเหนือกิเลสอยู่แล้ว มันจะอยู่ในหัวใจดวงใด จะแสดงออกมาด้วยท่าทางหรืออาการใด จะไม่พ้นจากสติปัญญาที่เหนือมันไปได้ ต้องรู้เห็นหมดทั้ง ๆ ที่ผู้นั้นไม่รู้ ถ้างัดได้เหนือกิเลสแล้วเป็นอย่างนั้น กิเลสมันเคยอยู่ในหัวใจเรามานานเท่าไรแล้ว และเคยต่อสู้กับมันด้วยวิธีการต่าง ๆ มาแล้ว เอ้า สมมุติว่ากิเลสพินาศหายไปจากหัวใจนี้แล้ว แม้กิเลสอยู่หัวใจอื่นทำไมจะไม่รู้ เพราะมันเป็นเพลงเดียวกัน พุทวิชาเดียวกันที่มันไปเลี่ยมสอนสัตว์โลก กล่อมสัตว์โลก ทำไมจะไม่รู้กลุมาของมันเล่า พุดไป เตือนไป ดุดาไป ซึ่งเป็นเหมือนคลังกิเลสสำหรับผู้ฟัง ฟังเสียงเปรี๊ยะ ๆ ขณะพูดอรรถพุดธรรมให้หมู่เพื่อนฟัง ทั้งนี้ก็เพราะพุดด้วยความตั้งใจ บอกสอนให้เห็นจุดบกพร่องจริง ๆ ผู้ฟังจะได้ถึงใจไม่ผิดพลาดบ่อย ๆ ....”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๗๐-๓๗๑)

ภารกิจ

เหมือนกับบรรดาครูบาอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระทั่ว ๆ ไป งานประจำวันของท่านอาจารย์เริ่มขึ้นหลังจากตื่นจากจำวัดซึ่งตกประมาณตีสามของทุกวัน ด้วยการบริหารกายก่อน ถัดจากนั้นจึงนั่งสมาธิภาวนาเรื่อยไปจนกระทั่งได้เวลารุ่งอรุณ ซึ่งเป็นเวลาที่พระอุปัชฌาย์เข้าไปทำหน้าที่ องค์ท่านเองจะลงไปเดินจงกรมอยู่ในป่า นอกจากมีธุระอะไรอื่นที่ควรจัดทำในเวลานั้น อย่างนั้นก็ไม่ได้เดินจงกรม แต่ถ้าไม่มีอะไรก็เดินจงกรมเสียก่อน จนใกล้เวลาจะบิณฑบาตจึงออกจากทางจงกรมมากราบพระ และออกบิณฑบาตในหมู่บ้านซึ่งอยู่ห่างจากวัดประมาณ ๑ กม.

สมัยที่สุขภาพท่านเป็นปกติ ได้บิณฑบาตรร่วมสายกับพระเถรอยู่โดยสม่ำเสมอ เพิ่งจะย่นระยะทางลงเหลือเพียงแค่ชายบ้าน ๓-๔ หลังคาเรือนก็ต่อเมื่อธาตุขันธ์ท่านเริ่มทรุดเบื่ออาหาร นอนไม่ค่อยหลับ ราวปี พ.ศ. ๒๕๒๖ นี้เอง แต่ไม่ว่าสมัยใดการออกบิณฑบาตท่านมักไปตามลำพัง โดยปล่อยให้พระเถรล่วงหน้าไปก่อน ท่านให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้

“...เดินก็เดินจงกรมไปบิณฑบาตนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่ให้ใครไปยุ่งกับเรา เราไปคนเดียวเหมาะพอดีจริง ๆ เดินไปกำหนดพิจารณาไป มีร้อยแปดพันประการที่จะเป็นขึ้นภายในจิตใจนี้ ใครไปรู้ได้เห็นได้ในความเป็นของเรา เพราะฉะนั้นจึงไม่ให้มีอะไรไปยุ่งบางทีก็กำหนดในเงื่อนไขธรรมต่าง ๆ ว่ามีความลึกตื้นหยาบละเอียดแค่ไหน มันจะวิ่งตามกันพื้ ๆ ๆ พอเข้าใจแล้วปล่อย ปล่อยจากนี้ปัจุบันนี้ปัจุบันมาพิจารณาต่อ

แต่ก่อนมันเป็นเรื่องของภาวนามากิเลส ทุกวันนี้จะเป็นเพราะความเผ่าความแค้นหรืออะไร มันไม่ไปแบบนั้นเสีย มันไปพิจารณาเรื่องอรรถเรื่องธรรมลึกลึตื้นหยาบละเอียดของธรรมบทต่าง ๆ แ่งต่าง ๆ ไปเห็นไปเจออะไรเข้าไปนี่มันหากเป็นของมันนั่นแหละ สติหากเป็นหลักธรรมชาติแล้วลองดูซิ เจออะไรเข้าไปนี่จะไม่สะดุดยังงี้ ได้ยินอะไรสะดุดเพราะสติอยู่กับตัว เป็นเจ้าของบ้านเฝ้าบ้านอยู่ที่นี่ มันจะไปเถ่อ ๆ มอง ๆ เล่นเล่นเผลอสติไปไหนเหมือนคนเฝ้าบ้านนั้น ถ้าสติอยู่กับตัวพอสัมผัสอะไรปั๊บ มันเหมือนกับว่าความจงใจเพราะสติอยู่ในนั้น รู้ ๆ ๆ มองไปโน้นก็มองไปด้วยความรู้อยู่กับเจ้าของไม่ได้เผลอ ถ้าลงเป็นหลักธรรมชาติแล้วเป็นอย่างนั้น มันเป็นกับใครก็รู้อย่างนี้ คำว่าเผลอเผลอมาจากไหน

คำว่าเผลอไม่เผลอเป็นเรื่องของสมมุติต่างหาก หลักธรรมชาตินั้นอยู่กับตัว พุทไม่ถูกก็ตามแต่มันรู้อยู่ถูก ๆ นี่จะว่าไง รู้ชัด ๆ ภายในหัวใจว่าธรรมชาตินี้เป็นอย่างนี้ ขอให้จิตได้เข้าถึงซึ่งเป็นยังงี้ นอกจากยอมเอง ยอมพระพุทเจ้า ยอมพระสาวกท่าน ก็มันเป็นอันเดียวกันนี่จะเป็นอันมาจากไหน พระพุทเจ้าสอนลงเพื่อความเป็นอันนั้นนี่นะสอนสาวกไม่ให้แยกทางออกจากศาสดาว่าไปตรงไหน จะวิเศษวิโสอยู่ที่ตรงไหนเอามาแข่งศาสดานี้ไม่เคยมี สอนลงจุดเดียวกัน มีวงอริยสัจเป็นกำแพงกันเอาไว้ เอ้า ก้าวลงไปพิจารณาลงไปในวงอริยสัจ ความบริสุทธิ์จะไม่นอกเหนือจากวงอริยสัจนี้เลย เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วความเห็นทุกสิ่งทุกอย่างจะเต็มอยู่ในนั้นหมดเลย...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๓๖๑)

ฉันจึงหันเสร็จแล้ว หากไม่ตรงกับวันหยุด แต่มีคณะศรัทธาหน้าใหม่ ๆ มาทำบุญ แม้จำนวนไม่มากท่านก็แสดงธรรมให้ฟัง แต่ถ้ามีจำเพาะผู้มาทำบุญอยู่เสมอ ท่านอาจพูดให้ฟังเล็กน้อยแล้วบอกให้กลับ สำหรับวันหยุดราชการและวันพระซึ่งคนมามากท่านจะเทศน์อบรมเป็นประจำ จากนั้นจึงเข้าที่พัก

ช่วงเวลาที่ท่านไม่รับแขกนี้ ท่านใช้ไปในการพักผ่อนบ้าง อ่านหนังสือบ้าง ตอบจดหมายบ้างตามอัธยาศัย แต่ส่วนมากท่านจะออกเดินตรวจตราไปตามที่อยู่ของพระเณร ซึ่งกระจายอยู่ทั่วบริเวณวัดที่มีเนื้อที่ ๑๖๔ ไร่อยู่เป็นประจำไม่ค่อยขาด ผลจากการตรวจ นอกจากจะทำให้ท่านทราบชีวิตความเป็นอยู่การบำเพ็ญภาวนาของพระเณร ว่ามีความขยันหมั่นเพียรเพียงใดแล้ว ยังถือโอกาสนี้กำชับกำชาพระเณรให้ใส่ใจต่อการเลี้ยงดูและระวังรักษากฎอันตราไว้ให้กับสัตว์เลี้ยงต่างๆ ที่มาอาศัยอยู่ในวัดซึ่งมีจำนวนไม่น้อย มีไก่ป่า กระรอก กระแต กระจอน นกชนิดต่าง ๆ แะ เป็นต้นอีกด้วย

การออกตรวจตราด้วยความถี่ห่างขึ้นอยู่กับสภาพธาตุชั้นธของท่าน หากปกติดีจะมีถึง ๓ วาระ คือเช้าช่วงหนึ่ง บ่ายช่วงหนึ่ง และค่ำอีกช่วงหนึ่ง กับสถานที่บางแห่งที่ท่านเคยจำพรรษาอยู่ ถ้าพบพระเณรองค์ใดว่าขี้เกียจทำความเพียร เอาแต่หลับแต่นอนหรือมั่วสุมคุยกันในเรื่องไม่เกี่ยวกับบรรพธรรม ไม่สมกับท่านรับไว้ศึกษาอบรมด้วยความเมตตาแล้ว แม้เวลาตีกลองตีสองหรือเช้ามีมติสี่ท่านก็ออกไปตรวจดู หากพบว่าเป็นเช่นนั้นติดต่อกันถึง ๓ ครั้งโดยไม่ยอมแก้ไขปรับปรุงตัวเอง รายเช่นนั้นจะถูกขับออกจากวัดในเวลาไม่ช้าเลย ด้วยเหตุที่ท่านเมตตาออกสอดส่องนี้เอง จึงทำให้พระเณรไม่นิ่งนอนใจอยู่ด้วยความประมาทพากันขวนขวายทำความ پاکความเพียรอยู่โดยสม่ำเสมอ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นแก่ตัวเองแล้ว ยังส่งผลไปถึงหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันให้มีความสงบสุขร่มเย็นไปด้วย

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นไป ธาตุชั้นธท่านเริ่มทรุดเห็นประจักษ์ การออกตรวจเหลือเพียงวาระเดียว ส่วนมากมักเป็นช่วงบ่ายที่ว่างจากแขก แม้ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ไปแล้ว ธาตุชั้นธท่านจะดีขึ้นก็ตาม แต่ความที่มีผู้คนประชาชนพระเณรหลังไหลมาราบนมัสการขอพึ่งธรรมจากท่านมากขึ้นผิดหูผิดตา ความบอบช้ำย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่านจึงต้องการเวลาเยียวยาให้กับธาตุชั้นธมากขึ้น แม้กระนั้นก็ตามความที่เคยกระทำมาเป็นประจำ ก็ทำให้มีเวลาใดเวลาหนึ่งที่ท่านจะต้องออกเดินตรวจอย่างน้อยวันละครั้งอยู่เสมอ

ไม่แต่เพียงเขตพระเท่านั้น แม้ฝ่ายที่พักอุบาสิกาก็เช่นกัน แต่ท่านมักจะไปยามที่มีผู้มาพักน้อย เพื่อตรวจดูความเรียบร้อยของสถานที่พักอาศัย ตลอดจนร้านอาหารสำหรับ

กระรอกกระแต เพราะสัตว์พวกนี้จะกระจายกันอยู่ทั่วบริเวณวัดและอาศัยอาหารที่ทางวัดให้เป็นหลัก เนื่องจากสัตว์พวกนี้จะไม่ยอมให้พวกอื่นมาหากินในถิ่นของตัวเอง จึงต้องตรวจดูในแต่ละร้านว่ามีอาหารเพียงพอหรือไม่

ประมาณบ่ายโมงท่านจึงเริ่มรับแขก จะมีพักบ้างเพียงเล็กน้อยสำหรับเวลาปิดกวาดลานวัดและสร้งน้ำ กับการปิดกวาดลานวัดนี้ดูท่านจะไม่เคยเว้นเลยนับแต่เริ่มให้การศึกษาอบรมแก่บรรดาลูกศิษย์เป็นต้นมา ซึ่งอยู่ระหว่างบ่าย ๓-๔ โมง ต่อใกล้ค่ำจึงดื่บแขก ที่ว่านี้หมายถึงผู้มาจากจังหวัดอื่น สำหรับชาวอุดรฯ เองท่านถือว่าเป็นเจ้าของบ้านและทราบความจำเป็นในการปฏิบัติเพื่อความอยู่สบายในองค์ท่านดีอยู่แล้ว จึงอนุญาตให้พบได้ในช่วงจันทน์เท่านั้น เวลานั้นนอกจากนี้ต้องมีความจำเป็นและรีบด่วนจริง ๆ จึงจะเข้าพบท่านได้ เวลาประมาณ ๖ โมงเย็นท่านมักเข้าไปเดินจงกรมอยู่ในป่า หรือไม่ก็ออกตรวจตามที่พักของพระเถระดังได้กล่าวมาแล้ว พอควรแก่กาลจึงขึ้นกุฏิและนั่งภาวนาต่อไปจนถึง ๕ ทุ่มจึงเข้าจำวัด

นับแต่การล่องลับไปของหลวงปู่บัว วัดหนองแซง อุดรฯ ปี ๒๕๑๘ หลวงปู่ฝั้น วัดป่าอุดมสมพร สกลนคร ปี ๒๕๒๐ ท่านอาจารย์สิงห์ทอง วัดป่าแก้วชุมพล สกลนคร ปี ๒๕๒๓ ท่านอาจารย์จวน วัดเจติยาคีรีวิหาร (ภูทอก) หนองคาย ปี ๒๕๒๓ หลวงปู่อ่อน วัดป่าโนโครธาราม อุดรฯ ปี ๒๕๒๔ หลวงปู่ขาว วัดถ้ำกลองเพล อุดรฯ ปี ๒๕๒๖ หลวงปู่คำดี วัดถ้ำผาปู เลย์ ปี ๒๕๒๗ และหลวงปู่แหวน วัดดอยแม่ปิ้ง เชียงใหม่ ปี ๒๕๒๘ การล่องลับไปของครูบาอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานผู้ทรงคุณธรรมแต่ละท่านละองค์ นับเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ ทำให้ขาดการได้เห็นได้ยินได้ฟังอรรถธรรมจากองค์ท่าน ผู้จะโตเต้าขึ้นมาและทรงคุณธรรมเยี่ยงท่านนับวันหาได้ยาก เพราะถูกกระแสของโลกพัดผันเสียจนแทบตั้งตัวไม่ติด และมีมากต่อมากที่ล้มเหลวไปเลยเพราะต้านกระแสของโลกไม่ไหว เมื่อเป็นเช่นนั้นครูบาอาจารย์องค์ใดที่ยังเหลืออยู่ พอให้เป็นที่กราบไหว้ทำบุญทำทานได้ด้วยความสนิทใจ เป็นใจใครก็อยากมา จึงมีผู้มานมัสการท่านที่วัดป่าบ้านตาดมากขึ้น เพื่อมาพบกราบไหว้และฟังอรรถธรรมจากท่านแม้เพียงเล็กน้อยก็ขึ้นอกขึ้นใจและถือเป็นสิริมงคลอย่างยิ่ง ดังนั้น การะการรับแขกจึงหนักขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทั้งพระเถระและประชาชน

ธาตุขันธ์และการกิจ

ระหว่างปี ๒๕๒๖-๒๕๒๙ กล่าวได้ว่าเป็นช่วงอาพาธของท่าน โดยเริ่มแต่ต้นปี ๒๕๒๖ เป็นต้นมา ธาตุขันธ์ท่านเริ่มทรุด โรคหัวใจคอยแต่จะกำเริบ เบื่ออาหาร เวลาลุกขึ้น มีอาการวิงเวียนหน้ามืด เดินชวนเซจะล้ม บางวันท่านจึงอดอาหาร ที่อดติดต่อกันก็มี

“...๒ วันมานี้ไม่ทราบมันวิงมันเวียนอะไร เดินไปไหนก็จะไม่ได้ ล้มลุกคลุกคลาน ลุกขึ้นยืนนั่งลงมันจะล้มเดี๋ยวนั้น หน้ามืดบ๊องทันท้องรับนั่งเลย ไม่รับมันจะล้มก่อน ถ้าล้มแล้วมันหนักมาก เรารับนั่งเสียมันยังไม่หนัก กลัวว่าเราจะรับทำไมทันมันนะซี ความรู้มันรู้ จิตนะ พอแยบมันรู้ทันทีเลย แต่ที่นี้เรื่องของจิตเป็นเรื่องของจิต เรื่องของธาตุที่จะต้อง ปฏิบัติต่อกันนี่ซี ถ้าไม่เร็วทันมันมันก็เอาจริง ๆ เช่นรับนั่งไม่ทันนี่ล้ม มันยิ่งหนักนั้น ที่ไม่ บิณฑบาตนี้ มันเดินไปไม่ไหวนี้ โชชัดโชเซคคอยแต่จะล้ม ถ้าไม่แน่ใจไปมันก็เอาจริง ๆ เลย ไม่ไป ไปก็เมื่อขามันก้าวไม่ออกแล้ว ท้องจะก้าวไปทำไมละ ไม่กิน นั้น ขาไม่ก้าวก็อย่าให้ ท้องมันก้าวซี อย่าให้ลื่น อย่าให้ปากมันก้าวซี ไม่ให้มันกินเสียก็ดี นิสสัยอย่างนี้มันเคยตัด สันดานเจ้าของมายังมีอยู่นะ ทุกวันนี้ก็ยังมี จะเป็นนิสสัยอะไรก็แล้วแต่ แต่ก่อนมันเป็นอย่าง นั้นนี่ ไม่ได้ค่อย เราทำจริง ๆ มันบิณฑบาตไม่ได้ ไม่ฉัน นี่ผมเคยปฏิบัติอย่างนั้นมา จนระลึก ไม่ได้เลยว่าเราไปบิณฑบาตไม่ได้ แต่เราฉันทรงโหนนี้ โนนนะ หากไปไม่ได้ ไม่เอา ไม่ฉัน ถ้าไม่ได้มันจะไปของมันได้เอง ฉันได้เองนะ มันฝึกเจ้าของ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๙๙)

แขกที่มาอุปสมบทท่านมีมาอยู่เรื่อย ๆ บางวันแม้มีไม่มากแต่ก็มาไม่ค่อยขาด ทำให้ ท่านต้องรับแขกอยู่เรื่อย ๆ และโรคเจ็บเอวรุนแรงขึ้น ท่านถึงกับต้องเอ่ยปากให้เขาทราบ และได้หลบไปพักผ่อนอยู่ที่วัดอื่นเป็นระยะ ๆ

“...นี่เกี่ยวกับภาระภายนอกผมก็ลดลงมาก เลยเตือนประชาชนญาติโยมที่จะปฏิบัติ อย่างแต่ก่อนนั้นมันไม่สะดวกและเป็นไปไม่ได้ ถ้าเป็นอย่างทุกวันนี้ เพียงพูดคำสองคำ เท่านั้นก็รู้สึกแล้วเหนื่อยแล้ว เราต้องได้ข้ออภัยและแสดงเหตุผลให้ทราบว่า การปฏิบัติต่อ ประชาชนญาติโยมในเวลาแต่ก่อนกับเวลานี้มีความต่างกัน เพราะธาตุขันธ์เป็นเครื่องบังคับ ให้ต่างเราก็บอก การแนะนำสั่งสอนจะให้เหมือนแต่ก่อนเป็นไปไม่ได้ พูดคำสองคำก็ ไป เพราะธาตุขันธ์นี้ไม่เห็นแก่ใคร เมื่อขัดกับมันเมื่อไรมันก็แสดงผลไม่ดีขึ้นให้เห็น

ถ้าอยู่โดยลำพังเจ้าของ กับมาเกี่ยวข้องกับประชาชนพระเถรต่างกันนะ อยู่โดย ลำพังเจ้าของมันพอดิบพอดี้อยู่แน่ ปฏิบัติต่อกันได้สะดวก เวลาเกี่ยวข้องกับญาติกับ

โยมกับพระกับเณรเข้ามาๆ เหมือนกับมารับภาระ มันก็กดก็ถ่วงลง โรคที่เคยเป็นอยู่แล้ว ก็แสดงขึ้นมา ถ้ายังฝืนมันไปมันก็ยังเอาหนักหนักหลายหนักหนักหลายครั้งหลายหนทนไปได้อย่างไร มนุษย์เรามันตายได้ แน่ะ จึงต้องมีหลบหลีกปลีกตัว ผ่อนผันสั้นยาวต่อกันพอให้สะดวกสำหรับโรคนี้ จะได้อยู่ไปยืนนานกว่าปกติ หรือยืนนานกว่าการหักโหมมัน...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๒๖)

“...ผมก็ยังอ่อนลงทุกวัน ๆ ท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่แล้ว หลบหลีกปลีกตัวไปนี้เพื่ออะไร แต่ก่อนผมก็ไม่ได้หลบไม่ได้หลีก แนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนเต็มสติกำลังความสามารถ ทั้งประชาชนญาติโยมพระเณรมีมากเท่าไรก็สอนทุ่มลงไป ๆ ผลสุดท้ายธาตุชั้นธก็อย่างที่ว่านั่นแหละ เครื่องมือ ๆ ฟังซิ ค่อยร่อยหรือลงไป ๆ อ่อนลงไป ๆ จนกระทั่งมันจะไปจริง ๆ ผมก็เคยพูดให้หมู่เพื่อนฟัง...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๔๙)

แม้ท่านจะพยายามรักษาตัวเองด้วยการหลบหลีกไปไหน แต่ความที่โรคสุกงามเต็มที่จึงแสดงอาการขึ้นมา ปลายปี ๒๕๒๗ ปรากฏว่าโรคหัวใจผสมกับโรคหอบที่เกิดขึ้นปัจจุบันทันด่วนได้กำเริบอย่างรุนแรง ทำให้ท่านต้องฝืนไม่ยอมนอนติดต่อกันถึง ๓ คืนเนื่องจากโรคหอบนี้มักเกิดขึ้นในเวลากลางคืน หากตกใจหรือกำเริบขึ้นขณะนอนหลับนั้น ย่อมแก้ไขไม่ทัน เดชะที่ท่านปรารถนาเรื่องนี้ให้บรรดาลูกศิษย์ฟังหลังจากไม่ได้นอนติดต่อกันมา และหมอจีนที่ลูกศิษย์นำมารักษาได้ถวายยาถูกกับโรค โรคหอบที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน จึงสงบลงอย่างเด็ดขาดและไม่ปรากฏว่าได้แสดงอาการขึ้นอีกในภายหลัง

“...ความที่สงสารหมู่เพื่อน ไม่อยากจะพูดอะไรให้กระทบกระเทือนจิตใจ ผมก็เคยรักษาเต็มเม็ดเต็มหน่วย ดังคราวที่ผ่านมาแล้วนี้เกือบไปจริง ๆ ยังเหลือไม่กี่เปอร์เซ็นต์โรคหัวใจกับโรคอะไรที่มันหอบบวกกันเข้า ถึงกับเจ้าของได้กำหนดเองโน่น และถ้าหากว่ายาไม่ถูกนี้ก็จริง ๆ นะ ป่านนี้ไปแล้วไม่เหลือ เพราะได้คิดได้คาดมาแล้วไม่เคยผิด

นี่เรื่องธาตุเรื่องชั้นธของเจ้าของ ทุกข์เกิดขึ้นในเจ้าของ ในชั้นธเจ้าของ กำหนดกันอยู่ ต่อสู้กันอยู่หรือยับยั้งกันอยู่ทำไมจะไม่รู้ สิ่งเหล่านี้มันหนักมันเบาขนาดไหน เคยยับยั้งกัน เคยรั้งกันเอาไว้ ก็เคยมานานแล้ว บทเวลาหนักเข้า ๆ จะสู้กันไม่ไหว นี่ก็ได้วิตกวิจารณ์เสียมากมาย ไม่อยากจะพูดให้หมู่เพื่อนฟัง เกรงจะกระทบกระเทือน เพราะไม่มีอะไรเป็นผลเป็นประโยชน์เกิดขึ้นจากการพูดให้หมู่เพื่อนฟังเลย หากจะแหย่บ้างก็เป็นบางองค์นิด

หน้อยเท่านั้น นอกจากจะดูอาการปฏิกิริยาหรืออาการที่เคลื่อนไหวไปมาเท่านั้น นักขนาดนั้นก็ได้เป็นแล้วก็ได้เห็นแล้ว แต่ก่อนผมก็ไม่เคยเป็น โรคหัวใจก็เคยเป็นมานาน แม้ว่าจะเป็นโรคที่ตายง่ายก็ตาม แต่ก็พอทำเนา พอยับยังกันได้ พอโรคอะไรพูดไม่ถูก เป็นขึ้นมาซัดๆ อย่างที่เล่าให้ฟัง เหมือนกับโรคหอบ มันจะพาให้ชักให้สลบไปในขณะนั้น ผมก็ยังไม่เคยเห็น

โรคหัวใจผมนี้ได้ถึง ๙๙% ผมเคยเล่าให้ฟังแล้วว่า ๙๙% ตั้งแต่คราวถ่ายท้องอยู่หนองผือ ส่วนโรคหัวใจเพียง ๙๘ เท่านั้นยังไม่ถึง ๙๙ แต่คราวนี้ถึงเสียแล้ว จึงอดไม่ได้ที่จะวิตกวิจารณ์กับเรา คำว่าวิตกวิจารณ์กับเราก็คือกับหมู่กับคณะนั่นเองไม่ใช่อะไร ชั้นนี้เราใช้เพื่อหมู่เพื่อคณะไม่ได้ใช้เพื่อเรา จึงได้วิตกวิจารณ์ อ้อ ถ้าลงขนาดนี้แล้วเรานี้จะไม่เลย ๗ วัน จะต้องไปแน่ๆ เพราะรุนแรงขึ้นทุกวันๆ รังกันไว้ๆ เมื่อเหลือกำลังแล้วก็จำต้องปล่อยเท่านั้นเอง

พระพุทธเจ้าก็ยังมีนิพพานจะว่ายังไง เราเพียงหนูตัวหนึ่งเท่านั้น จะไปวิเศษวิโสเกินพระพุทธเจ้ามาจากไหน พอที่จะค้าโลกอยู่ได้ไม่ต้องตาย โรคนี้พอหอบเต็มที่เหมือนกับว่าชักไปเลย ชักไปๆ ลมหายใจนี้หายไปข้างบนหมดเสีย เหลือแต่ความรู้ เวทนาดับหมด เช่นเดียวกับที่ว่าถ่ายท้อง ๒๕ หน อาเจียน ๒ หนนั่นเอง เวทนาดับหมดเหลือแต่ความรู้ล้วนๆ เท่านั้น ไม่มีอะไรปรากฏ แข็งขาอวัยวะทุกส่วนเป็นเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืนไม่มีความรู้สึกอะไร เวทนาอะไรดับหมดเหลือแต่ความรู้เท่านั้น นั้น ๙๙% อันนี้ก็มาเป็นแล้ว

ถ้าหากว่ายานี้ไม่ทันไม่ถูกกับยาหมอจีนนี้ต้องไปแน่ๆ ไม่สงสัย เพราะถึง ๙๙% แล้ว เนื่องจากโรคที่ว่าหอบนี้เข้าไปบวกกับโรคหัวใจ พอขึ้นถึงขีดแล้วลมหายใจดับเจียบไปเลย แต่ความรู้ยังไม่หมด บังคับไว้ไม่ให้ออกไม่ให้ขึ้นไม่ให้ลงไปไหน ให้รู้อยู่กับรู้ บังคับไว้ ในขณะที่บังคับไว้นั้น ทุกขเวทนาหายหมดไม่มีอะไรเหลือเลย ร่างกายทุกส่วนเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืน มีสักแต่ว่ารู้ บังคับกันไว้นั้น ไม่นานนักลมหายใจค่อยแสดงขึ้นมานิดๆ ทั้งที่มันหมดไปแล้วนะ ถ้าธรรมดาก็ไปเลยเพราะคนเราต้องตื่นตื่น เวลาเป็นถึงขนาดนี้แล้วตื่นตื่นหาสติตั้งไม่ได้ ต้องปล่อยเลย ความรู้มันก็ออกไปขณะนั้นเลย เจ้าของก็ไม่ว่า แต่นี้สาธุไม่ได้รอด มันรู้ที่ อะไรๆ หมดไปๆ รู้หมด แต่ความรู้ไม่หมดนี้ รู้ยู่นี้ก็ต้องอาศัยนี้ บังคับไว้ไม่ให้ออก บังคับไว้ภายในตัว ไม่นานนักลมหายใจค่อยปรากฏขึ้นมานิดๆ บังคับกันไว้ตรงนั้น ไม่คิดไม่ปรุง ปล่อยให้ค่อยแสดงขึ้นมา

สักเดี๋ยวเวทนาความอ่อนเพลียทั้งหลายก็ค่อยปรากฏขึ้น พร้อมกันกับลมหายใจค่อยแสดงขึ้นมา นี่โรคหัวใจนี้ได้ปรากฏถึง ๙๙% เสียแล้ว นี่รั้งไว้ก็เพื่ออะไร ก็เพื่อหมูเพื่อคณะ ลำพังผมเองไม่ได้เสียตายอะไรผมไม่ได้คุย...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๐-๑๕๑)

ด้วยเหตุที่ธาตุขันธ์ท่านไม่เป็นปกตินี้เอง และงานภายนอก เช่น ขุดสระ สร้างกุฏิ และถมที่ทำลานจอดรถหน้าบริเวณวัดมีอยู่ ท่านเองด้วยความเป็นห่วงเกรงจะไม่เรียบร้อยก็ต้องออกตรวจอยู่เป็นประจำ การประชุมอบรมธรรมแก่พระเณรในช่วงระหว่างปี ๒๕๒๖-๒๕๒๙ เทียบกับที่แล้ว ๆ มานับว่าลดลงมาก เฉพาะปี ๒๕๒๙ มีเพียง ๑๔ กัณฑ์เท่านั้น

ต้นปี ๒๕๓๐ ท่านเข้ารับการรักษาโรคหัวใจที่โรงพยาบาลศิริราช และผ่าตัดต่อกระຈที่โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ จากนั้นมาแล้วโรคหัวใจแทบไม่ปรากฏอาการใดๆ ออกมาอีกเลย การเทศนาว่าพระเณรปีนี้จึงมีมากขึ้นเป็น ๒๓ กัณฑ์ด้วยกัน

ทางคณะแพทย์ผู้ให้การรักษาโรคตาแก่ท่านได้นิมนต์ให้ท่านมาตรวจอยู่เป็นระยะ ท่านเองจึงต้องมาพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ หลายครั้งหลายคราว จากการที่ท่านมาพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ บ่อยครั้งนี้เอง บรรดาลูกศิษย์เมื่อทราบข่าวจึงชักชวนกันไปทำบุญและฟังธรรมจากท่านเป็นประจำ ก่อนหน้านี้นี้เทปและหนังสือธรรมที่แจกเปล่าเป็นเวลานานติดต่อกันมาอย่างสม่ำเสมอทั้งในและนอกประเทศ ทำให้ผู้ฟังผู้อ่านที่ไม่เคยพบเห็นท่านก็อยากพบ ผู้เคยพบเห็นแล้วก็ไม่ถอยศรัทธาในการทำบุญและขอฟังธรรมจากท่าน จำนวนผู้มาทำบุญจึงทวีจำนวนสูงขึ้นอย่างรวดเร็วทุกครั้งที่ท่านลงไปพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ ตลอดจนติดตามมาบำเพ็ญธรรมด้วยภายหลังที่ท่านกลับวัดแล้ว

เพราะฉะนั้น ระหว่างปี ๒๕๓๑-๒๕๓๓ ศาลาที่เคยกว้างขวางใหญ่โตจึงกลับแคบไปกดดันกับจำนวนคนที่มาวัดเพิ่มขึ้น ทุกวันนี้จนแทบจะแยกไม่ออกว่าวันไหนเป็นวันหยุด ไม่หยุด เพราะคนมามากสม่ำเสมอทุกวัน ทั้งจากต่างถิ่นต่างแดนและในอุดรฯ เอง ความเข็ดขยาดต่อเรื่องดูของท่านซึ่งเคยรำลือมานาน ดูจะไม่มีใครคำนึงถึงพอจะเป็นอุปสรรคไม่ให้มาพบท่านอีกต่อไปแล้ว เพราะต่างทราบกันดีว่าท่านกระทำไปด้วยความเมตตาเป็นพื้น และอยู่ในกรอบแห่งเหตุผลธรรม การแสดงธรรมของท่านจะมีขึ้นภายหลังจึงหันเป็นประจำทุกวันไม่เคยขาด ส่วนเวลาอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับจำนวนคนมามากน้อยเพียงไร หาก

เป็นคณะใหญ่ท่านจะลงมาแสดงที่ศาลา ถ้าเป็นคณะเล็ก ๆ ไม่เกิน ๑๐-๑๕ คนท่านจะรับที่กุฏิของท่าน

“...เมื่อวานนี้หลังเจิบระบมไปหมดเลยเพราะรับแขกทั้งวัน พอตกตอนเย็นมาพูดอะไรอีกไม่ได้แล้ว เหนื่อย เพราะคนมาทั้งแผ่นดินแล้วเราคนเดียวรับแขกมันหวาดไหวได้ยังไง พระก็มาจากคน คนเจิบได้พระเจิบได้ คนตายได้พระตายได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นคนพักเครื่องได้ พระก็พักเครื่องได้ซิ ไม่นั้นตายได้จริง ๆ วันหนึ่ง ๆ แขกคนไม่ใช่เล่น ๆ นะ ออกมาข้างนอกนี้ไม่ได้นะ โผล่ออกมานี้เขาเห็นเข้าเป็นรุมเลย ๆ เลยต้องอยู่แต่ในกุฏิ เหมือนกับผู้ต้องหา เขาไม่ได้คิดเรื่องของเรา นี่ซีที่มันหนักมาก

ตั้งแต่มาจากกรุงเทพฯ แล้วไม่มีว่างเลย แขกมาทั้งวัน ๆ เดินหยอก ๆ แหย็ก ๆ ไปไหนก็ไม่ได้ รุมเอาเหมือนแม่ต่อแม่แดนแม่ผึ่ง ผีบ ๆ แล้วพูดกับคนนั้นบ้างพูดกับคนนี้บ้าง...ตาย ต้องรวมแล้วพูดทีเดียว ๆ ไม่นั้นกำลังไม่พอที่จะทำประโยชน์ให้โลกได้ แม้แต่เดินบิณฑบาตก็เหมือนกัน เราก็กวนาทำหน้าที่ของเราไป เขาก็ไม่รู้เรื่องของเรานี้ สองฟากทางนั่งรอเต็มไปหมดแล้ว ใครมาก็หลวงปู่ ใครมาก็หลวงตา เราสู้ไม่ไหวก็ต้องเฉยเสีย บางวันเหนื่อยมาก ๆ นี้นอนไม่หลับ ไม่ได้เหมือนแต่ก่อน แต่ก่อนพอเวลาเหนื่อยแล้วล้มตุ่มลงไปถูกหมอนไม่ถูกหมอน หลับไปแล้วครอก ๆ เดียวนี้ไม่นะ เวลาเหนื่อยมันระบมไปหมดทั้งร่าง ก็รับแขกทั้งวัน ลมก็ใช้นี้ ก็นั่งทั้งวัน ๆ พอล้มนอนไม่ยอมหลับ เป็นอย่างนั้นนะ แล้ววันหลังมาขึ้นเวทีอีก ยังไม่ขึ้นเวทีก็ต๋อยเรื่อยมาเลยว้าใจ ต๋อยตะไปตามถนนหนทางที่ไหน ๆ ก็ต๋อยเรื่อย ทำไมมันจะไปทนไหวมนุษย์เรา

เรื่องหัวใจเราก็ก็นึก ในขณะเดียวกันหัวใจทั้งหลายก็มารวมอยู่ที่นี้ ที่นี้ก็ทำประโยชน์เพื่อโลก ถ้าหัวใจนี้พังเสียเป็นยังงี้ก็ต้องคิดบ้างผู้มาทั้งหลาย ที่ว่าเจตนาดีมีความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในครูบาอาจารย์เพียงเท่านั้นน้ำหนักยังไม่พอ ผู้ที่ทำประโยชน์ให้โลกไม่มีน้ำใจทำได้ยังงี้ก็ต้องคิดบ้างซี เวลาเหนื่อยหนักเข้า ๆ มันก็ทรุดลง ๆ เพราะฉะนั้นจึงต้องให้มีเวลาพัก เช่น อย่างแขกมานี้ก็เหมือนกัน ให้ออกมาก่อน ๆ พอเวลาสมควรแล้วให้เข้าพร้อมกัน ๆ ถ้าจะปล่อยให้มาแล้วเข้า ๆ นี่ทั้งวันไม่ได้หยุดเลยนะ ตั้งแต่ตื่นนอนโน้น เมื่อเข้ากำลังเตรียมไปบิณฑบาตก็มาแล้ว ปุบปับ ๆ มาเลยมากก็หลวงตาหลวงพ่อดีเรื่อยไปเลย จะไม่ให้หนักได้อย่างไร

เราก็ก็นึกเรื่องเห็นใจ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เราทำนี้ทำด้วยความสงสารล้วน ๆ เราพูดได้เต็มปากออกมาจากเต็มหัวใจเรา ว่าเรามีแต่หัวใจของโลกเท่านั้นที่เกี่ยวข้องกันอยู่

สงสารหัวใจแต่ละดวง ๆ ไม่ว่าจะรับแซ่กับคน จะทำประโยชน์ที่ไหน ๆ เราทำเพื่อหัวใจคน ไม่ได้สนใจกับเรื่องโลกามิสใด ๆ ยิ่งกว่าหัวใจคน เพราะฉะนั้น เราจึงทน นอกจากทนไม่ไหวก็บอก บอกก็บอกในฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์ ไม่ได้บอกในฐานะเป็นอธิการบดีศรัทธาต่อกันและกัน ดุก็ดูในฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์ อยู่ในขอบเขตแห่งอรรถแห่งธรรมแห่งความเมตตาสงสาร ไม่นอกเหนือไปจากนั้น เวลาหนักมากจริง ๆ เราก็บอกอย่างที่เราบอกนั้นแหละ พอดุก็ดู บทเวลาพอเป็นไปได้ไม่ต้องบอกเพราะเราเคยปฏิบัติต่อโลกมานานแล้ว นี่ก็เคยพูดเสมอว่าเหมือนจะ ๔๐ ปีแล้วที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ แยกออกไปก็พระเถระประชาชน ตั้งแต่หลวงปู่มั่นมรณภาพไปเมื่อปี ๒๔๙๒...”

(อบรมฆราวาส ๓๐ เมษายน ๒๕๓๓)

บำเพ็ญสาธารณกุศล

สืบเนื่องมาจากการเจ็บป่วยและได้รับการเยียวยารักษาจากโรงพยาบาลนี้เอง ทำให้ท่านได้เห็นสภาพของคนไข้ที่ต่างรอคอยความหวังจากหมอ ว่าเป็นสภาพที่น่าสงสารมาก องค์ท่านเองมีโอกาสดีที่ได้รับการรักษาจากโรงพยาบาลที่มีเครื่องมือทันสมัย หมอเองก็มีความสามารถ จึงรักษาท่านให้ทุเลาจากโรคที่เป็นมานานแล้วได้ ดังนั้นพอกลับมาถึงอุดรฯ แล้ว ท่านจึงเริ่มดำเนินการให้ความช่วยเหลือแก่โรงพยาบาลระดับอำเภอทันที ด้วยการบริจาคเครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ อาทิเช่น เครื่องเอกซเรย์ อุลตราซาวด์ เครื่องตรวจคลื่นหัวใจ เตียง รถพยาบาลพร้อมอุปกรณ์ เครื่องปรับอากาศ เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่โรงพยาบาลนั้นมีความจำเป็นต้องเครื่องมือชนิดไหน หลังจากไปตรวจดูด้วยองค์ท่านเองแล้ว ท่านแทบจะไม่ขัดข้องแม้รายการเดียว ท่านกล่าวว่าคนไข้ก็คือคนจนตรอกจนมุม เมื่อวิ่งมาหาหมอหากหมอไม่มีเครื่องมือที่ดีก็ก้าวไม่ออกรักษาให้ไม่ได้ และสภาพคนชนบทเป็นคนยากจนเสียส่วนมาก การบำบัดรักษาถ้าพอเป็นไปได้ก็ควรให้รักษาใกล้บ้าน จะได้ไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินทองมากในการเดินทาง ตลอดสถานที่พักอาศัยการกินอยู่หลับนอน

หากวันไหนว่างจากแขกที่ได้นัดหมายไว้ล่วงหน้า ท่านมักออกตรวจตามโรงพยาบาลต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ไม่เฉพาะแต่จังหวัดอุดรฯ เท่านั้น แม้จังหวัดใกล้เคียง เช่น สกลนคร หนองคาย ความเมตตาของท่านก็แผ่ไปถึง และนับวันจะขยายขอบเขต

ออกไปเรื่อย ๆ นอกจากนี้ท่านยังให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียน สถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า และบรรดาวัดป่าต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ภารกิจต่าง ๆ ของท่านในวันหนึ่ง ๆ จึงมีมากแทบจะหาเวลาว่างไม่ได้ ท่านกล่าวว่า พอตื่นขึ้นสิ่งแรกที่คิดคำนึงถึงก่อนอื่นก็คือเรื่องการช่วยโลก ไม่มีแม้แต่หน่วยที่จะคิดถึงเรื่องตัวเอง พระช่วยโลกไม่ได้ใครเล่าจะช่วยให้ ดังนั้น วัตถุประสงค์ไทยทานมากน้อยหากพอเพียงกับพระเณรและความจำเป็นในวัดแล้ว ท่านจะหมั่นออกช่วยโลกอยู่เรื่อยมา ไม่มีส่วนที่สั่งสมไว้เพื่อวัดของท่านแม้แต่น้อยนิด หากจะกล่าวว่าวัดเป็นเหมือนท่านบนน้ำอันกว้างใหญ่ พร้อมเสมอที่จะให้บุคคลได้อาบดื่มใช้สอยและเพื่อกิจการประโยชน์อื่นใดได้ทุกขณะก็ไม่ผิด กับสถานที่บางแห่งที่ท่านให้ความช่วยเหลือ ท่านกล่าวให้เขาฟังว่า เงินจริง ๆ นะไม่มี แต่น้ำใจนี้ไม่เคยจน มันหากค่อยเป็นค่อยไปเองแหละ

แม้ภารกิจของท่านในการช่วยโลกจะเพิ่มขึ้นมากมาย แต่การอบรมธรรมแก่พระเณรในปกครองท่านก็มีได้ละเลย เป็นแต่เว้นช่วงห่างออกไปตามความจำเป็นที่เกิดขึ้น พระเณรจึงต้องอาศัยฟังจากเทปบ้าง อ่านหนังสือบ้างในช่วงว่างดังกล่าว การเทศน์แม้จะห่างและสถานที่อยู่ออกจะคับแคบ แต่พระและเณรทุกรูปดูจะไม่ถือเป็นอุปสรรค ขอเพียงได้ฟังใจอยู่ไ้ร่วมเงาบุญของท่านก็ถือว่าเป็นความอบอุ่นอย่างที่สุดแล้ว

ท่านมีเมตตาที่จะเทศน์สอนพระเณรและฆราวาส ส่วนใหญ่จะเป็นเทศน์ที่วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ถ้ามีผู้นิมนต์ท่านไปเทศน์ข้างนอก ท่านจะพิจารณาเหตุผลก่อนที่จะรับนิมนต์ ส่วนเรื่องถ่ายภาพของท่านก็เช่นเดียวกัน ควรกราบเรียนขออนุญาตท่านก่อน ทั้งสองเรื่องนี้ท่านได้เทศน์ไว้ดังนี้

การนิมนต์ท่านไปเทศน์

“...เราอยู่ เราเป็นอยู่ทุกวันนี้ เราตะเกียกตะกายทุกวันนี้ เพื่อหัวใจโลกนั้นแหละ เราหวังที่สุดเรื่องหัวใจ เราไม่ได้หวังวัตถุนิยมทองข้าวของเหล่านี้ เพราะไม่ใช่ศาสนเงิน นี่ศาสนธรรมต่างหาก หรือศาสนธรรมแท้ ๆ ไม่ใช่ศาสนเงิน ไม่เห็นแก่ความโลภ ไม่เห็นแก่สิ่งนั้นสิ่งนี้ ยิ่งกว่าหัวใจคน ลำบากลำบากขนาดไหนเราก็ก็น่าเป็นเรื่องหัวใจคนแล้ว ถ้าเป็นเรื่องจะเอาอะไรมาหลอกเรา อย่ามาหลอก เช่น ขอนิมนต์หลวงตาบวไปเทศน์ที่นั่นจะให้เงินหนึ่งล้านบาท หลวงตาบวจะตอบว่าไม่ไปชี้เกียจ...ทันทีเลย ก็เราไม่ได้บวชมาหาเงินล้านนี้ เราบวชมาหาธรรม หาหัวใจเราหาหัวใจโลกต่างหาก ไม่ได้บวชมาหาเงินหาทอง

กองทรัพย์สินใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนปัจจัยเครื่องอาศัยของสมณะนั้น ในวงนิกบวชยอมรับกันทั่ว
สังฆมณฑล เราไม่ปฏิเสธ

เรายินดีเสมอการแนะนำสั่งสอนคน ด้วยอรรถด้วยธรรม ไม่ว่าคนมีคนจนคนโง่คน
ฉลาด ถ้ามาด้วยอรรถด้วยธรรมแล้วมาเถอะ ๆ ว่าอย่างนี้เลย เรานะ ถ้ามาแบบอวดก้าม
อย่ามา ๆ วัดนี้ไม่ใช่วัดก้าม วัดนี้ไม่มีก้าม เราบอกละอย่างนี้เลย และไม่ยินดีต้อนรับ สนทนา
ให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่าด้วย...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๙-๔๗๐)

การขอถ่ายภาพ

“...อีกประการหนึ่ง ที่ได้เคยพูดกันอยู่เสมอ เรื่องถ่ายรูป อย่างไรก็มันไม่ใช่ควาย
คนทั้งคน ยิ่งเป็นพระทั้งองค์ ครูบาอาจารย์ทั้งองค์ ควรจะปรึกษาปรารภกันให้เป็นที่
เรียบร้อยก่อน เมื่อเหตุผลลงกันแล้ว ถ่ายเท่าไรก็ได้เราไม่ว่า เราไม่ห่วง ถ้าขัดแย้งต่ออรรถ
ต่อธรรมต่อเหตุต่อผล ไม่ใช่ทางของชาวพุทธเรา อย่าได้พากันฝัน อย่าได้พากันทำ นี่เรา
เคยพูดหลายหนแล้ว พูดกันถึงเรื่องถ่ายรูป แสดงเหตุผลให้ทราบและเป็นที่ยอมรับแล้ว
อยู่ ๆ ก็ถ่ายพื้บอกมาเลย มันอย่างไรถึงเป็นอย่างนั้น ชาวพุทธเราให้พากันฟังเหตุฟังผล
...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๙)

เรื่องที่อบรมสั่งสอน

ไม่เพียงแต่อบรมสั่งสอนพระเณรในพระธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียด
พิสดารเท่านั้น ท่านอาจารย์ยังสอนการประพฤติปฏิบัติตนที่เหมาะสมแก่อรรถแก่ธรรม
ให้กับบรรดาศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพระเณรของวัดป่าบ้านตาด อย่างไม่เห็นแก่เหน็ด
เหนื่อย ดุจดั่งบิดามารดาอบรมสั่งสอนบุตรของตน ซึ่งมีทั้งสั่งสอนทั้งว่ากล่าวตักเตือนเพื่อ
ตัดสินใจให้ลูกเป็นคนดี

“...ผมนะแก่งไปทุกวัน ๆ แนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนนี้เหนื่อย แม้แต่ขณะนี้ผมก็
เหนื่อยแต่ทนเอา แนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนนี้ด้วยกำลังใจจริง ๆ ด้วยกำลังเมตตาสงสาร

จริง ๆ ไม่ได้ด้วยการเสกสรรปั้นยอขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงพูดตรง ๆ เลยว่า การเทศน์จึงเผ็ดร้อน เผ็ดร้อนเพราะอะไร เพราะพลังของจิตนั่นเอง พลังของความเมตตาสงสาร จะว่าพลังของธรรมจะผิดไปไหนวะ เราปฏิบัติธรรมเราพูดธรรม ไม่ว่าพลังของธรรมจะว่าอะไร เราไม่ได้หากิเลสมาพูดนี่นะ เราไม่ได้เอากิเลสมาเป็นมรรคผลนิพพาน แล้วจะเป็นพลังของกิเลสได้ยังไง ให้ท่านทั้งหลายนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลเกิดประโยชน์

มากขนาดไหนผมยังอุตส่าห์รับ แล้วหน้าใหม่มาเรื่อย ๆ มาให้ดูนะ ให้ตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติ อย่ามาเหลว ๆ ไหล ๆ เก้ง ๆ ก้าง ๆ ขวางหูขวางตา ขวางตัวเองแล้วก็ขวางคนอื่น ขวางพระขวางเณรซึ่งเป็นหมู่เพื่อนเดียวกัน ขวางครูขวางอาจารย์ สำหรับผู้มีตาถ้ำ สิ่งที่ไม่ดีแล้วมันขวางทั้งนั้น จึงอย่าให้ขวาง เมื่อไม่ขวางเราแล้วจะไม่ขวางใคร เมื่อไม่ขวางธรรมแล้วจะไม่ขวางใคร ดีทั้งนั้น ผู้หาความดีแล้วไม่ขวาง...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนาธรรม หน้า ๒๕๑-๒๕๒)

“...นี่ก็เหนื่อยทุกวัน ๆ เหนื่อยลงทุกวัน สอนหมู่สอนเพื่อนก็สอนเต็มเม็ดเต็มหน่วย สอนเต็มอรรถเต็มธรรม เต็มภูมิความสามารถของตนที่มีมากน้อยเพียงไร ไม่ได้ปิดบังลี้ลับ ขอให้หมู่เพื่อนได้เห็นใจนำไปประพฤติปฏิบัติ อย่ามาเก้ง ๆ ก้าง ๆ กิด ๆ ขวาง ๆ ขวางทั้งตนและผู้อื่นอยู่นั้นมันไม่เกิดประโยชน์อะไร สิ่งเหล่านี้มีอยู่ทั่วไปในโลกดินแดน ไม่เห็นเป็นของประเสริฐ นอกจากธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนาธรรม หน้า ๓๓๖)

เรื่องที่ท่านอบรมสั่งสอนพระเณรของวัดป่าบ้านตาดนั้นมีมากมาย ได้คัดมาเพียงบางเรื่องดังนี้

การเดินบิณฑบาต

“...บิณฑบาตทั้งที่ยังหนุ่ม ๆ หัวเท่ากำปั้นจะแข็งแรงขนาดไหน ยังเดินด้อม ๆ เหมือนคนอายุตั้ง ๙๐ ปีนั้น...”

(ความลึกซึ้งซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๐)

“...เดินบิณฑบาตให้มีสติ ให้มีความเพียรไปตลอดสาย เคยพิจารณาอะไรให้ถึ้นนั้น เป็นกิจเป็นกรงานของตน ท่านจึงเรียกว่าบิณฑบาตเป็นวัตร คำว่าวัตรก็คือเครื่องแกกเกิลส ถอดถอนกิเลสนั้นแล...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๐๖)

การทำความเพียรอย่างจริงจัง

“...นี่เห็นทำความเพียรก็มีแต่กิริยาๆ อาการ ใจไม่ทราบไปไหน หาความจดจ่อ ต่อเนื่องด้วยความมัสติสตั้งไม่ได้ แล้วทางจงกรมเป็นยังงิทุกวันนี้ มันไม่ใช่เป็นดงเสื่อไปหมดแล้วเหอ มาอยู่นี้มาอยู่กันอะไร นั่งสมาธิมันได้ถึง ๕ นาทีไหมนี้ เดินจงกรมได้พอ ๓๐ นาทีไหม ผมอกจะแตกแล้วนะอยู่กับหมู่กับเพื่อน หนักมากทีเดียว มองดูพลับๆๆ มันหาขวางตาขวางหูอยู่นั้นแหละ มันทำไมถึงขวาง เรารับหมู่เพื่อนไว้ด้วยความเมตตา สงสาร และแนะนำสั่งสอนด้วยความเมตตาแท้ๆ เหตุใดมันจึงขวางหูขวางตา พิจารณาบ้าง ชีหมู่เพื่อน มันขวางธรรมมันก็ขวางตาชิ เราคิดเป็นธรรมแท้ๆ กับหมู่กับเพื่อน ดูด้วยความเป็นธรรม บกพร่องตรงไหนๆ มันมีแต่เรื่องกิดเรื่องขวาง ความบกพร่องทั้งนั้น มันจะไม่ขวางยังงิ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๔)

การฝึกทรมานตัวเอง

“...การฝึกการทรมานตัวเองนั้น คือการฝึกคือการตัดสันดานกิเลส เราอย่าเข้าใจว่า เราตัดสันดานเรา เราทรมานตัวเรา ถ้าเราว่าเราตัดสันดานเรา เราทรมานเราแล้ว จะก้าวไม่ออกจะทำไม่ลงฝึกไม่ได้นะ กิเลสมันอยู่กับเรา เวลากิเลสมันตัดสันดานเรา เราทำไมไม่คิด บ้างว่าเวลานี้กิเลสตัดสันดาน ความโลภตัดสันดาน ความโกรธตัดสันดาน ราคะตัณหาตัดสันดาน ความรักความชังตัดสันดาน มันตัดสันดานอยู่ตลอดเวลาภายในจิตใจนี้ เราไม่ทราบบ้างหรือว่านี่คือกิเลส แต่เวลาเราจะตัดสันดานมันบ้าง เราจะทรมานมันลงไปให้ถึงขั้นหายพยศ ปรากฏธรรมคือความสงบเย็นใจขึ้นภายในจิตใจของเรา ทำไมจึงอดทนระอา

ใจ ว่าเป็นทุกข์หรือกลัวจะเป็นทุกข์ นี่มันก็ไม่ทันกลมายาของกิเลสโดยไม่ต้องสงสัยแหละ ไม่ทัน

ทุกข์ก็ยอมทุกข์ ถึงเวลาจะทุกข์เพราะการต่อสู้ เช่นเดียวกับเขาต่อยกันบนเวที นักมวยบนเวทีไม่ได้คำนึงถึงความเจ็บปวดแสบร้อนประการใด มีแต่หวังจะให้ได้ชัยชนะเท่านั้น นี่ก็เหมือนกัน เราหวังจะได้ชัยชนะจากการต่อสู้กับกิเลส เพราะเราเคยแพ้มันมานานแสนนานแล้ว ระยะนี้เป็นกาลเป็นเวลาที่เหมาะสมอย่างยิ่งแล้วที่เราจะเอาชัยชนะจากการต่อสู้กับกิเลส เราจะไปคำนึงถึงความลำบากลำบากนี้เป็นอันว่าแพ้มันแต่ยังไม่ขึ้นเวทีเลย ให้พากันจำเอาไว้

ครูบาอาจารย์องค์ใดที่ท่านดำเนินมาเป็นสัณณะของพวกเราในวงปัจจุบันนี้ ก็ได้เคยศึกษากับท่านมาพอสมควร องค์ใดก็เดิन्दตายกันทั้งนั้น ฟังแล้วลืมนี่ไม่ลงเพราะเป็นอุบายที่เด็ด ๆ เผ็ด ๆ ร้อน ๆ ที่ท่านนำมาใช้ กิเลสไม่ตายท่านก็ตาย นั้นฟังซิ แต่สุดท้ายกิเลสตายท่านยัง ครองวิมุตติธรรมวิมุตติจิตภายในจิตใจ เพราะความผาดโผนโชนทะยานกับกิเลส ท่านไม่มีความท้อถอยอ่อนแอท้อแท้เหลวไหลเหมือนเรา ๆ ท่าน ๆ ที่เป็นอยู่เวลานี้ ให้ยึดมาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ถ้าเราอยากชนะ

กิเลสนี้ถ้าเราเข้มแข็งมันจะอ่อนตัวลง พอเราอ่อนมันจะเข้มแข็งขึ้นทันที มันอยู่ในจากเดียวกัน จิตดวงเดียวกันนั้นแล มันเหมือนกับเก้าอี้ตัวเดียวกันนั้นละ กิเลสนั่งเราก็ไม่ได้ นั่ง เรานั่งกิเลสก็ไม่ได้นั่ง ผลัดกันขึ้นผลัดกันลงอยู่นั้นละ กิเลสอยู่บนเก้าอี้อันเดียวกันนั้นละ นี่กิเลสอยู่บนหัวใจของเรา เหมือนกับคนที่นั่งบนเก้าอี้นั่นแหละ ถ้าคนหนึ่งจะนั่งคนหนึ่งก็ต้องลง เอากิเลสก็ต้องให้เป็นอย่างนั้น เอาให้กิเลสมีแต่ลง อย่าให้มันได้ขึ้น สู้กันอย่างนั้น...”

(กล่าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๖-๓๓๗)

เรียนแล้วต้องนำมาปฏิบัติ

“...เรียนไปทำไม เรียนไม่สังเกต เรียนไม่พิจารณา เรียนไม่นำมาเป็นคติเครื่องพร่ำสอนตน จะเกิดประโยชน์อะไร เพราะการเรียนการจดจำเปล่า ๆ นั้นถ้าไม่นำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนนะ...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๓)

“...เราเป็นมนุษย์ผู้ฉลาดและเป็นชาวพุทธ ต้องดูตัวของตัวเสมอ เพื่อรู้จักบกพร่อง จะได้แก้ไขตัดแปลงให้ดีขึ้น ไม่อย่างนั้นไม่ได้เรื่องได้ราวอะไรนะ ศาสนากระเทือนโลกมาได้ ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว สำหรับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเรา ศาสนาพุทธกับเราชาวพุทธได้กระเทือนใจของเราบ้างไหม เป็นอย่างไร มีแต่ สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม สวดกันไปเปล่า ๆ ไม่ได้สนใจธรรมสัจธรรม ไม่ได้สนใจประเพณีปฏิบัติ ธรรมนั้นจะปรากฏได้อย่างไร ก็มีแต่ลมปากนะซี ศาสนาก็มีแต่ตำรา เขียนไว้ในตำราเต็มไปหมด แต่ศาสนาที่แท้จริงซึ่งจะปรากฏขึ้นในใจไม่มี มีแต่กิเลสเต็มหัวใจ บรรจอยู่เต็มหัวใจมีแต่กิเลส ไม่ได้มีธรรมบรรจุบ้างเลย เกิดประโยชน์อะไร เอาไปพิจารณาดู ถ้าอยากทราบข้อเท็จจริงของศาสนา และ สวากขาตธรรม ประจักษ์ใจ...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๔)

อย่าว่าผู้อื่น จงดูตัวเอง

“...ไปไหนก็มีแต่กิเลสมันขวางหน้า ๆ เสีย ไปวัดนั้นว่าเป็นอย่างนั้น ไปวัดนี้ว่าเป็นอย่างนี้ ไปดูพระองค์นั้นเป็นอย่างนั้น พระองค์นี้เป็นอย่างนี้ ตัวเองเป็นอย่างไร ไม่ดู ไม่คิด บ้างเลย มันได้ประโยชน์อะไร ไปหาดูแต่นอก ๆ ไม่สนใจดูตัวเอง ทำสวดคร่ำครวญไม่หวัตอยู่ตลอดเวลา จนลืมนึกคึกคักลาน ไม่ดูที่สวด ดูแต่ต้นไม้ภูเขา ดินฟ้าอากาศโน่น อวกาศโน่น แต่หวัตที่จะให้โดนสวดหัวแม่เท้าอยู่ไม่สนใจดู ความผิดมันอยู่กับเจ้าของไม่ได้อยู่ที่ร่ำไม่หวัต จังควรดูเจ้าของมากกว่าดูสิ่งอื่นใด...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๔)

การไปการมาของพระเณร

“...การไปการมารู้สึกว่ายุ่งมากวัดป่าบ้านตาดเวลานี้ ไม่ทราบว่าจะองค์ไหนเข้าองค์ไหนออก หลังไหลกันไปหลังไหลกันมา วันนี้ส่งองค์นี้ วันหน้าส่งองค์นั้น วันนี้ส่งองค์นั้นส่งองค์นี้ยุ่งไปหมด เลยคอยมาส่งมาเสียกัน มันเป็นยุ่งโครงการฐานเราถึงเป็นอย่างนั้น ส่งไปโน้นแล้วส่งไปนี่ แข้งขาไม่มีเหลือ มีแข้งขาเฉพาะพระพุทธเจ้าและพระสาวกครั้งพุทธกาลเท่านั้นหรือ ทุกวันนี้พระกรรมฐานเราเป็นพระชาดวันไปหมดแล้วเหลือ มันถึงได้ตามส่ง

ตามเสียกันยุ่งเอานักหนา เพื่อความสะดวกสบายไปในทางแข่งขานยิ่งกว่าเพื่อธรรมทั้งหลาย อย่างนั้นหรือ

นี่มันกลายเป็นพระกรรมฐานขุนนางไปแล้วนะ จึงได้ทำให้ยุ่งเหยิงวุ่นวายต่อวัดต่อวาและต่อประชาชนผู้คอยรอคอยรับส่งเสีย มันได้เรื่องอะไร เรื่องเหล่านี้มันน่าสลดสังเวช ทั้งนั้นแหละ สำหรับพระพุทธเจ้าและพระสาวกตลอดครูอาจารย์ที่สมบุณสมบันมาแทบล้มแทบตาย ก่อนจะได้ธรรมมาสอนพระกรรมฐานขุนนางแข่งซากุดตัวนั้นนะ มามากไปมากเท่าไรยิ่งสร้างปัญหาไม่เข้าเรื่องมากขึ้นทุกวันเวลา

จิตจะสงบเพียงนิดหนึ่งก็ไม่มี ภาวนาอะไรมันถึงไม่สงบ ตั้งหน้าตั้งตาทำอยู่ทุกวัน งานอันนี้ทำอยู่ทุกวัน ทำไมมันไม่เห็นผล ถ้าตั้งใจทำแบบจริง ๆ จัง ๆ ตั้งหน้าตั้งตาทำจริง ๆ สมกับงานนี้เป็นงานจำเป็นของตนโดยแท้ มันต้องปรากฏผล อย่างน้อยความสงบเย็นใจต้องมี เท่าที่จิตหาความสงบไม่ได้

เราเห็นโทษของมันใหม่ว่า อะไรที่เป็นเครื่องกีดขวางอยู่เวลานั้น ถ้าไม่ใช่กิเลสตัวเป็นพินเป็นไฟจะเป็นอะไรไป ถ้าธรรมแล้วไม่พึงชานไม่วุ่นวายไม่รำคาญ ต้องสงบเย็น ต้องฉลาดในการปลดเปลื้องตนเองจากอารมณ์ที่กิเลสก่อขึ้นมามาตั้งขึ้นมา ต้องมีสติปัญญา พอหลบหลีกปลีกตัวกันจนได้ถ้าผู้ตั้งใจปฏิบัติจริง ๆ นี่มีแต่ชื่อพระกรรมฐาน น่าสลดสังเวชจะตายไป...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๗๗)

ไม่อยากให้พระเณรไปไหนมาไหน

“...สิ่งที่มาเกี่ยวข้องกับมันก็ยังมากมายขึ้นทุกวัน ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ไม่อยากให้พระเณรไปไหนมาไหนทุกวันนี้ พระเณรก็รักษาตัวเองยังไม่ได้ ยิ่งไปถูกสัมผัสสัมพันธ์สงครามทางตาทางหูเข้าไปแล้วเป็นยังไง เหล่านี้ไม่ใช่เราไม่คิด เราคิดหมด ฉะนั้น หมู่เพื่อนเกลอไกลไปโน้นมานี้เราจึงว่าเสมอนะ เราว่าด้วยเหตุผลที่เราคิดแล้วนี้ เมื่อถึงขั้นตายตัวของจิตแล้วก็เป็นอีกขั้นหนึ่ง ใครละได้ความตายตัวเป็นที่แน่ใจ มาพูดให้เราฟังบ้างซิ มันไม่เห็นมีนี่ มีแต่ล้มทั้งหงายๆ เขายังไม่ต้อย พอเขากระดิกก็ล้มแล้ว มันเป็นอย่างนี้ มันตายก่อนเกิดเสียแล้วนี่ แบกแต่ความเชื่อๆ ซ้ำๆ แล้วจะไปรอดดีอะไร ความดีไม่มีในตัวแล้วจะเอาอะไรมารอดให้มันดี...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๑)

“...ใครมานิมนต์พระวัดนี้ไปไหน เราก็ได้พูดเหตุพูดผลให้เขาฟัง เพราะเรารักเราสงวนพระผู้มั่งอรรณมั่งธรรม ซึ่งมาอาศัยและอยู่กับเราเพื่อการศึกษาอบรมความดีทั้งหลาย เราไม่ได้รักสงวนอะไรบรรดาวัตถุยิ่งกว่าพระในวัดเรา จตุปัจจัยไทยทานเป็นเครื่องอาศัยเพียงเล็กน้อยไปวันหนึ่งคืนหนึ่ง พอยังมีชีวิตให้เป็นไปเพื่อการบำเพ็ญสมณธรรมด้วยความสะดวกเท่านั้น จึงว่าเครื่องอาศัยๆ นิสสัย ๔ ฟังซิ ท่านสอนไว้แล้วตั้งแต่วันบวช สิ่งอาศัยคือปัจจัยเครื่องอุดหนุนแก่การบำเพ็ญสมณธรรมความสงบเย็นใจ เครื่องอุดหนุนเครื่องสืบทอดกันไปแห่งชีวิตธาตุชั้นธัมมในวันหนึ่งๆ เท่านั้น

ธรรมเป็นเรื่องใหญ่เป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นแกนอันสำคัญที่เราต้องการ ส่วนปัจจัย ๔ พอเป็นความสะดวกในการบำเพ็ญธรรมเท่านั้น ถ้าไม่ฉลาดสิ่งเหล่านั้นก็เหยียบย่ำทำลายได้เพราะตัวเราที่พาให้ได้ให้เสีย พาให้เป็นไป พาให้ชวนชวายเป็นให้ยินดี พาให้ติดอันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล จึงต้องระวัง ไม่ใช่เรื่องของธรรม ถ้าธรรมแล้วไม่ติด ติดอะไร ธรรม ท่านสอนให้แก้ให้ละให้ถอดให้ถอนทั้งนั้น ติดอะไร แต่กิเลสมันเป็นเรื่องให้ติดอยู่แล้วโดยปกติ อยู่โดยปกติมันก็ติด แสดงออกมันก็ติด กิริยาอาการทุกอย่างติดทั้งนั้น ถ้าเป็นเรื่องของกิเลส จึงต้องใช้ความพินิจพิจารณาอยู่ทุกขณะที่เคลื่อนไหวของใจ กาย วาจา เพื่อสลัดปัดทิ้งออกจากใจ ไหนจะสนใจเกี่ยวข้องพัวพันและเสาะแสวงหาจตุปัจจัยให้เพิ่มการทำลายตัวเข้าไปอีก นั่นไม่ใช่ทาง จึงไม่ควรสนใจไฝหา...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๗๓-๒๗๔)

ไม่ทำความคุ้นเคย ให้มีสติธรรม

“...เวลามีแขกมีคนที่เหมือนกันให้ระมัดระวังนะ อย่าไปคุ้นกับใคร แต่ไม่รังเกียจใคร หากไม่คุ้นกับใคร นอกจากธรรมเท่านั้นที่เป็นที่ฝากเป็นฝากตายของพระของเรา ให้หนักแน่นในธรรมทั้งหลาย มีสติธรรมเป็นสำคัญ สติธรรมนี้สำคัญมากนะ เพราะฉะนั้นเวลาพูดขึ้นมาไม่ว่าจะเป็นวาระใด สติธรรมนี้จะปราศจากไม่ได้เพราะเป็นธรรมที่สำคัญมากทีเดียว เป็นพื้นฐานที่จะให้เกิดแห่งธรรมทั้งหลายทุกแห่งทุกมุมของธรรม เกิดจากสติธรรมนี้ทั้งนั้น จึงได้พูดถึงเสมอๆ ถ้าเป็นอาหารก็ประเภทที่ว่าเป็นพื้นฐานของอาหารนั่นเอง...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๘๓)

มีสติไม่เกียวกะ

“...วันคืนยืนเดินนั่งนอนมีแต่การดูหัวใจของตน ซึ่งเป็นสถานที่เกิดขึ้นแห่งเหตุทั้งหลาย ส่วนมากเหตุคือสมุทัยมันเกิดที่ใจ นอกจากนั้นยังมีเครื่องเสริมให้เกิดขึ้นอีกเรื่อย ๆ มีจำนวนมากมาย เรียกว่ารอบตัวของเรานี้ มีแต่ทางไหลเข้ามาแห่งกิเลสทั้งหลาย ตากระทบรูป ถ้าสติไม่มีก็เข้าไปเพื่อกิเลส หู จมูก ลิ้น กาย กระทบอะไรที่เป็นคู่เคียงแห่งกันและกัน เช่น เสียง กลิ่น เป็นต้น มันก็เป็นความหมายไปเพื่อกิเลสทั้งนั้น นี่เรื่องของข้าศึกมีอยู่รอบตัว แล้วจิตนั้นและจะเป็นผู้ที่คิดผู้ปรุงผู้แต่งผู้ให้ความสำคัญมันหมายเพื่อให้กิเลสทั้งหลายกำเริบขึ้นภายในจิตใจของตัวเอง ไม่ใช่รูปสกลิ่นเสียงเครื่องสัมผัสทั้งหลายเหล่านั้นมาเป็นตัวภัยเสียเอง แต่เป็นเรื่องของจิตที่ได้พบได้เห็นสิ่งเหล่านั้นแล้วมาวาดภาพขึ้น ตีความสำคัญมันหมายออกไปกว้างขวางลึกซึ้งด้วยความเป็นสมุทัย แล้วกลายเข้ามาเป็นทุกข์ เผลอลงจิตใจของตนเอง ก็คือจิตใจของเราที่ คิดออกไปด้วยความไม่มีสติ

ไม่ใช่สิ่งอื่นใดมาเป็นข้าศึกต่อเรา แต่เป็นเพราะจิตไปสัมผัสสัมพันธ์กับสิ่งใดแล้วเกิดกิเลสขึ้นมา ท่านจึงให้ระมัดระวัง ถ้าไม่ระวังจะได้สัมผัสสัมพันธ์ก็อย่าไปสัมผัสสัมพันธ์ คือไม่ควรเห็น อย่าเห็นอย่าดู ไม่ควรฟังอย่าฟัง ดังพระพุทธเจ้าท่านทรงรับสั่งสอนพระอานนท์ ตอนที่พระอานนท์ขึ้นทูลถามพระพุทธเจ้าว่า การปฏิบัติต่อมาตุคาม นี่เป็นต้นนะ จะให้ปฏิบัติอย่างไร คำว่ามาตุคามใครก็ทราบแล้ว อยู่ในสถานที่นี้ ไม่จำเป็นต้องอธิบายออกไป

เรายกตัวอย่างเพื่อให้ตีความหมายไปกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นภัย ว่าไม่เห็นเสียเลยละดี อานนท์ นั้นฟังซิ คือสิ่งที่เป็นภัยใด ๆ ก็ตาม เมื่อเห็นเข้าไปแล้วจะเป็นภัย ให้ฟังสำรวจเสียก่อนก่อนที่จะเห็นจะดู ด้วยความไม่ดูไม่เห็นนั้นแลดี อานนท์ นั้น อันนี้ดีนะ หากจำเป็นจะได้เห็นได้ยินจะทำยังไง อย่าพูด คืออย่าสำคัญอย่าครุ่นคิดอย่าติดใจในสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยิน อย่าถือมาเป็นอารมณ์ ให้พยายามตัดเสมอ ๆ กับสิ่งนั้น ๆ ที่จะ เป็นเครื่องเกี้ยวโยงเข้ามาให้เป็นข้าศึกต่อจิตใจ

นี่ละเราเทียบเพียง ๒ ประโยคเท่านั้น ก็ให้ฟังทราบเอาในเรื่องทั้งหลายที่ไม่ควรแก่การบำเพ็ญของเรา มันเป็นเรื่องที่จะมากำจัดการบำเพ็ญนี้ให้ด้อยหรือให้เสียไป จนกระทั่งกลายเป็นเรื่องความเพียรในสิ่งที่ เป็นข้าศึกต่อตนไปเสีย จึงต้องได้ระมัดระวัง นี่ละที่ท่านว่า

ให้ระมัดระวัง ตาเวลากระทบรูป หูเวลากระทบเสียง สิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมผัส สัมพันธ์กับอายตนะภายในของเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้พึงระมัดระวังด้วยสติ หากไม่จำเป็นก็ไม่ควรที่จะเห็นจะดูจะฟังจะสัมผัสถูกต้องสิ่งเหล่านั้น

นอกจากนั้นจำเป็น ฟังแต่คำว่าจำเป็นนั้นเถอะ ‘หากจำเป็นจะได้เห็นเล่าพระเจ้าข้า’ ดังพระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า ‘หากจำเป็นจะได้เห็นได้ดู อย่าพูด’ เนะ ท่านมีทาง เลี่ยงไปอีก ‘หากจำเป็นที่จะพูดจะทำอย่างไรละ’ ‘ให้ตั้งสติให้ดี อย่าให้เป็นไปตามอำนาจ แห่งตัณหา’ ท่านว่า นั่นฟังซิ สิ่งทั้งหลายก็เหมือนกันเช่นนั้น

กิเลสนี้มีประเภตต่าง ๆ กัน แต่สิ่งที่กล่าวมายกขึ้นมาเป็นตัวอย่างตะกั๊นี้เป็น ประเภตที่หนัก เป็นประเภตที่ถือเป็นข้อเท็จจริง ๆ สำหรับนักบวชที่ประพฤติพรหมจรรย์ ท่านจึงให้ตัดถึงขนาดนั้น ไม่เช่นนั้นไปไม่รอดจริง ๆ มันหนัก ถ้าเป็นแม่เหล็กก็ดูดเอา จนกระทั่งถึงตัวกลิ้งไป ไม่รู้สึกตัวเลย ถลอกปอกเปิกไปก็ไม่รู้ ถูกมันดูดเอา จึงต้อง ระมัดระวังให้มาก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๙๕-๑๙๖)

สถานที่ที่ควรอยู่ควรไป

“...นี่แหละที่ท่านแสดงสถานที่ที่อยู่ ที่ไป ให้เราทั้งหลายได้ปฏิบัติ เพื่อความ ปลอดภัยกับสิ่งทั้งหลายที่กล่าวมาเหล่านี้

เช่นในป่า ป่าจะมีอะไร ก็มีแต่ต้นไม้ ป่าไม้กับป่าคนต่างกันอยู่มาก ป่าไม้เป็นที่ร่ม รื่น ชุ่มเย็นสบาย สบายกายสบายใจ ป่าคนเป็นที่รุ่มร้อน มาทุกด้านทุกทางจากข้าศึกของ คน จึงต้องได้ระมัดระวัง นี่ละคำว่าป่าเป็นอย่างนี้ สถานที่ที่เปลี่ยวอยู่คนเดียวดีกว่าอยู่ หลายคน อยู่หลายคนมีหลายเรื่องหลายราว แม้จะเป็นนักปฏิบัติด้วยกัน อยู่ด้วยกัน หลายๆ คนก็ยังไม่เหมาะ จะว่าอะไรกับคนทั่วๆ ไปที่ไม่เคยได้รับการอบรมทางอรรถทาง ธรรมเลย จะไม่เป็นข้าศึกต่อกัน ท่านจึงให้ระมัดระวัง ให้ไปหาอยู่ตามรุกขมูลร่มไม้ คือว่า โคนต้นไม้บ้าง ในป่าทั่วๆ ไปบ้าง ในถ้ำบ้าง เจ้ามถ้ำบ้าง ชายป่าชายเขา หลังเขาไหล่เขา ที่ ไหลเป็นที่สะดวกสบายแก่การบำเพ็ญสมณธรรม และรักษาจิตได้ง่ายกว่ากันกับสถานที่ ทั่วๆ ไปแล้ว ให้พึงเสาะแสวงหาในสถานที่เช่นนั้นเถิด

เพราะฉะนั้น บรรดาพระสาวกทั้งหลายบรรลุนิพพานท่านจึงมักบรรลุนิพพานในสถานที่ เหมาะสม ตามที่พระโอวาทพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ มากกว่าที่จะบรรลุนิพพานในตลาดลาดเล

เช่นอย่างสมัยทุกวันนี้ก็เรียกว่า เทศบาล ๑ เทศบาล ๒ มีที่ไหน ธรรมท่านมีอยู่ทั่วไป แต่ไม่สามารถที่จะรื้อฟื้นธรรมให้เกิดขึ้นในสถานที่เช่นนั้นได้สะดวกสบายยิ่งกว่าสถานที่เหมาะสม เช่นในป่าในเขาเป็นสำคัญ นี่ละพระพุทธเจ้าท่านจึงสอนให้พวกเราทั้งหลายได้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญตามเข็มทิศทางเดินที่ทรงแสดงไว้แล้วนั้น อย่าให้เคลื่อนคลาด

ผู้มีความรักในมรรคผลนิพพาน ให้พึงรักให้พึงเคารพในพระโอวาทอันถูกต้องดีงามอันตายตัวแห่งความถูกต้องดีงามทั้งหลายของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้แล้ว อย่าให้เคลื่อนคลาดไป อย่าให้จิตจางภายในจิตใจ ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ

ยากก็ตามเถอะ การเดินทางย่อมมีทั้งทางคดทางโค้งทางตรง ทางสะดวกขรุขระ มีผสมผเสกันไป แต่สายทางอยู่ที่ตรงนั้น จำเป็นผู้เดินทางต้องผ่านไปตามสายทางที่เป็นเช่นนั้น เราเลือกเอาไม่ได้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๙๖-๑๙๗)

สอนตนให้ได้เสียก่อน

“...อยู่ที่นี้ให้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ครูบาอาจารย์ก็นับวันร่อยหรอลง ๆ ต่อไปนี้จะไม่ มีผู้ชี้แจงอรรถธรรม เพราะถ้าเราไม่สามารถทำความเข้าใจความฉลาดให้เกิดขึ้นกับเราแล้ว เราสอนเราก็ไม่ได้จะไปสอนอะไรให้คนอื่นเขาได้ดิบได้ดีถูกต้องแม่นยำ ถ้าเราไม่ถูกต้องแม่นยำเสียคนเดียวก่อน เวลานี้เป็นยังงี้ถูกต้องแม่นยำหรือผิดอย่างแม่นยำ ส่วนมากมีแต่ ผิดอย่างแม่นยำ กิเลสมันเอาอย่างแม่นยำ ๆ มันก็ผิดอย่างแม่นยำ ๆ ของกิเลสไม่ใช่แม่นยำ ของธรรม เวลานี้เราอยู่ในขั้นแม่นยำในเรื่องของกิเลส सबเอาอย่าเอา सबตรงไหนตุมเลย ๆ แม่นยำทั้งนั้น ธรรมะ सबยังไม่ถูกเกลไถลผิด ๆ พลัด ๆ ล้มระเนระนาดไปเพราะอำนาจของกิเลสพันเอา ๆ ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๕๗)

“...มีคนนับถือมากน้อยนั้นเป็นเรื่องของเขา ผู้ปฏิบัติธรรมควรระวังเพราะเป็นกังวล วุ่นวาย ไม่สะดวกแก่ความเพียร ไม่ควรยุ่งกับอะไร นอกจากธรรมกับใจสัมผัสสัมพันธ์กัน อยู่ตลอดเวลาเท่านั้นเป็นความเหมาะสม ถ้าจิตกลายเป็นโลกสงสาร มันจะเลยโลกไปจนหา เขตหาแดนหากำหนดกฎเกณฑ์ไม่ได้ มีคนนับถือมากเท่าไร ใจพระใจคนมีกิเลสคอยรับกัน

อยู่แล้ว มันก็ยิ่งฟุ้งเพื่อเห่อเหิมลืมนื้อลืมตัว เหยอเหยอหยิ่งยิ่งกว่าน้ำล้นฝั่งนั้นแล เพราะมันเป็นเรื่องของกิเลสไม่ใช่เรื่องของธรรม เรื่องของธรรมต้องสม่ำเสมอ ต้องมีสติไม่ลืมนื้อลืมตัว อยู่เสมอ ท่านผู้ปฏิบัติยกตนพินทุกซ์มาแล้ว ท่านดำเนินดังที่กล่าวมานี้แล ผู้ต้องการพ้นทุกข์อย่างท่านก็ต้องปฏิบัติแบบท่าน หรือแบบศิษย์มีครู ไม่ใช่จะปฏิบัติแบบถูลู่ถูกัง อวดตนว่าเก่งไม่ยอมฟังเสียงใคร นั่นคือการปฏิบัติเพื่อขึ้นเชิง เพื่อหอมกระเทียมไม่ใช่เพื่อมรรคผลนิพพาน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๔-๒๕)

“...นี่ก็ยิ่งร่อยหรอเข้าไปๆ ทุกวันพระกรรมฐานเรา กำลังจะกลายเป็นปลาเน่าไป ขายอยู่ในตลาดลาดเลาในเมืองใหญ่เมืองหลวงไปแล้วนะ เรื่องของกิเลสถ้ามีอยู่ในจิตแล้ว มันลืมนื้อลืมตัวได้ง่ายนะ เห็นคนมานับหน้าถือตาเคารพเลื่อมใสก็ลืมนื้อลืมตัวเสียละซิ เหตุที่เป็นปลาเน่ากระจายเข้าตลาดนะ เพียงดินเหนียวติดหัวก็ว่าตัวมีหงอนไปแล้วนั้น นี่ละกรรมฐานตาย ผู้เห็นธรรมเป็นของแปลกประหลาดอัศจรรย์ภายในจิตใจอยู่แล้ว ท่านไม่หลงท่านไม่ตื่นดินเหนียว ท่านรู้ มีแต่หาวิธีหลบหลีกปลีกตัวเท่านั้น จนผ่านพ้นไปได้แล้วนั้นก็ยิ่งรอบคอบ ควรจะสงเคราะห์ใครมาน้อยเพียงไร ท่านก็รู้ประมาณของท่านเอง ท่านไม่หลงท่านไม่ตื่นผู้เช่นนั้นแล้วท่านเป็นผู้รอบคอบ ท่านรู้จักประมาณความพอดีในการปฏิบัติต่อประชาชนหนักเบามาน้อยเพียงไรท่านรู้ของท่านเอง ท่านไม่ถือใครเป็นประมาณ ท่านถือธรรมเป็นประมาณ กำลังวังชาของท่านเหมาะสมเพียงไรท่านก็รู้ของท่านเอง เพราะท่านไม่ถือโลกามิสมาเป็นเจ้าอำนาจบังคับจิตใจท่าน ท่านไม่มีโลกามิสติดหัวใจ ท่านมีแต่ความเมตตาสงสารที่จะสงเคราะห์สงหาได้มากน้อยเท่าไรท่านก็ทำไป ความรู้จักประมาณท่านมีอยู่ประจำใจ ท่านไม่ลืมนื้อลืมตัว ไม่ลืมนื้อลืมธรรมจะไปลืมนื้อลืมตัวอะไร คนลืมนื้อลืมธรรมต่างหากจึงลืมนื้อลืมตัวมั่วสุมแบบไม่มีสถานีจอดแวะ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๙๓)

อย่าลืมนื้อลืมตัว

“...ไปที่ไหนอย่าลืมนื้อลืมตัวว่าตนเป็นนักปฏิบัติ เป็นองค์แทนพระศาสดาในการดำเนินพระศาสนา และประกาศพระศาสนาด้วยการปฏิบัติ โดยไม่ถึงกับต้องประกาศสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจในอรรถในธรรมโดยถ่ายเดียว แม้เพียงข้อวัตรปฏิบัติที่ตนปฏิบัติดี

ปฏิบัติชอบนั้น ก็เป็นทัศนียภาพอันดีงามให้ประชาชนเกิดความเชื่อความเลื่อมใสได้ เพราะการได้เห็นได้ยินของตนอยู่แล้ว ยิ่งได้มีการแสดงอรรถธรรมให้ถูกต้องตามหลักของการปฏิบัติโดยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นการประกาศพระศาสนาโดยถูกต้องดีงาม ให้สาธุชนได้ยึดเป็นหลักใจ ศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองไปโดยลำดับในหัวใจชาวพุทธ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๙๔)

“...เอาเจ้าของให้พอซิ เมื่อพอแล้วใครนับถือไม่นับถือก็เรื่องของเขา ตำนาก็อยู่ปากเขาโน้น นินทาก็อยู่ปากเขาโน้น อยู่ใจเขาโน้น ดีของเขา ชั่วของเขาต่างหาก เราเป็นแต่เพียงว่าได้ยิน เมื่อสัมผัสพบเราไม่หลงเราก็คงไม่เป็นบ้าไปตามลมปากของเขา จะเป็นอะไรไป เอส ธมฺโม สนนฺตโน ความสรรเสริญนินทาเป็นของเก่า เคยมีมาตั้งแต่เดิมแล้ว ท่านสอนว่าอย่างนั้น แล้วตื่นอะไร หาเจ้าของให้พอซิ อย่าไปหาเอาสิ่งอื่น เอาของคนอื่นเขา เรื่องอื่นเข้ามาเพิ่มให้เขาสรรเสริญ นินทาเอามาจากภายนอก ให้เขายกยอเขาสรรเสริญ เขาเลื่อมใสเราถึงจะภูมิใจอะไรอย่างนั้น คนหิวจะตายอย่างนั้น คนไม่มีธรรมในหัวใจ หาเก็บตกเอาข้างนอก ๆ โน่น อะไรที่ไหนตกเก็บเอา ๆ ไม่ทราบว่ามีตัวชั่ว ฟาดกิเลสให้พังทลายลงไป ตัวมันอยาก ๆ นี่ให้พังทลายไปแล้ว อะไรจะมาอยาก...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๓๐)

“...เราจึงไม่ควรถือเป็นสรณะ เป็นที่ยึดถือให้เสียเวล่ำเวลา ให้กิเลสสร้างตัวขึ้นมาด้วยการสั่งสม ด้วยการสำคัญตนว่ามีความรู้ความฉลาด ว่าตนมั่งมีศรีสุข ว่ามีบ้านมีเรือนมีบริษัทบริวารมากเพียงเท่านั้น อันเป็นบ่อเกิดของกิเลส อย่าพึงคิด อย่าพึงนึกให้เสียเวล่ำเวลา...”

(ความลึกกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๙๔)

อย่าติดในลาภสักการะ

“...นี่ละมันวิตรกวิจารณ์ตรงนี้นะ มันเป็น จะไม่เป็นยังงี้ สกุกาโร ปุริสฺ หนฺติ ว่าในลาภสักการะสำหรับคนโง่แล้วติดเร็วที่สุดเลยจะว่าไง นี่เราแปลทางภาคปฏิบัติ ถ้าแปลทางด้านปริยัติ สกุกาโร ปุริสฺ หนฺติ แปลว่า ลาภสักการะย่อมฆ่าบุรุษที่โง่เขลา นั้นแปลตาม

ปริยัติ ถ้าแปลทางด้านปฏิบัติก็อย่างที่ว่านี้ทำไมจะแปลไม่ได้ แปลเอาความ เอาอรรถเอา
ธรรม เอาให้ถึงกิเลส เอาให้ถึงหวัทกิเลส ฟาดหวัทกิเลสออกไปด้วยการเข้าใจในธรรม
ทั้งหลายนี้ซิ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๔๑)

เตือนไว้ล่วงหน้า

“...วัดนี้ผมเป็นหัวหน้าในการปกครองทุกสิ่งทุกอย่าง แน่ใจว่าปกครองหมู่เพื่อน
โดยธรรมโดยวินัย เต็มความสามารถของเจ้าของที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและได้สำเหนียกศึกษา
มาจากครูจากอาจารย์ และมาปกครองหมู่เพื่อน อันใดที่มันข้องใจอันไหนให้มาปรึกษา
ปรารภ อย่าตั้งเป็นกฎเป็นเกณฑ์ ด้วยความอวดรู้อวดฉลาด ชัดแย้งคนนั้นชัดแย้งคนนี้
เดี่ยวจะตั้งเป็นกักเป็นเหล่าขึ้นมาและโจมตีกันในวัด กลายเป็นพวกหมากัดกันไปนะ ผมไม่
ปรารถนาอย่างยิ่ง อย่าให้เห็นเรื่องอย่างนี้นะ สอดตรงนั้น แทรกตรงนี้ อย่างน้อยอย่าให้มี
ไม่ได้ ผมพูดตรงๆ เรื่องอย่างนี้ไม่ใช่ธรรม หยาบๆ เห็นกันอยู่เอามาอวดทำไม

เรื่องตั้งกฎนั้นกฎนี้ก็เหมือนกัน คัดค้านผู้นั้นคัดค้านผู้นี้เรื่องนั้นเรื่องนี้ เห็นด้วยไม่
เห็นด้วยนี้ อย่ามายุ่งให้ทะเลาะกันนะ เรื่องเหล่านี้หยาบๆ ถ้ามีข้อข้องใจสงสัยตรงไหนให้
ศึกษาครูบาอาจารย์ และศึกษาหมู่เพื่อนก็ให้ศึกษาโดยเหตุโดยผลโดยอรรถโดยธรรม อย่า
ศึกษาด้วยความอวดรู้อวดฉลาด ว่าผมเห็นด้วยผมไม่เห็นด้วย เหมือนกับเราเป็นจอม
ปราชญ์ นั้นละจอมโง่ที่สุด จอมชั่วช้าลามกที่สุด มันกำลังเริ่มเกิดขึ้นแล้วนั้น ถ้าเป็นอย่าง
นั้น

สุดท้ายก็เป็นกักเป็นเหล่าขึ้นมาซิ เข้ากับคนนั้นไม่ได้เข้ากับคนนี้ได้ไม่ได้ เข้ากับพวก
นั้นไม่ได้เข้ากับพวกนี้ได้ไม่ได้ นั่นละที่นี้ มาช่องสุขแล้วละที่นี้ไม่ใช่มาปฏิบัติธรรม มาช่องสุข
ฟินสุขไฟเผาศาสนา มันก็เท่ากับเทวทัตละซิ ครูบาอาจารย์มีอยู่ไม่ยอมฟังเสียง สุดท้ายก็
แยกแยะแตกกันเป็นสังฆเภทภายในวัดเข้ามา

อย่าให้ผมได้เห็น ผมไม่ปรารถนาอย่างยิ่ง หากเห็นทำไม่ดีแล้วผมหนีได้หนีใน
พรรษาก็ตาม นี่จะถามตรงๆ เลยว่า ท่านนี้ยอมผิดไหม ถ้าไม่ยอมผิดยังว่าดีอยู่หรือ ท่าน
จะอยู่หรือท่านจะไป บอกตรงๆ เลยเรา เอาท่านไม่ไปผมจะไป เอาแลกกัน ว่าอย่างนี้เลย
นะ แล้วจริงด้วยนะ ถ้าท่านอยู่ละก็ เอา ปกครองหมู่เพื่อน ผมไม่ดีแล้วผมจะไป แล้ว
เตรียมของทันทีไปเลย ไม่เสียดายอะไรทั้งนั้นแหละ เพราะเราสอนพระเพื่อพระแท้ๆ เมื่อ

ไม่เกิดประโยชน์ อำนาจวาสนาเราไม่มีแล้ว จะอยู่ให้นักศาสนาหนักวัดหนักวาหนักหมู่ เพื่อนทำไม ต้องไปแน่ๆ ผมไม่สงสัย ถ้าหากว่าเรื่องเป็นอย่างนี้ ตีตราไว้เลยก็ได้ เต็ดขนาดนั้นละถึงคราวเด็ดๆ จริงนี้

ฆ่าก็เลศก็อย่างนั้นเหมือนกัน ถึงคราวเด็ดๆ ตายก็ตายพินกันเลย นี่ถึงว่าเดนตายมาได้มาหาหมู่เพื่อน มาสอนหมู่เพื่อนให้เป็นอรรดเป็นธรรม ด้วยความเมตตาสงสารไม่มีอันใดเจือปนเลย หากว่าเรื่องราวจะเกิดขึ้นเป็นอีกอย่างหนึ่งตรงกันข้ามแล้วก็ไม่ควรจะอยู่วัด สำหรับผมเองก็ดี ไม่มีอำนาจวาสนาปกครองหมู่เพื่อนว่ายังงี้ มันไม่ถูกต้องทำให้หมู่เพื่อนระแคะระคาย หมู่เพื่อนทะเลาะเบาะแว้งซึ่งกันและกัน บอกไม่ฟังก็ต้องไป ถ้าพวกนี้ไม่ไปเราต้องไป มีเท่านั้น อย่างอื่นไม่มี มีไม่ได้ ต้องเป็นอย่างนั้น นี่เราพูดไว้ล่วงหน้าอย่าให้เห็นอย่าให้พบ เราเคยเช็ดมาแล้ว...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๙๘-๑๐๐)

“...ถ้าคนหนึ่งผิดคนหนึ่งยังดีอยู่ก็ไม่ทะเลาะกัน ก็รู้ว่าใครผิดใครถูก ถ้างได้ทะเลาะกันแล้วเป็นไม่มีใครถูก มีแต่ผิดทำเดียวเท่านั้น...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๒)

ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน หรือ “หลวงตาของเรา” ถือกำเนิดในครอบครัวชาวนาผู้มีอันจะกินแห่งสกุล “โลหิตดี” ณ ตำบลบ้านดาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยบิดา “นายทองดี” และมารดา “นางแพง” ได้ให้มงคลนามว่า “บัว” อันเป็นดอกไม้ที่หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ปรมจารย์ฝ่ายกรรมฐานยุคปัจจุบันได้พรรณาคุณชาติไว้ว่า ธรรมชาติของดีทั้งหลาย ย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี มีอุปมาดังดอกปทุมชาติอันสวยๆ งามๆ ก็เกิดขึ้นมาจากโคลนตมอันเป็นของสกปรก ปฏิกูลน่าเกลียด แต่ว่าดอกบัวนั้นเมื่อขึ้นพ้นโคลนตมแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่สะอาด เป็นที่ทศทรงของพระราชา อำมาตย์ อุปราช และเสนาบดี เป็นต้น และดอกบัวนั้นมิได้กลับคืนไปยังโคลนตมนั้นเลย

การณ์ได้ปรากฏต่อมาว่า ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๑๖ คน เฉพาะที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ๖ คน เว้นท่านเสีย เป็นชาย ๑ คน หญิง ๕ คน มีท่านเพียงผู้เดียวที่ดำรงอยู่ในสมณเพศ และกอบปรด้วยศิลาจารวัตรอันงดงาม ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นที่เคารพสักการบูชาของชาวพุทธเราอย่างกว้างขวางทั้งในและนอกประเทศ ทุกคนไม่อาจ

ปฏิเสธได้เลยว่า การเข้าใกล้ชิดท่าน ได้ฟังท่านพูดได้เห็นกิริยาท่านแสดงออก จะไม่ได้รับความเย็นกายเย็นใจ และข้อคิดอันเป็นคตินำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สมประสงค์ ภูมิของตัวเองแม้แต่น้อย

ก่อนท่านจะออกบวชปรากฏว่าได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของครอบครัว เป็นที่ไว้วางใจในงานทั้งปวง จนบิดามารดาหวังฝากผีฝากไข้ฝากเป็นฝากตายไว้กับท่าน หลักประเพณีของไทยเราแต่โบราณมา เมื่อบุตรชายอายุครบบวชมักจะให้บวชเสียก่อน ก่อนที่จะมีครอบครัวเหี้ยมเรื้อนต่อไป ดังนั้นเมื่อท่านมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์สมควรที่จะบวชได้แล้ว บิดามารดาจึงได้นำเรื่องนี้มาปรึกษาปรารภกับท่าน

“...นี่พูดถึงสาเหตุที่เราจะออกบวชซึ่งไม่เคยคาดฝันมาก่อน คือ เย็นวันหนึ่ง ครอบครัวเรามีพ่อแม่และลูกชายหญิงหลายคนร่วมรับประทานอาหารกันอย่างเงียบๆ ขณะนั้น พ่อพูดขึ้นชนิดไม่มีอะไรเป็นต้นเหตุเลยว่า เรามีลูกหลายคนทั้งหญิงทั้งชาย แต่ก็ไม่พ้นความวิตกกังวลในเวลาเราจะตาย เพราะจะไม่มีลูกคนใดใจเป็นผู้ชายคิดบวชให้พ่อเราได้ เห็นผ้าเหลืองก่อนตาย ได้คลายความกังวลใจในเวลานั้น แล้วตายไปอย่างเป็นสุขหายห่วง

‘ลูกเหล่านั้นกูก็ไม่ว่ามันแหละ หมายถึงลูกผู้ชาย ส่วนลูกผู้หญิงกูก็ไม่เกี่ยวข้องมัน ลูกผู้ชายกูก็มีหลายคน แต่นอกนั้นกูก็ไม่สนใจอะไรพอจะอาศัยมันได้ แต่ไอ้บัว (หมายถึงเรา) นี่สิ ที่กูอาศัยมันได้นะ’ ปกติพ่อไม่เคยชมเรา อะไรๆ ไม่เคยชม มีแต่กดลงเรื่อย ๆ นิสัยพ่อกับแม่เราเป็นอย่างนั้น ‘ไอ้สิ่งมันได้ทำการงานอะไรแล้ว กูไว้วางใจมันได้ทุกอย่าง กูทำยังสู้มันไม่ได้ ลูกคนนี้กูไว้วางใจที่สุด’ ว่าจะอย่างนั้น ‘ถ้าลงมันได้ทำอะไรแล้วต้องรีบไปหมด ไม่มีที่นำตำหนิติเตียน กูยังสู้มันไม่ได้ ถ้าพูดถึงเรื่องหน้าที่การงานแล้วมันเก่งจริง กูยกให้ ลูกกูทั้งหมดก็มีไอ้นี้แหละเป็นคนสำคัญเรื่องการทำงานต่างๆ นั้นกูไว้วางใจมันได้

แต่ที่สำคัญตอนกูขอให้มันบวชให้ที่ไร มันไม่เคยตอบไม่เคยพูดเลยเหมือนไม่มีหู ไม่มีปากนั่นเอง บทเวลากูตายแล้วจะไม่มีใครลากกูขึ้นจากหมอนรถเลยแม้คนเดียว เลี้ยงลูกไว้หลายคนเท่าไร กูพอจะได้อาศัยมันก็ไม่ได้เรื่อง ถ้ากูอาศัยไอ้บัวนี้ไม่ได้แล้วกูก็หมดหวัง เพราะลูกชายหลายคนกูหวังใจอาศัยไอ้เท่านั้น’

พอว่าอย่างนั้น โส้ย น้ำตาพร่ำร้องปุบปับๆ เรามองไปเห็น แม่เองพอมองไปเห็นพ่อ น้ำตาพร่ำ ร้องแม่ก็เลยน้ำตาพร่ำเข้าอีกคน เราเห็นอาการสะท้อนใจทนดูอยู่ไม่ได้ก็โอดออกมาจากรับประทาน ปุบปับหนีไปเลย นั่นแหละเป็นต้นเหตุให้เราตัดสินใจบวช มันมีเหตุอย่างนั้น

นำไปคิดอยู่ตั้งสามวัน ไม่หยุด ไม่ยอมมารับประทานร่วมพ่อแม่อีกเลย ในสามวันนั้น แต่ก็คิดไม่หยุดไม่ถอย คิดเทียบเคียงถึงเพื่อนฝูงที่เขาบวชกัน ตลอดถึงครูบาอาจารย์ที่บวชเป็นจำนวนมาก ท่านยังบวชกันได้ทั่วโลกเมืองไทย

การบวชนี้ก็ไม่เหมือนการติดคุกติดตะราง แม้เขาติดคุกติดตะราง เช่น ติดตลอดชีวิต เขาก็ยังพ้นโทษออกมาได้ เราไม่ใช่ติดคุกติดตะรางนี้ หมู่เพื่อนบวชเขายังบวชได้ เขาเป็นคนเหมือนกัน และครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ท่านบวชจนเป็นสมภารเจ้าวัด ท่านยังอยู่ได้ เหตุใดเราเป็นคนทั้งคน พ่อแม่เลี้ยงมาเหมือนคนทั้งหลาย อย่างอื่น ๆ เรายังอดได้ทนได้ แต่การบวชนี้มันเหมือนติดคุกติดตะรางเชียวเรอเราถึงจะบวชไม่ได้ทนไม่ได้ เราทำไมถึงจะด้อยเอาเสียนักหนาต่ำช้าเอนักหนากว่าเพื่อนฝูงทั้งหลาย ถึงขนาดพ่อแม่ต้องน้ำตาาร่วง เพราะเราไม่สมควรอย่างยิ่ง

คิดวกไปเวียนมาอยู่นั้นได้สามวัน เอาละที่นี่ ตัดสินใจปั๊บ เอาทำไมจะบวชไม่ได้ ตายก็ตายไปซิ เขาบวชกันมาไม่เห็นตาย พ่อแม่ก็ไม่ได้บอกให้บวชจนถึงวันตาย หรือบอกให้บวชถึงปีสองปี พ่อแม่ก็ไม่เห็นว่ามี แล้วทำไมถึงจะบวชไม่ได้ล่ะ เราก็คอน ๆ หนึ่งแท้ ๆ เอ้า ต้องบวช

เมื่อพิจารณาเป็นที่ลงใจแล้ว จึงได้มาบอกกับแม่ว่า เรื่องการบวชจะบวชให้ แต่ว่าใครจะมาบังคับไม่ให้สักไม่ได้ละ บวชแล้วจะสึกเมื่อไรก็สึก ใครจะมาบังคับว่าต้องเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนไม่ได้ละ มันหาทางออกไว้แล้วนั้น ดุซิทฐิมานะของมันนะ แต่แม่ฉลาดกว่าลูกนี่ “โอ แม่ไม่ว่าหรอก ขอให้ลูกไปบวชให้แม่เห็นต่อหน้าต่อตาแม่ทีเถอะ แล้วสึกออกมาทั้งๆ ที่คนที่ไปบวชยังไม่กลับบ้านก็ตาม สึกต่อหน้าต่อตาคนมาก ๆ นั้น แม่ก็ไม่ว่า” แม่ใส่เข้าไปอย่างนี้เลย ก็ใครจะเป็นพระหน้าด่านมาสึกต่อหน้าต่อตาคนมาก ๆ ที่ไปบวชเราได้ ไม่บวชเสียมันดีกว่า เมื่อบวชแล้วมาสึกต่อหน้าต่อตาคน มันยิ่งขายชีหน้ากว่าอะไรเสียอีก นั้น เมื่อติดปัญหาแม่แล้วก็เลยไปบวช...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๗-๑๑๘)

ท่านอาจารย์บวชที่วัดโยธานิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌายะ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ พระเถระผู้ใหญ่ผู้เป็นอาจารย์สอนท่านทางปริยัติคือ สมเด็จพระมหาธีรราช (พิมพ์ ธมฺมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร

สมัยก่อน ณ บ้านตาดนี้เป็นป่าดงดิบ มีทั้งต้นยาง ตะเคียนทอง ประดู่ และต้นไม้อื่น ๆ หลากหลายพันธุ์ มากทั้งปริมาณและขนาด สัตว์ป่าจึงมีชุกชุม ไม่ว่าจะเป็นหมูป่า เสือ

ช้าง กวาง เป็นต้น การทำนาซึ่งถือเป็นอาชีพหลักของครอบครัวย่อมหนีไม่พ้นที่จะพบปะสัตว์เหล่านี้ ฉะนั้น ยามว่างจากนา โยมพ่อของท่านจึงเข้าป่าล่าสัตว์อยู่เป็นประจำ ธรรมเนียมพรานย่อมชำนาญในการแกะรอยสัตว์ โยมพ่อของท่านก็เช่นกัน นอกจากจะชำนาญในทางแกะรอยสัตว์แล้ว ยังขึ้นชื่อลือชาในการแกะรอยคนด้วย นิสัยช่างสังเกตช่างพินิจพิจารณาจะถูกถ่ายทอดมาให้ “หลวงตาของเรา” สมัยก่อนบวชไม่มากนักน้อย

หากสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่หล่อหลอมให้บุคคลมีอุปนิสัยหนักไปทางใดทางหนึ่งจริง การอยู่ในท่ามกลางป่าเลื่องชังและสัตว์ร้ายนานาชนิดที่เป็นภัยอันตรายรอบด้าน ย่อมสร้างให้คนอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีจิตใจเด็ดเดี่ยวอาจหาญและอดทนเป็นเลิศ “หลวงตาของเรา” น่าจะรับผลนี้ได้อย่างเต็มภาคภูมิ แต่จากปากคำของโยมมารดาท่านที่ปรารภขึ้นในครอบครัวและวงศาคณาญาติคราวตั้งครุฑท่านว่า ธรรมดาทารกในครรภ์เมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นมาต้องดิ้นบ้างไม่มากนักน้อยพอให้แม่รู้สึก แต่กับลูกคนนี้นอนนิ่งเฉยเหมือนไม่มีลมหายใจ บางทีจนเป็นเดือนจึงขยับตัวทีหนึ่ง พลอยให้แม่ถึงกับเกิดความเคลงใจว่ายังมีชีวิตอยู่หรือไม่ พอขยับตัวจึงค่อยโล่งอกไปที เมื่อความทราบถึงโยมตาท่านจึงได้ทำนายทายทักหลานผู้นี้ว่า เวลาเติบโตใหญ่ขึ้น ถ้าไปทางดีจะดีสุดโต่ง ตรงข้ามถ้าไปทางไม่ดีก็จะสุดโต่งเช่นกัน

เดชะกรรมในอดีตที่เคยสั่งสมมาหนักไปในทางดี จึงดึงดูดให้ท่านยินดีในการประพฤติปฏิบัติธรรมมากกว่าครองฆราวาสวิสัย สมกับที่ท่านเคยเทศน์อบรมว่า

“...คนที่ทำความชั่ว ไม่ได้ทำอะไรอยู่ไม่ได้ ต้องให้ได้ทำวันหนึ่งๆ นิสัยมันเป็นอย่างนั้น มีแต่สั่งสมความชั่วเข้าสู่ใจ เข้าสู่ใจ ก็จมลงๆ ช่วยกันดึงลงๆ นี่ละความชั่วก็มีอำนาจเป็นเครื่องดึงดูด เมื่อมากเข้ายิ่งดึงเจ้าของให้จมลงๆ หาเวลาพ้นไม่ได้ ตรงกันข้ามความดีมีมากเท่าไรยิ่งดึงเจ้าของขึ้นโดยลำดับ คิดดูให้อยู่กับอะไรๆ อยู่ไม่ได้เลย ไม่มีอะไรเจริญหูเจริญตาเลย มีแต่ให้ออกหาที่วิเวกสัจจากความยุ่งเหยิงวุ่นวายถ่ายเดียวเท่านั้น นั่นพึงชิต่างนี้ไม่วุ่นวาย ทางนี้พอใจเสาะแสวงหา แต่ทางนั้นเกลือกกล่นวุ่นวายไม่สะดวกสบาย นั่นดึงดูดออกๆ แล้วเวลาพึงธรรมก็เพราะพร้อมแล้วๆ นี่ประเภทดอกบัวพ้นน้ำแล้ว พอพ้นเท่านั้นก็ติดฝั่งๆ เรือจะไปเลย จากนั้นก็ค่อยลำดับลำดับขึ้น ผู้ที่ยังไม่เต็มก็พึงทุกวันบำเพ็ญทุกวัน แล้วค่อยหนุนขึ้นๆ เต็ม หนุนขึ้นเต็มๆ นี่เรื่องอุปนิสัยของคนเรา เรื่องที่ว่านี้พอมิขึ้นมากแล้วอยู่ไม่ได้แน่ หากเป็นอยู่ในใจนั้นแหละ ดึงดูดให้อยากออก ไม่นินตักกับอะไร มีแต่จะออกบำเพ็ญธรรมทำเดี่ยว แล้วออกก็สำเร็จตั้งใจหมาย...”

(ที่สุดแห่งทุกข์ หน้า ๑๙๖-๑๙๗)

เหตุที่จะให้เชื่อและแน่ใจว่าการดำเนินชีวิตของท่าน ต้องเป็นไปในทางดีโดย
 ถ้ายเดียวไม่เป็นอื่น ไม่ว่าจะทำอยู่เป็นฆราวาสหรือนักบวช ก็เพราะความเป็นผู้หนักในเหตุผล
 กับทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งใดหากขัดกับเหตุผลแล้วท่านจะไม่ฝืนเป็นอันขาด กอปรกับท่าน
 เป็นคนจริงจัง รักคำสัตย์เสมอด้วยชีวิต หากตั้งใจว่าจะทำอะไรแล้วต้องบากบั่นกระทำจน
 สำเร็จ โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่กีดขวางแม้แต่น้อย จากอุปนิสัยนี้เอง เมื่อประมวลมาใช้
 ในทางธรรม จึงทำให้ท่านเป็นหลักใจ เป็น “หลวงตา” ของบรรดาศิษย์ ที่ควรแก่การ
 สักการบูชาได้อย่างสนิทใจตลอดมาและจะตลอดไป

“สงฆ์ใดสาวกศาสดา	รับปฏิบัติมา
แต่องค์สมเด็จพระโคกวันต์	
เห็นแจ้งจตุสัจเสรีจบรร-	ลู่ทางที่อัน
ระจับและดับทุกข์ภัย	
โดยเสด็จพระผู้ตรัสไตร	ปัญญาผ่องใส
สะอาดและปราศมัวหมอง	
เห็นทางทางเข้าศึกปอง	บ่ มีลำพอง
ด้วยกายและวาจาใจ	
เป็นเนืองนาบุญอันไพ-	ศาลแด่โลกภัย
และเกิดพิบูลย์พูนผล	
สมญาเอารสศพล	มีคุณอนนต์
เอนกจะนับเหลือตรา	
ข้าขอบหม่อมพระศรา-	พกทรงคุณา-
นุคุณประดุจรำพัน	
....”	

(บทสรรเสริญพระสังฆคุณ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

คำปรารภของหลวงตา

“...ต่อไปนี่มันจะเทศน์ไม่ได้ ก็เหมือนรถนั้นละ ออกมาจากอุโมงค์ใหม่ๆ นี่ โถ วิ่งเท่าไร วิ่งไปเถอะ พอซาร์ตเข้าไปมาก ๆ แล้วทีนี้ขับไปสัก ๓ ชั่วโมง กลับมานี่เข้าอุโมงค์ ๓ เดือนก็ไม่ออกเพราะเครื่องมันเริ่มโปเกแล้ว นี่ก็เหมือนกันความจำเสื่อมมาก การเทศน์ไม่เอาชั้นใช้จะเอาอะไรใช้ ชั้นเป็นเครื่องมือทั้งหมดสำหรับการเทศน์ มีแต่จิตล้วนๆ แสดงออกไม่ได้ ต้องอาศัยอาการของจิตออก อาการก็ต้องออกตามอวัยวะตามชั้น ๕ เช่น อย่างเสียงออกจากความจำความปฐ ความปฐก็สังขาร ความจำก็สัญญา เหล่านี้ออกมาพร้อมๆ กัน ถ้าสมมุติว่าสัญญาขาดไปนี่ก็จำไม่ได้ ไม่ทราบว่าจะเทศน์อะไรต่ออะไร มันเริ่มแล้วนี่ ต่อไปนี่เทศน์ถึงนโมไม่มีที่ไปเพราะจำไม่ได้ ก็จะตั้งแต่ นโม ทั้งวันจะว่าไง ความจำมันเสื่อม ตั้งมาแล้ว นี่กว่าไม่ได้ตั้งเลยจะว่าแต่ นโม ทั้งวัน ผู้ฟังก็จะฟังแต่ นโม มันจะเป็นแล้วนะเดี๋ยวนี้...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๒๔๕-๒๔๖)